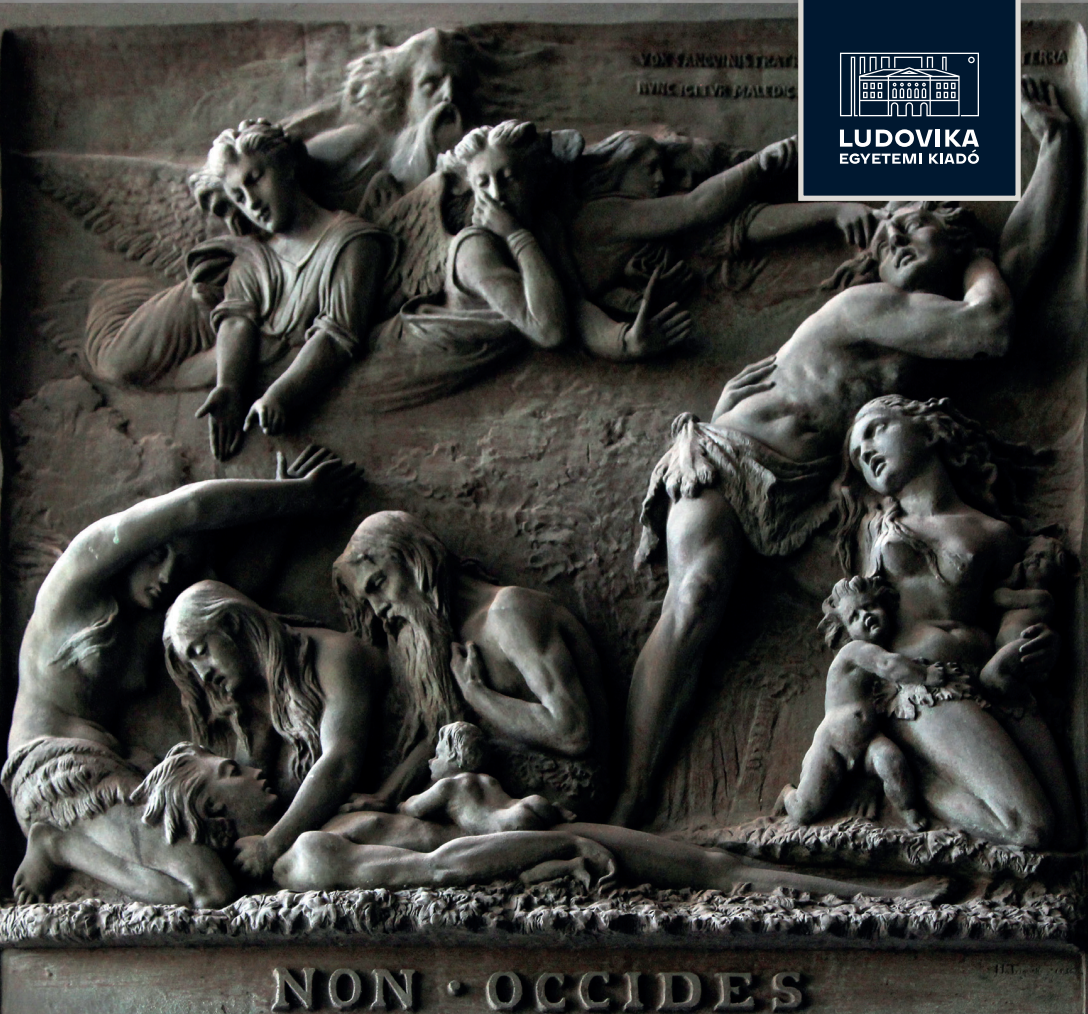

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!”

Az élet és emberi méltóság
keresztény értéktartalmának
büntetőjogi védelme

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!” – az élet és az emberi méltóság keresztény értéktartalmának
büntetőjogi védelme

Vákát

Tihanyi Miklós

„Ne ölj!” – az élet és az emberi
méltóság keresztény
értéktartalmának büntetőjogi
védelme

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szakmai lektor
Domokos Andrea

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Csinta Áron, Szabó Ilse
Korrektor: Nagy Judit
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

DOI: https://doi.org/10.36250/01099_00

ISBN 978-963-531-863-6 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-864-3 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-865-0 (ePub)

© A szerző, 2023
© A kiadó, 2023
Minden jog védve.

Tartalom

Bevezető gondolatok	7
Értékek, jogi és alkotmányi értékek	17
Az értékek jogi szerepéről	17
Az alkotmányos értékekről	19
Az Alaptörvény emberképe	34
A keresztény emberkép néhány jellemzője	37
Az értékek büntetőjogi védelméről	39
A büntetőjog és az egyén mint morális lény kapcsolata	39
A büntetőjog és a normatív erkölcs kapcsolata	44
A büntetés erkölcsi alapjainak kihívásai	51
Büntetőjog az alapvető jogok és értékek védelmének szolgálatában	53
Az emberi élethez és méltósághoz való jog	63
A megközelítés nehézségei	63
Az emberi élethez és méltósághoz való jog alkotmányos tartalmáról röviden	64
Művi terhességmegszakítás	75
Alkotmányos kérdések	75
Aktuális nemzetközi események	84
Az abortusztilalom mint a nemen alapuló erőszak egyik formája az Európai Parlament állásfoglalása szerint	87
Az élet kezdetének keresztény felfogása	94
Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez	98
Magzatelhajtás a Btk.-ban	114
Életvégi döntések, különös tekintettel az eutanáziához kapcsolódó magatartásokra	119
Az eutanázia alkotmányjogi megközelítése	120
Életvégi döntések a keresztény etika szerint	129
Az életvégi döntések büntetőjogi megítélése	133
A halálbüntetésről röviden alkotmányos és keresztény etikai szempontból	141
Néhány különleges terület az élet és az emberi méltóság köréből	147
A rendőri löfgyverhasználat	147
Jogos védelem	163
A hajléktalan életforma kriminalizációja az emberi méltóság tükrében	173
Záró gondolatok	183

Felhasznált irodalom	189
Jogforrások, AB határozatok, eseti bírósági döntések	189
Szakirodalom	192
Egyházi iratok	205
Internetes források	206

Bevezető gondolatok

Minden emberi élet érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog pedig olyan alapvető jog, amelynek tartalma nagymértékben attól függ, hogy milyen értéktartalmat tulajdonítunk az emberi életnek. Ezt az értéktartalmat befolyásolja az adott korszak humanizmusa, a történelmi tapasztalatok, a társadalmi és politikai berendezkedés, az uralkodó és az ezen kívül eső, de mégis hatni tudó eszmék, illetve nem utolsósorban a biológia és a biomedicina területén elért tudományos eredmények.

A különböző korok és kultúrák emberképe sokféleségének érzékeltetésére pillanatképszerűen érdemes felvillantani néhány eszmeáramlat emberképének jellemző vonásait.

Az európai kultúrkör emberi életről vallott felfogásának hosszú ideig leginkább meghatározó eszméje a kereszténység volt. A késő középkorig az embert mint Isten teremtményét határozták meg úgy, hogy a teremtő tökéletessége állt szemben a teremtet ember esendőségével.¹ A test és lélek – némiképp Platon hatására – ekkor kialakult dualista felfogásában Szent Ágoston nyomán a lélek élvezett évszázadokig elsőbbséget.² Ugyanakkor – minden látszat ellenére – ez közel sem azt jelenti, hogy a kereszténységnek kizárólagos szerepe lett volna. Johan Huizinga leírja, hogy milyen más társadalmi gyakorlatok, jelenségek voltak meghatározó befolyással. Állítása szerint a középkor emberét leginkább a végletesség jellemezte; öröm és bánat, remény és végső kétségbeesés között szinte nem volt átmenet. A születés öröme és a halál feletti mérhetetlen gyász között az emberi élet egészét ez a fajta végletesség jellemezte. Szembetűnő ez az ítélkezési gyakorlatban, amely a leggyötrelmesebb büntetés és a teljes kegyelem között nem túl sok átmenetet ismert. E jelenség valamennyi társadalmi réteget, csoportot egyaránt érintette. Itt kevés különbség volt gazdag és szegény között, mindenki egyaránt – változó mértékben ugyan, de – kiszolgáltatott helyzetben volt.³ Az állandó háborúskodások, járványok, gyógyíthatatlan

¹ Szent Ágoston: *A lélek Istennel való magányos beszélgetéseinek könyve*. (H. n.), Halász és társa – Royal Press, (é. n.). 12–13.

² Orvos Levente: *A lélek halhatatlansága valamint a test eredeti és végső épségének alapvető szempontjai Aquinói Szent Tamásnál. A tamási értelmezés aktualitása a mai teológiában*. Doktori értekezés. Budapest, PPKE-HTK, 2015. 76–77.

³ Johan Huizinga: *A középkor alkonya*. Ford. Szerb Antal. Budapest, Európa, 1979. 15–23.

betegségek, a magas gyermekhalálozás, a vad és kegyetlen kivégzések vásári látványosságként való értelmezése az élet értékét relatívvá tette. Az egyén szerepe, helye a társadalomban isteni rendként jelent meg, amely ellen tilos volt lázadni. A születéssel kijelölt hely nagyban befolyásolta az egyén életének értékét is.⁴

Az első jelentősebb változást a humanizmus hozta el, amelynek emberképe az autonóm egyéniség.⁵ Az önállóan gondolkodó és alkotó ember ideálja a művészetekben és a tudományban egyaránt megjelent. Ennek nyomán a reneszánsz ember elfordult a középkortól, és az antik világ irányába tekintett. Ez a világ pedig pogány volt. A reneszánsz a korábbi tradícióktól valójában forradalmi módon távolodott el.⁶ Döbbenetes a különbség a középkor skolasztikus hagyományait követő, határait soha át nem lépő ember és a reneszánsz szabad alkotói és gondolkodói között. Gondoljunk a Sixtus-kápolna mennyezeti freskóira; a Nap és a Hold megteremtését ábrázoló freskó jobb oldalán Isten alakját látjuk szemből, amint megteremti az égiteket, majd ugyanazt az alakot látjuk a kép bal oldalán hátulról, amint elvonul, mezítelen hátsóját mutatva a kép szemlélője felé. Ki merte volna Michelangelo előtt Istent mezítelen hátsóval ábrázolni? A középkor emberének ez elképzelhetetlen lett volna. Nem melleleg azt gondolom, hogy a 21. század vallásos alkotóitól is merőben szokatlan, sokakból megbotráncózást kiváltó ábrázolásmód lenne. A reneszánsz megpróbálta újradefiniálni a középkor emberképét. A születés, a rendiség többé már nem volt meghatározó az egyén értékelésében.⁷ Ugyanekkor a középkorra jellemző egyén-társadalom viszony is jelentősen megváltozott, az individuum vált hangsúlyossá.⁸ Ekkorra tehető a tudománynak az a nagy ívű fejlődése, amely létrehozta a modern tudományokat, amelyekben már nem az elméleti eszmélődése a főszerep, hanem átveszi ennek helyét a megfigyelés, a mérés, a kísérletezés mint a bennünket körülvevő világ megismerésének ekkor újszerű, de a 21. században is alkalmazott módszere. Ezzel a megismeréssel együtt kezdett eltűnni az emberi életből a misztérium.⁹ Létrejött az autonóm embertípus, amely a maga erejében bízva akarja megismerni és megváltoztatni a világot.

⁴ Huizinga (1979): i. m. 56.

⁵ Szerb Antal: *A világirodalom története*. Budapest, Magvető, 1973. 233.

⁶ Blazovich Jákó: A reneszánsz embere. *Pannonhalmi Szemle*, 10. (1935), 2. 97–102.

⁷ Blazovich (1935): i. m. 98.

⁸ Heller Ágnes: *A reneszánsz ember*. Budapest, Múlt és Jövő Alapítvány, 2008.

⁹ Kemenes Pál: A reneszánsz tudományának néhány jellegzetessége. *Orvosi Hetilap*, 140. (1999), 44. 2457–2461.

A felvilágosodás embere többértűbb volt annál, semmint hogy egyetlen mozdulattal vázolni lehetne emberképét. Mégis, ami kiemelésre méltó, az a tudásra való törekvés, a kísérletezés, a műveltségi és társadalmi emancipáció eszménye és a szekularizáció.¹⁰ Némely megközelítés szerint a felvilágosodás embere a tiszta ész, a ráció embere, nem pedig az érzelmeké.¹¹ Jól körvonalazható, hogy a felvilágosodás erőteljes lépés volt a szekularizáció irányába. A ráció eszménye nehezen volt összeegyeztethető a vallásos hittel.¹²

A reformáció emberképe az embert három dimenzióban helyezte el: 1. Isten és ember kapcsolata mint a teremtő és a teremtett lény kapcsolata. 2. Az emberek egymással való viszonyrendszere, amelynek legfőbb jellemzője a felebaráti szeretet kellene hogy legyen. 3. Az ember a teremtett világból kiemelkedik. Ő az, akire e világ bízott, hogy őrizzé és művelje azt.¹³ A reformáció felszabadította az egyén lelkiismeretét az egyházi és állami uralom alól, és kizárólag Isten elé helyezte. Ebből kiindulva fogalmazták meg a vallás szabad gyakorlásának kívánalmát. Ezért ma már kevésbé lehet vitás, hogy az embert megillető szabadságjogok közül elsőként a lelkiismereti és vallásszabadságot – jóllehet nem ezen a néven nevezve – vívták ki.

A liberalizmus ideológiájának meghatározása roppant nehézségekbe ütközik. A liberalizmus előfutárának tartott Thomas Hobbes szerint az embert alapvetően a vágyai vezérlik, és annál inkább képes ezek kielégítésére, minél nagyobb hatalommal bír. Következésképp az egyén igazi törekvése a hatalom megszerzése, és ennek révén vágyai kielégítése. A kiteljesedésért folyó küzdelemben az ember önző módon igyekszik természetes versenytársai fölé kerekedni. Ennek a féktelen és vad állapotnak a visszatartására van szükség az államra.¹⁴ Hobbes amellett érvel, hogy az egyénnek a saját érdekében áll minden hatalmat az államra ruházni, hogy fenn tudja tartani a békét. E szerződéselmélet talaján állva fejlődött ki a klasszikus liberalizmus, amely megannyi oldal- és (sok esetben) vadhajtással rendelkezik. Létezik olyan nézet, amely az egyéni

¹⁰ Vörös Imre: *Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale. Filológiai Közlöny*, 32–33. (1986–1987), 3–4. 301–304.

¹¹ Köpeczi Béla: *Eszmék és emberek (A Mátrafüredi Felvilágosodás Konferenciák).* *Magyar Tudomány*, új folyam 38. (1993), 1. 23–28.

¹² Kovács Ilona – Pál József: *Kelet-közép-európai Felvilágosodás Kollokvium. Helikon*, 27. (1981), 4. 469–470.

¹³ Gaál Botond: *A reformátori nevelésezsmény az idők mérlegén. Theológiai Szemle*, új folyam 37. (1994), 2. 77–81.

¹⁴ Thomas Hobbes: *Leviatán*. Budapest, Magyar Helikon, 1970. 85–87.

autonómiát szinte abszolutizálja, és ezért az államnak legfeljebb annyi autoritást enged, amennyit az emberek *de facto* elismernek, amely ugyanakkor jogilag nem kötelező rájuk nézve.¹⁵ Mások ellenben az autonómiát csupán a szabadság egyik elemeként értelmezhető, de azzal nem azonosítható eszménynek tartják. Ebben az olvasatban a szabadság nem a lehető legnagyobb fokú önmegvalósítást jelenti. Joel Feinberg két modellt ütköztet egymással. Az egyik szerint a vágyak és a korlátok egymással ellentétesek, minthogy a korlátok meggátolják az egyént vágyai megélésében, és ez számára tehetetlenségérzést jelent. A szabadság ennek az érzésnek a hiányát jelenti. A másik modell szerint viszont nem az egyén vágyainak kielégülése a meghatározó, hanem az, hogy a választási lehetőségek mekkora tárháza áll rendelkezésére, még akkor is, ha a lehetőségek közül a számára lényeges és megelégedést jelentő nem feltétlenül elérhető. Állítása szerint ez utóbbi helyzet jelenti a szabadságot, mert meglehet, hogy valaki azt teszi, ami számára jó és megelégedést jelent, de ha ez történetesen az egyébként is elérhető egyetlen cselekvési alternatíva, akkor ez az ember, noha elégedett, mégsem szabad.¹⁶ A liberalizmus hosszú történetében ugyanakkor volt időszak, amikor csupán a diktatórikus vagy autokrata rendszerekkel szemben álló ideológiaként határozták meg.¹⁷ Máskor a gazdaságpolitikában vált hangsúlyos ideológiává.¹⁸ Bármilyen fordulatot is vett azonban a liberalizmus, a különböző irányzatok közös nevezője a szabadság, a tulajdon és a jogegyenlőség eszméje.¹⁹ A liberalizmus emberképének központi értéke az egyén felszabadítása és az egyéni boldogulás. Lényegesnek tartom leszögezni, hogy a klasszikus liberalizmus nélkül most nem nagyon lehetne emberi vagy más olvasatban alapvető jogokról beszélni. Ugyanakkor a mindent magával ragadó szabadságvágy az embert könnyen abba a helyzetbe hozhatja, amelybe egykor a görög mitológia szerint Ikarosz került, aki a szabadságtól részegen, egyre magasabbra vágyva végül a mélybe zuhant. A görög nyelv erre a jelenségre a *hübrisz* kifejezést használja, amely azt a fajta bünt jelenti, amelyet az egyén azzal követ el, hogy megpróbálja átlépni az embert és az isteneket elválasztó határt. Az ember alapvetően korlátos lény,

¹⁵ Robert Paul Wolff: Autonómia és autoritás konfliktusa. In Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris, 1998. 137.

¹⁶ Joel Feinberg: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris, 1999. 17.

¹⁷ Duncan Bell: What Is Liberalism? *Political Theory*, 42. (2014), 6. 682–715.

¹⁸ John Stuart Mill: *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*. London, John W. Parker, West Strand, 1848.

¹⁹ Székely Gábor: A liberalizmus világa. *Múltunk*, 43. (1998), 3–4. 5–41.

fizikai és szellemi teljesítőképességének megvannak a határai. Még akkor is, ha a technológiai forradalom eufóriája ennek pont az ellenkezőjét akarja elhitetni velünk. A határok folytonos tágitása nem azt jelenti, hogy nincsenek határok, legfeljebb csak annyit, hogy még nem értünk el oda. Éppen az ember korlátos természete miatt a korlátlan önmegvalósítás, a korlátlan szabadság meglehetősen természetellenes hatást tud kelteni. A természetes talajuktól megfosztott szabadságjogok öncélú hatást keltenek, ebben az esetben a jogok már nem az egyén védelmét és szabad kibontakoztatását szolgálják, hanem csupán a szabadságvágy megélését. Ez a helyzet paradox módon a szabadság rabjává teszi az egyént. Aki a szabadságát nem képes megélni, az legyen bármilyen szabad, mindig korlátozva érzi magát.

A kommunizmus emberképéből természetes módon hiányzott minden szakralitás. Némely nézet szerint ez a megoldás a keresztény és polgári normákat jellemző kategorikus erkölcsi imperatívuszok és a gyakorlati élet közötti korábbi szakadékat teljes egészében kiküszöbölte. Ezért úgy tartották, hogy a korábbi idealizált emberképpel szemben a kommunista ember a valóságos embert helyezi az értékek középpontjába.²⁰ Ennek az embernek pedig nagyon sajátos a viszonya a természettel. Ma már némiképp elborzadva nézzük azt az elszántságot, amellyel a kommunizmus idealizált embere igyekezett a természetet az uralma alá hajtani. Azt tartották, hogy a természetet meg kell hódítani, az ember szolgálatába kell állítani.²¹ Úgy tűnik, a természetre mint kimeríthetetlen erőforrásra tekintettek. A 21. században pontosan látszik e hatalmas tévedésnek szinte minden következménye. Tegyük hozzá, a kapitalista ipari fejlődés emberképe sem különbözött az ember és a természet viszonyának értelmezésében. A kommunista emberkép az ember-társadalom viszonyban leginkább az ember-állam relációt ragadja meg. Eszerint az egyén élete egészében véve a kommunizmus nagy ügyét kell hogy szolgálja. Társadalmi hasznossága ezen mérhető le. Az egyén lényegében alávetett szerepet játszik. Ideológiai szempontból egy ügynek, egy eszmének veti alá magát, faktuálisan azonban az ügyet szolgáló pártnak, államnak; pártállamnak. A társadalomban az egyén alávetett a közösség érdekeinek.

A kapitalista értékrend szerint ezzel szemben az egyént az önérték (de nem az önzés) és az egyéni boldogulás vezérli. S mindez korántsem bír pejoratív

²⁰ Louis Aragon: *A kommunista ember*. Budapest, Szikra, 1949.

²¹ Aragon (1949): i. m.

tartalommal, hanem olyan értékeket feltételez, amelyek minden ember számára kölcsönös előnyöket jelentenek.²²

E rövid körkép korántsem a teljesség igényével készült, csupán azt hivatott szemléltetni, hogy az emberi életről és méltóságról alkotott álláspontok nem lehetnek függetlenek az adott korszak uralkodó vagy legalábbis meghatározó társadalmi, ideológiai narratíváitól. Tehát az emberi életről és méltóságról vallott felfogásunk ideológiailag meghatározott. Másfelől pedig morális kérdés. A jog a politika közvetítésével tesz valamely morális szempontot normatív szabállyá. Az alkotmányozásban részt vevő politikai erők, pártok a választási rendszerben érdekvezéreltek, amelynek iránya aszerint alakul, hogy kormányon vagy ellenzékben vannak-e. Ugyanakkor az állami döntéshozatalba, többek között a jogalkotásba továbbítják az általuk képviselt ideológiát. Ezzel kapcsolatban így fogalmaz Pokol Béla: „A pártpolitikus által magával hozott ideológiai tételrendszer minél differenciáltabb és részletekbe menően konkretizált, annál biztosabban kijelöli a politikus számára az ideológiailag legmegfelelőbb alternatívát. A politikus tehát a konkrét felmerülő problémákra az ideológiából konkretizálja választát. Az ideológiai tételek így jogi rendelkezésekké transzformálódnak [...]”²³

Az idézett megállapításból kiindulva állíthatjuk, hogy az Alaptörvénynek és a rajta alapuló jogi rendnek is van valamiféle ideológiai jellemzője, amelyet az alkotmányozásban részt vevő politikai pártok törekedtek kifejezésre juttatni. Hipotetikusán meg lehet fogalmazni, hogy ez az ideológia kulturálisan a kereszténységhez köthető. Kérdés persze, hogy ez valóban csupán kulturális, avagy vallási ideológiát is jelent. A European Social Survey-kutatások által hivatkozott szociológusok megállapításai szerint a vallás, az erkölcsi értékek, a nemzet és az állam olyan – mondhatni – társadalmi vallásosságba kapcsolódik össze, amely a különböző országok többségi vallását reprezentáló módon hoz létre olyan társadalmi jelenségeket, mint az állami szimbólumok és az ünnepnapok. Ez a *civil religion* jelensége,²⁴ amely közel sem vallásosságot vagy bármilyen hiten alapuló meggyőződést, sokkal inkább a vallás táptalaján kiérlelt kulturális önazonosságot jelent. Elégségesnek tartom utalni a *Himnusz*ra vagy az állami

²² Peter Wehner – Arthur C. Brooks: *Wealth and Justice. The Morality of Democratic Capitalism*. Washington DC, AEI Press, 2010.

²³ Pokol Béla: *Politikaelmélet. Társadalomtudományi trilógia III.* Budapest, Századvég, 2006. 42.

²⁴ Jaak Billiet: Chapter 9: Proposal for questions on religious identity. In *European Social Survey Core Questionnaire Development*. London, European Social Survey, City University London, 2001. 339–383.

címerre mint az államiság szimbólumaira. Ezek az állami jelképek kifejezik az állam történelmi kontinuitását és a nemzet összetartozását. De ugyanígy lehet hivatkozni a *civil religion* jelenség témakörében a karácsonyra vagy a húsvétra, amelyet valószínűleg az ország lakosságának jelentős része megünnepel, vagy legalábbis ünnepnek tart, még azok is, akik ilyenkor nem Jézus születésére vagy kereszthalálára emlékeznek. Ugyanakkor látni való, hogy akár az állami szimbólumokra, akár az említett ünnepekre nézünk, akkor ezeknek már az Alaptörvény előtt is létezett jogi objektivációja, sőt megfelelő szintű jogi védelme is. Hiszen az állami szimbólumok jelenleg is meglévő rendszere a rendszerváltást követően állandósult, a karácsony és a húsvét (a nagypéntek 2017-ben történt munkaszüneti nappá minősítését leszámítva) pedig már azt megelőzően is munkaszüneti napnak, azaz bizonyos tekintetben és igencsak közkeletűen ünnepnapnak számított. Tehát feltételezhető, hogy az Alaptörvény megalkotása előtt is létező *civil religion* jelenséghez képest az alkotmányozó valamiféle többletet akart kifejezni akkor, amikor a kereszténységet mint létező értéket beemelte az Alaptörvénybe. E kötetben arra vállalkozom, hogy megvizsgálva az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, vázoljam ennek értéktartalmát. A büntetőjog mint a jogok és értékek védelmének szankciós zárköve kiváló indikátor arra nézve, hogy a jogalkotó mit tart a vizsgált jogok értékéről, szerepéről.

Az emberi életről és méltóságról vallott felfogás nem képzelhető el ideológiailag semleges alapon. Ugyanígy nem képzelhető el morálisan semleges módon sem. Kérdésként merül fel, hogy a társadalmi morál²⁵ mint a társadalom tagjainak közös értékminimuma ideológiailag meghatározott, befolyásolt vagy attól független értéktartalommal bír. Lawrence Kohlberg amellettt érvel, hogy szocializációs hatása miatt a külső környezet is befolyásolja az egyén morális fejlődését. Erre példaként ideológiailag egysíkú, totalitárius államokat említ.²⁶ A plurális társadalmak ideológiailag nem determináltak. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy egyik vagy másik ideológiának nincs erősebb befolyása a társadalmat jellemző értékekre. Ugyanígy természetes, hogy az egyén morális hozzáállását is befolyásolják a személyiségfejlődésére hatással lévő, az egyéniségét jellemző

²⁵ A morál mint az erkölcs egyéni leképeződése felfogható egyazon jelenség két aspektusának attól függően, hogyan közelítünk e jelenségek felé. Pokol Béla: *Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. Jogelméleti Szemle*, (2005), 3.

²⁶ Lawrence Kohlberg: *Development of Moral Character and Moral Ideology*. In Martin L. Hoffman – Lois Wladis Hoffman (szerk.): *Review of Child Development Research*. New York, Russell Sage Foundation, 1964. I. 383–431.

vagy azzal legalábbis összhangban álló ideológiák. Azt is lehet mondani, hogy mindaz, amit az emberi életéről és méltóságról tartunk, az ideológiai hozzáállás által is befolyásolt morális kérdés. A jogalkotásban a politikai pártok révén jó eséllyel megjelenik a társadalmat jellemző értékszemlélet is. A kérdés már csak az, hogy az alkotmányozásban milyen mértékben kell, illetve lehet az alkotmányozónak megjelenítenie saját értékpreferenciáit, és milyen mértékben kell törekednie a lehető legszélesebb társadalmi konszenzusra.

Hipotetikusán a kereszténységet tételezem az élethez és a méltósághoz való jog ideológiai és egyben morális bázisának. Ez utóbbira azért volt lehetőségem, mert a kereszténység nem kizárólag vallási ideológia, hanem jól meghatározható normarendszerrel is rendelkezik. Módszertanilag azt a megoldást választottam, hogy a vizsgált alapjogot és egyben értéket elismerő, illetve védelmét előíró alkotmányos rendelkezéseket és gyakorlatokat megvizsgálva törekszem megállapítani az élet és a méltóság, valamint az ezekhez való jog alkotmányos értéktartalmát. Majd megvizsgálom, hogy mindezeket a jelenségeket a keresztény moráletika milyen értéktartalommal ruházta fel. Végül pedig a büntetőjogot teszem vizsgálat tárgyává. Ebben a fázisban abból indulok ki, hogy a büntetőjog nem szabályoz, hanem a más jogágak által szabályozott társadalmi viszonyok számára nyújt védelmet. Témánk szempontjából plasztikus módon kifejezve: a büntetőjog nem mondja azt, hogy „Ne ölj!” Ez az alkotmányjog feladata. A büntetőjog „csupán” szankciós fenyegetéssel védi az egyén életét az ölést elkövetni szándékozó személy cselekményével szemben, illetve megállapítja azt, hogy amennyiben valaki mégis ilyen cselekményt követ el, azt miért és hogyan kell megbüntetni. Ez az első ránézésre egyszerűnek tűnő parancsolat elképesztően gazdag morális tartalommal bír, és pontosan ezért számtalan megválaszolásra érdemes kérdést vet fel. Minthogy az élet és a méltóság védelme nehezen értelmezhető komplex módon, ezért a kérdéskört igyekeztem részeire bontva vizsgálni. Ilyen módon külön vizsgálat tárgyát képezi az abortusz, az életvégi döntések (kiemelten figyelve az eutanáziára), a jogos védelem és a rendőri löfegyverhasználat.

A munka interdiszciplináris megközelítést igényel. Az emberi életet és méltóságot teszem a vizsgálat tárgyává jogi és etikai szempontból. Ez utóbbit azzal a megköttéssel kell értelmezni, hogy a kutatási célokkal összhangban kizárólag keresztény etikai szempontokat veszek figyelembe. A könnyebb értelmezés kedvéért azt a megoldást választottam, hogy a vizsgálat tárgyát először átfogó jelleggel, elsősorban alkotmányjogi megközelítést alkalmazva mutatom be. Majd a jogelméletben eddig felmerült problémaköröket vizsgálom egyenként. A vizsgálat nehézsége, hogy lényegében három diszciplína közös metszetét vonom

elemzés alá. Az életet és a méltóságot, illetve az ezekhez való jogot vizsgálom alkotmányjogi, keresztény etikai és büntetőjogi szempontból. A kutatás legfőbb kérdése úgy fogalmazható meg, hogy a normatív alkotmány által szabályozott élethez és méltósághoz való jog tartományában mennyire van jelen a keresztény vallás és kultúra értékrendi sajátossága, azaz a kereszténység normarendszere mennyire korrelál az alapvető jogok normarendszerével. A kutatás céljához igazodó további kérdés, hogy az értékek védelmének büntetőjogi szintjén a jogalkotó az adott érték mely elemeit részesíti jogi védelemben, és ezen a szinten mennyire tükröződnek az Alaptörvény által deklarált keresztény értékek. E kérdésekhez igazodóan a különböző részterületek vizsgálatakor azt a módszert választottam, hogy igyekeztem először feltárni az adott terület legfontosabb alkotmányos jellemzőit, majd ugyanannak a területnek a keresztény etikai álláspontját ismertettem, végül pedig a büntetőjogi védelem jellemzőit tárom fel. Mindezekből következtetésként levonhatók a feltett kutatási kérdésekre adható válaszok.

Vákát

Értékek, jogi és alkotmányi értékek

E munka keretei között nem vállalkozom az értékelméletek teljességének bemutatására, csupán a kutatás tárgya szerint relevánsnak ítéltető elvi megfontolások vázolására szorítkozom.

Az értékek jogi szerepéről

Somló Bódog szerint alapvetően kétféle megközelítése van az értékeknek.²⁷ Lehet beszélni róluk érzelmi alapon, amely megközelítés szerint értékes az, amit kívánunk, ami örömet szerez. Végző soron az emberi élet egyetlen célja a boldogságra törekvés.²⁸ Másfelől azonban vannak abszolút értékek, amelyek feltétlenül érvényesek, függetlenül az értékelő személytől. Egy értéket az tesz abszolúttá, hogy általános érvényű. Egyetlen abszolút értéket ismer el Somló, az igazság-értéket, lévén ami igaz, az mindenki számára igaz. Bármilyen tárgy szerinti megkötés azt eredményezi, hogy nem lehet szó abszolút értékről, legfeljebb objektív értékről. Az objektív érték egyúttal azt is kifejezi, hogy valamennyi alany számára egyaránt meglévő értékről van szó. Ez nem más, mint az erkölcs. Ha az igazságot, az erkölcsöt és a kellemséget egy névvel – értéknek – akarjuk nevezni, akkor adódik a megállapítás, hogy „[a]z érték oly elemi lelki jelenség, amely más dolgok mértékéül szolgál”.²⁹

A törvényhozásról azt tartja Somló, hogy közös céljaink, közös érdekeink és egyszersmind ellentétes érdekeink küzdőtere. A jog és maga az állam nem feltétlenül az ellenétes érdekek kiegyenlítésére, nem a megegyező szükségletek kielégítésére törekszik, hanem igen sokszor az érdekek egyoldalú kielégítésének eszköze. Ezzel lényegében meghatározott társadalmi csoportok érdekeit szolgálja. Somló azt is tagadja, hogy az állam valójában a legszélesebb rétegek boldogságára törekedne.³⁰ A társadalmat az egyének olyan – ma így mondanánk – hálózataként értelmezi, amelyben minden egyén hatással van a másikra.

²⁷ Somló Bódog: *Az értékek problémája*. Budapest, Kilián Frigyes utóda m. k. Egyetemi Könyvkereskedése, 1911. 4–5.

²⁸ Somló Bódog: *Az állami beavatkozás és individualismus*. Budapest, Grill Károly, 1907. 5–7.

²⁹ Somló (1911): i. m. 28.

³⁰ Somló (1907): i. m. 46–47.

Ez a hatás abban áll, hogy mindenki kényszerrel akar gyakorolni a másokra, hogy saját érdekei érvényesüljenek. Ugyanakkor pedig mindenki szabad cselekvésre törekszik. Ez az ellentét hatja át a társadalmat; mindenki szabad cselekvésre törekszik, ellenben minden cselekvés másokat befolyásolni igyekszik, ennélfogva valójában a cselekvések mások befolyásoló cselekvése ellen irányulnak.³¹

Az értékek meghatározásával foglalkozó axiológiában két megközelítés mentén figyelhetők meg az elméletek. Az egyik az idealizmus, amely szerint az értékek önmagukban is megállnak, nincs szükségük semmiféle emberi elismerésre, értékelésre, ezektől függetlenül örök és változatlan érvényűek. Még csak külső formában sem kell megjelenniük, ettől függetlenül léteznek. Ez jellemzi az alap-, törzs- és főértékeket. Ilyenek a logikai, esztétikai, etikai és vallási főértékek. A realizmus megközelítésében az igazság nem független az értékelőtől. Az igazság az ítélet, azaz az ember értékelő tevékenysége nyomán jön létre. Ennek megfelelően az érték emberi teremtmény, és mint ilyen, érvényessége az embertől függ. Az értékek az embernek a természettel és a többi emberrel vívott küzdelméből fejlődnek ki. Értékké az válik, amit az ember ebben a küzdelemben annak tart. Érték lehet mindaz, ami az ember számára értékes, mert hozzásegíti az örömhöz, önmaga kibontakoztatásához, vágyai megéléséhez. Ebből az elméleti kiindulási alaptól vonja le Ádám Antal a következőt: „érték az, amit az értékelő annak tart”.³² Ebben a sommás kifejeződésben jól tetten érhető Böhm Károly értékfilozófiájának hatása. Eszerint az értékelés olyan ítélet, amely az értékelés tárgyának objektív ismérvei és az értékelés alanyának reakciója közötti összefüggést fejezi ki. Ez utóbbit nevezi Böhm értékjelzőnek. Ennek alapján az értékelés valamennyi tárgyát objektív ontológiai jelzőkkel és egyéni értékjelzőkkel lehet leírni, amely utóbbiak nem pusztán szubjektív feltevések, hanem az objektív jellemzőkhöz kötődő, abból fakadó értékelések.³³ Böhm érték-tanának középpontjában leginkább az értékelő személy és az ő értékítélete áll.

Az értékelés mérlegelést, becslést, megítélést jelent. Ehhez világos, pontos ismérvek szükségesek. Az értékelés ezek felhasználásával a bennünket körülvevő világ, illetve transzcendenciák minősítését és arányosítását jelenti.³⁴ E plurális megközelítésmódban az érték teljes mértékben az értékelő személytől függ,

³¹ Somló (1907): i. m. 46–47.

³² Ádám Antal: *Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2015. 135.

³³ Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások III. Axiologia vagy érték-tan*. Kolozsvár, Stein János, 1906.

³⁴ Ádám Antal: *Értékek és értékelméletek. Társadalmi Szemle*, (1997), 5. 15.

valójában az ő egyéniségét tükrözi vissza. Az, hogy az egyén mit tart hasznosnak, kívánatosnak, vagy épp ellenkezőleg, károsnak, hátrányosnak, veszélyesnek, az ebben a relációban független a társadalom általános értékelésétől. Tehát megtörténhet, hogy az, amit az egyén értékesnek tart, valójában a társadalom – legalábbis a többség – számára nem bír értékkel, sőt akár károsnak is tarthatják. Ennek az individualista értékszemléletnek megvan az az előnye, hogy nem ütközik az ideák korlátjába. Ha valamely eszmény, jelenség, cselekmény, történés vagy dolog nem aszerint minősül értéknek, hogy megfelel-e valamely ideának, akkor az értékek sora korlátlan, és valóban csak az egyénen múlik annak megítélése, hogy mi bír értékkel. Ugyanakkor ennek az individualista megfontolásnak megvan az a veszélye, hogy amennyiben valamely társadalompolitikai megfontolás elvi alapjává tesszük, abban az esetben nem kapunk megoldást az egyén és a közösség esetleges érdekellentéteire. Ezért e megfontolás kevésbé tehető az alkotmányos értékek fokmérőjévé.

Ádám Antal pluralista értékfelfogása éppen ezért nem áll meg ezen a ponton, hanem különbséget tesz egyéni értékítélet, személyes értékszemlélet és közösségi értékírányultság között. A közösségi értékírányultságról szólva kiemeli, hogy a nemzeti, vallási, erkölcsi, politikai stb. értékek interiorizálódva befolyásolják az egyéni értékítéleteket, értékorientációkat. A közösség elvárja tagjaitól a közös értékek tiszteletét és követését.³⁵ Bármely közösséget, így a legnagyobb társadalmakat is, a tagok közösen vallott és követett értékei fűzik egybe.³⁶ Az államilag szervezett társadalmakban éppen ezért megkerülhetetlen az állam szerepe a társadalmi értékek artikulációjában, kanalizációjában és interiorizációjában.

Az alkotmányos értékekről

Az alapvető jogok és értékek egymástól különböző, mégis egymással összefüggő tartalmakat fejeznek ki. Az alapvető jogoknak is meghatározható az értéktartalmuk, vagy legalábbis az értékorientációjuk. A nemzetközi dokumentumok törekednek a lehető legáltalánosabb módon meghatározni az embert megillető jogokat, hogy azok az államok eltérő kulturális berendezkedései között egyaránt értelmezhetők és alkalmazhatók legyenek. Éppen ezért az e jogok tartományát

³⁵ Ádám (2015): i. m. 180.

³⁶ Francis Fukuyama: *A Nagy Szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Budapest, Európa, 2000. 45.

megítélő nemzetközi bírói fórumok is leginkább egy skála két végpontja között határozzák meg a különböző jogok tartalmi kereteit, és ezáltal korlátozhatóságukat is. E skálán belül van lehetőségük a nemzetközi normáknak magukat alávető államoknak arra, hogy kialakítsák belső joguk alapvető jogainak rendszerét, amely így magán viseli az adott állam értékrendszerének jegyeit is. Ennek fényében vizsgáljuk az alkotmányban megjelenő értékeket, hogy segítségükkel a vizsgált alapjog értéktartartalma is behatárolható legyen.

Az alkotmányok politikai értelemben vett jellemzői között találjuk, hogy dokumentálják a társadalom önmeghatározását és egységét. Jogilag pedig az alkotmányozáskor elfogadott eszmék, értékek és alapelvek érvényesülését szolgálják az államhatalom gyakorlásakor. Egyfelől a hatalomgyakorlás és -ellenőrzés eszközei, amelyek kikényszerítik az államhatalom meghatározott jogi rendben történő gyakorlását, másfelől alapvető értékrendet is megtestesítenek és kifejezésre juttatnak. Ebbe az értékrendbe tartoznak a jogilag védendő érdekek, célok, alapelvek és természetesen a legfőbb értékek.³⁷ Ezek az értékek képezik a társadalmi együttélés erkölcsi alapját. Ehhez elengedhetetlen az, hogy ezek az értékek egyben kifejezzék a társadalmi alapkonszenzust is.³⁸ Ebből kiindulva azt lehet mondani, hogy az alkotmányozó hatalomnak fel kell ismernie az adott társadalom közös értékeit, és ezeket kell kifejezésre juttatnia alkotmányos érték-ként. Ellenkező esetben az alkotmány valójában jogi zárvány lesz, amely kevésbé talál elfogadásra. Ez természetesen nem zárja ki ennek kikényszeríthetőségét.

Az alkotmányban megjelenő értékek, alapelvek, alapvető jogok folyamatos interakcióban vannak a nemzetközi normákkal. A hazai alkotmányos fejlődésre kimutathatóan erős hatást gyakorolt az ENSZ, illetve az Európai Tanács jogalkotása. Ugyanakkor nem zárható ki az ezzel ellentétes hatásmechanizmus sem.³⁹ A korábban meghatározó tendenciának számító liberális fejlődéssel szemben egyre erősebb igény mutatkozik a biztonságra mint értékre.⁴⁰ Ez utóbbi

³⁷ Petrétai József: Alkotmány és alkotmányosság. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996a. 63–118.

³⁸ Petrétai (1996a): i. m.

³⁹ Ádám Antal: Az emberi és állampolgári alapjogok jellegéről és korlátairól. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. 407–418.

⁴⁰ Ádám Antal: A rendőrség az alkotmányi értékek között. In Hautzinger Zoltán – Gaál Gyula (szerk.): *A rendészettudomány határkövei. „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből”*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2012. 122.

érték azonban igen sok szempontból ellentétes hatású a liberalizmussal. A terrorfenyegetettség és más globális veszélyek első ízben az államok belső jogalkotásában indítottak el jogkorlátozó mechanizmusokat. Elégséges utalni az amerikai társadalmat mélyen traumatizáló 2001. szeptember 11-ei terrorcselekményre vagy az e mű megírásakor a világot 3-4 hullámban sújtó Covid-19-járványra. Ezek hatására korábban elképzelhetetlen jogkorlátozó intézkedéseket vezettek be. Gyakorlatilag újraértelmezték az alapvető szabadságjogok állam által való érinthetlenségének kérdését. Szükségessé vált azoknak a határoknak az újragondolása, amelyek elválasztották egymástól az egyén érinthetetlen szféráját a legitim állami beavatkozás területétől. Az állam egyszerre felel állampolgárai alapjogainak érvényesüléséért és biztonságáért. Akkor, amikor e kettő konkurrál egymással, állami felelősség megtalálni a korlátozás zsinórmértékét. Noha az alapjogok és alkotmányos értékek katalógusa államonként eltérő elemeket foglal magában,⁴¹ mégis jól körvonalazhatók ezek nemzetközi standardjai is, amelyek végrehajtása elsősorban ugyancsak állami felelősség. A fenyegető jelenségek globális jellemzőinek hatására a nemzetközi közösség is kezdi felismerni, hogy az ellenük folyó védekezés sem maradhat meg az államok keretei között. Mindazok a fenyegető jelenségek, amelyek súlyosan érintik az emberiséget, egyáltalán nem ismernek államhatárokat. A terrorizmus, a migráció, a globális éghajlatváltozás vagy akár az egyre inkább terjedő kiberbűnözés mind-mind határokon átvelő fenyegetést jelent. Éppen ezért az ellenük vívott küzdelem is csak akkor kecsegtethet bármiféle eredménnyel, ha a védekezés nem marad meg állami szinten. Ezért az államok korábbi jogkorlátozó döntései óhatatlanul hatással kell hogy legyenek a nemzetközi dokumentumok által biztosított alapvető jogok és értékek értelmezésére. Tipikus példa erre a világjárvány első és második hullámának kezelésekor alkalmazott gyülekezésszabaddal korlátozás, amelynek legitimitását az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) is elismerte, feltéve, hogy az nem vezet a demokrácia leépítéséhez.⁴² A demokráciát feltűző kitétel megmutatja a vázolt konfliktus feloldásának általános mércéjét: csak addig lehet a szabadságjogokat korlátozni, ameddig feltétlenül szükséges, és a korlátozás semmiképp sem sértheti a demokratikus társadalmi berendezkedés alapvető pilléreit, mint például a szabad, demokratikus választásokat.

⁴¹ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 428.

⁴² Covid-19 and Freedom of Assembly and Association. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, (é. n.).

Az alkotmányos értékek normativitása alacsony szintű. Jóllehet normatív értékekről van szó, amelyek alkotmányos értékminőségüket az alkotmányozó hatalomtól nyerik, s mint ilyenek, a normatív értékek rangsorának élén helyezkednek el.⁴³ Esetükben azonban sokkal inkább az alkotmány politikaiokmány-jellege domborodik ki, semmint a normativitás. Az értékek nem írnak elő közvetlen módon magatartási szabályokat. Meghatározzák azonban a különböző magatartások irányultságát.

„Méltán állíthatjuk, hogy az alkotmányi értékek társadalmi elfogadottságának kiterjedtsége és mértéke az alkotmányos intézményrendszer legitimációját, az alkotmányos szemlélet, az alkotmányosság, az alkotmányosodás, a közjogi és az általános kultúra színvonalát is kifejezi.”⁴⁴ Ennek alapján az az állítás is igaz, hogy amennyire elfogadott a társadalomban az alkotmányi értékek széles köre, olyan mértékben legitim az alkotmány. Ez azt juttatja kifejezésre, hogy az értékek társadalmi követése az alkotmányos legitimáció indikátora. Különböző szinteken tartom vizsgálhatónak a társadalmi legitimáció mértékét. Szociológiai aspektusból megvizsgálható, hogy az adott érték milyen mélyen ágyazódott a társadalmi gyakorlatba, azaz a társadalom tagjai mennyire tartják általában véve követésre méltónak a felismert értéket, és mennyire engedelmeskednek e felismerésüknek. Ez utóbbi roppant lényeges, mert meglehet, hogy valamely értéket a társadalom tagjai követésre méltónak tartanak, de gyakorlatukban az érdekeik felülírják a felismert értéket. Ugyanis joggal mondhatjuk azt, hogy az értékek nem feltétlenül konkrét magatartásokban öltenek testet, hanem leginkább megszabják a viselkedés irányát. Az értékeknek ez a hatása erősen attól függ, hogy milyen helyen van az egyéni értékrangsorban.⁴⁵ Tehát meglehet, hogy valaki adott helyzetben felismeri, hogy a társadalom által követett érték vagy értékrendszer milyen viselkedésmintát követelne meg tőle, azonban személyes érdekei ütköznek ezzel az értékkel, és az egyén ezt a konkurenciát az érdek javára oldja fel. Amennyiben az érdekek rendre felülírják az adott értéket, akkor nyilvánvaló, hogy az valójában nem, vagy csupán csekély mértékben része az egyén társadalmi gyakorlatának. Az értékek vizsgálatának szociológiai szintjén kellő létszámú alapsokaság esetében érzékelhetővé, mérhetővé válik

⁴³ Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. *Jura*, 16. (2010), 2. 115–127.

⁴⁴ Ádám (2010): i. m. 115.

⁴⁵ Shalom Schwartz: Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. In *European Social Survey Core Questionnaire Development*. London, European Social Survey, City University London, 2001. 259–319.

ez a jelenség. Adott esetben akár társadalmi gyakorlatról is lehet beszélni. Ettől persze még megőrzi értékjellegét, de nem beszélhetünk valóságos interiorizációról. Ellenben a „következtesen tiszteletben tartott értékfelfogás tehát az egyén, illetve a közösség megnyilvánulásaira regulatív, szabályozó, normatív hatást gyakorol”.⁴⁶ Az alkotmányos értékek esetében a vázolt jelenség szoros és negatívan korreláló összefüggést mutat az alkotmány legitimitásával.

Létezik olyan megközelítés, amely a tételes alkotmány értékeit megosztó, illetve befogadó érték kategóriára osztja.⁴⁷ Majtényi Balázs az előbbi körébe azokat az értékeket sorolja, amelyek a többségi vagy legalábbis annak tartott társadalmi csoport értékeit preferálják, és ezzel egyidejűleg a nem e többséghez tartozókat mellőzik. Ezzel szemben a befogadó értékek univerzálisak, nem egy hatalmi csoport identitását preferálják, és mint ilyenek, nem tesznek különbséget a különböző társadalmi csoportok között. A szerző szerint a megosztó értékek leginkább az autoriter hatalmi berendezkedések kialakítását szolgálják, mert ezek erősítik a lakosság meghatározott csoportjainak kötődését az alkotmányhoz, ami végső soron a fennálló rendszer stabilitásához vezet. Ugyanakkor ezeknek az értékeknek a megléte egyben indikációt is jelent az államhatalom legitimitációs bázisáról. A szerző a megosztó értékek közé tartozónak sorolja többek között a vallást és a nemzeti identitást, mert ez csak azoknak az értékpreferenciájával azonosítható, akik azonosulnak az adott vallási vagy nemzeti identitással, a társadalom többi tagjára nézve kirekesztő jellegű. Ezzel szemben – véleménye szerint – a befogadó értékek integrálnak, nem pedig elválasztanak, azáltal, hogy nem biztosítanak semmiféle alapot ahhoz, hogy a társadalom tagjaiban kialakuljon a „mi” és az „ők” egymással szemben álló ellentéte. A befogadó értékek közé sorolható többek között az emberi méltóság és egyenlőség.

A magam részéről értem azt az aggodalmat, hogy valamely érték egyoldalú túlhangsúlyozása valóban inkább elválaszt, semmint összeköt. Ugyanakkor a befogadónak tarott értékek tartalmának meghatározása nem feltétlenül univerzális, sokkal inkább kulturálisan determinált. Az, hogy mit tartunk az emberi méltóság alapjának és tartalmának, nem független az adott kortól, a történelmi tapasztalatoktól, a társadalomban meglévő, uralkodó szociális és etikai elvektől. Ugyanez igaz az egyenlőségre is. Elég utalni arra, hogy nem túl régi múltra tekintenek vissza a nők politikai jogai vagy akár a munka szabad megválasztásához

⁴⁶ Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. (2006), 7–8.

⁴⁷ Majtényi Balázs: Alkotmányos értékek játszmája az Európai Unióban: egytől a huszonnyolcig. *MTA Law Working Papers*, 4. (2017), 14.

való joguk. Korábban úgy tűnt, hogy ezekkel az utolsó különbségtételek is megszűntek a nemek között. Ezzel szemben az utóbbi időszakban egyre hangsúlyosabbá válik a nők – egyébként valós – munkaerőpiaci hátránya. Nem azért, mert ez a különbség korábban nem lett volna meg, hanem sokkal inkább azért, mert az egyenlőség terén elért eredmények egyrészt új fejezeteket nyitnak, új kérdéseket vetnek fel, másrészt egyúttal lehetővé is teszik az újabb perspektívák megvitatását. Ez a jelenség kulturálisan erősen befolyásolt. Ez alól a hatás alól nem vonhatjuk ki magunkat akkor sem, ha – Majtényi szavaival élve – a befogadó értékek tartalmát próbáljuk meghatározni. Épp az emberi méltóság és egyenlőség – kivált ez utóbbi – az az érték, amelyre vonatkozóan a liberalizmusnak, a kapitalizmusnak mint ideológiának, vagy épp a kereszténységnek is megvannak a sajátos értéktartalmai. A kérdés leginkább abban áll, hogy az említett értékeket milyen ideológiai tartalommal tölti meg az alkotmány. Az alkotmánnyal szemben közel sem elvárás, hogy értéksemleges legyen. Valamely érték azáltal válik alkotmányos értékkelé, hogy az alkotmányozó hatalom az alkotmányi szabályozás tárgyává teszi. Meglehet, hogy a méltóságot, az egyenlőséget vagy akár a nemzeti öntudatot, illetve a keresztény identitást értékkelé határozzák meg, ennek valós jelentősége akkor mutatkozik meg, ha kibontják ezek értéktartalmait a tételes alkotmányban.

Mindezek előrebocsátásával érdemes megvizsgálni az Alaptörvény rendelkezéseiben fellelhető keresztény értékekre való közvetlen utalást. A későbbiekben pedig egy nevesített jog, az emberi élethez és méltósághoz való jog értéktartalmának különböző szempontú kibontására teszek kísérletet.

Az Alaptörvény preambuluma a *Himnusz*-ból idézett sorral kezdődik: „Isten, áldd meg a magyart!” E sor még valójában a *Nemzeti Hitvallás* címet viselő rész előtt egyfajta mottóként szolgál. Vita övezi e sor értelmezését. Magának a *Himnusz*-nak az értelmezése is többféle megközelítést enged. Természetesen értelmezhető versként, miként azt Kölcsey Ferenc – aki anélkül halt meg, hogy tudta volna, verse milyen rangra emelkedett – maga is annak szánta.⁴⁸ Értelmezhető nemzeti imádságként, miként azt teszi több magyarországi egyház is. Jól jelzi ezt többek között, hogy a Magyarországi Református Egyház istentiszteleteinek végén rendre felcsendül a *Himnusz* dallama, és a gyülekezet az istentisztelet zárásaként – a lelkész áldásmondása előtt – közösen énekl el. Ilyen módon a himnusz a református liturgia részeként valóban erősen hordozza magán a nemzeti

⁴⁸ Nyáry Krisztián: A Himnusz kalandos története. *Válasz Online*, 2019. január 22.

imádság jegyeit. Ugyanakkor a korábban hatályban levő alkotmány a nemzeti jelképek sorában szabályozta a *Himnusz*t, amely ilyen módon leginkább a nemzet egységét fejezte ki. A többféle értelmezés közös pontja, hogy a *Himnusz* a nemzeti identitás részét képezi. Az alkotmányos értelmezési nehézséget az jelenti, hogy az Alaptörvény R) cikke alapján az Alaptörvény rendelkezéseit a *Nemzeti hitvallással* összhangban kell értelmezni. Az Alkotmánybíróság legtöbbször csupán értelmezési keretként hivatkozik a *Nemzeti hitvallásra*.⁴⁹ Mind gyakrabban azonban konkrét alkotmányos tartalom kibontásához is segítségül hívja az Alkotmánybíróság.⁵⁰ Schanda Balázs álláspontja szerint az Alaptörvény preambulumaként szolgáló *Nemzeti hitvallás*, illetve a *Himnusz*ból vett idézet jellegét tekintve mottóként történő beillesztése nem sérti a semlegesség elvét. A véleményében kifejtettek szerint maga a hitvallás – bár az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmezésekor tekintettel kell rá lenni – megmutatja a normativitás határait. Úgy véli, hogy a kereszténységre az európai identitás részeként, illetve nemzetmegtartó tényezőként való utalás leginkább a történelem előtti főhajtás, nem pedig normatív szabály.⁵¹ Más értelmezésben a *Himnusz* idézőjelek nélkül idézett sora az ország jelmondataként értelmezhető.⁵² Ezt elfogadva úgy gondolom, hogy a jogalkotó ezen túlmutat. Mint azt később bemutatom, az Alaptörvény emberképében központi helyet foglal el, hogy az emberi lét alapja a társas létforma, amelynek alapvető eleme a család és a nemzet. Ezt a fajta közösségi szemléletet jól kifejezi a *Himnusz* mint a nemzeti identitást és ezzel együtt a nemzet egységét kifejező jelkép.

A preambulumban található utalás arra, hogy első királyunk a keresztény Európa részévé tette a magyar államot. Ezt az Alaptörvény tényként rögzíti, amely megközelítés megfelel a történelmi valóság kulturális felfogásának. Teológiai értelemben álláspontom szerint nem lehet keresztény Európáról vagy keresztény államokról beszélni. E tekintetben osztom Luther álláspontját, aki szerint „ha valaki az Evangélium szerint akar kormányozni, akkor előbb mindeneket kereszténnyé kell tennie. Ez azonban soha nem lesz és nem is lehet,

⁴⁹ 27/2013. (X. 9.) AB határozat.

⁵⁰ Patyi András: Gondolatok a Nemzeti hitvallás értelmezéséről. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 11.

⁵¹ Schanda Balázs: *Állami egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 4.

⁵² Majtényi Balázs: „Vár állott, most kőhalom.” Alaptörvény és irodalom. *Fundamentum*, 15. (2011), 4. 97–99.

mert a többség nem keresztény, még ha annak is van keresztelve.”⁵³ Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy sokáig az egyház volt az európai kultúra legerősebb tartóoszlopa. A hit ugyan sem az állam, sem a nemzet számára nem megragadható, de ha az európai kultúrkinszre nézünk, tagadhatatlan, hogy az intézményesült egyház által megjelenített keresztény hit és vallás megkerülhetetlenné vált, mi több – számtalan hellén hatással együtt – az európai kultúra bölcsője lett. Az európai történelemben a kereszténység nemcsak vallásként értelmezhető, hanem kulturális programként is, amely évszázadokon keresztül alakította az európai civilizációt.⁵⁴ Ezért ha teológiai értelemben nem is, kulturálisan mindenképp lehet keresztény Európáról beszélni.

Ugyancsak a preambulum részét képezi a kereszténység nemzetmegtartó szerepének elismerését és az ország különböző vallási hagyományainak megbecsülését leszögező mondat. Ismert olyan álláspont, amely szerint a jogalkotó ezzel eltávolodott az állam világnézeti semlegességének elvétől, mivel a különböző vallási hagyományok megbecsülése mellett, vagy még inkább ennek ellenére az Alaptörvény megkülönböztetett figyelemben részesíti a kereszténységet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az állam hátat is fordított volna ennek a követelménynek, hiszen az továbbra is alapvető elvként szerepel az e tárgykört érintő sarkalatos törvényben.⁵⁵ Némely megközelítésben a kereszténység nemzetmegtartó erejének elismerése nem a kereszténység mint vallás és/vagy keresztény hit társadalmi szerepét méltatja, hanem a kereszténységnek a nemzeti történelemben betöltött meghatározó szerepére vonatkozik. Ebben a megközelítésben történelmi tényről leír, és nem előíró megállapításról van szó. E szerint a felfogás szerint ahogyan a kereszténység történelmi szerepe nem vitatható, ugyanúgy az sem, hogy jelenleg nem tekinthető kizárólagosnak. A preambulum csak a vallási hagyományok tiszteletét fejezi ki, a vallástalan hagyomány elismerése éppúgy hiányzik, mint a vallás jelenlegi szerepének

⁵³ Luther Márton: A világi felsőségről. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszerzői iratai III.* Pozsony, Wigand F. K. Könyvnyomdája, 1906. 394.

⁵⁴ Horváth Attila: „Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette”. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás.* Budapest, Dialóg Campus, 2019.

⁵⁵ Schweitzer Gábor: „Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait”. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás.* Budapest, Dialóg Campus, 2019.

elismerése.⁵⁶ Ez a megközelítés tehát különbséget tesz a vallás történelmi és jelenlegi szerepének elismerése között, noha a nemzet megtartása nem csupán a múlt erénye, hanem a jövő egyik megoldásra váró feladata is. Más megközelítés szerint a megfogalmazásból az következik, hogy a kereszténység nemzetmegtartó szerepét nem mint történelmi tény, hanem a jelenre is érvényes módon rögzítették. E szerint az álláspont szerint – tekintettel a *Himnusz*-ból vett fohászok idézetére – a jogalkotó azt várja el mindenkitől, hogy azonosuljon a kereszténységgel. A kereszténység nemzetmegtartó szerepének hangsúlyozása mellett a többi vallási hagyomány megbecsülése felveti, hogy az állam az eddig jellemző világnézeti semlegesség helyett a toleranciát teszi meg az alkotmányosság mércéjének. Ez közelebről annyit jelent, hogy a preferált vallás megjelölésével a jogalkotó kijelenti, hogy mely világnézeti felfogás helyes és követendő, a többit pedig háttérbe szorítva tolerálja. Ezzel – e felfogás követői szerint – a kereszténységgel nem azonosuló személyek is háttérbe kerülnek, annak ellenére, hogy nyilvánvaló többségben vannak.⁵⁷

Az Alaptörvény hetedik módosításával az R) cikk (4) bekezdése ekként szól: „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.” Ez a módosítás álláspontjuk jelentős átértelmezésére kényszeríti azokat, akik pusztán történelmi tradíciók iránti tiszteletet láttak a preambulum rendelkezéseiben. Ezáltal a kereszténységet védendő értéknek ismerték el. Határozott és konkrét jogalkotói parancs szól az állami szerveknek e védelem megvalósítására. Ugyanakkor az Alaptörvény nem a kereszténység, hanem a keresztény kultúra védelmét írja elő. Ebben a relációban az alkotmányos védelem tárgya nem a keresztény hit, sem pedig e vallás tételei, hanem az a kultúra, amelyet a kereszténység megteremtett. Schanda Balázs ebbe beletartozónak tételezi a kereszténység tagadásának szabadságát is.⁵⁸ Az persze kérdéses, hogy mennyire lehet a vallást, a hitet és a kultúrát egymástól elválasztani.

Már magának a vallásnak a fogalma is ad okot némi bizonytalanságra. A hazai szakirodalomban általában követett felfogás szerint a vallás olyan világnézet, amely a természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel

⁵⁶ Schanda Balázs: Magyarország keresztény kultúrájáról. *Pázmány Law Working Papers*, (2018), 8.

⁵⁷ Fleck Zoltán et al.: Vélemény Magyarország Alaptörvényéről. *Fundamentum*, 15. (2011), 1. 64.

⁵⁸ Schanda Balázs: Vallásszabadság, közjó, keresztény kultúra. Szempontok új (rég)i alapok kereséséhez. *Acta Humana*, 8. (2020), 3. 172.

az emberi személyiség egészét átfogja.⁵⁹ E megközelítésben a vallás világnézet, amelynek követéséből fakadnak a vallásos magatartásformák. A hazai tételes jogban a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény határozza meg a vallás fogalmát ekként: „a vallás fogalma magában foglalja különösen a teista, nem teista és ateista meggyőződéseket, a magán jellegű, illetve nyilvános vallásos szertartásokon – akár egyedül, akár másokkal – való részvételt, illetve az ilyen szertartásokon történő részvételtől való tartózkodást, továbbá más vallásos jellegű tevékenységet vagy véleménynyilvánítást, bármilyen vallásos hiten alapuló, illetve e hit által megkövetelt személyes vagy közösségi magatartásformát”.⁶⁰ E fogalom szerint nincs különbség valamely meggyőződés és annak cselekmények útján történő kifejeződése között, mindkettő egyaránt a vallás fogalmi körébe tartozik. Egészen szokatlan módon az Isten létezését tagadó ateista világnézetet is vallásként fogja fel ez a fogalmi meghatározás. Érdemes említést tenni az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által követett felfogásról, amely a következő fogalmi értelmezéseket vonja a vallás körébe: 1. A vallás mint hit (idetartozik a hitetlenség is). 2. A vallás mint önazonosság. 3. A vallás mint életmód. A „hit” fogalmába tartozik a teista, a nem teista és az ateista hit egyaránt. Az „önazonosság” fogalma leginkább arra utal, hogy az adott személy olyan közösséghez tartozik, amelyet a közös hit, rituálék, tradíciók, etnikum, állampolgárság vagy nemzetiség, illetve származás köt össze. Végül pedig a vallás mint „életmód” azt fejezi ki, hogy a vallás olyan lényeges aspektusa az életnek, amely meghatározza azt, hogy az egyén miként viszonyuljon a világhoz. Ez együtt jár azzal, hogy a vallás külsődleges megnyilvánulási formákat is ölthet, mint például vallási öltözködés viselése, vallási gyakorlatok követése, beleértve vallási ünnepek tartását, vallási étkezési szabályok betartását.⁶¹

Ha azt a megoldást fogadjuk el, amely szerint a vallás világnézet, amelyből következnek bizonyos cselekmények, akkor igaz, hogy a vallás mint meggyőződés a jog számára érinthetetlen. Ugyanakkor a fent idézett, más jellegű fogalmi meghatározások a vallás tartalmát kiterjesztően értelmezik, és nem szűkítik a belső meggyőződésre, hanem beletartozónak tételezik annak megélését is, amely már külső cselekményekben is materializálódik. A jog számára

⁵⁹ Schanda Balázs (2012): i. m. 25.

⁶⁰ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról 64. § (1) bek. b) pont.

⁶¹ UNHCR: Guidelines on International Protection: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. *Unhcr.org*, 2004. április 28. II. pont.

megítélhetetlen, hogy milyen meggyőződés húzódik egy-egy magatartás mögött. A jog valójában soha nem a belső meggyőződést védi vagy szabályozza, hanem annak kinyilvánítását vagy az attól való tartózkodást. Jól példázza ezt a házasságkötés vagy a keresztség gyakorlata. Az egyházi esküvő és a keresztelezés egyaránt vallási cselekmény. Ha csak e cselekményt nézzük, azt mondhatjuk, hogy ez keresztényi cselekedet, tehát a vallásszabadság jogával élve keresztény emberek gyakorolják hitüket vallásos cselekmények útján. De ugyan ki ne találkozott volna azzal a jelenséggel, hogy sok esetben ezek a vallási cselekmények csupán ünnepélyes háttérrel kölcsönöznek egy-egy családi eseménynek? A jogalkotó viszont nem tehet ilyen alapon különbséget a különböző vallási magatartások között. A szívből és a színleg megélt cselekményeket a vallásszabadságot oltalmazva egyaránt védelemben részesíti. E megoldás helyes, mert valójában a hívő, vallásukat ténylegesen megélt embereket oltalmazza. Aki ebből ki kívánja venni a részét, az a saját lelkiismeretének tartozik számadással. Éppen ezért a magam részéről inkább helyeslem azt a szabályozást, amelyik a belső meggyőződést és annak vallási cselekmények útján történő megélését egyaránt a vallás fogalmába vonja, ilyen módon a vallásszabadság alkotmányos védelmének oltalmába helyezi. Ezzel szemben a hit jelenti a vallás személyes megélését is, amely a jog által érinthetetlen emberi lélekben zajlik. A keresztény kultúra védelme ebből a szempontból jelentheti a vallás jogi védelmét. Emellett magában foglalja annak a kulturális örökségnek, hagyománynak, értéknek a védelmét is, amely meghatározza az ország hasonló tartalmú értékeit.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kereszténység mellett számos más eszmeáramlat is alakította, gazdagította a magyar kultúrát. Elégségesnek tartom e körben csupán utalni a liberalizmusra, amely eszme nélkül ma nem beszélhetnénk szabadságjogokról sem. Paradox módon még arról a vallásszabadságról sem beszélhetnénk így, amely a liberalizmus eszméjét megelőzően a reformációval vált az első szabadságjoggá. Ugyancsak e körbe tartoznak azok a jogok, amelyek fejlődésüket a baloldali munkásmozgalmaknak köszönhetik. A szocializmus eszméi nem a kelet-európai vagy ázsiai kommunista diktatúrákban születtek, hanem éppen a legfejlettebb nyugati – más kifejezéssel élve tőkés – társadalmakban. A munkásmozgalmak követeléseinek jó része Európa-szerte⁶² és a tengeren túl

⁶² Jemnitz János: Marx és a nyugat-európai munkásmozgalom. *Történelmi Szemle*, 26. (1983), 3–4. 367–374.

egyaránt⁶³ kezdetben a dolgozók érdekeit védő jogokká transzformálódtak, majd mindenkit megillető jogokká váltak. A munka szabad megválasztásának joga, a szakszervezetek és más érdekképviselői szervezetek létrehozásának joga vagy épp a szociális jogok ekképp a szocializmus eszméiben gyökereznek. Az említett eszmeáramlatok hatása éppúgy nem csupán a múlté, hanem a jelenvalóé is, mint a kereszténység. Bármiféle ellenkező retorika ellenére az említett eszmék értékei éppúgy az Alaptörvény részei, mint a kereszténység, csak ezeket épp nem nevesítették külön.

Ezért némi szkepszissel fogadom azt az álláspontot, amely szerint „[a]z alaptörvényi megfogalmazás azt sejteti, hogy az alkotmányozó inkább a jelenlegi társadalmi gyakorlat védelmét, és nem a keresztény kultúra újrateremtését célozza – még olyan vonatkozásokban is, ahol a keresztény eszmény és a társadalmi gyakorlat között szakadék tátong. Ezt sugallja az, hogy egy adott kultúra (Magyarország kultúrája) védelmét írja elő, nem pedig a keresztény kultúra védelmét, ami magában foglalhatná azt is, hogy Magyarország kultúráját kereszténnyé kellene tenni.”⁶⁴ Ugyanis a jelenlegi társadalmi gyakorlatnak részét képezi az említett liberális és szocialista értékrend is, amelyek védelmét külön nem rendeli el az Alaptörvény az állami szervek feladataként.

A magam részéről a tárgyalt alkotmányos rendelkezést úgy értelmezem, hogy a jogalkotó ezzel kifejezte saját értékpreferenciáját. Másfelől azonban a jogrendszer különböző elemei – hipotézisem szerint – kevésbé tükrözik ezt az értékrendet, lévén azok között és a társadalmi gyakorlat között hatalmas – olykor áthidalhatatlan – különbségek húzódnak.

Az Alaptörvény 9. módosítása nyomán kialakult szabályozás erőteljesen tükrözi a jogalkotó genderideológiáját. Eszerint: „(1) Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” A második mondat értelmezése több szempontból is nehézségeket, kérdéseket vet fel. Egyrészt a gyermek születési nemének védelme az ennek megváltoztatására irányuló különböző eljárásokkal szemben egy mondatban szerepel a gyermekek nevelésének irányt szabó értékekkel. Az, hogy Magyarország a születési nemen alapuló

⁶³ Ira Berlin – Herbert Gutman: *Osztályszerkezet és az amerikai munkásosztály fejlődése 1840–1890 között. Történelmi Szemle*, 26. (1983), 2. 224–237.

⁶⁴ Schanda Balázs (2020): i. m.

önazonosságához való jogot védi, azt mutatja, hogy a jogalkotó a nemiség kérdését az elsődleges nemi jegyek alapján eldönthető, egyszerű biológiai tényként kezeli. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az emberi lény ennél valamelyest összetettebb. Ez a leegyszerűsítő megközelítés olyan, mintha azt mondanánk, hogy télen hideg van, nyáron pedig meleg, és a jogalkotó ezt a természeti rendet részesíti védelemben. Csakhogy mit kezdünk azzal, amikor azt tapasztaljuk, hogy akár nyáron, akár télen 15 fokot mutat a hőmérő higanyszála? Merthogy ez a nyári meleghez képest hideg, a téli hideghez képest pedig kifejezetten meleg. Nyilvánvaló, hogy a természet rendjét jogilag szabályozni nem lehet. Ha pedig a jog arra vállalkozik, hogy ezt a rendet vagy ennek valamely elemét deklarálja, akkor kiteszi magát annak, hogy néhány kivételes eset csúfot űz a szabályozásból. Annyit tehet a jog – és úgy tűnik, meg is teszi –, hogy védelmi köréből kizárja a kivételes eseteket. Minthogy a kérdés leginkább politikai viták kereszttüzében áll, ezért a továbbiakban nem tartom tisztemnek annak értékelését, hogy ez a megoldás megengedhetetlenül kirekesztő vagy a nemzet fennmaradását célzó, legitim korlátozó intézkedés.

Az alkotmányban kifejezésre jutó értékek köteleznek is. Megszabják a jogalkotás, illetve a jogértelmezés további irányát, kijelölik a jogalkotó számára a védett jogtárgyak körét. Ha lemondunk arról az igényről, hogy valamely alkotmányos értéknek ilyen hatásokat tulajdonítsunk, akkor lényegében súlytalanná válik maga az érték. Nem túlságosan komolyan vehető az, aminek sem hatása nincs, sem további védelmet nem élvez. Ezért ahhoz, hogy valamely alkotmányi érték szerepe tisztázható legyen, szükséges a jogrendszer különböző elemeinek értékközpontú vizsgálata.

Klasszikus kérdés, hogy a jog, és közelebbről a jogalkotó képes-e értéket teremteni, vagy feladata csupán az értékek felismerésére, rögzítésére és védelmére terjed ki. E kérdésben osztom azt az álláspontot, amely szerint az állam mint jogalkotó legfeljebb ez utóbbira vállalkozhat.⁶⁵ Ugyanakkor az értékek felismerése, védendő tartalmának és a védelem módjának, valamint terjedelmének megállapítása megkerülhetetlen és súlyos állami felelősség. Fennáll annak veszélye, hogy a jogalkotó helytelenül ismer fel valamely társadalmi vagy szupranacionális értéket, annak elfogadottságát, vagy egyszerűen elvétí a mértéket. Épp ezért kívánatos, hogy az alkotmányi értékeket ne csak kötelező tisztelet övezzé, hanem ezek széles körű társadalmi követésre találjanak. Ez nem azonos

⁶⁵ Schanda Balázs: Az alaptörvény 50. jubileumának esélye. Szent István öröksége és az Alaptörvény. *Iustum Aequum Salutare*, 12. (2016), 4. 65–73.

az értékek ismeretével, hanem azon túlmutató elfogadást, egyetértést és meggyőződést kíván. Egyetérték azzal a megállapítással, amely szerint „az alkotmányi értékek társadalmi elfogadottságának kiterjedtsége és mértéke az alkotmányos intézményrendszer legitimitációját, az alkotmányos szemlélet, az alkotmányosság, a közjogi kultúra színvonalát is kifejezi”.⁶⁶ Amennyiben nem érhető tetten az alkotmányos értékek elfogadottságának ez a szintje, abban az esetben nem tekinthetjük a kialakított értékrendszert társadalmi közös értékminimumnak. Az alkotmányos jogállam alkotmányi értékeit az értékpluralitás közös nevezőjének, nélkülözhetetlen közös kincsének minősíthetjük.⁶⁷ Ha az alkotmányos értékek és a társadalmi gyakorlat között szakadék tátong, akkor ez annak a jelzése, hogy a jogalkotó inkább saját értékítéletét kívánja kivetíteni a jog világába, semmint a társadalom ténylegesen meglévő értékeit felismerni.

Az értékek pontos felismerése és hangsúlyozásuk helyes mértéke döntő lehet az alkotmány stabilitásának, vagy még inkább hosszú távú létének szempontjából. Ha elfogadjuk, hogy az alkotmányok integratív funkcióval is rendelkeznek, akkor széles társadalmi rétegek számára kell követésre méltó viszonyítási pontot jelenteniük. Ellenkező esetben a választások alkalmával a választópolgárok többségének bizalmát elnyerő politikai erők újra és újra az alaptörvény módosítására törekednek. Más szóval: „Az alkotmánynak alkalmasnak kell lennie arra, hogy több, eltérő értékválasztású kormányzat célkitűzései is megvalósíthatóak legyenek. [...] A stabilitás mellett egy alkotmánynak kellően rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy változó korok, eszmék és értékrendek változó igényeit szintetizálja. Az alkotmányozás során az értékek szintetizálása, eltérő értékek megjelenítése [...] az alkotmány stabilitásának, időtállóságának a záloga.”⁶⁸ A legitimitációból fakadó társadalmi stabilitás és a politikai stabilitás hiánya egyaránt gyorsan erodálja egy alkotmány tekintélyét, és végső soron a létét. Éppen ezért önsorsrontó az az alkotmányozás, amely nem törekszik az integrációra és ehhez kapcsolódóan a fenti értelemben vett stabilitásra.

Elfogadom egykori kiváló tanárom, Ádám Antal professzor úr arról vallott álláspontját, hogy minden kultúra lényege valamely értékrend elismerése

⁶⁶ Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris, 1998. 35.

⁶⁷ Ádám (1998): i. m. 36.

⁶⁸ Csink Lóránt: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In Tóth Judit (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 138.

és az annak tartós megvalósítására irányuló törekvés.⁶⁹ Ebből kiindulva a keresztény kultúra – amely az Alaptörvény szerint különös hangsúlyt kap – meghatározott karakterisztikáival rendelkező, önálló értékrenddel bír. Ez elválaszthatatlan a keresztény vallástól, minthogy abban gyökerezik.

A kereszténységnek határozottan vannak olyan értékei, amelyek részét képezik a társadalmi értékminimumnak. Ezek feltárásához meg kell különböztetni egymástól a spirituális értékeket azok társadalmi objektívációjától. A spirituális értékek az ember Istennel való kapcsolatában jelennek meg. A vallás követői számára ezek a spirituális értékek meghatározott társadalmi megnyilvánulásokat, magatartásformákat követelnek, amelyeket kötelezőnek, helyesnek, előnyösnek tartanak. Ugyanezek az értékek pedig megszabják a más magatartásformáktól való tartózkodást, amelyeket tiltottnak, károsnak vagy éppen veszélyesnek ítélnék meg. A spirituális értékek követését legfeljebb a vallási jogrendszerek írják elő. Ugyanez igaz ezeknek az értékeknek a védelmére. Amikor a jogalkotó védelemben részesíti a lelkiismereti és vallásszabadságot, akkor nem valamely vallási értéket vesz a szárnyai alá, hanem az emberi méltóság részét képező vallási önrendelkezés jogát. Mint ahogyan a jog nem képes védeni valamely belső hitet, úgy nem védi annak spirituális értékeit sem. Ezek társadalmi gyakorlata és az ezek által kikristályosított értékek ellenben már képezhetik a szabályozás tárgyát. Az értékeknek a társadalmi többség általi hosszabb időn át történő követése kialakítja a társadalomra jellemző erkölcsi és értékrendszert. Ez azonban korántsem állandó. A közelmúltban zajló események, mint például a Black Lives Matter vagy a Me Too mozgalom hatására gyorsuló ütemben látszik változni a korábbi erkölcsi és értékrendszer. Legalábbis az tapasztalható, hogy az említett mozgalmak által elítélt jelenségekkel szemben a társadalom érzékenyebbé vált. Azt is mondhatnám, hogy lejjebb került az erkölcsi ingerküszöb. Ami korábban a társadalmi kommunikáció része volt, az most a világ számos pontján elítélendő. Az európai történeti fejlődés révén a keresztény értékek megjelentek a társadalmi életben, és befolyásolják az egyének egymáshoz, a társadalomhoz és a világ jelenségeihez való viszonyát. A felvilágosodással azonban megszűnt a kereszténységnek a társadalmi értékekben betöltött egyeduralgó szerepe, és azóta számtalan eszméáramlat erősíti tovább ezt a hatást.

A jogalkotó megteheti, hogy valamely vallás társadalmi gyakorlata által kialakított értékrendet védelemben részesíti, de nem feltétlenül szerencsés megoldás egy vallást a maga egészében megpróbálni alkotmányos értékké tenni,

⁶⁹ Ádám (1998): i. m. 38.

és ekként védelemben részesíteni. Már csak azért sem, mert ezzel a jogalkotó lehetetlenre vállalkozik, hiszen a vallás spirituális tartalma számára elérhetetlen. E megoldás legfeljebb – minden jó szándék ellenére is – csak megosztottságot és vitákat generál, amelyekben az addig a vallást passzívan szemlélők is könnyen harcos vallásellenessé válnak.

Az emberi élet önmagában véve érték. A legmagasabb rendű érték. Az, hogy mit tartunk emberi életnek, már korántsem értéksemleges. Szükséges rögzíteni, hogy a biológia, az erkölcs, a vallások, a jog mind-mind sajátos emberképpel rendelkezik. A biológia az élet kezdetét és végét egyaránt folyamatként határozza meg. Így az, hogy mit tekintünk emberi életnek, hol húzzuk meg annak határait, mindenekelőtt erkölcsi kérdés. A jog ezt az erkölcsi felfogást transzformálhatja szabállyá. Ellenkező megfontolás arra vezetne, hogy az emberről kizárólag mint biológiai lényről lehetne beszélni. Ez több okból sem lehetséges jó megoldás. Egyrészt – mint utaltam rá – a biológia az emberi élet kezdetét és végét egyaránt folyamatként határozza meg, ezért nem lehetne meghatározni, hogy mit értünk az ember mint jogalany alatt. Ehhez ugyanis az kell, hogy a jog kijelölje e folyamatokban az emberi élet kezdő- és végpontját egyaránt. Másfelől a pusztán biológiai megfontolás nem veszi figyelembe azt, hogy az ember erkölcsi lény, ennél fogva képes az öndefiníálásra, az önkifejezésre, és rendelkezik azzal a képességgel, hogy szabályokat alkosson az életére nézve. A pusztán biológiai megközelítés azzal sem számol, hogy az ember természeténél fogva társas lény. Igaz ugyan, hogy minden ember, így az egyedül lévő is magában hordozza az emberiség jellemzőinek teljességét, mégis az emberi természet lényegénél fogva tagadhatatlanul társas. Mindezek alapján a jog nyelvén nem lehetséges neutrális módon szólni az emberről. A jog feltétlenül erkölcsi értéktartalommal tölti meg az emberfogalmat. Ez az értéktartalom igen gazdag. Mégpedig éppen azért, mert az ember erkölcsi lény.

Az Alaptörvény emberképe

Az Alaptörvény által megszabott, élethez és emberi méltósághoz való jog tartalmában kevés lényegi változást, leginkább hangsúlyeltolódást jelent az Alkotmány rendelkezéseihez képest. Az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* fejezetének II. cikke szerint: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve

védelem illeti meg.” Az Alaptörvény kizárólag a méltóság sérthetetlenségéről rendelkezik. Az „emberi méltósághoz való jogot mint az emberi lét alapját az élethez való joggal egységben fogalmazza meg [...]”.⁷⁰ Az Alaptörvény koncepciójában még együtt szerepelt az élet és a méltóság sérthetetlensége. Ez a megoldás a teljes abortusztilalmat követelte volna meg.⁷¹ Az eltérés a korábbi Alkotmányhoz képest a magzati életet a fogantatástól megillető védelem alaptörvényi rögzítése. Minthogy ennek a védelemnek sem a szintjét nem határozták meg, sem pedig a méltóságra nem terjed ki, levonható az a következtetés, hogy a magzatot továbbra sem illeti meg az emberi méltósághoz való jog, tehát az Alaptörvény sem számol emberként a magzattal.

Az Alaptörvény O) cikke ekként jelöli ki az egyén és a társadalom közötti viszony alapvonalait: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” Az idézett rendelkezésekből az Alkotmánybíróság azt a következtetést vonta le, hogy a korábbi Alkotmány individualista felfogásától eltérő módon az Alaptörvény az egyént társadalmi lényként kezeli, s mint ilyen, egyéni törekvéseinek gátat szab a társadalom közösségi érdeke.⁷² Erre alapozva létezik olyan elképzelés, amely szerint nem tartható az egyéni jogok soha nem csökkenthető szintjének tétele, mert az „egyén csak társadalmi közösségben tud létezni, és alapjogai mindig csak a közösség fennállása, harmóniája és az ezt biztosító erkölcsi-morális rendje mértékében érvényesülhetnek”.⁷³ Ezt az elképzelést egyelőre az Alkotmánybíróságon belül is csupán kisebbségi véleményként fogalmazták meg. „Az Alaptörvény O) cikkének első tagmondata az egyén önmagáért való felelősségéről szól, a következmények vállalásáról a saját cselekedetekért. A saját cselekedet hatással lehet egyrészt magára az önrendelkezési jogát gyakorló egyénre (önmagának való felelősség), másrészt [...] szűkebb (család, lakókörnyezet, iskola, munkahely) és tágabb értelemben vett közösségre (politikai közösség). Az [...] első tagmondata a közösséggel szemben fennálló felelősséget mondja ki általános

⁷⁰ Alaptörvény II. cikk indokolás.

⁷¹ Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.

⁷² 32/2013. (XI. 22.) AB határozat.

⁷³ 4/2013. (II. 21.) AB határozat. Pokol Béla különvéleménye; továbbá hasonló álláspontot fogalmaz meg a 32/2013. (XI. 22.) AB határozat. Pokol Béla párhuzamos indokolása.

érvénnyel, a második tagmondata pedig az általános szabályt konkretizálja.”⁷⁴ Az Alaptörvény nemzeti hitvallásról szóló része is megfogalmazza a társadalom részét képező egyén képét: „Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet. Ugyanakkor az ember továbbra is autonómiával bíró lény, amely méltósága révén megkülönböztetésre kerül minden más lénytől.”

A Bolberitz Pál nyomán elterjedt nézet szerint az emberi élet és méltóság egységben való értelmezése a keresztény emberfelfogást tükrözi vissza.⁷⁵ Ugyanakkor mindez csak a már megszületett emberre igaz. Az Alaptörvény emberképéhez az is hozzátartozik, hogy a magzat, míg meg nem születik, nem tekinthető embernek. Ezzel pedig a *Nemzeti hitvallás*ban rögzített keresztény értékek melletti elkötelezettség ellenére eltér a keresztény emberképtől. Lényegét tekintve az Alaptörvény emberképe is szekularizált emberkép. Úgy tűnik, az alkotmányozó hatalom meglegedett a keresztény értékek formális hangsúlyozásával, tartalommal azonban kevésbé tudta megtölteni. Az, ahogyan az Alaptörvény egy mondaton belül szól az emberi élet és méltóság védelméről és a magzati élet védelméről, azt is tükrözi, hogy a magzat nem rendelkezik emberi méltósággal. Ellenkező esetben a magzati élet védelméről szóló tagmondat így szólna: „a magzat életét és méltóságát a fogantatástól kezdve védelem illeti meg”. Ezzel a megoldással tudta csak elkerülni a jogalkotó, hogy az abortusz ne legyen alkotmányosértő. Ha a magzatot is megilletné a méltósághoz való jog, akkor ember lenne, s mint ilyen nem fosztható meg az életétől. Így azonban a magzati élet védelme is korlátozott az anya önrendelkezési joga által.

Az Alaptörvény társadalomban élő emberképe nem újszerű gondolat. Példaként említhető Concha Győző, aki a közrendnek három rétegét különbözteti meg: az állami, a társadalmi és végül a természeti rendet. A társadalmi rendről szólva így vélekedik: „az egyes magánosok tevékenységének egybefonódása és szoros egymásutánja, a gazdasági, szellemi javaknak és az ezek alapján képeződő egyéni tekintélyeknek és hatalomnak biztos eloszlása”.⁷⁶ „A társadalmi rendnek

⁷⁴ Zakariás Kinga Rita: Az emberkép-formula. Az egyén és közösség viszonyának értelmezése a német és magyar alkotmánybírói gyakorlatban. *Iustum Aequum Salutare*, 11. (2015b), 4. 119–138.

⁷⁵ Bolberitz Pál: Az emberi méltóság keresztény szemléletéről. In Trócsányi László (szerk.): *A mi alkotmányunk*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2006. 355.

⁷⁶ Concha Győző: *Politika II*. Budapest, Grill Károly, 1905. 308.

automaticus a jellege. Magától áll be nagy részben az emberi összeműködés és a javak megoszlása, az egyesek spontán tevékenysége által tartja fenn magát a társadalmi rend [...].⁷⁷ Az egyén felelőssége mások iránt és önmegvalósításának közösségi korlátai régóta ismertek a magyar közjogi gondolkodásban.

A keresztény emberkép néhány jellemzője

A keresztény emberkép egyik kiindulási alapja az, hogy az ember Isten teremtménye. Ez alapjaiban határozza meg a teremtő és a teremtet, valamint a teremtetek egymás közötti viszonyát. Minden ember Isten teremtménye, e tekintetben nincs különbség ember és ember között. Ugyanígy minden ember bűnös állapota miatt megváltásra szorul. Ebből a szempontból sincs különbség az emberek között. Ebből következően Isten előtt minden ember egyenlő. Ennek felismerése vezet el a minden embert egyenlő módon megillető emberi méltóság jogához. A keresztény emberkép másik alapvetése, hogy Isten a saját képmására teremtette az embert, aki képes arra, hogy megismerje és szeresse Teremtőjét, aki úrrá tette minden földi teremtmény fölött.⁷⁸

A minden emberben egyaránt meglévő istenkép alapján minden embernek úgy kell a másik felé fordulnia, hogy abban megjelenjen az isteni teremtés iránti tisztelet. Ez végső soron a felebaráti szeretet parancsolatában teljesedik ki.⁷⁹ Az ember ugyanakkor Isten gyermeke is. Minthogy ez minden emberre igaz, ezért annak igazsága sem kérdőjeleződik meg a kereszténység emberszemléletében, hogy ez a méltóság érinthetetlen és eltörölhetetlen.⁸⁰ Abból, hogy az ember Isten gyermeke, az is szükségszerűen következik, hogy a keresztény emberkép az egyént Istennel való kapcsolatában értelmezi. Elválaszthatatlan az ember a teremtőjétől, aki az ember lelkiismeretében megmutatkozva is utat mutat számára.

Az ember erkölcsi lény. Ez következik azokból a megállapításokból, amelyek szerint az ember a legmagasabb rendű lény a földön, és mint ilyen, a természeti élet felett szellemi életet is képes élni. Az emberi lét és értelem felfoghatatlan

⁷⁷ Concha (1905): i. m. 310.

⁷⁸ A II. vatikáni zsinat Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban. *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 1965. december 7. 12. pont.

⁷⁹ Joachim Wanke: Keresztény értékek. A közvetíthetőség kérdése. *Mérleg*, (2007), 3. 247–263.

⁸⁰ Schanda (2020): i. m.

valóság, azaz csoda. Az ember léte Istentől származik. Ennek megfelelően az ember erkölcsi léte is Isten által determinált. Az ember némely álláspont szerint nem maga teremti az élet rendezőelveit, normáit, amelyeknek felsőbbrendű metafizikai gyökerei vannak, hanem jó esetben csupán megtalálja azokat.⁸¹

Isten az embert test és lélek egységében teremtette. A *Gaudium et spes* kezdetű apostoli konstitúció idevonatkozó része szerint az emberi test és lélek egymástól el nem választható. A test úgyszintén Isten alkotása, amelyet az utolsó napon ugyancsak feltámaszt. Ugyanakkor a test kívánságai a lélek ellen törnek, amely kísértésekkel szemben az embernek küzdenie kell. Amikor az ember lelke mélyére tekint, ott megtalálja Istent.⁸² Az idézetből levonható a következtetés a lélek és az emberi méltóság szoros kapcsolatáról. Isten lelket adott az embernek, s ezzel együtt méltóságot is. Tehát a méltóság az emberi lélek létével és isteni eredetével azonosítható – a konstitúció értelmezése szerint. Ennek révén lehet személy az ember, akinek önértéke van. Mindebből eredően soha nem lehet tárgy, mindig alany.⁸³ Az *Újszövetség* tovább gazdagította az emberi méltóság fogalmát azzal, hogy Jézusban az emberi alakot öltő Istent hirdeti, illetve a Szentlélek kitöltésével. Jézusban az Isten közösséget vállalt az emberrel. Jézus feláldozása Istennek az ember megmentésére irányuló cselekvése. Némely álláspont szerint ez adott alkalmat arra, hogy az alapvetően sztoikus tartalmú – a kiválóságesszmére épülő – méltóságfogalom⁸⁴ keresztény értelmezést nyerjen, tovább gazdagítva az *imago Dei*.⁸⁵

⁸¹ Sebestyén Jenő: *Református etika*. Budapest–Gödöllő, Iránytű, 2000. 28.

⁸² *Gaudium et spes* (1965): i. m. 14. pont.

⁸³ II. János Pál 1996. október 22-én *Keresztény emberkép és modern fejlődéstudományok* címmel üzenete a Pápai Tudományos Akadémia teljes üléséhez. Megjelent: *Hitel*, 10. (1997), 4. 59–63.

⁸⁴ Daniel P. Sulmasy: Dignity and Bioethics: History, Theory, and Selected Applications. In Adam Schulman (szerk.): *Human Dignity and Bioethics: Essays Commissioned by the President's Council on Bioethics*. Washington DC, President's Council on Bioethics, 2008. 469–501.

⁸⁵ Susan Haack: Christian Explorations in the Concept of Human Dignity. *Dignitas*, 19. (2012), 3. 4–7., 10–13.

Az értékek büntetőjogi védelméről

A büntetőjog az állam által szervezett társadalom szabályrendszere, amelynek célja magának a társadalomnak a megvédése.⁸⁶ A büntetőjog egyik központi teoretikus kérdése a büntetés jogalapja és célja.

A büntetőjog és az egyén mint morális lény kapcsolata

Magyarázatra szorul, hogy milyen joron bünteti az állam a polgárait, és mit akar ezzel elérni. Legtágabban értelmezve Bibó István nyomán két irányból lehet a kérdésre adott válaszokat megkülönböztetni. Az egyik, hogy a büntetés lényegében etikai alapú, s mint ilyen, nem szorul különösebb magyarázatra (*a priori* felfogás).⁸⁷ A joron kívüli értékalapra helyezett büntetési cél a megtorlással azonosítható, mintegy azt igyekszik legitimálni. A másik megközelítés szerint a büntetésnek társadalmi célja és rendeltetése van, mégpedig a társadalom védelme a büntettől. Ebben nyeri el értelmét, következésképp e cél és funkció adja meg a büntetés értelmét (*a posteriori* felfogás). Ennek az álláspontnak az egyik irányzata szerint a büntetés a primitív, megtorló jellegű büntetésből vált magasabb rendű védekező büntetéssé. A büntetés materialisztikus felfogása szerint a társadalomnak nincs joga büntetéshez, mert minden elkövető valójában beteg, és minden bűncselekmény lényegében a társadalom terméke. Minthogy a büntetéseket megtorló jellegüktől teljesen megtisztítani soha nem lehet, ezért a büntetőjogot minden megtorló, büntető és értékelő elemtől megtisztított társadalmi védekezésnek kell felváltania.⁸⁸

Klasszikus büntetőjogi felfogást követve a Bibó-féle társadalomelmélethez hasonlóan lehet megkülönböztetni egymástól az abszolút elméleteket és a relatív elméleteket. Előbbi a bünt azért rendeli büntetni, mert bűncselekményt követtek el. Ez a bűncselekmény elkövetésére reagáló irányzat, amelynek képviselői többnyire figyelmen kívül hagyják a tettes személyében lévő sajátosságokat, csak az elkövetett (bűn)tettre koncentrálnak. A másik irányzat ezzel szemben teret

⁸⁶ Békés Imre: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről. *Belügyi Szemle*, 49. (2001), 6. 3–10.

⁸⁷ Bibó István: Etika és büntetőjog. In Bibó István: *Válogatott művek I. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986.

⁸⁸ Bibó (1986): i. m.

enged az egyéniesítésnek, és nem a tette, hanem a tettes személyre fókuszál, reá kíván nevelően hatni a jövőbeli bűncselekmények megelőzése érdekében.

Az abszolút elméletek hívei állították, hogy az elkövető teljesen szabad akaratból szegül szembe az isteni, az erkölcsi vagy a jogi renddel. Ezért – miként azt Földvári József állítja – elméleti alapjuk az indeterminizmus talaján áll. Szabad akaratból való cselekvésük a társadalom tagjaiból jogosan váltja ki a megbombolt egyensúly helyreállításának igényét. Ennek megfelelően az a büntetés, amely a megbombolt egyensúlyt helyreállítja, jogos és igazságos. E tekintetben a büntetés célja nem más, mint a társadalom tagjainak igazság iránti igényének kielégítése az arisztotelészi osztó igazságosság alapján.⁸⁹ Ez az irányvonal a pusztá megtorlást helyezi a büntetési célok helyébe, ugyanis semmiféle jövőre vonatkozó célképzet nem merül fel, hanem kizárólag a múltban lejátszódott cselekmény határozza meg a büntetés körülményeit. A büntetés e múltbeli cselekményre történő jogos reakció, azaz megtorlás. A büntett „igazságos megtorlását”, a büntett elkövetőinek „bajjal sújtását”, azaz megbüntetését a társadalom – nem csupán a történelmi időkben – logikusnak, természetesnek, ha nem helyesnek és erkölcsi követelménynek tekinti.⁹⁰ Bibó István azt állítja, hogy a társadalom még az abszolút irányzat meghaladását követően sem tud és nem is akar lemondani a megtorlásról, amelyben kifejezhetővé válik az erkölcsi felháborodás.⁹¹

A relatív teóriák hívei a jövőre vonatkozó hasznossági szempontok alapján határozzák meg a büntetés célját. Ez a szempont avagy cél a jövőbeni bűncselekmények elkerülése. Az idetartozó elméletek ideológiai alapja Földvári József szerint a determinizmus, lévén az alapok kidolgozását az oksági kapcsolatok elfogadása tette lehetővé.⁹² A kitűzött célok elérésének módja és célja szerint meglehetősen széles a relatív elméletek palettája. Az elrettentéstől a pszichológiai kényszeren és a hasznossági elméleteken át a célbüntetés elméletéig terjed a skála. A célbüntetés elmélete szerint a büntetés jogalapja lényegében annak céljában jelölhető meg. E cél nem lehet más, mint a társadalom védelme. Ez az egész társadalom érdeke, azaz közérdek. Ezért a büntetőjogi büntetés lényegében eszköz az állam kezében a jogvédelem, a jogrend létesítése és fenntartása érdekében. A felsorolt értékeket hagyományosan államcélként jelölik meg. Az egész

⁸⁹ Földvári József: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris, 2002.

⁹⁰ Finkey Ferenc: *Büntetés és nevelés.* Budapest, MTA, 1922. 7.

⁹¹ Bibó (1986): i. m.

⁹² Földvári (2002): i. m. 238.

büntetőjog legfőbb feladata elősegíteni, biztosítani a társadalom belső békéjét, a társadalmi rendet egyesek jogsértő vagy jogveszélyeztető cselekményei ellen.⁹³

Az abszolút és relatív teóriákat szokás összekapcsolni a büntetésnek azzal a megközelítési módjával, amely arra a kérdésre keresi a választ, hogy valójában a büntett vagy a büntetett érdemel-e büntetést. Az indeterminizmus talaján álló abszolút irányzat az akaratszabadsággal rendelkező tettes, a determinizmust zászlóra tűző relatív irányzat pedig az elkövetett tett miatt tartja indokoltnak a büntetést. Megjegyzést érdemel, hogy némelyek, így Finkey Ferenc is elismeri ugyan az elméletek szakirodalomban szokásos összekapcsolását, de tagadja annak helyességét. Finkey tagadó álláspontját arra építi, hogy az abszolút irányzat hívei igazságos megtorlást követelve gyakorta követnek determinista álláspontot, és igaz ennek fordítottja is a relatív teóriák követőire.⁹⁴ Úgy tartja, hogy bármely álláspont túlhangsúlyozása egyensúlyozatlan állapotra, és ezáltal hamis következtetésekre vezet.⁹⁵ Az egyén mérlegelési képességét egyik elmélet követői sem vetették el.

Végül létezik az az elméleti irányvonal, amely az abszolút és relatív teóriák között igyekszik hidat teremteni. Ennek megfelelően a büntetés igazságosságát és hasznosságát, célszerűségét igyekszik összekapcsolni. Ezért az elmélet követői szerint a büntetés célja az olyan megtorlás, amely alkalmas az újabb bűncselekmények megelőzésére. Ez a megközelítés egyszerre szab gátat a megtorlás esetleges aránytalanságának és a kizárólag az elkövető személyi körülményeit figyelembe vevő álláspontból fakadó önkényeskedésnek. Minthogy a jelenleg Magyarországon uralkodó felfogás ennek az elméletnek egy továbbfejlesztett változata, ezért ennek teoretikus hátterére érdemes részletesebben is kitérni.

Finkey Ferenc szerint az idealisztikus jogbölcsesek mint logikai és erkölcs-tani parancsot állapítják meg, hogy a büntett büntetést érdemel, amely tétel az igazság elvének mint legfőbb értékmérőnek a következménye, illetőleg követelménye. Ezért a büntetés szükségessége reális igazság. Finkey abból az Hugo Grotiusnak tulajdonított axiómából indul ki, amely szerint az nem lehet, hogy nagyobb bűncselekményeket ne lehessen büntetni. Ugyanakkor – állítja – éppen ilyen igaz a büntetés hasznossága is. Ezt így fogalmazza meg: „Az igazság eszméjének harcosai az állami büntetés erkölcs-tani vonatkozásait, annak kulturális jelentőségét emelik ki, míg a »társadalmi védekezés« szószólói a büntetés

⁹³ Finkey (1922): i. m. 8.

⁹⁴ Finkey (1922): i. m. 13.

⁹⁵ Finkey (1922): i. m. 14.

gyakorlati szerepére, annak socialis oldalára fektetik a súlyt. [...] Elméleti, azaz logikai és erkölcsi alapja a büntetésnek az igazság fogalma. Az »igazságérzet« az értelmes és erkölcsös ember lelkében élő legnemesebb vonás, ősidőktől fogva a büntett megtorlására, a büntetettek megfenyítésére készítette úgy az egyeseket mint a közösséget, a társadalmat és államot.”⁹⁶

Finkey egyszerre érvel az erkölcsi felháborodásból fakadó igazságos büntetés és a büntetés társadalmi szükségességének és hasznosságának logikus és igazságos volta mellett: „Az igazság eszméje mellett tehát a szükségesség, a »közhaszon«, a társadalom védelmének a gondolata nem csak nem felesleges, de mindig tényleg ott szerepel a büntetés igazolásánál.”⁹⁷ Ennek megfelelően a büntetéseket nemcsak hogy igazságosnak, de szükségesnek is tartja a társadalom védelme érdekében. Ugyanakkor nem fogadja el azt az állítást, hogy a büntetés csak annyiban igazságos, amennyiben szükséges, mint ahogyan az ellen is tiltakozik, hogy csak a szükséges büntetés volna igazságos. Elutasító álláspontját arra alapozza, hogy a szükségesség és az igazságosság mércéje egymással mellérendelt viszonyban áll. Más szempontból pedig a büntetést olyan megtorlásnak tartja, amely elégtétel az államnak és a sértettnek egyaránt. Ugyanakkor a büntetést az állam által céltudatosan felállított és alkalmazott jogvédelmi (büntettség-előzési) eszköznek tartja.⁹⁸

Bibó István arra tesz kísérletet, hogy a különböző irányzatok közötti ellentmondást feloldja. S állítja, ekként észrevehető, hogy a lényeges elemek hangsúlyozása arra a felismerésre vezet, hogy az irányzatok főbb elemei között nincs feloldhatatlan konfliktus. Abból a téziséből indul ki, hogy – az *a posteriori* felfogás elfogadása mellett – a megtorlás lényegében kihagyhatatlan, mert enélkül a tisztán védekező mechanizmusként felfogott büntetőjog hiányérzetet okoz. Ezt – Finkeyhez hasonlóan – a fentebb már idézett Hugo Grotiusnak tulajdonított tétel nyomán fogalmazza meg, amely szerint nem lehet, hogy a nagyobb büntett ne legyen büntethető. Ez a fajta erkölcsi felháborodás az, amely minden más joghátránytól megkülönbözteti a büntetőjogi szankciókat. E nélkül az emocionális töltet nélkül a büntetés kiüresedik, hiányossá válik.

Bibó a megtorlás emocionális jellegét a büntetés azon jellegével kívánja összehangba hozni, hogy az társadalmi cél szolgálatában álló eszköz. Ennek érdekében azt a kérdést teszi fel, hogy: „milyen társadalmi cél kívánja, hogy a büntetőjog

⁹⁶ Finkey (1922): i. m. 9–10.

⁹⁷ Finkey (1922): i. m. 11.

⁹⁸ Finkey (1922): i. m. 12.

a megtorlás-büntetés formájában szolidaritást vállaljon a társadalmi közösség felháborodott tagjaival?”⁹⁹ Válaszában úgy találja, hogy ez a cél éppen a felháborodásnak a szublimálása és levezetése, intézményessé, absztrakttá, objektívvé, igazságossá tétele. A büntetőjog előtti korszakot a sértett magánbosszúja vagy a közösségi megtorlás, avagy a lincselés jellemezte. Az önbíráskodást, a magánbosszút, a lincselést akarja elkerülni a jog akkor, amikor a bűncselekményt a sértett helyett maga torolja meg, s ezzel a közösség tagjainak a büntetés elleni felháborodását a büntetés intézményével levezeti.¹⁰⁰ Ezzel Bibó nem kevesebbet állít, mint hogy maga a büntetőjog intézménye és az intézményesült büntetés eredeti, történelmi célja voltaképp nem a sértettet ért bántalom megtorlása, hanem a sérelmet okozó megvédése az aránytalan megtorlástól. Elmélete szerint ez az eredeti szerep alakult át később társadalomvédelmi funkcióvá. Ettől függetlenül továbbra is létező szerepe a büntetőjognak és az intézményesült büntetésnek, hogy egy vélt vagy valós erkölcsi rosszal, a büntetssel szembeni felháborodást levezesse, megelőzve ezzel az éppúgy helytelen személyes bosszút. Tovább menve Bibó azt állítja, hogy az intézményesült megtorlásról való lemondás azon múlik, hogy a társadalom felháborodásra, haragra és önbíráskodásra való készsége megszűnt-e oly mértékben, hogy a megtorló büntetést mint levezetést nélkülözheti.¹⁰¹

Ez a megközelítés kijelöli a büntetőpolitika némely irányát. A büntetőpolitika által meghatározott büntetési céloknak tükrözniük kell a büntetési célokról vallott társadalmi közvélekedést. Ennek során a politikának el kell kerülnie, hogy a társadalmi közvélekedés csapdájába essen. A társadalmi közhangulatot, közvélekedést erősen képes befolyásolni egy-egy különösen kirívó ügy. Az esetek jelentős részében helytelen büntetőpolitikai reakció az adott cselekményre kiszabható büntetés szigorítása. Ez ugyan világos és eladható politikai üzenet, a jövőbeni elkövetőket azonban vajmi kevéssé tartja vissza az újabb cselekményektől. A végtelenségig pedig nem fokozható a büntetőjog szigora. Érdemes megfontolni, hogy a büntetőpolitika szerepe nem szűkíthető le kizárólag a társadalmi akarat követésére, hanem új irányok kijelölésével a társadalom gondolkodásmódjának befolyásolására is alkalmas. Ilyen módon a megtorló büntetések iránti igény is csökkenthető. A büntetőpolitika további irányait meghatározza, hogy a jogalkotó helyesen ismeri-e fel a társadalmi értékeket, illetve azok védelmének mértékét.

⁹⁹ Bibó (1986): i. m.

¹⁰⁰ Bibó (1986): i. m.

¹⁰¹ Bibó (1986): i. m.

Témánk szempontjából a különböző büntetési elméletek legfőbb tanúsága, hogy a különböző megközelítésekben nem csupán az egyén mérlegelési képessége jelenik meg közös motívumként, hanem az egyén mint morális lény is elismerést nyer. Egyfelől a társadalom mint morális lények közössége nem nélkülözi és nem is nélkülözheti a bűn miatt érzett jogos felháborodást. Ebben megjelenik a bűnözéstől – közelebbről az áldozattá válástól – való félelem éppúgy, mint az erkölcsi értékítélet. Másfelől az absztrakt büntetés és a büntetés-végrehajtás közös céljainak feltevéséből kiindulva a modern büntetés-végrehajtási célnak számító reintegráció is az egyén moralitását veszi célba.

A büntetőjog és a normatív erkölcs kapcsolata

A szabályozott társadalmi élet szabályozó mechanizmusai – jog, erkölcs, vallás – egymással számos ponton érintkezve és egymással kölcsönhatásban képezik a felelősség forrását. Ebben az értelmezésben a felelősség a különböző normák megsértésének következményeivel való számolást és az ezeknek való alávetettséget jelenti.¹⁰² A társadalom irányítása elsősorban hatalmi tevékenység.¹⁰³ Célját tekintve több irányultsággal rendelkezik, amelyek közös eredője a közjó elérése. A modern államok fejlődésében több lépcsőben és relatíve későn, a hatalom önkorlátozásaként jelentek meg azok a deklarációk, amelyek biztosították az ember elidegeníthetetlen és sérthetetlen jogait. Az ezekből kifejlődő alapjogi katalógusok alapjogfogalmáról első alkalommal az 1849. március 23-án kihirdetett német birodalmi alkotmány rendelkezett.¹⁰⁴ Párhuzamosan a negatív szabadság fogalmát is definiálták, amely kifejezi, hogy az állam állampolgáraival szemben csak más állampolgárok sérelmének megakadályozása érdekében alkalmazhat kényszert.¹⁰⁵ Némely értelmezésben a szabadságot korlátozó hatalmi kényszer indokául szolgálhat a másoknak okozott kár megelőzése, amely irányulhat az egyes embereknek okozott kár vagy a közösség érdekeit sértő károk megelőzésére is. Hatalmi kényszert alapozhat meg továbbá a mások

¹⁰² Bihari Mihály: A felelősség jogelméleti kérdései. In Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1980. 51–52.

¹⁰³ Samu Mihály: *Általános jogpolitika. A jog depolitizálása*. Budapest, Akadémiai, 2003. 25.

¹⁰⁴ Ádám (1996): i. m. 409.

¹⁰⁵ Kajtár István – Herger Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014. 83–85.

megbotránkoztatásának megelőzéséhez fűződő érdek, a magunknak okozott kár megelőzése, a bűn megelőzése vagy megbüntetése, ahogyan magának az erkölcsnek a kikényszerítése, az egyén számára előnyös érdek, valamint mások számára előnyös érdek is.¹⁰⁶

Az erkölcs mint érték egyedül az emberre jellemző. Az is elismerhető, hogy az erkölcsi érték az embert a maga legbensőbb mivoltában, emberségének teljességében érinti. Az erkölcsi értékítélet az embert e szerint a legbensőbb emberi mivolta szerint ítéli meg, azaz mint tetteiért és magatartásáért felelős személyt. Éppen az egyén erkölcsi létének elismerése ad alkalmat arra, hogy összevessük a keresztény értékeket az alkotmányos értékekkel és a büntetőjog által védett értékekkel.¹⁰⁷ Az erkölcsi értékek jelennek meg az erkölcsi szabályokban, és az erkölcsi létből fakad az erkölcs mint normarendszer szükségessége is. Egyetlen társadalom sem képes nélkülözni az íratlan társadalmi szabályoknak azt a halmazát, amely a társadalom erkölcsi közmegegyezésén alapulva szabályozza az egyének magatartását.

A kutatás tárgyköre miatt nem nélkülözhető röviden értelmezni a jog–erkölcs–vallás normarendszer viszonyait. A hosszabb jogfilozófiai értékelést azonban a célorientáltság miatt nélkülözni kényszerülök.

A jogi és erkölcsi normarendszerek elhatárolásánál általában megelégszik a jogtudomány azzal, hogy a közösgyökerűség elismerése mellett hangsúlyozza, hogy a különböző normák eltérő forrásból fakadnak, eltérő a felelősségi formájuk, a felelősségrevonási eljárás, a szankciók és azok alkalmazása. Abban is közmegegyezés mutatkozik, hogy az elhatárolás alapja nem az állami kényszer léte vagy annak hiánya, mert ez csupán okozat. A valódi ok a magatartások súlya és jelentősége közötti különbség.¹⁰⁸ A vallási normák pedig az előzőektől gyökeresen eltérő szabályozási jellemzőkkel bírnak. Azonban ez utóbbi normarendszer sem kerüli el az emberek közötti viszonyok szabályozását. Másfelől komolyan számolni kell annak jelentőségével, hogy a vallások – Európában különösen a kereszténység – jelentős kultúrabefolyásoló szereppel bírnak. Ennélfogva meghatározó jelentőségük van adott kultúrkör erkölcsi viszonyaira nézve is. Más szóval egy vallás által meghatározó módon befolyásolt kultúra erkölcsi szabályrendszere szükségszerűen visszatükröz valamennyit az adott vallásból is.

¹⁰⁶ Feinberg (1999): i. m. 11–12., 19.

¹⁰⁷ Turay Alfréd: *Az ember és az erkölcs. Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán*. Szeged, Agapé, 2000.

¹⁰⁸ Visegrády Antal: *Jog- és állambölcsélet*. Pécs, Dialóg Campus, 2002. 67.

A kutatás tárgykörének meghatározásához szólni kell az erkölcsi, a vallási és a jogi normák szabályozási tárgyköréről. A vallási normák az európai kulturális térben nem a társadalmi életviszonyokat szabályozzák. A vallási normák szabályozási tárgya a vallási élet, az egyházszerkezet, illetve az egyházszerkezet és az egyház tagjainak egymáshoz való viszonya. Ezek ugyan részben társadalmi viszonyok, ugyanakkor alanyai csak az adott vallás követői. A 21. századra a vallási normák sokat veszítettek általános jellegükből, közvetlenül érvényesülő társadalmi normaként hatályuk visszaszorult az adott vallás követőire. Ugyanakkor közvetett módon megjelennek az erkölcsi szabályok tartalmában. Az erkölcs ellenben már a társadalmi viszonyokat szabályozza, amely egyaránt érinti az egyént, az ő akaratát és cselekvéseit. Vagyis mindezeket értékelésének tárgykörébe vonja. Ez lényeges különbség a joghoz képest, ugyanis ez utóbbi az akaratot egészen addig nem érintheti, míg annak nincs a kívüllág számára érzékelhető megjelenési formája. Ugyanez a pont az erkölcs és a vallás értékeit egyaránt jellemzi.

Kant filozófiájának alapjain állva mondható, hogy az erkölcsi parancsok olyan normák, amelyek feltétel nélküli követésre tartanak számot. E parancsoló normák Kant szerint imperatívuszok, amelyek feltétel nélküli engedelmességet követelnek. Az erkölcsi normák követése nem tűri a gyakorlati célok szerinti megfontolásokat (a hazugság minden esetben hazugság marad, még akkor is, ha jó célokat szolgál).¹⁰⁹ A vallási normák ehhez hasonlatosak. A „Ne ölj!”, a „Ne lopj!” parancsokat nem tűr kivételt. A büntetőjogi tilalmak éppen ezekre a közérthetően megfogalmazott parancsolatokra épülnek.¹¹⁰ Jelentős különbség mutatkozik a tudatosság oldaláról. Ha etikai szempontból elmarasztalunk valamely emberi magatartást, ennek alapja az a feltételezés, hogy a tett végrehajtó személy tudta, mit cselekedett, és azt is tudhatta, hogy ezt nem lett volna szabad megtennie. Az erkölcsi felelősség a tudatosságot és a választás szabadságát is feltételezi. Ezen alapul a jogi felelősség is.¹¹¹ A keresztény normákban a „törvény” nem ismerete alkalmasint felmentést ad. A jog legfőbb a tévedés és a megtévesztés nagyon szűk eseteireiben fogadja el a törvény nem ismeretét. A különböző normarendszerek közötti különbségek hosszan sorolhatók lennének, e néhány gondolat azonban elégséges ahhoz, hogy igazat adjak Békés Imrének

¹⁰⁹ Immanuel Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* Ford. Berényi Gábor. Budapest, Gondolat, 1991.

¹¹⁰ Finszter Géza: *A rendőrség joga.* Budapest, ORFK, 2012. 48.

¹¹¹ Turay (2000): i. m.

abban, hogy a jogi és a vallási értelemben felfogott bűn és bűnösség formális összehasonlítása kevés eredménnyel kecsegtet.¹¹²

Formális helyett alkalmazott tartalmi összevetés alapja az a keresztény etikai felfogás, amely szerint az ember szabad akaratral rendelkezik. Lelkiismerete révén továbbá megvan az a képessége, hogy megkülönböztesse egymástól a jót és a rosszat. E két képessége képezi az egyéni felelősség alapját. A kereszténységnek az európai kultúrára gyakorolt hatása révén ebben gyökerezik az indeterminista moráletika emberképe, amely szerint az ember felelős saját cselekedeteiért, nem pedig valamiféle kifürkészhetetlen isteni akarat tudat nélküli eszköze. Az egyén szabad akaratán, belátásán, felelősségén nyugvó etikai alap már fellelhető a jogi felelősség világában. Hogy mennyire szoros az erkölcs és a büntetőjog közötti összefüggés, azt talán legszemléletesebben a háborús bűnösök nürnbergi pereit illusztrálják. Itt a kérdés úgy merül fel, hogy a törvények szerint eljáró és a törvények alapján parancsot teljesítő ember elítélhető-e azért, mert gonosz és embertelen törvénynek engedelmeskedett, nem pedig az embe-riesség követelményének, amely alapján meg kellett volna tagadnia a parancsot. Az igazság és a jogosság még csak nem is rokon fogalom, hacsak nem ennek megfelelően határozzuk meg az értelmezési keretet. E kutatás értelmezési keretét a keresztény vallás értékei alkotják. Ezért a büntetőjog és az erkölcs közös gyökerűségét is ebből a nézőpontból fogom vizsgálni.

Annak az értékrendszernek, amelyen a társadalmi értékítélet nyugszik, elméletileg vissza kell tükröződnie az adott ország büntetőjogában. Kissé leegyszerűsítve a kérdést azt mondhatjuk, hogy az a „jó büntetőjog”, amely a társadalom részéről morális, erkölcsi elfogadásra és követésre talál. Ennek az elfogadásnak az alapja az adott társadalom által többnyire követett értékek és a büntetőjogi szabályrendszer által védett értékek közötti nagy fokú egyezőség lehet. Vagyis a „jó büntetőjog” azt az értékrendszert részesíti védelemben, amelyet a társadalom többnyire elfogad, követ és mint ilyet, a büntetőjogi védelemre méltónak és a büntetőjog által védhetőnek tart.

Természetesen léteznek olyan cselekmények, amelyeket tértől és időtől függetlenül szinte azonos módon szabályoznak a különböző társadalmi rendszerekben. A „Ne ölj!”, a „Ne lopj!” parancsolat általában politikai és társadalmi berendezkedéstől függetlenül bünteti az élet és a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőit. Ugyanakkor léteznek olyan cselekmények, amelyeket adott állam politikai és társadalmi változásai erősen befolyásolnak. Ilyenek tipikusan az állam

¹¹² Békés (2001): i. m. 9–10.

elleni bűncselekmények.¹¹³ De jól megfigyelhető módon ilyen a köznyugalom elleni bűncselekmények egy része és a kábítószer-bűncselekmények is. A büntető jogalkotó gondolkodásában ugyanis elkerülhetetlenül nyomot hagynak a történelmi és társadalmi események, változások, illetve a bűnözés tendenciái. Így például egyfajta reakcióként a két világháború eseményeire az 1920-as évektől a 20. század közepéig terjedő időszakban jellemző volt a büntetőhatalom kiterjesztése az univerzalitás elve alapján. Az ötvenes években a feketegazdaság és a pénzügyi visszaélések elleni fellépésen, illetve a légi közlekedési ágazat büntetőjogi védelmén volt a hangsúly. A hatvanas évek büntető jogalkotását a gondatlanság és a veszélyeztető jellegű bűncselekmények szankcionálása, valamint a szervezetek büntetőjogi felelősségének megalapozása jellemezte. A hetvenes években a drogbűnözés visszaszorítására és a környezeti ártalmak megelőzésére irányult a büntető jogalkotás. A nyolcvanas években a mulasztásos bűncselekmények, illetve a gazdálkodással és a biomedicinával összefüggő jelenségek kriminalizációja volt aktuális. Ezen a területen az orvostudomány rohamos fejlődését csak lassan tudja követni a jog, kivált a büntetőjog. A kilencvenes években a környezeti, az információtechnológiai és a szervezett bűnözés elleni társadalmi igényre reagált a büntető jogalkotó. A kétezres években megfigyelhető a korrupció és a terrorizmus elleni védekezés erősödése.¹¹⁴ Az elmúlt évtizedben az információs társadalmat támadó jelenségekkel, valamint a személyek közreműködésével elkövetett gazdasági és fogyasztóvédelmi jogsértésekkel szembeni fellépés fokozódása volt látható. A hagyományos bűncselekmények mellett egyre inkább előtérbe kell kerülnie a társadalom védelmének a kiberbűnözéssel szemben.¹¹⁵

Ezek a jelenségek azt mutatják, mintha időről időre a büntetőjog-politikai célok érdekében feladnánk a jog és az erkölcs kapcsolatát. Némely álláspont szerint az egyének alapvetően olyan mértékben mondanak le természetes

¹¹³ Barna Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntetésekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*. Győr, Universitas – Győr Nonprofit Kft., 2015. 13.

¹¹⁴ José Luis De La Cuesta – Isidoro Blanco Cordero (szerk.): *Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926–2014)*. *International Review of Penal Law*, 86. (2015), 1–2. 247.

¹¹⁵ Marcelo F. Aebi: *Cybercrime and the Dark Figure of Crime*. In *International Scientific and Professional Conference. VI. Zagreb Police College Research Days. Keeping pace with security Challenges – Where do we stand? Zagreb, Croatia 5th April 2019*. Zagreb, Ministry of the Interior of the Republic of Croatia Police Academy, 2019.

szabadságukról, amennyiben az a szabadságuk fennmaradó részének biztosításához szükséges. Ezeknek az átruházott szabadságrészeknek az összessége tulajdonképpen a büntetési jog.¹¹⁶ Napjainkra azonban jelentős változás érzékelhető az alapjogok, értékek, valamint a hatalmi beavatkozás felfogása területén. Némely álláspont szerint míg kezdetben a különböző nemzeti büntető törvénykönyvek az erkölcsileg elítélendő cselekedeteket nevesítették bűncselekményként, addig napjainkban az tapasztalható, hogy a büntetőjogi célok bővülésével elveszni látszik az erkölcshez hasonló általános indok, amely megalapozná valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítását.¹¹⁷ Ugyanakkor az is megfontolásra érdemes szempont, hogy sem az erkölcsi normák, sem a társadalmi értékek nem változatlanok. Talán éppen az élethez és a méltósághoz való jog kiterjedése az, ami napjainkban leginkább kikezdi a hagyományos erkölcsi normákat. E körben itt most csak utalok arra az euroatlanti jelenségre, amely a házasság és a család intézményének hagyományos felfogását meghaladni, más olvasatban lerombolni igyekszik.

A társadalmi értékváltozás büntetőjogra gyakorolt hatásának szemléltetésére két példát kívánok hozni. A tárgyalt téma szempontjából a legjobb példa a blaszfémia büntetőjogi megítélése. A másik – rövidebben érintett tárgykör – az állam elleni bűncselekményeké. A blaszfémia büntetőjogi megítélésével kapcsolatban érdemes hivatkozni Koltay András írását, amelyben bemutatja a blaszfémia *common law*-béli megítélésének változásait, illetve ennek az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlatában való megjelenését. Eszerint a 17. századtól a Church of England becsmérlése, rágalmazása is büntetendő volt, ugyanakkor más keresztény felekezetek nem élveztek védelmet. A 19. század végére a büntetendő magatartások köre az otromba, szándékosan sértő támadásokra szűkül. Ekkorra a kritikus megjegyzések, akár Isten létének tagadása már nem minősült bűncselekménynek. Az 1922–1977 közötti időszakban egyáltalán nem alkalmazták e tényállást, majd ekkor az angol bíróságok ismét elővették, hogy ítélkezzenek egy, a keresztény közösséget súlyosan sértő vers ügyében. Minthogy a tényállás csak az anglikán egyházat védte, amely megoldás plurális demokráciában nem megengedhető, ezért 2008-tól hivatalosan is minden formájában megszűnt a blaszfémia büntetése. Ugyanakkor a még ezt megelőzően az EJEB-hez benyújtott keresetet a bíróság szervei azzal utasították el, hogy a hívők vallási érzéseinek

¹¹⁶ Horváth Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, Akadémiai, 1981.

¹¹⁷ Nigel Walker: A büntetőjog alkalmazási köre. In Horváth Tibor – Szűk László (szerk.): *Büntetőjogi szakirodalom-gyűjtemény*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

védelve érdekében megengedhető akár a büntetőjogi védelem is. Ugyanakkor, amikor a muszlim közösség fordult hasonló jogvédelemért az angol bíróságokhoz, akkor már elutasításra találtak, mondván a blaszfémia csak a kereszténység sérelmére követhető el. Ebben az ügyben is eljárta az EJEB, és azt állapította meg, hogy ez a – lényegében diszkriminatív – eljárás megengedhető, mert *Az emberi jogok európai egyezménye* „nem kötelezi az államot arra, hogy állampolgárai vallási érzékenységét megvédje a gyalázkodásoktól, szélsőséges véleményektől, ezek korlátozása tehát az állam szabad belátásán múlik”.¹¹⁸

E két epizódból kirajzolható, hogy az Egyesült Királyságban a vallás mint értékek összessége annyit veszített társadalmi jelentőségéből, hogy mostanra némely elemét az állam nem tartja büntetőjogi védelemre méltónak. Alighanem a társadalmi közérkölc és a vallási értékek egymástól való eltávolodása áll e büntetőpolitikai megfontolás háttérében. Hangsúlyos, hogy ez nem a vallás egészére vonatkozó állítás, mivel némely eleme, így a vallás szabad gyakorlása, megélése továbbra is büntetőjogi oltalmat élvez az erőszakos magatartásokkal szemben.¹¹⁹ Ha már az Egyesült Királyság merült fel, akkor azt is érdemes megemlíteni, hogy a vallási közösségek méltósága továbbra is védett a becstelen támadásokkal szemben. A vallási közösségek elleni uszítás továbbra is bűncselekmény.¹²⁰ Ugyanakkor minden bizonnyal a keresztény vallásosság és az anglikán egyház társadalmi szerepe jelentősen csökkent az elmúlt századok során, és ezt a társadalmi értékváltozást a büntetőjog is kénytelen volt követni. Az angol példa abból a szempontból találó, hogy nem politikailag motivált társadalmi jelenségre kellett a büntetőjognak reagálnia, hanem – ha még oly sajnálatos is – spontán, meglehetősen hosszú idő alatt lezajlott társadalmi változásra. Jó esetben a büntetőjog nem eszköz a társadalmi változások kikényszerítéséhez, hanem követi azokat.

Feltűnő az értékrendi változás az állam elleni cselekmények szabályozásánál. Abból érdemes kiindulni, hogy Magyarország abban a kevésbé szerencsés helyzetben van, hogy történelmi fejlődése során különböző előjelű, olykor ropant szélsőséges politikai hatalmak váltották egymást. Ez korántsem azt jelenti, hogy a politikai hatalom változásai a társadalmi változások indikátorai lettek volna. Olykor egy-egy hangos politikai kisebbség ragadta magához a hatalmat, s tett úgy, mintha valós társadalmi többség állna mögötte. Majd pedig

¹¹⁸ Koltay András: *Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. Iustum Aequum Salutare*, 13. (2017), 1. 175–189.

¹¹⁹ United Kingdom 2019 International Religious Freedom Report. *State.gov*, 2020. május.

¹²⁰ *EJEB Norwood v. Egyesült Királyság*, 2004. november 16. Application no. 23131/03.

e hatalmi helyzetből igyekezett jelentős társadalmi változásokat elérni. Ilyen volt a tanácsköztársaság, a nyilas hatalomátvétel vagy akár az 1949. évi kommunista hatalomátvétel. Éppen ezek az éles politikai – és ennek nyomán társadalmi – változások és ezek történelmi megítélése az a tényező, amely igazolja, hogy a „jó büntetőjog” a társadalom által széles körben elfogadott értékeket védi. Míg a szocialista büntetőjog a szocialista állam elleni bűncselekményeket védte,¹²¹ addig az alkotmányos demokráciák büntetőjoga már nem használ semmiféle minőségjelzőt az állam elleni bűncselekményeknél. Teszi ezt azért, mert az alkotmányos demokráciák büntetőjoga ideológiai szempontból semleges államot véd. Ez a semlegesség nem pusztán alkotmányos követelmény, hanem tükrözi a plurális társadalmaknak azt a követelményét a hatalommal szemben, hogy az ne kötelezze el magát egyetlen ideológia mellett sem.

Az állam világnézeti semlegességével kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy ez nem jelent egyben értéksemlegességet is. Ezért a büntetőjognak sem kell értéksemlegesnek lennie. Sőt valójában nem is lehet értéksemleges, hiszen egyedi célja a társadalom védelme, amely a különböző tényállások jogi tárgyát jelentő értékek védelmén keresztül valósul meg. Ezért a további vizsgálódások fókuszát a büntetőjogban megjelenő értékekre helyezem. Ebből a szempontból kell vizsgálni, hogy a büntetőjog az alkotmányi, illetve az erkölcsi emberkép mely összetevőit részesíti védelemben. Ebből a büntetőjogi megközelítésből – éppen az erkölccsel való szoros kapcsolata miatt – meglepően jól kirajzolható, hogy a társadalmi közerkölcs, közfelfogás milyen értéktartalmú emberképet követ.

A büntetés erkölcsi alapjainak kihívásai

A büntetőjogi szakirodalom Irk Albert nyomán axiómának fogadja el az erkölcs és a jog közös gyökerűségét, s ezzel kapcsolatban azt, hogy ez leginkább a büntetőjogban érhető tetten. Ezt a felfogást tükrözi a büntetésben meglévő erkölcsi rosszallás. Ugyancsak jól indikálja a két normarendszer szoros kapcsolatát a belátási képesség, amely megfelelő értelmi, érzelmi és erkölcsi képességet jelent.¹²²

¹²¹ 1978. évi IV. törvény 151. § (közlönyállapot: 1978. XII. 31.).

¹²² Domokos Andrea: Belátási képesség a magyar büntetőjogban egykor és ma. In Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2017.

A 20. század utolsó évtizedeitől kezdve azonban olyan méretű és mélységű technikai fejlődés megy végbe, amely arra készíti a 21. század büntetőjogásait, hogy újraértelmezzék az erkölcs és a büntetőjog közös forrását. Domokos Andrea így ír erről: „Napjainkban már nem olyan egyértelmű az erkölcsi törvények és a jogi szabályozás, büntetőjogi megítélés közötti kapcsolat, mint azokban az időkben, amikor még nem állt az emberiség rendelkezésére olyan nagyszámú tudományos-technikai eszköz, mint manapság. Sőt, ma már a »rossz« fogalma sem egyértelmű, mást és mást értünk erkölcstelenen, »rosszon«, bizonytalanná vált annak fogalma is.”¹²³ Valóban megfigyelhető, hogy az egyén elkezdett távolodni a társadalmi cselekvésektől. Az egyén helyét egyre több helyen veszi át a mesterséges intelligencia (a továbbiakban AI: artificial intelligence). Az AI sok helyzetben képes az egyén helyett cselekedni, ugyanakkor egészen biztosan nem morális lény. A jog számára kihívást jelent az AI működése által okozott sérelmek és veszélyhelyzetek felelősségének megítélése. Az erkölcs számára pedig szinte elérhetetlenné válnak ezek a cselekvések és következményeik, olyannyira távolodnak az embertől mint erkölcsi lénytől.

Csupán egyetlen, mindenki által ismert példával szeretném illusztrálni e vázolt távolodási folyamatot. Az önvezető járművek megjelenése egyre több kihívás elé állítja a jogalkotókat és a jogalkalmazókat. Jelenleg még a legtöbb önvezető járműben ott ül az ember, aki jogilag még járművezető, fizikai értelemben pedig már egyre kevésbé. Ahogyan a technika fejlődik, úgy válik egyre kevésbé fizikailag vezetővé a járműben ülő „vezető”. Mégis rajta kéri számon a jog a vezető hibáját. Ennek alapján legfeljebb a be nem avatkozást lehet számon kérni, vagyis mulasztással valósul meg a jogsérelem. Prognosztizálható, hogy a jövőben a technika egyre inkább törekszik az ember kiváltására. Az ideológia éppen a hibás emberi döntések kiküszöbölése. Az ember alkotta technika sem képes tökéletes működésre, ezért hibák és ennek következtében veszélyek, sérelmek a vázolt jövőben is fenn fognak állni. Csakhogy az egyén egyre kevésbé képes befolyásolni a technika működését, egyre jobban beékelődik az ember és a cselekvés közé a technika. Természetes, hogy nem lehet sem a társadalmi, sem a technikai fejlődés útjába állítani a büntetőjogot. A vázolt példában továbbra is a felróható szabályszegés képezheti a büntetőjogi felelősség alapját.

¹²³ Domokos Andrea: Büncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In Birher Nándor – Homicskó Árpád (szerk.): *Az egyházi intézmények működésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2019. 202.

Mivel azonban az egyén egyre távolodik a tényleges cselekményektől, valójában a magasabb fokú absztrakcióval lehet képes a büntetőjog lépést tartani a technika fejlődésével. Ez akár oda is vezethet, hogy a ma ismert közlekedési büntetőjog kiüresedik, és átadja helyét a szabályszegéseket magasabb fokú absztrakcióval megfogalmazó tényállásoknak. Ezzel szemben azonban épp ellentétes trend figyelhető meg: az újabb társadalmi vagy technikai fejlődés eredményeként kialakuló újabb veszélyeztető magatartásokra a büntetőjog újabb tényállások kreálásával reagál. Jó példa erre a kábítószerrel való visszaélés. A dizájnernedrogok kialakulásával egyre inkább egyértelmű, hogy a kábítószerlistákon alapuló szigorú büntetőjog elvesztette a drogháborút. Egyszerűen a jogalkotás a specializálódás terén nem tud lépést tartani a technikával.

Büntetőjog az alapvető jogok és értékek védelmének szolgálatában

A jogfejlődésben csak viszonylag későn – a 18. században – jelentek meg az írott alkotmányok és azokban az alapvető jogok. A magyarországi jogfejlődésben – még ha nem is minden előzmény nélkül – kiemelkedő szerepe volt az 1848. évi polgári átalakulásnak. A szabadságharc bukása utáni átmeneti negatív tendenciákat követő kiegyezés után különböző forrásokból táplálkoztak az ekkor elismert szabadságjogok. Ezek büntetőjogi védelme szempontjából kiemelkedő szerepe volt a *Csemegi-kódex* néven ismert 1878. évi V. törvénycikknek. Lényegét tekintve az első biztosítéka volt a személyes szabadság és sértetlenség jogának.¹²⁴

Valamennyi társadalmi normarendszer értékorientált, azaz társadalmi értéket fejez ki, alkot vagy részesít védelemben. A büntetőjog is kifejezi sajátos értékrendszerét. Egyfelől a büntetőjog alapértékei alkotmányos védelemben részesülnek. A *nullum crimen sine lege*, a *nulla poena sine lege*, a *ne bis in idem*, az ártatlanság vélelme mind az Alaptörvény nevesített elve. Másfelől a büntetőjog azáltal is értékhez kötött, hogy a tényállások jogi tárgyai meghatározott társadalmi értéket részesítenek védelemben. A büntetőjog feladatai között tartjuk számon az állampolgárok tudati befolyásolását is. A nevelés sajátos eszközeként, amikor a büntetőjog meghatározza a különböző bűncselekményeket,

¹²⁴ Sári János: *Alapjogok*. Budapest, Osiris, 2004; 1878. évi V. tc. 193. § Azon közhivatalnok (460. §), a ki hivatali hatalmával visszaélve, törvényellenesen valakit elfogat, vagy letartóztat: a személyes szabadság elleni vétséget követi el, és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő.

abban kifejezésre jut a törvényalkotó helytelenítő értékítélete. Ezzel befolyásolni kívánja a társadalom tagjait abba az irányba, hogy ők maguk is hasonlóképp értékeljék a védett jogtárgyat és az azzal szembeni magatartást.¹²⁵

Az értékkeresés és az értékválasztás az emberi lét alapvető sajátossága. Mondhatnánk, kizárólag az emberi természet immanens jellemzője. „Mérték- és értékválasztástól függ, hogy az ember saját maga és az emberiség számára előnyös, kedvező, tehát a jó, vagy a hátrányos, a gonosz, az értéktelen, tehát a rossz szolgálatába áll-e, vagyis, hogy életvitele, magatartása, kulturáltnak vagy kulturálatlannak minősül-e.”¹²⁶ A büntetőjog – különösen a szándékos bűncselekmények esetében – lényegében az egyén rossz értékválasztását helyteleníti, amikor cselekményét büntetni rendeli. A társadalomra veszélyesség megítélése ugyanis valójában értékválasztás kérdése. Az egyéntől a jogalkotó nem a jogi ismeretet vagy épp annak kellő hiányát kéri számon, hanem azt, hogy cselekedetével ne veszélyeztesse a társadalom alapvető értékeit. A szándékos cselekmények esetében az elkövető tudatának át kell fognia a cselekmény társadalomra veszélyes voltát és a tényállás elemeivé tett tényeket. Ez a büntetőjogi felelősség általános formája. Épp azért rendeli általában súlyosabban büntetni a jogalkotó, mint a kivételképp megfogalmazott gondatlan bűncselekményeket, mert a szándékosság kifejezi a társadalommal és a társadalmi értékekkel szembeni tudatos ellenszegülést. Ez esetben az elkövető tudatosan választja a rosszat, vagyis a társadalomra káros, hátrányos, veszélyes értékeket. Ennek mértéke kifejeződik a bűnösség, illetve a társadalomra veszélyesség fokában. A gondatlan cselekmények ugyancsak veszélyesek a társadalomra. Csakhogy itt a jogalkotó vagy a könnyelműséget, vagy az elvárható körültekintés hiányát rója fel. Bármelyikről legyen szó, ez esetben is értékválasztással állunk szemben. A társadalmi érték védelme ott, ahol ez elvileg is elképzelhető és az érték súlyára tekintettel társadalmilag is kellően indokolt, nem tűrheti az értékekhez való könnyelmű viszonyt. Ennél nagyobb fokú felelősséget vár el a jogalkotó az értékekkel szemben a társadalom tagjaitól. A figyelem, körültekintés hiányában megnyilvánuló bűnösség esetében önmagában a gondatlanság alapozza meg a felróhatóságot. Az a körülmény, hogy az elkövető részéről hiányzik a lelki háttér, amelynek megléte esetén előre láthatna volna cselekménye lehetséges

¹²⁵ Földvári (2002): i. m. 33.

¹²⁶ Ádám (2010): i. m. 116.

következményeit, amely tényező révén már megvalósulhatott volna az eredményképzet érzelmi színeződése.¹²⁷

A büntetőhatalom az állami hatalomgyakorlás egyik – elviekben *ultima ratio* – formájaként magában foglalja a büntetőjogi eszközrendszer alkalmazásának, a védett értékek meghatározásának, a bűncselekmények definiálásának, a büntetések meghatározásának, valamint a büntetőjogi felelősség megállapításának és a szankciók végrehajtásának kompetenciáit,¹²⁸ amelyek egyik oldalról jogként, másik oldalról kötelezettségként foghatók fel. A büntetőhatalom kettős arculata azáltal is megjelenik, hogy az egyének alkotta társadalom értékeit, javait óvja, ehhez pedig az egyének jogait sértő – vagy legalábbis korlátozó – büntetőhatalmi eszközöket vesz igénybe.¹²⁹ A fenti sajátosságok ráirányítják a figyelmet a büntetőhatalom terjedelmi korlátaira, és a büntető jogalkotás alapkérdéseire vezetnek: mit, mivel és hogyan büntessünk? A büntetőhatalom hatókörének vizsgálata számos nézőpontból lehetséges, amelyek közül e tanulmány keretei között az alkotmányos megközelítéssel foglalkozom. Az alkotmányos büntetőjog kritériumrendszere a rendszerváltáskori alkotmányrevízióval kialakított Alkotmányra és az Alkotmánybíróság büntető tárgyú gyakorlatára épülve mind a büntetőhatalom, mind pedig az egyes alapvető jogok oldaláról értelmezési keretet nyújt a büntetőjogi felelősség kérdésében.

Az alkotmányjognak a büntetőhatalmat érintő elvei között megjelennek a büntetőhatalom korlátozását követelő, valamint a társadalmi értékek védelmének büntetőjog általi garantálására irányuló elvek. Előbbi tekintetben számos elvet rögzít az Alaptörvény deklarált módon vagy különböző generálklauzulából levezethető formában. Ilyen a jogállamiság követelménye, a törvényesség és a büntetőjogi legalitás elve, a kétszeres értékelés tilalma, a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma, a személyi szabadság jogának tiszteletben tartásának követelménye, az alapjogok tiszteletben tartásának elve vagy az arányosság követelménye.¹³⁰ Az utóbbi – azaz az értékek védelmének – szempontjából a társadalmi vagy akár az alkotmányi értékek védelmének

¹²⁷ Földvári (2002): i. m. 124.

¹²⁸ Karsai Krisztina: *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA-doktori értekezés. Szeged, 2015. 14.

¹²⁹ Király Tibor: A bíróság igazságmonopóliuma. In Kratochwill Ferenc (szerk.): *Király Tibor professzor 70 éves*. Budapest, MTA Magyar Kriminológiai Társaság, 1990. 66.

¹³⁰ Szomora Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. In Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*. Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013. 261–264.

büntetőjog általi garantálására közvetlenül kötelező szabálya nincs az Alaptörvénynek. Ugyanakkor ilyen irányú közvetett szabálynak tekinthető a jogállamiság követelménye, az állam védelmi feladatainak meghatározása, a jogalkotási klauzula, az alapjogok tiszteletben tartásának követelménye és a törvényesség elve.¹³¹ Az elvi szinten megfogalmazott maximákkal összefüggésben megemlítésre méltó, hogy azok természetüknél fogva olyan követelmények, amelyek érvényesítésére az esetek különféle tényeinek és jogi lehetőségeinek fényében eltérő mértékben kerülhet sor, azaz – ellenben a normatív tartalmú szabályokkal – nem vezetnek kényszerítő erővel meghatározott jogkövetkezményekhez.¹³²

Kérdésként merülhet fel, hogy az alkotmányi értékek, elvek és alapjogok védelme büntetőjogi szintjének meghúzásához használható-e valamilyen zsinórmérték. Kézenfekvő megoldásnak tűnik, hogy a büntetőjog *ultima ratio* jellegéből kiindulva azt feltételezzük, hogy a védelem köre az alapjogok esetében e jogok lényeges tartalmának védelmére korlátozódik. Ugyanis bármely, alkotmányosan megengedett jogkorlátozás számára ez az érinthetetlen terület. A hazai alkotmánybíráskodás elmúlt évtizedei alatt a testület döntései számos alapjog büntetőjogi korlátozhatóságának, egyúttal más alapjogok és értékek büntetőjogi védelmének kérdését érintették. Így vizsgálták, hogy alkotmányos-e a véleménynyilvánítás jogának, az egyesülés jogának, az önrendelkezés jogának, az emberi méltóság jogának, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság jogának korlátozása. Párhuzamosan leggyakrabban a köznyugalom társadalmi értékének védelmére irányuló tényállásokkal – például közösség elleni izgatás, önkényuralmi jelkép használata, rémhírterjesztés – összefüggésben kérdőjeleződött meg kiemelkedő gyakorisággal a büntetőjogi oltalom alkotmányossága.¹³³ Az Alaptörvényt megelőző alkotmányos gyakorlatban alkalmazott szükségességi-arányossági vizsgálatok mércéje alkalmazható az aktuális, alapjog-korlátozással összefüggő kérdésekben is.¹³⁴ Ezzel ellentétes vélemény egyelőre legfeljebb

¹³¹ Lévy Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, (2011), 24. 4.

¹³² Robert Alexy: *The Theory of Constitutional Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2002.

¹³³ Amberg Erzsébet: *A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2020. 93., 104.

¹³⁴ A megállapítás alapjául szolgál például a 30/2012 (VI. 27.) AB határozat és az 5/2013. (II. 21.) AB határozat. Hivatkozva: Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Az arányossági teszt módszertani követelményei és nemzetközi beágyazottsága Közép-Kelet-Európában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*. Budapest, ELTE Eötvös, 2017. 245–246.

az Alkotmánybíróság kisebbségi álláspontját tükröző különvéleményekben jelenik meg.¹³⁵ Az alapjog-korlátozás terjedelmét illetően a modern alkotmányos jogállamok ebben a kérdésben egy skála két végpontján elhelyezkedő álláspontok – azaz a morális és a haszonelvcentrikus megközelítés – közötti, különféle kompromisszumos, illetve átmeneti jegyeket magukon viselő megoldásokat képviselnek.¹³⁶

Az absztrakt alapjog-korlátozási klauzula a büntetőjogi rendelkezések bizonyos általánosságai szintjén túl nem képes ellátni a feladatát,¹³⁷ ahogyan a jogkorlátozás zsinórmértékének struktúráját biztosító szükségességi-arányossági teszt sem vezet feltétlenül kiszámítható döntésekhez erkölcsi értékek közötti választás esetén.¹³⁸ Ezért az alapjogok korlátozásának tesztje önmagában nem képezheti a büntetőjogi beavatkozás alkotmányosságának mércéjét. A kérdéskör mérlegelésénél szükséges figyelembe venni a jogág sajátos szabályrendszerét és elveit, amelyek mentén önálló jogkorlátozási tesztek alkalmazhatók. Az így megállapított érinthetetlen tartalom már közelebb vihet a büntetőjogi szigor szükségességének megállapításához. Ezt láthatjuk a tulajdon elleni bűncselekményeknél vagy akár az életellenes cselekményeknél. Ugyanakkor más bűncselekmények esetében azt tapasztaljuk, hogy az általuk védett alapjog érinthetetlen lényege valójában a jog számára is érinthetetlen. Az emberi élet és méltóság értékgazdagsága jelenik meg az emberi méltóság egyre bővülő aspektusaiban. Ehhez kapcsolódik az a kérdés, hogy ebből az értéktartalomból mely összetevők számára milyen eszközökkel nyújt védelmet a jog. A büntetőjog mint legvégső eszköz nem pusztán a fizikai lét védelmére szorítkozik, hanem a méltóság védelmére is. Ez utóbbi rendkívül szerteágazó területet ölel fel. A Btk. az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények címszó alatt külön fejezetben (XXI. fejezet) szabályozza e tényállásokat. Annyi azonban bizonyos, hogy ezek a tényállások közel sem az emberi méltóság érinthetetlen magvát védik, mert valójában a méltóság maga jogon túli tartalommal bír. Ezért lényegi tartalma a jog számára érinthetetlen. Ugyanez igaz az e fejezeten belül védeni kívánt lelkiismereti és vallásszabadságra is, mert valójában ennek lényegi tartalma,

¹³⁵ 4/2013. (II. 21.) AB határozat. Pokol Béla különvéleménye.

¹³⁶ Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 69. (2007), 1–48. 401–403.

¹³⁷ Solyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 572.

¹³⁸ Kovács Ágnes: *Alapjogok ütközése a bírósági gyakorlatban. Az alkotmánybíróságok szerepe az alapjogi konfliktusok feloldásában*. PhD-értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 181–183.

a lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztása kívül esik a jogi szabályozás lehetőségein. Mi több az itt megemlített alapjogok még külső emberi magatartások által is elérhetetlenek. Tehát a feltételezés, amely szerint a büntetőjogi védelem mércéje az alapjog érinthetetlen lényege lenne, egyáltalán nem nyert igazolást. Az alapvető jogoktól független alkotmányos elvek, értékek esetében ugyanez a helyzet tapasztalható. Példaként említhető, hogy minden valószínűség szerint önmagában nem kezdené ki a demokrácia alapelvét és működését – legalábbis kellően stabil demokráciák esetében –, ha valaki a demokratikus értékrenddel teljes mértékben ellentétes – és tegyük hozzá, erkölcsileg elítélhető – módon közvélemény bármely önkényuralmi jelképet. Ezért olyan esetekben, amikor adott érték lényegi tartalma nem sérül a cselekmény által, a jogalkotó rendre segítségül hív más – ha nem is épp alkotmányi, de mindenképp jogi – értékeket, mint például az említett tényállás esetében a köznyugalmat, amelynek veszélyeztetése már elégséges indok lehet nemcsak a korlátozásra, hanem a szankcionálásra is.¹³⁹ Az értékek védelmére tekintettel fogalmazta meg az Alkotmánybíróság, hogy „[a] büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. [...] a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.”¹⁴⁰

A kinyilvánított véleménnyel okozott sérelmek büntetőjogi védelmével kapcsolatban hívta fel a figyelmet az Alkotmánybíróság arra, hogy az állam büntetőhatalma érvényesítésének közhatalmi, legitimkényszer-jellegére és a büntetések megtorló, stigmatizáló jellegére az emberi méltóság büntetőjogi védelme kizárólag a legsúlyosabb esetekben biztosítható. Ez közelebbről annyit jelent, hogy a büntetőjogi védelemnek akkor van helye, amikor a közölt vélemény alkotmányos jogot sért, vagy a jogsérelem veszélye közvetlenül jelen van.¹⁴¹ A szólás- és sajtószabadság gyakorlásának kriminalizálása öncenzúrára kényszerítő hatású, gyengíti a demokratikus közéletet, ezért a közügyeket érintő

¹³⁹ 14/2000. (V. 12.) AB határozat.

¹⁴⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

¹⁴¹ 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

véleményszabadság büntetőjogi korlátozására szűk körben kerülhet sor. Így alkotmányosan nem büntethető a rágalmazás tényállása keretei között a hatóság, a hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus e minőségére tekintettel megfogalmazott, becsületének csorbítására alkalmas értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás.¹⁴² Ugyanakkor indokolt a büntetőjogi védelem a szimbolikus beszéddel szemben olyan esetekben, amelyekben megjelenik a közösségek méltóságának sérelme mellett a köznyugalom veszélyeztetése is, azaz ha nem kifejezetten meghatározott, azonosítható személy ellen irányul a bűncselekmény. Legalábbis erre mutat rá az önkényuralmi jelképek használata bűncselekményének alkotmányosságát vizsgáló döntés.¹⁴³ Hasonló az álláspont a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadásának (megelőzően a holokauszt nyilvános tagadásának) büntetendősége kérdésében, amely az Alkotmánybíróság megítélése szerint is olyan mértékben veszélyezteti az ország alkotmányos értékeit és céljait, hogy a jelenséggel szemben feltétlenül szükséges a legsúlyosabb felelősségi rendszer alkalmazása. Az áldozatok hozzátartozóinak, a demokratikus értékek mellett elkötelezett személyek méltóságának, a jogállamiságnak és a köznyugalomnak a védelme együttesen arányban áll a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjog által történő korlátozásával és szankcionálásával. Ezeknek az értékeknek a tényállásba foglalt magatartásokkal szembeni védelmét más eszközökkel nem lehetne megvalósítani. Ugyanakkor épp ez a tényállás rámutat arra is, hogy a jogi és alkotmányi értékek védelme sok tekintetben politikai természetű döntés függvénye. Mindez természetes folyamat részeként is tekinthető, hiszen a büntetőpolitikát minden esetben befolyásolja az adott társadalom szellemi kultúrája és a politikai viszonyok minősége egyaránt.¹⁴⁴ Az Alkotmánybíróság 2013-ban foglalkozott e tényállással.¹⁴⁵ Ugyanabban az évben lett vizsgálat alá vonva az önkényuralmi jelképek használata.¹⁴⁶ Mindkét esetben a vizsgálat tárgya kizárólag a kommunista uralomhoz kapcsolódott. Halmai Gábor megítélése szerint „[a] többséget alkotó alkotmánybírák viszont nem a tényállás megfogalmazásának arányosságát vizsgálták a konkrét eset kapcsán, hanem sokkal inkább kizárólag a szabályozás legitim célját vizsgálták: egyrészt az áldozatok és a velük közösséget vállaló, a demokratikus értékek

¹⁴² 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

¹⁴³ 14/2000. (V. 12.) AB határozat.

¹⁴⁴ Vámbéry Ruzssem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly, 1913.

¹⁴⁵ 16/2013. (VI. 20.) AB határozat.

¹⁴⁶ 4/2013. (II. 21.) AB határozat.

mellett elkötelezett állampolgárok méltóságát, másrészt a demokratikus eszme megkérdőjelezésére alkalmas megnyilvánulások elleni fellépést, harmadrészt a köznyugalom védelmét.” Ezek eldöntése sok tekintetben nem jogi, hanem politikai értékítélet eredménye – véli Halmai. Érvelésében támaszkodik a Btk. szövegének változásaira is, amely kezdetben csak a holokauszt tagadását rendelte büntetni, majd – politikai fordulat eredményeként – ez egészült ki a kommunista rendszer bűneinek tagadásával.¹⁴⁷

Mindezek alapján látni kell, hogy az *ultima ratióként* működő büntetőjognak nem lehet feladata az alkotmányos értékek mindenre kiterjedő védelme. Az azonban nagyon egzakt elvárás a büntetőjoggal szemben, hogy ezeket az értékeket a különösen súlyos sérelmekről megvédje a maga sajátos eszköztárával. Az, hogy mit tekintünk különösen súlyos sérelemnek, olykor jogon kívüli mérlegelés eredményeként dől el, amikor a jogalkotó reagálni kíván egy-egy társadalmi jelenségre. A büntetőjog más jogági eszközök elégtelensége esetén alkalmazandó, azonban a jogi eszköztár hiányossága önmagában nem teszi sem szükségessé, sem arányossá az alkotmányos alapjog büntetőjogi korlátozását, szükséges figyelemmel lenni a jogrendszer fejlesztésének lehetőségeire – hangsúlyozza a rémhírtérjesztés korabeli tényállását bíráló alkotmánybíróági határozat.¹⁴⁸ Az Alkotmánybíróóság fő szabály szerint a másoknak okozott kár és a megbotránkoztatás princípiumain alapuló büntetőjogi beavatkozást tekinti alkotmányosnak.¹⁴⁹ Általában az alkotmányos értékek különösen súlyos megsértésével szembeni büntetőjog általi alapjog-korlátozást tartja alkotmányosnak, amennyiben egyéni alkotmányos jog sérelme vagy annak közvetlen veszélye igazolható, avagy némely esetben a tilalmazott jelenség alkotmányos értékeinket, céljainkat veszélyezteti a büntetőjogi beavatkozást érdemlő mértékben. A döntéshozatalt más tényezők is befolyásolják, így különösen az alkotmány értelmezésének módszerei, valamint az alkotmány szemléletmódja, avagy értékrendszere.¹⁵⁰ Az alkotmányos értelmezés különféle módszerei, azaz az alkotmány írott szövegéhez történő szigorú ragaszkodás, vagy ettől eltérően az alkotmányozó eredeti szándékát középpontba helyező alkotmányértelmezés a korszak aktuális értékeivel összefüggésben széles

¹⁴⁷ Halmai Gábor: Pártos alkotmánybíráskodás (2010–2014). In Gárdos-Orosz Fruzsina – Szente Zoltán (szerk.): *Jog és politika határán. Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 113.

¹⁴⁸ 18/2000. (VI. 6.) AB határozat.

¹⁴⁹ Léway Miklós: Paternalizmus és jogbizonytalanság. *Fundamentum*, 9. (2005), 1. 91.

¹⁵⁰ Paczolay Péter: Alkotmánybíráskodás a politika és jog határán. In Szabó Máté (szerk.): *Alkotmánybíráskodás – Alkotmányértelmezés*. Budapest, Rejtjel, 2003. 9–10.

mozgásteret jelent az alkotmányossággal, az alapjogvédelemmel összefüggő kérdések értelmezéséhez.¹⁵¹ Éppen ezért az értékek büntetőjogi védelmét nem lehet függetlenként tételezni kortól, időtől, aktuális társadalmi problémáktól. Általában véve igaznak tűnik, hogy az értékek többsége egészen addig fel sem tűnik, amíg a hiányuk nem tapasztalható meg. Az élet természetes részének tekintjük őket, azt gondolva, hogy mindez nem is lehetne másként. Csak amikor veszélybe kerülnek, netán a hiányukkal kell szembesülni – némi szójátékkal élve –, akkor értékelődnek fel igazán. Ezek azok az események, amelyekkel szemben a büntetőjog védelmet nyújtani hivatott.

¹⁵¹ Paczolay (2003): i. m. 9–10.

Vákát

Az emberi élethez és méltósághoz való jog

Az emberi élethez és méltósághoz való jogról történő gondolkodás alapjait legalább két tényező határozza meg. Az első tényezőt a gondolkodás kereteit meghatározó diszciplínák jelentik.

A megközelítés nehézségei

Elmondható, hogy egymástól eltérő emberkép rajzolódik ki előttünk attól függően, hogy az emberre mint biológiai lényre, mint erkölcsi lényre, mint a jogi szabályozás alanyára vagy mint Isten által teremtett lényre gondolunk. Meg sem kíséreltem szintetizálni az így elénk táruló emberképeket. Érzékelhető, hogy némely diszciplína önálló és meglehetősen egyértelmű „emberfogalommal” bír. Így nem övezik harsány tudományos viták a ma ismert ember biológiai meghatározását. Még akkor sem, ha az emberi faj eredetére nézve a tudomány még nem jutott nyugvópontra. Ugyanígy valamennyi vallás számára évszázadok, évezredek alatt kicsiszolt „emberfogalom” áll rendelkezésre. Még akkor is, ha ez vallásonként többé vagy kevésbé eltérő. Ugyanakkor a humán tudományok már nem tudnak ilyen egyértelmű állásfoglalással szolgálni. Kivált a jogtudomány van bajban, mert a saját emberképe szerinti jogalanyra nem tekinthet tisztán úgy, mint biológiai lényre, szükséges figyelembe vennie, hogy az ember alapvetően morális lény. Ehhez kapcsolódóan a gondolatformálás másik lényegi pontja az erkölcsi hozzáállást meghatározó világnézet. Az, hogy mit tartunk emberi életről és méltóságról, illetve az ehhez fűződő jogról, soha nem lehet független az adott társadalomban uralkodó etikai és szociális elvektől, illetve a politikai többség világnézetétől. Ez utóbbi megállapítás vitára adhat okot, mégis úgy vélem, hogy a demokratikus társadalmi berendezkedés eredményeként kialakult politikai berendezkedés magán hordozza a társadalom értékrendjét. Legalábbis a társadalom politikailag aktív szereplőinek értékrendjét. Ha elfogadjuk azt, hogy a politikai pártok egyik szerepe a társadalmi értékek és érdekek artikulációja és közvetítése,¹⁵² akkor adódik a következtetés, hogy a választás révén a választópolgárok bizalmát elnyerő politikai párt(ok) szereplőinek kormányzati

¹⁵² Petrétei József: A politikai pártok. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996b.

szerephez jutva a jogalkotási folyamatokban is képviselniük kell az őket megválasztók értékeit, érdekeit. Így végső soron az alkotmányos szabályok is a választópolgárok (a társadalom politikailag aktív szereplőinek) értékeit fogja tükrözni. Ez nem feltétlenül jelent azonosságot a társadalmi többség értékítéletével, amely körülmény veszélyeztetheti az adott szabályozás legitimitását. Ugyanakkor roppant lényeges, hogy a választópolgárok értékeinek artikulációja nem vezethet oda, hogy sértse a politikai kisebbség jogait. Az előzőek alapján úgy vélem, hogy az adott államban, adott időben elfogadott alapvető jogok egyfajta lenyomatát jelentik az adott társadalomnak. A nemzetközi jog által is behatárolt keretek között az államok relatíve szabadon alakítják a saját belső joguk szerint elismert alapvető jogok tartalmát. Jól szemlélteti ezt az európai abortuszszabályok relatív sokszínűsége.¹⁵³

A fenti tényezőket figyelembe véve azt a megközelítést választottam, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jog alkotmányos szabályait és gyakorlatát mutatom be röviden általános jelleggel, majd egy-egy sarkalatos kérdés szempontjából a szakirodalmi források mentén különböző elméleti álláspontokból megközelítve. Ezek az elemzések csupán a keresztény etikai elvekkel való későbbi összevetés és a büntetőjogi védelem megítéléséhez szükséges mértékűek lehetnek. Majd megvizsgálom, hogy a keresztény etika mit tart az emberi életről és méltóságról. Ezzel lehetővé válik a jogi szabályozás tárgyát képező alapvető jogok, valamint az ugyanezekről a jelenségekről kialakított keresztény etikai értékek összevetése. Végül az e jogi tárgyakat védő büntetőjogi szabályokat elemzem. E pontnál már csak a jogi és a keresztény etikai normák közös met-szetében lévő értékeket vizsgálom.

Az emberi élethez és méltósághoz való jog alkotmányos tartalmáról röviden

Az első és legfontosabb axióma, hogy Magyarországon az élethez és az emberi méltósághoz való jog – tekintet nélkül az állampolgárságra – minden embernek veleszületett, elidegeníthetetlen alapvető joga, azaz általános és feltétlen.¹⁵⁴ A másik igen hangsúlyos alkotmányos jellemzője az emberi méltósághoz való

¹⁵³ Reuters: FACTBOX – Abortion rights across Europe. *Thomson Reuters Foundation News*, 2020. október 22.

¹⁵⁴ 23/1990 (X. 31.) AB határozat.

jognak, hogy azt az alkotmányos szabályok és az ezek értelmezésével kialakított alkotmánybíróági gyakorlat az élethez való joggal egységben értelmezi. E sorban kell szólni arról, hogy a magyar alkotmányos gyakorlat – noha az Alaptörvény csak a méltóság esetében említi külön – sérthetetlen jogként tartja számon mind az élethez, mind az emberi méltósághoz való jogot. Végül lényeges jellemző, hogy e jogok részben jogon túli dimenzióval is rendelkeznek, és részben ennek köszönhetően további alkotmányos jogok származtathatók belőlük. E jellemzők mentén igyekszem bemutatni a jog lényeges tartalmát mind az alkotmányos gyakorlat, mind pedig a jogelmélet irányából.

Az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* fejezetének II. cikke szerint: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Sajátos megoldás, hogy az Alaptörvény kizárólag a méltóság sérthetlenségéről rendelkezik. Az indokolás szerint ezzel azonban nem azt fejezték ki, hogy az élethez való jog korlátozható lenne. Ezzel szemben az Alaptörvény elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetlenségét, és külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érinthetlenségét. Az „emberi méltósághoz való jogot mint az emberi lét alapját az élethez való joggal egységben fogalmazza meg, és minden ember jogát elismeri az élethez és az emberi méltósághoz. Az emberi étellel egy mondatban, de attól elkülönítve említi a magzati életet, amelyet a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”¹⁵⁵ A méltóság sérthetlenségének külön szabályozása formálisnak tűnik, különös tekintettel az étellel való egységben történő értelmezésre, ugyanakkor mégsem tekinthető annak, mivel ez a megoldás teszi lehetővé a teljes abortusztilalom elkerülését. A másik nívum a magzati életet fogantatástól megillető védelem alaptörvényi rögzítése. Az értelmezési nehézséget az okozza, hogy az Alaptörvény nem szól ennek a védelemnek a szintjéről, így továbbra is igen tág teret enged a jogalkotónak a védelem alkotmányos szintjének megállapításához. Másfelől kérdésként merül fel, hogy a magzat esetében miért nem került bele az emberi méltóság mint védelmet igénylő jog. A két újszerű megoldás egymásra tekintettel történő értelmezéséből levonható az a következtetés, hogy a magzatot továbbra sem illeti meg az emberi méltósághoz való jog, tehát az Alaptörvény sem számol emberként a magzattal. Tulajdonképpen a jogalkotó le is zárta ennek lehetőségét, amelyet a korábbi Alkotmány-szöveg alapján egykoron Lábady Tamás felvetett.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Alaptörvény II. cikk. Indokolás.

¹⁵⁶ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Lábady Tamás párhuzamos véleménye.

Némely szerző szerint ezzel a megoldással az alkotmányozó még visszább lépett a korábbi helyzethez képest, mert immár a magzatot alkotmányosan deklarált módon csak az objektív intézményvédelem illeti meg.¹⁵⁷

Meglehet, az Alaptörvény a méltóság sérthetetlenségének kiemelésével és a magzati élet védelmének előírásával elmozdulni látszik a korábbi Alkotmány rendelkezéseitől, ez azonban nem jelent lényegi tartalmi változást, ezért az élethez és az emberi méltósághoz való jog tartalmi értelmezéséhez a korábbi alkotmánybíróági határozatokat hívom segítségül.

Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön az Alkotmánybíróság halálbüntetést eltörlő határozatához fűzött párhuzamos véleménye abból indul ki, hogy a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* valamennyi ember veleszületett méltóságáról szól, és az emberi méltóságot a jogok végső forrásának tekinti.¹⁵⁸ Az emberi méltóság az emberi élettel együtt az emberi lényeket jelenti. Amikor kijelentjük, hogy egy jog minden embert születésénél fogva, bármilyen más feltétel nélkül megillet, akkor okvetlenül beleütközünk abba a problémába, hogy mikor kezdődik és mikor fejeződik be az emberi élet. Már az abortuszhatározatokat megelőzően felbukkant az Alkotmánybíróság gyakorlatában a magzati élet védelme mint olyan érték, amelyet meg kell különböztetni az emberi élet védelmétől. A halálbüntetés eltörléséhez fűzött párhuzamos véleményben Sólyom László a következőképpen fogalmaz: „[...] védeni köteles minden életet a mohától kezdve az embrión keresztül az emberig, de ez a védelem a szorosan vett egyéni emberi életet kivéve relatív, és csak az embernek van rá szubjektív joga.”¹⁵⁹ A Sólyom párhuzamos véleményében foglaltak meghatározó jelentőségűnek bizonyultak a későbbi alkotmányos fejlődésre.

Az élet és az emberi méltóság az Alkotmánybíróság értelmezése szerint valójában túlmutat a jogon. „Az emberi lényeg a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen. Az emberi jogok katalógusában és a modern alkotmányokban az emberi élet és méltóság ezért elsősorban nem is mint alapjogok, hanem mint a jogok forrásai, mint jogon kívüli értékek szerepelnek, amelyek sérthetetlenek.”¹⁶⁰ A jog szerepe lényegében az értékek tiszteletben

¹⁵⁷ Hámosi Antal: A még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tisztelete. In Fazakas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.): *„Mielőtt megformáltak az anyaméhben.” Az élet kezdetén felmerülő döntések keresztyén etikai megközelítése.* Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, 2020a. 43–58.

¹⁵⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye.

¹⁵⁹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

¹⁶⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye.

tartására és védelmére terjed ki. De erre feltétlenül. E felfogásban az emberi élet és méltóság olyan abszolút érték, amely az értékek rangsorában minden más értéket megelőz. Az emberi jogok forrásaként, eredőjeként és alapjaként szolgálnak.¹⁶¹ Kiváltképp az emberi méltósághoz való jog tűnik alkalmasnak arra, hogy belőle további jogok legyenek levezethetők. Az emberi méltósághoz való jog az általános személyiségi joggal összefüggésben is meghatározható, amelynek összetevőiként, tartalmi elemeiként további jogok bonthatók ki. Így határozták meg a személyiség szabad kibontakoztatásának jogát, az önrendelkezési jogot, az általános cselekvési szabadságot, a magánszférához való jogot. Későbbi gyakorlatában az Alkotmánybíróság nevesítette az önazonossághoz, illetve a személyiség szabad identitásához való jogot, valamint a testi integritáshoz való jogot. Majd ezekből a tartalmi elemekből további – különös – személyiségi jogokat vezettek le.¹⁶² A származtatott jogok azonban már korántsem korlátozhatatlan jogok.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységes, oszthatatlan felfogása az alapjogok személyi és tárgyi védelmi körének egységét is jelenti. A személyi védelmi kör egysége (azaz az emberi nem egésze) egyértelműen következik abból, hogy a hazai alkotmányos gyakorlat az emberi méltóságot az emberi élettel eleve együtt járó minőségnek tartja. A doktrína hazai gyakorlatát először az Alkotmánybíróság halálbüntetést eltörölő határozatában rögzítették. Egészen pontosan maga a határozat többségi indokolása ennek a kereteit jelölte ki, és a hozzáfűzött párhuzamos vélemények – kivált Sólyom László véleménye – kifejtik ennek a dogmatikai tartalmát. Ezek szerint az emberi méltóság mint a személyiség integritása az emberi élettel együtt az emberi lényegét jelenti. Az ember léte és az emberi méltóság egymástól elválaszthatatlan. Mindkettő az ember elidegeníthetetlen, immanens, lényegi sajátja. Ebből eredően a méltóság kizárólagos emberi jellemző. Az egyetlen lény, amely méltósággal bír, az ember. Az egységes szemlélet eredményeként lehet megkülönböztetni az embert minden más élőlénytől, és ez ad alapot arra is, hogy minden egyént megkülönböztessünk az összes többitől.

Az egységes szemléletben az „életek egyenlőségét a méltóság garantálja”.¹⁶³ Lényegében az emberi méltóság különbözteti meg az emberi életet minden más

¹⁶¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye.

¹⁶² Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III.* Budapest, Századvég, 2009. 1953.

¹⁶³ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

élettől. Amennyiben azt a dualista álláspontot követnénk, amely szerint az élet és a méltóság egymástól elválik, akkor közöttük hierarchiát is fel lehetne állítani, és ennek – véli Sólyom – súlyos következményei lennének.

Témánk szempontjából különös jelentőségű, hogy a citált párhuzamos vélemény a méltóságot a lélekkel azonosítja. Ezzel egyfelől átlép a spiritualitás talajára, másfelől a méltóságot értelmezhetővé teszi a keresztény teológia és etika számára.

A két jog egységét tükröző monista emberfelfogással szemben a test és lélek dualizmusára épülő felfogás áll, amely utóbbi szerint különválaszthatók az ember lelki avagy szellemi és biológiai lényegéhez fűződő jogok. Bolberitz Pál nyomán elterjedt az a szakirodalmi nézőpont, hogy az oszthatatlansággal a magyar jogalkotó a keresztény emberkép mellett tette le a voksát.¹⁶⁴ Ezzel szemben a dualista felfogás a test és a lélek eltérő státusának különböző szekularizált változataiból táplálkozik, amelyek megkülönböztetik és elválasztják a fizikai létezéshez fűződő jogokat az emberi nemet megillető méltóságból levezethető egyéni jogoktól.¹⁶⁵ A két felfogás közötti különbség az, hogy a dualista felfogásban az élet és a méltóság között hierarchia alakul ki a méltóság javára, ezért míg a méltóságot korlátozhatatlannak, addig az élethez való jogot korlátozhatónak tartják. Az oszthatatlanság következménye az alapjogok személyi és tárgyi védelmi körének egysége. A dualista értékrenddel könnyű lenne az élet feletti külső rendelkezést megindokolni azokban az esetekben, amelyekben megállapítják a méltóság elvesztését. Ilyen lehet például a tiszta tudat vagy általában az értelmi és érzelmi képesség teljes elvesztésével járó állapot. Ezért ha a dualista álláspont talaján állva az ember védelmét az absztrakt méltóság érinthetlenségére korlátozzuk, abban az esetben a konkrét ember életét kiszolgáltatjuk. Ebből kiindulva lehetett levezetni azt, hogy a méltósághoz való jog részét képező önrendelkezés joga nem terjed ki a halál megválasztásának jogára. Ezzel az érveléssel szemben mások azt hozzák fel, hogy éppen a méltó halál megválasztásának joga teljesítené ki az emberi méltóságot.¹⁶⁶

Megfontolást érdemel, hogy legalább egy olyan jogilag szabályozott viszony van, amely megtöri a dualizmustól való merev elhatárolódást. A foglalkozás

¹⁶⁴ Bolberitz (2006): i. m. 355.

¹⁶⁵ Zakariás Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, PPKE ÁJK, 2017.

¹⁶⁶ Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemma – alkotmányelméleti megközelítésben. *Jogelméleti Szemle*, (2015), 4. 206–218.

szabad megválasztásának jogával élő ember dönthet úgy, hogy a katonai hivatást választja. A katona arra tesz esküt, hogy a haza védelmét mint katonai feladatot akár az élete árán is ellátja. Ez azt is jelenti, hogy akár az öngyilkossággal is felérő katonai feladatot is kötelezően el kell látnia. Az ilyen jellegű szolgálati feladat végrehajtása nem szabad belátás kérdése, de a katonai szolgálat megválasztása – legalábbis addig, amíg a katonai szolgálatot mint honvédelmi kötelezettséget el nem rendelik – már igen. Ezzel áttételesen ugyan, de elválík egymástól az élethez és a méltósághoz való jog. Erre utal az Alkotmánybíróság következő meghatározása: „Az Alkotmány azonban lehetővé teszi, hogy azok, akik az emberi élet sérthetlenségét felfüggesztő rendkívüli helyzetben való részvételt nem tudják összeegyeztetni lelkiismeretükkel, ne teljesítsenek fegyveres katonai szolgálatot.”¹⁶⁷ Az idézett mondat csupán az élethez való jog felfüggesztéséről szól, az emberi méltósághoz való jogról nem. Ezzel úgy tűnik, implicit módon elválík egymástól a két jog.

Az egységes szemlélet következménye, hogy az emberi méltóságtól az embert csak életének elvételével lehet megfosztani, és ezzel mindkettő végleg megszűnik. Ezzel szemben létezik olyan szakirodalmi álláspont, amely tagadja az egységesség szemléletét és ebből kiindulva azt, hogy ne lenne élet méltóság nélkül. Ennek az álláspontnak a hirdetői azt vallják, hogy bár a méltóságtól senkit nem lehet önkényesen megfosztani, de ez nem jelenti azt, hogy a méltóságot ne lehetne elveszíteni akár saját tudatos döntéssel, akár az emberi akaraton kívüli körülmény folytán.¹⁶⁸

A tárgyalt jogok sérthetlensége és oszthatatlansága onnan fakad, hogy ezeket minden más jogot és értéket megelőző abszolút értékként értelmezzük. Ebből a felfogásból kiindulva létezik olyan álláspont, amely szerint a jog által is sérthetetlen és elidegeníthetetlen értékekről van szó, ezért e jogok megsértése, korlátozása csak önkényes lehet.¹⁶⁹ Valójában az elidegeníthetlenség és az önkényesség nem két egymást kizáró fogalom, hanem az önkényesség értelmezése adja meg az elidegeníthetlenség kereteit. Ha nem így lenne, akkor nemzetközi jogi dokumentumok sem tennék lehetővé a megengedő szabályozást,

¹⁶⁷ 46/1994. (X. 21.) AB határozat.

¹⁶⁸ Tóth J. Zoltán: „Oszthatatlan és korlátozhatatlan?” – Gondolatok az emberi élethez és méltósághoz való jogról az eutanáziahatározat kapcsán. *Jogelméleti Szemle*, (2005), 1.

¹⁶⁹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye.

hanem kategorikus tiltó parancsolatot fogalmaznának meg.¹⁷⁰ Éppen ezért például a német alkotmánybíróság gyakorlata elismeri az élet korlátozásának lehetőségét, míg az emberi méltóság esetében a korlátozhatatlanság talaján áll.¹⁷¹ Az önkényesség hiánya nem feltétlenül azonosítható a törvényességgel, mivel elképzelhető olyan széles körű értelmezésre lehetőséget adó vagy bizonytalan tartalmú jogfogalmakkal operáló szabályozás, amely formálisan ugyan biztosítja a törvényességet, azonban jellegénél fogva önkényes, vagy legalábbis módot ad erre.¹⁷²

Az emberi méltóság az alkotmányos gondolkodásban összekapcsolódott a jogképességgel, illetve ezen keresztül a jogegyenlőséggel, noha vita tárgyát képezheti, hogy a minden embert megillető jogképesség esetében valójában a Ptk.-ban szabályozott jogképesség alapjoggá emeléséről¹⁷³ vagy ettől eltérő tartalommal bíró alapjogi jogképességről van szó. Az emberi életek értéke közötti egyenlőségből nem lehet engedni, a méltóságnak ez az összetevője semmilyen korlátozást nem tűr el.

Az emberi méltósághoz való jog csupán az emberi státusz meghatározó-jaként, csak az élettel együtt fennálló egységben abszolút és korlátozhatatlan. Ezért a belőle levezetett különböző részjogosítványok, mint például az önrendelkezéshez és a személy testi integritásához való jog, bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatók.

A méltóság filozófiai szempontból legalább négy felfogásban értelmezhető. Antropológiailag ez különbözteti meg az embert minden más nem emberi lénytől azáltal, hogy olyan ontológiai tulajdonságokkal ruházza fel, amelyeknek erkölcsi következményei vannak. Morális felfogásban erkölcsi jogokhoz és kötelezettségekhez kapcsolódik, amelyek révén az egyén elvárhatja, hogy mások tiszteletben tartsák méltóságát, másfelől pedig ő maga is köteles mások méltóságát tiszteletben tartani. A jogi értelemben felfogott méltóság erősen gyökerezik a morális erkölcsben. A joggá lett erkölcsi normák révén tarthat számat az egyén

¹⁷⁰ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt egyezmény 1983. április 28-án elfogadott 6. kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikke úgy rendelkezik, hogy a halálbüntetést el kell törölni. Ugyanakkor még a fakultatív jegyzőkönyv 2. cikke is megengedi a halálbüntetés alkalmazását háború vagy háborúval közvetlenül fenyegető helyzet esetén.

¹⁷¹ Zakariás (2017): i. m.

¹⁷² 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

¹⁷³ Majtényi Balázs: Jogképesség. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III.* Budapest, Századvég, 2009. 2004.

arra, hogy a méltósághoz való joga negatív értelemben másokat arra kötelezzon, hogy tartózkodjon a méltóságot sértő magatartástól. Végül a méltóság felfogható az erkölcsi gyakorlat részeként, amelynek révén mindenkitől elvárható, hogy a másik személy méltóságát ne sértse, sőt azt előmozdítsa.¹⁷⁴

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog vizsgálatakor felmerülő és megkerülhetetlen kérdés, hogy mikor keletkezik, és mikor ér véget az élet. A könnyebb válasz talán az élet végére vonatkozó kérdésre adható. Mind a klinikai, mind a biológiai halál jól definiálható és az emberi élet egészéhez mérten – noha folyamatról beszélhetünk – pillanatszerűen bekövetkező állapot. E pillanatszerűségéből és visszavonhatatlanságából eredően az élet vége jól definiálható az orvosok számára. Az agy működésének teljes és visszafordíthatatlan leállása (majd gyorsan bekövetkező, visszavonhatatlan pusztulása) mint a halál biztos jele egyaránt elfogadható az orvosok,¹⁷⁵ a jogászok,¹⁷⁶ sőt a teológusok számára is. Úgy tűnik, ebben a kérdésben viszonylagos konszenzus van a különböző diszciplínák között. Nem így azonban az élet kezdete ügyében. Az anyaméhben lezajló folyamatokat jól ismeri a biológia tudománya. Ennek ellenére annak megítélése, hogy ebben a folyamatban mikortól lehet emberi életről beszélni, elsősorban nem biológiai, hanem erkölcsi, és ennek transzformálásával lehet jogi kérdés. Az orvostudomány fejlődése révén az ivarsejtekből emberré válás folyamatának egy része nem is feltétlenül kötődik az anya testéhez. A biológia, és ennek révén az orvostudomány meghatározza, hogy a sejtfejlődés melyik szakaszának mi a jellemzője. Ugyanakkor annak meghatározására nem képes, hogy az emberi méltóság, amelynek révén az ember különbözik minden más élőlénytől, e sejtfejlődés melyik pillanatától vagy legalábbis melyik szakaszától kezdve jellemzi a kifejlődő emberi lényt.

A méltóság jogi fogalom. Ezért sem tud mit kezdeni vele a biológia. E nélkül viszont azt sem tudja megmondani, hogy mikortól beszélhetünk emberről. Minden próbálkozás ellenére a méltóság fogalmának meghatározása – mint minden más emberi alkotás – csak töredékes. Annyi azonban bizonyos, hogy ezzel a kifejezéssel emeli ki magát az ember az élővilág más lényének sorából.

¹⁷⁴ Sigríd Müller: Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition. *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society*, 6. (2020), 1. 22–55.

¹⁷⁵ Molnár Csilla et al.: A transcranialis Doppler-vizsgálat szerepe az agyhalál diagnózisában (gyakorlati kérdések). *Orvosi Hetilap*, 147. (2006), 8. 357–362.

¹⁷⁶ Földvári József – Erdősy Emil – Tóth Mihály: *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris, 2002; 1997. évi CLIV törvény az egészségügyről (Eütv.) 216. § c) pont.

A „méltóság” tehát lényegét tekintve az ember öndefiníálására szolgáló jogi fogalom. A teológia pontosan ugyanezt teszi a „lélek” kifejezéssel. A teológia számára is ismert fogalom a méltóság. Azt fejezi ki, hogy Isten a saját képmására, azaz lélekkel bíró lénynek teremtette az embert. Ebből ered az a megállapítás, hogy minden ember egyenlő méltósággal bír, mert mindannyian Isten képmásai vagyunk. A méltóság a teológia számára az Isten előtt való egyenlőséget, a jog számára pedig a jogegyenlőséget fejezi ki. A méltóság és a lélek kifejezés tehát – eltérő dimenzióban, de – ugyanarra a jelenségre vonatkozik. Csakhogy míg a jog számára a méltóság a halállal együtt elveszik, addig a teológia a lélek halhatatlanságát hirdeti. E jogi megítélésen még a kegyeleti jog sem változtat, mert egyrészt ez nem az elhunyt személyt illeti meg, másfelől csupán a méltóságból származtatható jogként létezik, és ennek megfelelően nem azonosítható a méltósággal. A méltóság másik jellemzője okszerűen adódik az előzőekből. Eszerint a méltóság transzcendens fogalom. Nem mérhető, de létező. Természeti törvényekkel nem írható le. Nem azonosítható a kognitív képességekkel, hiszen a megismerni, felismerni, gondolkodni képtelen embert is megilleti. Független a társadalmi szerepvállalástól. Mindebből adódik az Alkotmánybíróság következtetése, amely szerint a méltóság a jog számára érinthetetlen, legfeljebb a védelmét szolgálhatja. Az, hogy a teológia számára a lélek halhatatlansága evidencia, míg a jog számára ugyanilyen evidencia a méltóság és az ezzel – a szakirodalomban is igen gyakran – összekapcsolódó jogképesség¹⁷⁷ végessége, egyáltalán nem zárja ki azt, hogy ugyanazt a jelenséget jelölje e két fogalom. Még akkor is így van, ha a két diszciplína eltérő forrást és eltérő tartalmat tulajdonít a fogalmaknak. A jog az emberi természetből, a teológia pedig Isten teremtő munkájából eredezteti a maga fogalmain. Az ember keresztény értelmezés szerint test és lélek egysége.¹⁷⁸ Méltósága azt fejezi ki, hogy Isten az embert saját képmására teremtette. Szent Ágoston ezt így fejezi ki: „Valami nagy dolog az ember, ki Isten képére és hasonlatosságára lett teremtve, nem halandó testbe zártsága szerint, hanem értelmes lelkének méltóságával, mellyel az állatokat felülmúlja.”¹⁷⁹ Az emberi nem egységének és e nemen belül minden ember egyediségének gondolatát

¹⁷⁷ A méltóság és a jogképesség összekapcsolását némelyek hibás felfogásnak tartják. Lásd: Frivaldszky János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalénysághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire. *Acta Humana*, új folyam 2. (2014), 1. 7–74.

¹⁷⁸ Bolberitz Pál: *Isten, ember, vallás a keresztény filozófiai gondolkodás tükrében*. Budapest, Ecclesia, 1981.

¹⁷⁹ Szent Ágoston: *Breviárium*. Budapest, Szent István Társulat – Kairosz, 1998.

jelentős részben Aquinói Szent Tamásnak köszönhetjük. Az ő munkáiból jutott el a filozófiai gondolkodás arra, hogy megalkossa a „személy” fogalmát. Erre épül a keresztény erkölcsan, amely azt kívánja az embertől, hogy mások személy voltát, istenképűségéből adódó méltóságát tartsa tiszteletben.¹⁸⁰ A jog nem tud mit kezdeni a lélek halhatatlanságával, ezért volt szükség a méltóság fogalmának megalkotására. Alkotmányjogi megközelítésben pedig az ember az élethez és a méltósághoz való joggal bíró személy, aki ezek révén válik megkülönböztethetővé a jogi szabályozás minden más tárgyától, és végső soron nem a jogok tárgyává, hanem azok alanyává.

Az emberi méltósághoz való jog alanyi oldalról „egyrészt azt fejezi ki, hogy van egy abszolút határ, amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl, vagyis az autonómiának, az egyéni önrendelkezésnek egy mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany maradhat és nem válik eszközzé, vagy tárggyá”.¹⁸¹ Lényeges, hogy az ember önrendelkezési joga kijelöli azt a határt, amely semmilyen beavatkozást nem tűr, sőt kijelölhető az a terület is, amely jellegénél fogva semmilyen szabályozást nem tűr. A gondolat, a lelkiismeret, a vallás önmagában véve a jog számára érinthetetlen, legalábbis addig, amíg emberi cselekvésben nem materializálódik.

A méltósághoz való jog másik funkciója az egyenlőség biztosítása. A jog-egyenlőség azt is jelenti, hogy nem lehet a különböző életeteket jogilag másként kezelni. A minden emberi élet egyenlő értéke az emberi méltóság immanens részét képezi. Az emberi méltóság részét képezi még az önrendelkezési jog, a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog, az általános cselekvési szabadság, illetve a magánszférához való jog.

¹⁸⁰ Barcsi Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Filozófia Doktori Iskola, 2011. 26.

¹⁸¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

Vákát

Művi terheességmegszakítás

Szokásossá vált, hogy két megkülönböztetést ütköztetünk: a „*pro-choice*” álláspont képviselői az önrendelkezési jog alapján fogadják el az abortusz lehetőségét, a „*pro-life*” álláspontot követők pedig a magzati élet védelme érdekében utasítják el ugyanezt. Ha kellően tágra értelmezzük a morális megközelítést, akkor két végpont közötti mezőn tudjuk elhelyezni a különböző nézőpontokat. Az egyik végponton azokat találjuk, akik szerint a magzat tulajdonképpen csak sejtek tömege. Személyes megítésem szerint e megközelítési mód nem csupán szekularizált, hanem roppant dehumanizált is egyben. A másik végponton pedig azok véleménye helyezkedik el, akik szerint a magzat fogantatásától kezdődően emberi lény.¹⁸² E megfontolás megfeleltethető a keresztény teológia emberképének. Ugyanakkor némely természetjogász szerint ez az egyetlen megközelítés, amely megfeleltethető az emberi természetnek, és ezáltal egyedülként vezethető le a természetjogból.¹⁸³ E kettő között helyezkednek el azok a megközelítések, amelyek meghatározott feltételektől teszik függővé a magzat emberként való elismerését (például terhesség ideje, bizonyos biológiai funkciók működése). Ugyanezen a skálán helyezhető el a magzat és az anya egységét hirdető elméleti felfogás.¹⁸⁴ Eszerint attól függetlenül, hogy elismerjük-e a magzatot embernek, vagy sem, ténykérdés, hogy a magzati fejlődés meghatározott szakasza nem képzelhető el az anya teste nélkül. Az alkotmányos viták döntő része a körül a két pont körül forog, hogy ember-e a magzat, illetve a magzat életvédelmi joga és az anya önrendelkezési joga közötti konfliktus milyen módon oldható fel.

Alkotmányos kérdések

Tárgyi oldalról nézve az emberi élet védelme olyan kérdéseket vet fel, amelyek azt teszik indokolttá, hogy intézményi oldalról közelítsük meg a problémákat.

¹⁸² R. F. R. Gardner: New ethical approach to abortion and its implications for the euthanasia dispute. *Journal of Medical Ethics*, 1. (1975), 1. 127–131.

¹⁸³ Frivaldszky János: Az ember jogalanyiságának, életéhez és méltóságához való joga a kortárs katolikus természetjogi alapú jogfilozófiai megközelítésben. *Acta Humana*, új folyam 8. (2020), 4. 35–85.

¹⁸⁴ Gardner (1975): i. m.

Ezért a következőkben ezt az irányt követem. Már csak azért is, mert az állami kötelezettségek alapot adnak arra, hogy az alkotmányossági szempontokat összevessük a keresztény etika tanításával arról, hogy mi az állam – mint Isten által rendelt felsőség – feladata az emberi élet és méltóság megóvása érdekében. Ez a kötelesség nem korlátozható az egyes emberek életének védelmére, hanem általában véve az emberi életet és annak létfeltételeit is védi. Ez minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összeadása. Ezért általában az emberi élet mint érték képezi a védelem tárgyát. Minthogy tárgyi oldalról nézve ez az állami kötelezettség nem abszolút, ezért vizsgálni lehet és kell a vele szemben felmerülő más jogokat, értékeket.

A terhességmegszakítással (abortusz) kapcsolatos kérdés, hogy joga van-e a magzatnak az élethez. Ez úgy is megfogalmazható, hogy van-e joga megszületni a magzatnak. Jogi szempontból a kérdés megítélése azon múlik, hogy a magzatot jogképesnek tartjuk-e.¹⁸⁵ A *Polgári törvénykönyv* erre a kérdésre adott válasza szerint: „A jogképeség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg.”¹⁸⁶ Bár a jog a magzatot nem ismeri el személynek, azaz jogalanynak, a gyermeknek már születése előtt, tehát magzati állapotában is vannak jogai, amelyek az élve születés feltételétől függően illetik meg. Az élve születéstől függő jogképeség a magzat alanyi jogainak függő jogi helyzetét jelenti, amelyben az alanyi jog egy jövőbeni tény bekövetkezésétől függően keletkezik a fogantatás időpontjára visszamenőleges hatállyal. A magyar jog tehát nem ismeri el a magzat alanyi jogát sem a megszületésre, sem arra, hogy művi beavatkozással az életét elvegyék.¹⁸⁷

A terhességmegszakítás mindig a magzati élet fölötti rendelkezés, amely jogi minősítést kíván. Az abortusz szabályozása a magzat élethez való jogára vonatkozik.¹⁸⁸ Ezzel kapcsolatban azt az előkérdést tette fel az Alkotmánybíróság, hogy a magzat rendelkezik-e jogképeséggel. Ugyanis ha a magzat jogalany, akkor alanyi joga van az életre. Ez abból a szempontból érdekes, hogy a magzati élet és az anya önrendelkezési joga mindenképp érintett az abortusz megítélésakor. Ha elfogadjuk a magzat jogalanyiságát – és ezzel az élethez való jogát –, akkor az anya önrendelkezési joga csupán néhány rendkívüli határesetben érvényesülhet. Az erről való állásfoglalást az Alkotmánybíróság első abortuszhatározata

¹⁸⁵ Zakariás (2017): i. m.

¹⁸⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről 2:2. § (1) bek.

¹⁸⁷ BDT2004. 1025.

¹⁸⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

megkerülte, a törvényhozó felelősségére utalta. Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 54. § (1) bekezdését vizsgálta, amely szerint „a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”. A problémát annak értelmezése jelentette, hogy mit jelent a „veleszületett” kifejezés. Létező álláspont, hogy a jog határvonalat húz az emberi élet és a magzati élet mint potenciális – de nem tényleges – emberi élet közé.¹⁸⁹ E szerint a megközelítés szerint a magzati jogalanyiséga alkotmányos szabályozást kíván. Más megközelítésben a magzati élet védendő érték ugyan, de nem jogalany, hanem a szabályozás sajátos közjogi tárgya.¹⁹⁰ Ettől élesen eltérő koncepció szerint az emberi élet „veleszületettségét” tulajdonképpen úgy kell értelmezni, hogy „vele keletkezett”, tehát fogantatásától kezdve megilleti az élethez való elidegeníthetetlen jog.¹⁹¹ Hasonló álláspontot lehet megfogalmazni természetjogi alapon is, amely szerint a „veleszületett” kifejezés azt jelenti, hogy az adott jog létezéséhez nincs szükség a politikai hatalom döntésére, mert az tőle függetlenül létező valóság.¹⁹² Ugyanakkor ha kellően tágra tekintünk a világ népeire és jogukra, némely álláspont szerint bármely alapjog, így az élethez és a méltósághoz való alapjog is csak kulturális szempontból értelmezhető, tehát mégiscsak politikai elismerés kérdése.¹⁹³ Mindenesetre az Alkotmánybíróság azon az állásponton volt, hogy az Alkotmányból közvetlenül egyik koncepció sem vezethető le, sem azok ellenkezője.

Amennyiben az alkotmányos szabályok elismerik a magzatot mint embert, akkor a magzati élet fejlettségi szintre tekintet nélküli védelme ahhoz vezetne, hogy a terhességmegszakítás csak azokban az esetekben lenne megengedett, ahol megengedett az emberi életek közötti választás. Ez gyakorlatilag csak az anya életének védelme érdekében való alkalmazást jelentené.

A jogalkotó tartózkodott a magzati jogalanyiségának elismerésétől a magzati élet védelméről szóló 1992. LXXIX. törvény megalkotásakor. Ugyanakkor formálisan eleget tett az élet védelmére vonatkozó köteletségének. A jogalkotó az úgynevezett indikációs modell mellett tette le a voksát, azaz az abortuszt csak abban az esetben tartja jogszerűnek, ha annak okaként a törvényben

¹⁸⁹ 48/1998 (XI.23.) AB határozat. Holló András párhuzamos indokolása.

¹⁹⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Zlinszky János párhuzamos indokolása.

¹⁹¹ 48/1998 (XI. 23.) AB határozat. Holló András párhuzamos indokolása, valamint Lábady Tamás különvéleménye; 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Lábady Tamás párhuzamos véleménye.

¹⁹² Frivaldszky (2020): i. m.

¹⁹³ Sajó András: Mi a „természettől adott” az emberi jogokban? *Állam- és Jogtudomány*, 44. (2003), 1–2. 3–22.

meghatározott indikáció szolgál. Ez lehet veszélyeztetettség vagy a nő súlyos válsághelyzete. E kérdésben az alsó határt ez utóbbi jelenti. A válsághelyzet a magzatvédelmi törvény szerint olyan helyzetet jelent, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz.¹⁹⁴ Az átfogó meghatározás részletezéseként a terhesség 12. hetéig történő megszakítás indikációinak sorában találjuk a nő egészségének súlyos veszélyét, a magzat súlyos fogyatékoságát, egyéb károsodását, illetve azt az esetet, ha a megtermékenyítés bűncselekmény következménye lenne. Ugyanezen feltételek esetén a terhesség a 18. hétig megszakítható, ha az anya korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen; vagy a terhességét neki fel nem róható egészségi ok, illetve orvosi tévedés miatt nem ismeri fel korábban, vagy az egészségügyi intézmény, illetve valamely hatóság mulasztása miatt haladta meg a terhessége a 12. hetet.¹⁹⁵ Szintén a terhességmegszakítás indikációinak sorába tartozik, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége az 50%-ot eléri. Ebben az esetben a terhesség a 20. hetéig – a diagnosztikus eljárás elhúzódása esetén 24. hetéig – szakítható meg.¹⁹⁶ Végül az indikációk sora az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi okkal és a magzatnál a szülés utáni étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállásával zárható, amely esetekben a terhesség időtartamától függetlenül megszakítható.¹⁹⁷ A terhesség korai megszakításának indikációi sorába tartozó „társadalmi ellehetetlenülés” lényegében szociális helyzetet jelent, amely miatt a nő nem vállalja a gyermek kihordását és felnevelését. Ezzel szemben az Orvosok Világtalálkozójának 1970-ben tartott ülésén elfogadott *Oslói nyilatkozat* csak a bizonyítottan orvosi indikációkat tartja elfogadhatónak a terhességmegszakítás indokaként. Erről az indikációról szólva a nyilatkozat elismeri, hogy a magzat élete és az anya egészsége közötti konfliktus megoldása nem lehet független a jogi, kulturális környezettől, a hagyományoktól és természetesen az orvosi ellátás színvonalától sem. De ezek a körülmények csak az egészségügyi indikáció keretei között értelmezhetők, nem pedig külön indikációként.¹⁹⁸

A második abortuszhatározat szerint a fent vázolt jogi megoldás nem alkotmányellenes, mert kellően érvényesül a magzati jogok védelme.¹⁹⁹ A krízishelyzet

¹⁹⁴ 1992. LXXIX törvény a magzati élet védelméről 5. § (2) bek.

¹⁹⁵ 1992. évi LXXIX. törvény 6. § (1) bek.

¹⁹⁶ 1992. évi LXXIX. törvény 6. § (3) bek.

¹⁹⁷ 1992. évi LXXIX. törvény 6. § (4) bek.

¹⁹⁸ *WMA Statement on Medically-Indicated Termination of Pregnancy*. Adopted by the 24 World Medical Assembly, Oslo, Norway, August 1970.

¹⁹⁹ 48/1998 (XI. 23.) AB határozat.

(tegyük hozzá, formális) megkövetelésének az a szerepe, hogy legalább elvileg kellő ellensúlyt állítson szembe a magzat „jogával” vagy védelmével. A súlyos, aránytalan, rendkívüli, elviselhetetlen stb. válsághelyzet jogi követelménye azt hivatott kifejezni, hogy az állam legalább elvileg és alkotmányos okból nem engedi teljesen szabadon, korlátlanul az abortusz elvégzését. E megoldás kifejezi, hogy azt a jog csak kivételes esetben tűri el.²⁰⁰ Némely kritika szerint azonban a válsághelyzet vizsgálatának módja és természete lényegében kiüresíti az indikációs elvet, és leginkább a határidős megoldás felé közelíti a hazai terhesség-megszakítási szabályokat és gyakorlatot.²⁰¹ Az Alkotmánybíróság implicit módon úgy foglalt állást, hogy a magzat nem ember, ennél fogva emberi jogoknak alanya nem lehet. A súlyos válsághelyzet az arányosság követelményének az abortuszra alkalmazott konkretizálása.

Érdemesnek tartom megfontolni, hogy az eddigi alkotmányos gyakorlat a magzati élet védelmét főként – ha ugyan nem kizárólag – az anya önrendelkezési jogával összefüggésben értelmezte. Egyfelől érthető, mivel az anyai test nélkül a magzat sem létezhet. Másfelől az abortusz korántsem az anya magánügye. Nem is tekinthető demográfiai kérdésnek. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a magzati élet – az egyedülálló nő mesterséges megtermékenyítésének kivételével – két ember kapcsolatát feltételezi. E kivételként megfogalmazott eset a tárgyalta problémakör szempontjából figyelmen kívül hagyható, mert ezek az esetek természetüknél fogva nem végződnek művi terhességmegszakítással. A két ember kapcsolata eredményeként létrejött magzati élet feletti rendelkezés nem lehet kizárólag egyikük jogosultsága és felelőssége. Ezen még az a körülmény sem változtat, hogy a magzati élet – pontosan meg nem határozható ideig – nem különíthető el az anya testétől. Hiszen ettől a magzat önálló lénye mindkét szülő biológiai tulajdonságait, személyiségvonásait együttesen magán viseli.²⁰² Ezért amennyire lehetséges, indokolt az apák bevonása is a művi terhességmegszakításokra irányuló eljárásokba.

Az Alaptörvény idevonatkozó II. cikke szerint „[m]inden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg”. Témánk szempontjából két következtetést feltétlenül le kell vonni. Az egyik abból a megállapításból indul ki, hogy az első abortuszhatározat szerint

²⁰⁰ 48/1998 (XI. 23.) AB határozat.

²⁰¹ Zakariás Kinga: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2015a. 98.

²⁰² Garay Mária: A magzat élethez való joga. *Magyar Bioetikai Szemle*, 20. (2014), 1. 3–10.

a magzat jogalanyiságáról és jogi státuszáról való döntés jogalkotói kérdés, amelyet legjobb lenne az Alkotmányban lefektetni. Az Alaptörvény idézett szövege nem tartalmazza a korábban vitatott „veszületett” kifejezést, ennek ellenére azonban nem tér el gyökeresen a korábbi Alkotmány koncepciójától. Ezért úgy látom, hogy a jogalkotó elmulasztotta az Alaptörvény megalkotásából eredő (jog)történeti pillanatot arra, hogy emberként jogi elismerést nyerjen a magzat. A másik következtetés pedig arra vonatkozik, hogy az idézett szövegben szereplő, a magzati élet védelmére vonatkozó megállapításból és az ebből eredő objektív intézményvédelmi kötelezettségből sem következik, hogy a magzati életet az emberi élettel azonos védelem illetné meg. Sőt, éppen ennek ellenkezőjét lehet megállapítani. Ezzel a megfogalmazással a jogalkotó csupán az állam általános életvédelmi kötelezettségét deklarálta.

A hazai ítélkezési gyakorlat meglehetősen szigorúan értelmezi az anya önrendelkezési jogát, illetve az ennek alapjául szolgáló indikációkat. Elsősorban a magzati élet és az anya önrendelkezési joga közötti konfliktusként értelmezi az abortusz lehetőségét. Ugyanakkor érzékelhető az a bizonytalanság, amelyet a második abortuszhatározat egyik mondata okoz. Eszerint: „Csupán egészen kivételes esetben lehet a magzati élet védelmét, nem az anyához kapcsolódó ok, hanem a magzat egészségének veszélyeztetése miatt korlátozni. Ehhez értelem-szerűen súlyos magzati károsodás és orvosilag szigorúan ellenőrzött feltételek kellenek. [...] A magzat súlyos fogyatékoságát azért fogadja el a jog a terhesség megszakításának jogszerű okaként, mert egyrészt magát a magzatot kívánja megóvni a későbbi életével járó terhektől (ennek az érvnek az alkotmányos-ságát az Alkotmánybíróságnak – az ügyek elkülönítésére tekintettel – ebben a határozatában nem kell vizsgálnia), másrészt mert a gyermek fogyatékos-ságából eredő lelki és fizikai terhek viselését nem tartja elvárhatónak az anyá-tól.”²⁰³ A problémát az okozza, hogy az AB megengedhetőnek tartja a magzati élet korlátozását a magzat későbbi életének nehézségei miatt. Ezért úgy tűnik, hogy ebben az értelmezésben a magzati élet konfliktusba kerülhet ugyanannak a magzatnak a megszületésével – mint függő feltétel bekövetkezésével – létre-jövő jogalany közelebről meg nem határozható jogaival. Ehhez nem „csak” az szükséges, hogy az Alkotmánybíróság tagadja a magzat ember voltát, hanem az is, hogy két külön alanyként kezelje a magzatot és a születése utáni embert. A határozatban említett „élettel járó terhektől” való megszabadulás ugyanis nem azonosítható egyetlen joggal sem. Ha ez nem így lenne, akkor valamennyi

²⁰³ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

olyan embert megilletné a halálhoz való jog, aki az élet terheit hordozza. Mint-hogy az Alkotmánybíróság tartózkodott a jelzett probléma alkotmányosságának megítélésétől, e kérdésben magára hagyta a gyakorlatot. A Legfelsőbb Bíróság 2004-ben úgy foglalt állást, hogy „[a] magzatnak azonban még feltételes alanyi joga sincs arra nézve, hogy őt magzati életétől genetikai, teratológiai ártalmára tekintettel megfosszák”.²⁰⁴ Éppen ezért súlyosan fogyatékos „gyermek alanyi jogsértés – így jogellenesség – hiányában nem érvényesíthet jogszerűen kártérítési igényt a terhesgondozást végző egészségügyi intézménnyel szemben azon az alapon, hogy az orvosilag indokolt és szükséges vizsgálatok elvégzése esetén őt szülőanyja ilyen károsodással nem hozta volna világra”.²⁰⁵ Tehát az, hogy a terhességmegszakítás indikációi között szerepel a magzati károsodás, nem azt jelenti, hogy ez a magzat számára jelentene jogot a meg nem születéshez. Ennek elismerése ugyanis az aktív eutanázia elismerését is jelentené egyben. A joggyakorlat azt is kizárja, hogy amennyiben az anya felróható orvosi magatartás miatt nem élhetett a terhességmegszakítás jogával, abban az esetben kártérítési igénye legyen az egészségügyi szolgáltató felé.²⁰⁶ Így a magzat élete elvehető azért, hogy később ne kelljen elhordoznia az élet terheit, de ha ez nem történik meg, és életét súlyos fogyatékkal éli le, kártérítési igényvel nem élhet. A gyakorlat számára még a magzat genetikai, teratológiai ártalmának legalább 50%-os valószínűségének megítélése sem egyértelmű. A létező bírói gyakorlat felveti azt a hiányosságot, hogy a jogalkotó nem rendelkezett az ártalmak súlyosságáról, a későbbi életet befolyásoló szerepéről. Így elvileg bármely genetikai, teratológiai ártalom legalább 50%-os valószínűsége alkalmas lehet a terhesség megszakítására annak későbbi szakaszában is.²⁰⁷

A magzati élet védelme körében működteti az állam azt az egészségügyi és szociális intézményrendszert, amely ahhoz szükséges, hogy a nő adott körülmények között a lehető legnagyobb életessel tudja kihordani magzatát. Ennek az intézményrendszernek a vizsgálata nem képezi jelen kutatás tárgyát. Az állami védelem másik eszköze, amellyel az élethez való jog objektív intézményvédelmi rendszerével szemben támasztott követelményének eleget tesz, annak a jogszabályi környezetnek a megteremtése, amely ezt a célt szolgálja.

²⁰⁴ BDT2004. 1025.

²⁰⁵ BDT2004. 1025.

²⁰⁶ 1/2008. Polgári jogegységi határozat a genetikai, teratológiai ártalom következtében fogyatékos-sággal született gyermek saját jogú kártérítési igényéről az egészségügyi szolgáltatóval szemben.

²⁰⁷ 3180/2020. (V. 21.) AB végzés; 3112/2021. (IV. 14.) AB végzés.

Ebben kiemelkedő szerepe van az egészségügyi törvénynek és a magzati élet védelméről szóló törvénynek. Ez utóbbi valójában a terhességmegszakítás jogi rendjének meghatározására szorítkozik. Az előbb elmondottakat is figyelembe véve úgy tűnik, hogy a terhességmegszakítás joga ugyan nem korlátlan, valójában azonban a tág értelmezési lehetőséget megengedő és bizonytalan tartalmú indikációk (például társadalmi ellehetetlenülés, a magzati ártalom súlyossága alsó határának hiánya) azt a képet festik elénk, hogy az abortusz széles körű társadalmi gyakorlat lehet. Ezt mutatja, hogy a KSH adatai szerint 2020-ban 25 783 nő vett részt művi terhességmegszakításban. Ugyanakkor roppant biztató, hogy ez a szám egy folyamatosan csökkenő számsor utolsó adatát mutatja. Ugyanez a mutató 2010-ben még 40 449, a legelső elérhető esztendőben, 1995-ben pedig 76 957 volt.²⁰⁸

A magzatnak a születés pillanatától kezdve emberként történő elismerése teljesen mesterséges határvonalnak látszik. Még akkor is, ha ez az elismerés a születéstől a fogantatás pillanatáig visszamenőleg is megtörténik. Hogyan lesz emberré az, ami előtte nem ember volt? A születés pillanatát sokszor orvosi beavatkozás eredményeként határozzák meg. Nem mellelleg éppen büntetőjogiilag veti fel legélesebben azt a kérdést, hogy mit tekintünk a születés pillanatának. Nyilvánvaló a születés előtti és a születés utáni lény teljes önazonossága. A fogantatástól kezdve magán hordozza a magzat a kizárólag az emberi nemre jellemző biológiai jellemzőket, s ugyanekkor kialakulnak a kizárólag az adott egyénre jellemző biológiai sajátosságok.²⁰⁹ E folyamatban bárhol húzott jogi határ csak mesterséges lehet, és véleményem szerint azt az egyetlen célt szolgálja, hogy csökkentse, vagy akár el is tüntesse a magzattal szemben fennálló erkölcsi, illetve jogi felelősséget mind az egyén, mind pedig a társadalom részéről. Ennek egyik bizonyítéka épp az egészségügyi törvény, amely az ivarsejtekről és az embriókról is olyan rendelkezéseket fogalmaz meg, mintha azok dolgok volnának. Az ivarsejtek és az embriók „használhatók”, „adományozhatók”.²¹⁰ E fogalmak a dologi jog fogalomtárából valók. Maga a jog is – amely védeni hivatott a magzatokat, embriókat – mintha tárgyasítaná ezeket.²¹¹ A jogalkotó úgy kívánta orvosolni a felmerülő jogdogmatikai problémát, hogy különbséget tesz embrió és magzat között. Eszerint az „embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés

²⁰⁸ Tájékoztatási adatbázis. Szakstatistikák témák szerint. *Ksh.hu*, (é. n.).

²⁰⁹ Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig*. Budapest, Szent István Társulat, 2014.

²¹⁰ Eütv 166. §.

²¹¹ Kommentár az 1997. évi CLIV törvényhez az egészségügyről.

befejeződése után a terhesség 12. hetéig; a magzat: a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől”.²¹² E fogalmak összevetéséből három különbözőség rajzolódik ki. Az egyik, hogy a megtermékenyítést követő 12. hétig beszélhetünk embrióról, utána pedig magzatról. Ennek az időpontnak a meghatározása abba a nehézségbe ütközik, hogy a szülész-nőgyógyász gyakorlat a terhesség idejét nem a megtermékenyítéstől, hanem az utolsó menstruációtól számítja, így a terhesség 10. hete valójában a megtermékenyítéstől számított 12. hét. Ugyanakkor a magzat fogalma – az embrió fogalmával szemben – nem határozza meg, hogy a magzati élet számítását a megtermékenyítéstől kellene számolni. A másik különbség, hogy csak a magzat fogalmi meghatározása tartalmaz arra vonatkozó utalást, hogy emberi lényről van szó. Tehát a jogalkotó azt sugallja, hogy csak a magzat tekinthető emberi lénynek, az embrió nem. De még a magzat fogalmi meghatározásában használt „emberi lény” kifejezés sem azonosítható az emberrel, mert akkor a jogalkotó implicit módon emberként ismerné el a magzatot. Éppen ezért az „emberi lény” kifejezés oly nehezen értelmezhető, hogy csupán annak megállapítására szorítkozhatom, hogy a jogalkotó így akarta elkerülni a magzat emberként való elismerésének csapdáját. Végül pedig a magzati élet csak az anyaméhben képzelhető el, az embrionális lét pedig azon kívül is. Ezzel a megoldással érte el a jogalkotó, hogy az embrió fogalma kiterjedjen a méhen belüli és a méhen kívüli keletkezésű – *in vitro* – magzatokra is. A törvény korlátozza az *in vitro* embrió létrehozását, ez ugyanis kutatási célból tilos, kutatást folytatni csak a reprodukciós eljárás lefolytatására létrehozott embrióon lehet. Annak nem tulajdonít jelentőséget a jogszabály, hogy ezt az embriót beültették-e, vagy sem. Legfeljebb annyi bizonyos, hogy amely embrióon kutatást folytattak, az utóbb nem ültethető be.

Az anya kötelezettsége a megfogant élet kihordására mindenekelőtt erkölcsi kérdés. Az pedig jogalkotói akarat kérdése, hogy e kötelezettség mely elemei válnak jogi kötelezettséggé.²¹³ Ezért a magzat jogi helyzete valamilyen módon lenyomatát képezi az adott ország magzati élettel kapcsolatos erkölcsi felfogásának. Ez igen széles skálán terjedhet a lényegében tiltást jelentő modelltől a valós megkötések nélküli modellig. Ezen a skálán helyezkedik el a keresztény értékfelfogás is, amelyet a következőkben mutatok be. Ehhez annyit érdemes előrebocsátani, hogy ezt sem lehet pontszerűen kijelölni a társadalmakat jellemző erkölcsi skálán, hanem sokkal inkább úgy, mint e skála rövid szakaszát.

²¹² Eütv. 165. § a), b) pont.

²¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Zlinszky János párhuzamos indokolása.

Aktuális nemzetközi események

Elképzelhető olyan megoldás, amelyben az állami akarat nem korrelál a konszenzuális társadalmi értékekkel. Az is előfordulhat, hogy adott kérdésben nincs társadalmi konszenzus, és az állam megpróbál kívülről beavatkozni, és valamilyen irányba eldönteni a társadalmi vitát. Érdeemes feleleveníteni a 2020. év végén Lengyelországban zajló társadalmi eseményeket. A hagyományosan erős katolikus vallási és kulturális gyökerekkel rendelkező országban az Alkotmánybíróság 2020. október 22-én módosította az 1993 óta alkalmazott, addig is relatíve szigorú abortusztörvényt. Addig négy esetben volt megengedhető az abortusz: vérfertőzés, nemi erőszak, az anya életének, egészségének veszélye, valamint súlyos és visszafordíthatatlan magzati károsodás.²¹⁴ Nyoma sem volt a magyar megoldáshoz hasonló súlyos – a gyakorlatban akár kevésbé súlyos – válsághelyzetnek. Tehát meglehetősen szigorú rendelkezések érvényesültek. Az Alkotmánybíróság döntését követően azonban a terhesség megszakítása abban az esetben sem lehetséges, ha súlyos és visszafordíthatatlan magzati rendellenesség vagy a magzat gyógyíthatatlan betegsége minden kétséget kizáróan megállapítható.²¹⁵ A döntést követően tiltakozási hullámok söpörtek végig Lengyelországon, amelyek célja a jogalkotó változtatási szándékának kikényszerítése volt. Azonban a demonstrációk politikai szándékának kétirányú kiterjesztése volt megfigyelhető. Egyrészt a tüntetések tágabb politikai kontextus felé is kiterjedtek, és hamar a kormánykoalícióval szembeni protestmozgalommá váltak. A másik irányú kiterjedés az állami döntést hevesen üdvözlő katolikus egyházzal szembeni megmozdulás volt. Az, hogy közel két hónapig tartottak az utcai demonstrációk egy olyan időszakban, amikor a járványügyi helyzet miatt veszélyt jelentett a tömegek képződése, azt mutatja, hogy a döntéssel szembeni ellenállás igen nagy mértékű, és kiterjedt társadalmi bázissal rendelkezik. Ebből levonható az a következtetés, hogy a lengyel alkotmánybíróság értelmezése nem tükröz széles körű társadalmi közmegegyezést, sőt szembemegy a társadalom széles rétegeinek erkölcsi meggyőződésével. Az is látszik, hogy az állam nem volt

²¹⁴ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży.

²¹⁵ Az Európai Parlament szerint ez a megoldás veszélyezteti a nők egészségét és életét. Mivel 2019-ben a Lengyelországban végzett művi terhességmegszakítások 96%-ának (1110-ből 1074-nek) ez adta az indokát, ezért a Parlament feltételezi, hogy a tiltás miatt emelkedni fog az illegálisan végzett terhességmegszakítások száma. Forrás: Az abortuszhoz való jog de facto lengyelországi betiltása nők életét sodorja veszélybe, mondja a Parlament. *Europa.eu*, 2020. november 16.

nyitott semmiféle társadalmi vita lefolytatására, hanem egyoldalúan hitet tett valamilyen értékrend mellett. Némely értelmezés szerint a döntés és az azzal szemben megnyilvánuló társadalmi reakció mögött a lengyel társadalom megosztottsága áll. A kormánykoalíció vezető pártja és a katolikus egyház társadalmi kérdésekben erősen támogatja egymást. A vidéki települések lakosságának körében a katolikus egyház erős véleményformáló szereppel bír, míg a nagyvárosi lakosság inkább „nyugatos”. E szerint az értelmezés szerint az abortusztörvény módosítására tett javaslat a kormány részéről a vidéki lakosság megnyerésére irányult.²¹⁶ Az nem kérdéses, hogy egy fogyatékkal élő gyermek felnevelése többletterhet ró nem csupán az anyára, hanem az ő egész családjára. A kérdés az, hogy ez az erkölcsi többlet benne van-e a társadalmi közerkölcseben, vagy inkább az állam által kikényszerített jogi kötelezettség-e. A kérdés megválaszolása további értékvizsgálatok tárgyát képezheti. Az utóbbi időszakban az is kérdéssé vált, hogy csakugyan olyan mértékben vallásos-e a lengyel társadalom, mint amilyennek azt hagyományosan gondoljuk.²¹⁷ Úgy tűnik, hogy ebben a kérdésben sincs konszenzus.

Hasonló szigorítás lépett hatályba Texasban is éppen e sorok írásakor.²¹⁸ E jogszabály lényegében egyedül az egészségügyi veszélyhelyzet esetén ismeri el az abortusz lehetőségét a magzati szívverés észlelhetőségét követően. Innen a szívdobbanás (*heartbeat*) -törvény közkeletű elnevezése. Az abortuszzabályok megszegőivel vagy segítőkkel szemben bárki pert indíthat. Az állam ezzel átlépte az Amerikai Egyesült Államok legfelsőbb bíróságának *Roe v. Wade* döntésében foglalt elveket. 1973. január 22-én az alkotmánybíróság szerepét is betöltő Legfelsőbb Bíróság úgy határozott az USA alkotmányának 14. kiegészítése alapján, hogy tekintettel a magánélethez való jogra az abortusz megtiltása a terhesség 24. hetéig – amíg a magzat el nem éri azt a fejlődési szintet, amikor már a méhen kívüli életre is képes – alkotmányellenes, azaz a nőknek joguk van ezen az időszakon belül állami korlátozás nélkül az abortuszra.²¹⁹ Csakhogy nem

²¹⁶ Schmidt Andrea: A varsói forró ősz. A lengyel abortusztörvény és utóélete. *Pólusok*, 1. (2020), 2. 123–143.

²¹⁷ Philippe Alcoy: Poland: Demonstrating for Women’s Rights and for an End to the Right-wing Government. *LeftEast*, 2020. november 9.; Jonathan Evans – Chris Baronavski: How do European countries differ in religious commitment? Use our interactive map to find out. *Pew Research Center*, 2018. december 5.

²¹⁸ Hughes et al.: A Bill to Be Entitled. An Act relating to abortion, including abortions after detection of an unborn child’s heartbeat; authorizing a private civil right of action. *Texas.gov*, (é. n.).

²¹⁹ Jane Roe et al., *Appellants v. Henry Wade* 410 U.S. 113 (1973).

minden állam – Georgia, Ohio, Mississippi, Kentucky, Alabama – törődött bele a szabályozásba, hanem különböző adminisztratív eszközökkel igyekeztek elérni az abortuszok bonyolult lefolytatását, ezzel ellehetetlenítve ezek elvégzését. A szabályozás megsértőivel szemben erős büntetőjogi eszközökkel léptek fel, például Alabamában a kiszabható büntetési tétel maximum 99 év szabadságvesztés volt.²²⁰ Ugyanakkor ez nem váltott ki általános tetszést az érintett államok társadalmában. A Gallup Intézet által évről évre végzett felmérések azt mutatják, hogy az elmúlt időszakban a teljes tiltást elfogadók jelentős kisebbségben vannak, az első trimeszterre eső enyhe és erős korlátokat támogatók száma között azonban nincs jelentős különbség.²²¹ A megosztottságot kihasználva az abortuszvita politikai vitává vált, megmerevedett frontvonalakkal.²²² A texasi törvényhozás ebben a helyzetben hozta meg saját *heartbeattörvényét*, és tette lényegében lehetetlenné a terhesség 6. hetétől kezdődően az abortuszt. Ezen időszak után legfeljebb akkor lehet terhességmegszakítást végezni, ha a terhesség veszélyezteti az anya életét, vagy egy jelentős testi funkció lényeges és visszafordíthatatlan károsodásához vezethet. Mindemellett Texas bonyolult jogi formulával – ez a már említett „bárki pert indíthat” – elérte azt, hogy az alkotmánybíróság szerepét is betöltő legfelsőbb bíróság nem tudta érdemben vizsgálni a törvény alkotmányellenességét.²²³ Minthogy a Roe v. Wade ügyben az amerikai Legfelsőbb Bíróság alkotmányos joggá tette a 24. hétig végrehajtott abortuszt, súlyos alkotmányos aggályokra ad okot ez a megoldás. Ehhez kapcsolódóan az abortusz egészségügyi rendszerben való szerepe is más megítélés alá esik. A Covid-19-járvány idején felfüggesztették a nem létfontosságú egészségügyi ellátásokat. Némely államban ennek alapján az abortuszokat sem hajtották végre, csak különösen indokolt egészségügyi helyzetben. Az amerikai szakirodalomban terjed olyan nézet, amely szerint erre nincs alkotmányos lehetőség, mivel az időhöz kötött abortusz időérzékeny alapvető jog. Meghatározott idő – a terhesség 24. hete – elteltével nem gyakorolható, ezért adminisztratív korlátozása kiüresedéshez vezethet. A nézet követői azzal érvelnek, hogy járványügyi szempontból a terhesgondozás sokkal veszélyesebb, mert több kontakttal jár. Tehát az alapvető jogok járványügyi szempontok miatti

²²⁰ Amelia Thomson-DeVaux: Here’s Why The Anti-Abortion Movement Is Escalating. *Five-ThirtyEight*, 2019. május 21.

²²¹ Abortion. *Gallup*, (é. n.).

²²² Mary Ziegler: *After Roe. The Lost History of the Abortion Debate*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2015.

²²³ Texas abortion law: US Supreme Court votes not to block ban. *BBC News*, 2021. szeptember 2.

korlátozásának lehetőségét nem tagadják, de úgy tartják, hogy az abortusz esetében ez szükségtelen, indokolatlan.²²⁴

A bemutatott helyzet rávilágít arra, hogy a magzati élet kérdése hogyan válhat erkölcsi vagy biológiai kérdésből pusztá politikai témává. Az abortusz alkotmányos jogként való elismerése leginkább politikai gesztus volt. Ugyanígy annak 2022. június 24-én történt hatályon kívül helyezése is. E napon az USA Legfelsőbb Bírósága lényegében alkotmánybíróági jogkört gyakorolva Mississippi Állam egészségügyi szerveinek keresete nyomán hatályon kívül helyezte a Roe v. Wade ügyben hozott saját korábbi döntését, és tagállami jogkörbe utalta az abortusz szabályozásának jogát.²²⁵

Az abortusztilalom mint a nemen alapuló erőszak egyik formája az Európai Parlament állásfoglalása szerint

A politikai motivációt illetően Európában is hasonló folyamatok zajlanak. Nehéz nem arra gondolni, hogy az Európai Parlament nem politikai indíttatásból fogadta el 2021. szeptember 16-án azt a kezdeményezést, amely azt kéri a Bizottságtól, hogy a nemen alapuló erőszakot új területként vegye fel az Európai Unió működéséről szóló szerződés 83. cikk 1. bekezdése alatt felsorolt bűncselekményi tényállások közé.²²⁶ Itt azok a közös kezelést igénylő egyéb bűncselekmények találhatók, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva több államra kiterjedő vonatkozásúak, illetve amelyek esetében különösen szükséges és indokolt, hogy az ellenük folytatott küzdelem közös alapokon nyugodjék. Minthogy az elfogadott nyilatkozat összekapcsolja a nők elleni erőszakot az abortusz kérdéssel, ezért nem tudom megkerülni, hogy röviden érintsem az előbbi kérdést is. A parlamenti állásfoglalás az erőszak fogalmába – az isztambuli egyezményre hivatkozva – beletartozónak ért minden olyan cselekményt, amely testi, szexuális vagy pszichológiai sérülést vagy szenvedést okoz vagy okozhat, beleértve az ilyen cselekményekkel való fenyegetést, a kényszerítést vagy a szabadságtól való önkényes megfosztást akár a köz-, akár a magánéletben. A jelentés azonban

²²⁴ Greer Donley – Beatrice A. Chen – Sonya Borrero: The legal and medical necessity of abortion care amid the COVID-19. *Journal of Law and the Biosciences*, 7. (2020), 1.

²²⁵ Lásd: www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/19-1392_6j37.pdf.

²²⁶ Európai Parlament: A nem alapú erőszaknak az EUMSZ 83. cikke (1) bekezdésében felsorolt bűncselekmények új területeként való megállapítása. *Euroopa.eu*, 2021. szeptember 16.

eltér a nőkkel szembeni erőszak isztambuli egyezményben foglalt értelmezésétől, és hangsúlyozza, hogy a nemen alapuló erőszak elszenvedői nem csupán a nők, hanem az LMBTQ-személyek is, akik különös védelmet igényelnek.

Véleményem szerint a nők fokozott büntetőjogi védelme indokolt, helyes törekvés. Ugyanakkor az elfogadott jelentésen alapuló kezdeményezés több kérdést is felvet.

A nők és az LMBTQ-emberek ellen elkövetett erőszak összevonása a nemi erőszak ernyőfogalma alá erősen aggályosnak tűnik. A nőkkel szembeni erőszak – sajnálatos módon – történelmileg kialakult jelenség, amelynek alapját a nemek közötti egyenlőtlen erőviszonyok képezik. A nők feletti uralkodástól az egyenjogúságon át a teljes társadalmi egyenlőségig terjedő skálán jelölhető ki a férfiak és nők közötti erőviszonyon alapuló viszonyrendszer. A nőkkel szembeni erőszak oksága ezen viszonyrendszeren belül kereshető. Ellenben az LMBTQ-emberek elleni erőszak ettől egészen eltérő motivációs bázissal és eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Ezek közül a lényegesebbek említésére szorítkozom. A nők elleni erőszak legtipikusabb színtere a párkapcsolat. Ugyanez nem mondható el az LMBTQ-embereket ért erőszakról. A nők elleni erőszak motivációi között az uralkodni vágyáson kívül a nemi vágy kielégítését találjuk. Az LMBTQ-személyekkel szembeni erőszaknál ezzel szemben a gyűlölet-bűncselekmények tipikus motivációi a jellemzők.²²⁷ Esetükben nem beszélhetünk szexuális motivációról, sem pedig uralkodásról, kizsákmányolásról. Ezért azt gondolom, helytelen megoldás a nőkkel szembeni erőszakkal összemosni az LMBTQ-emberek elleni erőszakot.

Az erőszakos vagy fenyegető módon elkövetett magatartások, a személyes szabadságtól való megfosztás, a nemi önrendelkezés sérelme eddig is büntetőjogi megítélés alá esett. Ezeket a magatartásokat Magyarország és általában az Európai Unió tagállamainak büntető törvénykönyvében több különböző, önálló tényállásban fogalmazták meg. Léteznek olyan törvényi tényállások, amelyek sértettjei az esetek döntő többségében nők. Magyarországon ilyen a szexuális kényszer, a szexuális erőszak, a szexuális visszaélés. Formailag más, de tartalmilag megegyező szabályozást találunk az EU-n belüli országok esetében. E tényállások büntetőjogi szempontból az emberi méltóságból levezethető nemi identitáshoz való jogot, kriminológiai szempontból pedig egyértelműen a nőket védik, lévén az áldozatok többségükben nők. A jogalkotó ugyanakkor nagyon

²²⁷ Kozáry Andrea: *Facing Facts! Make Hate Crime Visible. Hate Crime – Meaning, Development, Critique*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

helyesen nem tesz különbséget a passzív alanyok körében nők és férfiak között. A védett jogtárgy a nemi identitáshoz való jog, amely nemre való tekintet nélkül mindenkit egyformán megillet. Ettől eltérő szabályozás nem képzelhető el a minden embert ugyanolyan módon megillető emberi méltóságból levezethetően. Ugyanez igaz a kapcsolati erőszakra is, amely az együtt élők egyenlőségét és a mindenki számára biztosított emberi méltóságot védi, bár kétségtelen, hogy az áldozatok többsége nő (vagy gyermek).²²⁸ A többi erőszakos vagy emberi méltóságot sértő bűncselekménynél pedig nem lehet kijelenteni, hogy tipikusan nőket érintő bűncselekmény lenne. Még akkor sem, ha az emberölés sértettjei között a nők felülreprezentáltak,²²⁹ aminek oka leginkább abban kereshető, hogy ők kapcsolatban elkövetett erőszak áldozatai lesznek.²³⁰ Ezért a nemi alapú bűnözést szükségtelennek tartom újabb tényállásokkal kiegészíteni. Az viszont indokoltnak tűnik, hogy az államok fokozott figyelmet fordítsanak erre a kriminológiai jelenségre. De ez nem feltétlenül – sőt elsősorban nem – a büntetőjogi védelem területén kell hogy megnyilvánuljon, hiszen ez mint legvégső eszköz áll rendelkezésre.

A következő gondolathoz érdemes szó szerint idézni az elfogadott dokumentumot: „[...] hangsúlyozza, hogy a reprodukív kényszer, valamint a biztonságos és legális abortusz megtagadása ugyancsak a nemi alapú erőszak egyik formája; hangsúlyozza, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága több alkalommal is úgy ítélt, hogy a korlátozó abortusztörvények és a végrehajtás hiánya sértik a nők emberi jogait; hangsúlyozza, hogy a nemek közötti egyenlőség megteremtésének, a nemi alapú erőszak felszámolásának és a nők gazdasági függetlenségének előfeltétele a lányok és nők önállósága és az, hogy szabad és független döntéseket hozhassanak testükről és életükről, határozottan elítéli a nők jogai és a nemek közötti egyenlőség elleni támadásokat az EU-ban, különösen a nők szexuális és reprodukciós egészsége és jogai terén tapasztalható visszaesést, valamint a biztonságos és legális abortusz de facto betiltását Lengyelországban.”²³¹

²²⁸ Domokos Andrea – Nemes Zsófia – Havasi Sára: *A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.

²²⁹ Németh Eszter: Hozzáértőzők sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények. *Szám-Lap*, 2012. szeptember.

²³⁰ Bolyky Orsolya: *Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezők büntetőjogi értékelésére*. PhD-értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, 2018. 42.

²³¹ Európai Parlament (2021): i. m. 39. pont.

Az abortusz megtiltásának nemi alapú erőszakként értékelése újszerű elem még az európai politikában is. A jogtól pedig teljesen idegen. Általában véve ellenséges szándékú, célzatos fizikai ráhatásként lehet értelmezni az erőszakot. Irányát tekintve lehet személy vagy dolog elleni. A hazai joggyakorlatban a személy elleni erőszak legáltalánosabban valamely személyre közvetlenül ható olyan fizikai erő kifejtése, amely az ellenállást megtöri.²³² Ezzel a Kúria jogelődjeként a Legfelsőbb Bíróság lényegében a rablási erőszakot tette általánossá.²³³ Hasonló mérce érvényesül a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében is. Ez esetben az erőszaknak elegendő azt a mértéket elérnie, amely alkalmas a sértett komoly ellenállásának leküzdésére. A komoly ellenállás nem azonosítható a végsőkig való ellenállással.²³⁴ Az erőszak mértékének ilyen módon való meghatározása azonban nem minden bűncselekménynél helytálló. Lényegesen enyhébb mértékű erőszak alkalmazása is tényállásszerű például a hivatalos személy elleni erőszaknál. Nemi alapú bűncselekményekről lévén szó helytállónak látszik az előbb említett magasabb intenzitású erőszak fogalmat használni. A magzat megölésének tilalmát nehezen lehet ezzel a tartalommal bíró erőszaknak tételezni. De a női önrendelkezés felől közelítve sem lehet erőszaknak tekinteni az abortusz megtagadását. Tehát büntetőjogi oldalról nézve nem értelmezhető az Európai Parlament döntése. Nem térek ki külön az erőszak és az erőszakos magatartás elhatárolására, mert e különbségtétel leginkább a hazai jogalkotást jellemzi, ezért az Európai Parlament döntésének értelmezéséhez nem visz közelebb.

Mint ahogy jellegét tekintve politikai, nem pedig normatív tartalmú nyilatkozatról van szó, érdemes tágabb kontextusba helyezni az erőszak fogalmát. Kriminológiai értelemben az erőszak embertől eredő, másik személyre közvetlenül ható, a cél elérésére alkalmas fizikai vagy pszichikai erőként értelmezhető.²³⁵ Némely szakirodalmi forrás e meghatározást kiegészíti az autoagresszió lehetőségével.²³⁶ A pszichikai erőszak a büntetőjogi kényszerrel azonosítható, feltéve, hogy súlyos hátrány kilatásba helyezésével valósul meg.²³⁷ A kriminológia számára az a sajátosság teszi lehetővé az erőszak és a súlyos fenyegetés azonos

²³² 34/2007. BK vélemény III. 1.

²³³ Indokolás a Büntető Törvénykönyv javaslatához. *Magyar Közlöny*, (1978), 92.

²³⁴ BH2014. 201.

²³⁵ Gönczöl Katalin: Az erőszak kriminológiai fogalma, az erőszakos bűntettek. *Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle*, 17. (1970), 2. 101–105.

²³⁶ Domokos Andrea – Nemes Zsófia: *Tételek, gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium, 2016. 42.

²³⁷ Gönczöl (1970): i. m. 103.

kategóriaként való értelmezését, hogy mindkettő olyan kényszerhelyzetbe hozza a sértettet, amelyben mást kell tennie, mint amit jónak lát.²³⁸ Ugyanakkor nem igaz, hogy minden olyan helyzet, amelyben az egyén választási szabadsága nem tesz lehetővé számára jónak tűnő megoldást, fenyegetés eredményeként jött volna létre. A kényszerhelyzetek nem feltétlenül fenyegetés eredményeként valósulnak meg. Az abortusz kizárását értelmezhetjük kényszerhelyzetnek, hiszen a nőnek nem marad más legális választása, mint a magzat kihordása. Ám ha ez a helyzet nem fizikai ráhatás vagy komoly hátrány kilátásba helyezésével megvalósuló kényszer eredményeként következik be (márpedig a jogi szabályozás nem az), akkor e tágabb kriminológiai kontextusban elhelyezve sem értelmezhető az Európai Parlament álláspontja.

Még szélesebb kontextusba helyezve az erőszakot, idetartozhat az anyagi javak megvonása, feltéve, hogy a sértettet ezzel súlyos nélkülözésnek teszik ki, illetve az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó, erőszakos magatartás. Legalábbis erre lehet következtetni abból, ahogyan a Btk. megfogalmazza a kapcsolati erőszak tényállását.²³⁹ A Btk. szabályozásából következően ez a tágan meghatározott erőszak csak a tényállásban megfogalmazott tettes-sértett kapcsolat keretei között értelmezhető. Ez már megmutat valamit abból, ahogyan az európai közbeszéd elkezdte kitágítani az erőszak fogalmát. Az európai jogalkotás a szexuális erőszak kérdéskörében úgy ítélte meg, hogy nem csupán az erőszak, illetve a fenyegetés alkalmazásával megvalósuló közöszlés lehet deliktum, hanem a beleegyezés hiányában folytatott aktus is.²⁴⁰ A hazai jogalkotó ezt a védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapot felhasználásával elkövetett szexuális erőszak szabályozásával ugyancsak elfogadja.

Nemzetközi jogi dokumentumok még tovább szélesítik az erőszak fogalmát. Ezek közül most csak a nők elleni erőszak értelmezése bír relevanciával. Az ENSZ Közgyűlésének 1993-ban elfogadott, a nők elleni erőszak megszüntetéséről szóló nyilatkozata a nők elleni erőszakot úgy határozza meg mint „bármely olyan, a nőket nemük miatt érő erőszakos magatartást, amely fizikai, szexuális vagy pszichés sérelmet, szenvedést okoz vagy okozhat nőknek, beleértve az ilyen cselekménnyel való fenyegetést, a kényszerítést és a szabadságtól való önkényes

²³⁸ Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.* Budapest, Corvina, 1999. 155–171.

²³⁹ Btk. 212/A §.

²⁴⁰ Nagy Alexandra: *A beleegyezés nélküli szexuális cselekmények büntetőjogi értékelése.* PhD-értékezés. Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020.

megfosztást, történjen az akár a közéletben, akár a magánszférában”.²⁴¹ Az isztambuli egyezmény az alábbi erőszakfogalmat használja: „Nők elleni erőszak: az emberi jogok megsértéseként és a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés formájaként értelmezendő, és a nemi alapú erőszak mindazon cselekményeit felöleli, amelyek fizikai, szexuális, lelki vagy gazdasági sérelmet vagy szenvedést okoznak vagy okozhatnak a nőknek, ideértve az ilyen cselekményekkel való fenyegetést, a kényszerszert vagy a szabadságtól való önkényes megfosztást, akár a közéletben, akár a magánéletben fordul elő. [...] Nők elleni nemi alapú erőszak: olyan erőszak, amely női mivolta miatt irányul egy nő ellen, vagy amely aránytalan mértékben sújt nőket.”²⁴² Az egyezmény nem határozza meg az erőszak fogalmát, csak annak következményeit, annak ellenére, hogy az idézett szöveg a *Fogalommeghatározások* című fejezetből származik. Ebből arra lehet következtetni, hogy minden olyan cselekmény az erőszak fogalmi körébe vonható, amely a felsorolt sérelmek bármelyikét okozza, vagy arra alkalmas.

Az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága a nők erőszakkal szembeni védelméről kiadott ajánlása szerint a „nők elleni erőszak fogalma alatt minden olyan nemem alapuló/nemhez kötődő erőszakos cselekményt érteni kell, mely a nők fizikai, szexuális vagy pszichológiai sérülését vagy szenvedését eredményezi, illetve eredményezheti, ideértve az ilyen cselekményekkel való fenyegetést, az ezekre való kényszerítést, illetve a szabadság önkényes korlátozását, tekintet nélkül arra, hogy e cselekményekre a köz- vagy magánszférában kerül sor”.²⁴³ Ugyanez az ajánlás pszeudoexemplifikatív módon meghatározza, hogy mely cselekmények érthetők a nők elleni erőszak fogalmi körébe. Eszerint e cselekmény „magában foglalja többek között, de nem kizárólag az alábbiakat:

1. családban vagy egyéb közös háztartásban előforduló erőszak; e körbe tartozik többek között a fizikai és mentális agresszió, érzelmi és pszichológiai abúzus, a nemi erőszak és szexuális abúzus, a vérfertőzés, a házastársak, rendszeres vagy alkalmi partnerek, illetve élettársak közötti nemi

²⁴¹ Az ENSZ nőkkel szembeni erőszak felszámolásáról szóló 1993. december 20-i nyilatkozata (A/RES/48/104).

²⁴² Az Európai Tanács nők elleni erőszak és a párkapcsolati és családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról szóló, Isztambulban, 2011. május 11-én kelt egyezménye. 3. cikk.

²⁴³ A Miniszteri Bizottság Rec(2002)5 számú ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről. Melléklet. 1. pont. (Elfogadta a Miniszteri Bizottság 2002. április 30. napján, a Miniszteri Megbízottak 794. ülésén.)

erőszak, a becsület nevében elkövetett bűncselekmények, a nőkön végzett genitális és szexuális mutiláció (csonkítás) és a nőkre sérelmes egyéb tradicionális szokások, mint például a kényszerházasság;

2. A társadalomban előforduló erőszak, ideértve többek között az alábbiakat: nemi erőszak, szexuális abúzus, munkahelyi, intézményekben, illetve bárhol elkövetett szexuális zaklatás és megfélemlítés, nőkereskedelem szexuális vagy gazdasági kizsákmányolás céljából, és szexturizmus;
3. az állam, illetve állami alkalmazottak által elkövetett vagy eltűrt erőszak;
4. a nők emberi jogainak megsértése a fegyveres konfliktusokban, különösen a túszszedés, kényszerű eltávolítás, szisztematikus nemi erőszak, szexuális rabszolgaság, kényszerterhesség, illetve szexuális vagy gazdasági kizsákmányolás céljából végzett emberkereskedelem.”²⁴⁴

A nemzetközi dokumentumok igen szélesen értelmezik az erőszak fogalmát. Általában nem is határozzák meg, hanem többnyire azt a megoldást választják, hogy az erőszak fogalmi köréből kiemelik a nők elleni erőszakot mint speciális erőszakot, amely a sértettet a neme miatt éri.

Ha az Európai Parlament döntését az isztambuli egyezményre tekintettel értelmezzük, akkor annak megítélése, hogy az abortusz kizárása okoz-e fizikai, szexuális, lelki vagy gazdasági sérelmet vagy szenvedést, csupán értékítélet kérdése. Ha erre a kérdésre „igen”-nel lehet felelni, akkor az abortuszmegvonást lehet erőszakként értelmezni. Ugyanakkor ez a Parlament határozatának kontextusában állami erőszakot jelent. Erre enged következtetni a lengyelországi abortuszszigorítással húzott párhuzam. Mindez azonban igen messze van attól, amit a büntetőjog vagy akár a kriminológia erőszakként fogad el. Ezért azon az állásponton vagyok, hogy az abortusz elvonásának erőszakként értelmezése inkább politikai, semmint normatív tartalmú. Az abortusz korlátozása, akár elvonása kétségtelenül leszűkíti az egyén mozgásterét, korlátozza az egyén önrendelkezési jogát, de nem tekinthető az emberi méltóság olyan immanens részének, amellyel szemben ezt ne lehetne megtenni. Máskülönb az emberi méltóság önállóan nevesített részjogosultságává válna. Ugyan az Európai Parlament határozata illet nem állít, a törekvés mégis ebbe az irányba mutat.

²⁴⁴ A Miniszteri Bizottság Rec(2002)5 számú ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről. Melléklet. 1. pont. (Elfogadta a Miniszteri Bizottság 2002. április 30. napján, a Miniszteri Megbízottak 794. ülésén.)

Az élet kezdetének keresztény felfogása

Alapvető kérdés, hogy az embrionális fejlődés melyik szakaszától lehet emberként tekinteni a magzatra. Arisztotelész tanaira épülve Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás is a szukcesszív animáció tanát hirdette. Eszerint az emberi lélek csak emberi testben létezhet. Ezért amíg a magzat ezt a formát nem érte el, addig nem bír lélekkel, minek folytán nem is minősülhet embernek, hiszen ez utóbbi test és lélek egysége. Szent Tamás szerint ez a fiúgyermeknekél a 40. napon, a lánygyermeknekél a 90. napon következik be leghamarabb.²⁴⁵ Az emberformát még el nem érő magzat életének kioltása – noha ölés – ennél fogva nem is gyilkosság. A 17–18. századi tudományfejlődés eredményeként változott az egyházi álláspont. Először a 16–17. században kezdett el megváltozni a gondolkodás Thomas Fienus és Paolo Zacchia nyomán, akik tagadták, hogy a lélek ilyen lassan kialakuló folyamat lenne. Immár a szimultán animáció elméletét fogadták el, amely szerint a fogantatás pillanatában megtörténik a lelkesülés.²⁴⁶ Valójában az egyház soha nem tett kísérletet arra, hogy a biológia tudományát felhasználva próbálja meg a lélek keletkezését meghatározni.²⁴⁷ Erre ugyanis a biológia kevésbé alkalmas. IX. Piusz pápa 1854-ben hirdette ki azt a dogmát, hogy Mária fogamzása első pillanatától fogva mentes volt a bűntől. Némelyek ebből azt a következtetést vonják le, hogy az egyház ettől kezdve tette hivatalos nézetévé, hogy az átlelkedés a fogamzással történik meg.²⁴⁸

Mindenesetre a leginkább elterjedt keresztény nézet szerint a fogantatástól kezdve lehet emberi lényről beszélni.²⁴⁹ Mások azonban úgy vélekednek, hogy ez a dogma nem a lélek megjelenésének (animáció) időpontjára vonatkozik, hanem arra, hogy Krisztus anyját nem szennyezhetette be az áteredő bűn.²⁵⁰ Ezért kétségsbe vonják, hogy a fogantatással valójában befejezett módon létrejön az emberi lény. Álláspontjuk alátámasztására hozzák fel továbbá, hogy a fogantatás nem pillanatszerű esemény, hanem sokkal inkább folyamat. Ha a lelkesülést a petesejt és a hímivarsejt egyesüléséhez kötnék, nehezen kezelhetővé válna

²⁴⁵ Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae* III. *Aquinas.cc*, (é. n.). Q. 5, resp. 3.

²⁴⁶ John Haldane – Patrick Lee: *Aquinas on Human Ensoulment, Abortion and the Value of Life. Philosophy*, 78. (2003), 2. 255–278.

²⁴⁷ John R. Connery: *Ahortion: The Development of the Roman Catholic Perspective*. Chicago, Loyola University Press, 1977.

²⁴⁸ Barcsi (2011): i. m. 220.

²⁴⁹ Franz Böckle: *Géntechnológia és szaporodástechnika. Mérleg*, 21. (1985), 3. 252–270.

²⁵⁰ Boda László: *A megtermékenyítés és az emberi lélek kezdete. Vigilia*, 51. (1986), 8. 608–612.

számukra az a biológiai tény, hogy a megtermékenyített petesejtek 50-70%-a nem ágyazódik be a méhfalba. Ez pedig – álláspontjuk szerint – nehezen összeegyeztethető Isten örök életre hívó szándékával.²⁵¹ Ezt a vitát mára lezártnak tekinthetjük. Az *Evangelium vitae* enciklika egyértelműen a fogantatáshoz köti az élet kezdetét.²⁵² Azzal, hogy Isten az embert saját képmására teremtette, „feltétlen tiszteletet és szeretetet követel minden ember élete iránt”.²⁵³

Hasonlóan fogalmaznak az alábbi katolikus dokumentumok is. *Gaudium et spes*: „Az életet tehát a fogantatástól kezdve a legnagyobb gonddal oltalmazni kell: az abortusz és a csecsemőgyilkosság szégyenletes gaztett.”²⁵⁴ *Családjogi Charta*: „Az emberi életet a fogantatás pillanatától kezdve feltétlen tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. Az abortusz közvetlenül megsérti az ember alapvető jogát az élethez.”²⁵⁵ A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele az abortusz ellen (1956!): „[...] ne mondja senki, hogy a gyermek anyja méhében nem eleven, mert bizony élő lény az, akinek lelke van és aki növekszik, fejlődik, sőt sokszor megmozdul az anyai szív alatt [...]”²⁵⁶ A *Humanae Vitae*: „Kinyilvánítom, hogy a közvetlen abortusz, amelyet célként vagy eszközként szándékolnak, mindig az erkölcsi rend súlyos felforgatása, mert egy ártatlan emberi élet előre megfontolt kioltása.”²⁵⁷

Egyetlen valós dilemma merül fel az egyházi etika oldaláról, mégpedig az anya és a magzat életének összeütközése. A kérdés az, hogy az anya életének megóvása érdekében megengedhető-e a magzat életének elvétele. Három esetet lehet feltételezni az életesélyek oldaláról: 1. Az anya életben maradására van nagyobb esély. 2. A magzat életben maradására van nagyobb esély. 3. Az életben maradásra egyenlő esélyek mutatkoznak.

A *Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódex*ének II.10. pontja 5) bekezdése szerint: „Az anya életét veszélyeztető, vagy súlyos betegségét okozó terhesség, illetve a magzat életképtelensége vagy gyógyíthatatlan betegsége esetén felmerül

²⁵¹ Boda (1986): i. m.

²⁵² *Evangelium vitae*. II. János Pál pápa enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek, a laikus krisztushívőknek és minden jóakarátú embernek az emberi élet sérthetetlenségéről. *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 1995. március 25. 58. pont.

²⁵³ Hámori (2020): i. m.

²⁵⁴ *Gaudium et spes* (1965): i. m. 51. pont.

²⁵⁵ Magyar Katolikus Egyház: *Családjogi Charta*. *Katolikus.hu*, 2007. szeptember 12. 4. §.

²⁵⁶ A Magyar Püspöki Kar körlevele az abortusz ellen. *Katolikus.hu*, 1956. szeptember 12.

²⁵⁷ *Evangelium vitae* (1995): i. m. 62. pont.

az úgynevezett orvosi javallatra történő abortusz lehetősége. A döntés ilyenkor is a szülők joga.” A döntés joga és felelőssége tehát a szülők joga. E jog természetéből eredően elsősorban az anya joga és felelőssége.

A katolikus egyház etikája szerint ha az anya életbenmaradási esélyei a jobbak, akkor a szülőnek ezt a megoldást kell választania. A másik két esetben a *duplex effectus* alkalmazása nyújthat segítséget.²⁵⁸ Eszerint a cselekedeteknek van előre látható rossz és jó következménye. Erkölcsi szempontból ugyanakkor nem lényegtelen, hogy a rossz eredmények szándékosak vagy csupán megtörttek. A *duplex effectus* azt fogalmazza meg, hogy „[i]lyen esetben az erkölcsi választási kényszert a következő elv hivatott megoldani: ha döntésünk jó szándékkal kifejezetten jó célra irányul, és ha a kockázat vállalásához megvan az arányos ok is, erkölcsileg megengedett az olyan cselekedet, amelynek [...] jó és rossz hatása van. Tehát csak jó szándékkal szabad cselekedni; a jó cél érdekében rossz eszközt nem szabad használni, és minél nagyobb a nem kívánt mellékhatás, annál súlyosabb ok kell a cselekedet végrehajtásához.”²⁵⁹ Tehát ha az anya életének megmentése a cél (jó szándék, jó cél), és ez a magzat életére nézve kockázatos (kockázat vállalásához szükséges arányos ok), ha a magzati élet kioltása célként nem merül fel (az orvos szándéka tisztán jó), abban az esetben mint nem kívánt hatásként létrejövő magzati halálért az orvost valláserkölcsi felelősség nem terheli, minthogy ez esetben valójában abortuszról nem is beszélhetünk.²⁶⁰ Ugyanakkor ha a kockázat mértéke a magzati élet javára dől el, abban az esetben a tárgyalt elv alkalmazásával ez utóbbit kell választani.

Protestáns oldalról nézve némileg eltérő következtetésre lehet jutni. Eszerint a tárgyalt konfliktus az élet kivételes és végletes határhelyzete. Egyéni életek, sorsok kérdését nem lehet a fentiekben szemléltetett egalitárius módon megítélni. Felmerülhet úgy is a kérdés, hogy mi ér többet: egy magzati élet vagy egy ötgyermekes anya élete? Éppen ezért a református etika a kegyelem oldaláról közelíti meg a kérdést, és azt mondja, hogy a két rossz közötti választás az emberi nyomorúság velejárója. Az egyén helyett sem egyház, sem lelkigondozó nem dönthet, ezért a döntési helyzetben lévő fölött törvényeskedni nem lehet. Még az eugenikus indikációnál is feltehető az a kérdés, hogy belekényszeríthető-e egy

²⁵⁸ Hámori Antal: A „duplex effectus” és a „kisebbik rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén. *Magyar Sion*, új folyam 12. (2018), 2. 239–253.

²⁵⁹ Duplex effectus. In *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, (é. n.).

²⁶⁰ Hámori Antal: A magzati élet védelme Magyarország Alaptörvényében. *Magyar Bioetikai Szemle*, 17. (2011), 3–4. 130–150.

szenvedő életformába a születendő egyén.²⁶¹ Ennek megválaszolásában a protestáns etika magára hagyja az egyént. Annyi támpontot azonban biztosít, hogy tudható; a döntés szabadsága és ennek következménye nem ró nagyobb terhet az emberre, mint amit képes elviselni.

Nem osztom azt az álláspontot, amely az abortuszt a halál kultúrájaként (civilizációjaként) határozza meg. Inkább úgy látom, hogy az egyéniség kultúrája. Ha a magzat akadályozza a nőt abban, hogy szabadon kibontakoztassa egyéniségét, akkor megválnak tőle. Szándékosan használtam a „megválnak” kifejezést, mert kellően személytelen ahhoz, hogy érzékeltesse, akkor kerül sor erre a lépésre, ha a magzat útjában áll a nő törekvéseinek. Ez a tárgyiasított szóhasználat jól kifejezi azt is, hogy miért fogadja el jobban a társadalom az abortuszt, mint az eutanáziát. Az idős, magatehetetlen, beteg embertől nem lehet megválni, mert az embertelen, a magzattól igen – mondja az imént említett társadalmi felfogás. Mi a különbség a magzat és a magatehetetlen – kognitív képességeit tekintve akár magzati szinten lévő – ember között? Talán csak annyi, hogy az utóbbit ismerjük, van hozzá régóta fennálló kötődésünk. S mint ilyen embert egyéniséggel, személyiségjegyekkel ruházzuk fel. A magzatnak még neve sincs, nem ismerjük, egyéniségről, személyiségről nem is beszélhetünk. Igaz, hogy a magzat is egyedi – ezt talán senki nem vitatja –, de a vele való lelki kapcsolat híján könnyen meg lehet válni tőle. Ha az egyéniség (szabad kibontakoztatásának) útjában áll valaki, akit senki nem ismer, személyiségjegyekkel nem ruházzuk fel, nincs semmi egyénisége, akkor könnyebb az egyéniséget választani, neki megadni a lehetőséget, amelyet az élet kínál, mint annak a „valaminek”, ami az útjában áll. Ez a felfogás az egyéniség szabad kibontakoztatását abszolutizálja. Azon, ami ezt veszélyezteti, át kell lépni, attól meg kell válni, vagy azt le kell győzni. Ezért tartom úgy, hogy az abortusz az egyéniség kultúrája.

Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez

Az abortusz kérdése történelmileg nem az orvos által az anya érdekében – valójában az életének megmentése érdekében – végzett magzatelhajtást, hanem kizárólag az anya vagy más személy által illegálisan végzett magzatelhajtást jelentette. Mint ilyen, egészen a 20. század közepéig, a szocialista büntetőjog

²⁶¹ Szücs Ferenc: *Teológiai etika*. Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztály, 1993. 228.

megjelenéséig büntetendő cselekmény volt. Ugyanakkor minden tiltás ellenére része volt a társadalmi gyakorlatnak, mégpedig társadalmi osztályok közötti különbség nélkül.

A magzat megölésének (szándékolt az „ölés” szóhasználat) tilalmát a jogtörténeti irodalom egyértelműen a kereszténység megjelenéséhez köti.²⁶² Valójában a keresztény vallás magzati életre vonatkozó tanításai egyértelműen zsidó gyökerekkel rendelkeznek, mert mint ahogyan a terhesség erőszakos megszakításáról a Zóhár, a Kabbala szent könyve azt megfogalmazza, „lerombolja Isten építményét és művészetét”.²⁶³ Ezért valójában az, hogy a magzat megölésének tilalma a kereszténység révén került a jogi kultúrába, kissé pontatlan. Sokkal inkább az valószínűsíthető, hogy a kereszténység az élet értékét, védelmét és szentségét átvette a zsidó vallásból, és a kereszténység európai térhódításával vált általánosan elfogadottá. Azt ugyanakkor el kell ismerni, hogy a mózesi törvények külön nem nevesítik a magzat megölését, elhajtását.

A kereszténységen belül évszázados vita folyt arról, hogy mikortól számít embernek a magzat. Épp ezért érdemes figyelmet fordítani arra, hogy a 692. évi trulli (trullói) zsinat rendelte első ízben ugyanazzal a büntetéssel sújtani a magzatelhajtást, mint a gyilkosságot (emberölést). Ebből levonható lenne az a következtetés, hogy a magzat megölése ekkor gyilkosságnak számított.²⁶⁴ A hangsúly azonban az „ugyanazon büntetésen” van. A magzat megölése tehát nem volt gyilkosság, de úgy kellett az elkövetőt felelősségre vonni.

Európa-szerte eltérő utat járt be a szabályozás. Werbőczy *Tripartituma* a főbenjáró bűnök között említi a magzat megölését.²⁶⁵ A Magyarországot is érintő módon e cselekményre kiszabható halálbüntetést a II. József által 1787-ben kibocsátott *Sanctio Criminalis Josephina* változtatta meg először azzal, hogy a statáriális bíraskodást leszámítva eltörölte a halálbüntetést.²⁶⁶ A cselekményre

²⁶² Rakovszky István: Az őskor jogtörténelmi és nemzetközi viszonyai (Laurent F. után). *Jogtudományi Közlöny*, 1. (1866), 34. 536–538., 36. 571–574.

²⁶³ Jólész Károly: Az abortusz és a zsidó vallás. *Szombat*, 1991. október 1.

²⁶⁴ Boehm Károly: A gyermekölésről orvostörvényi tekintetből. *Tudományos Gyűjtemény*, 17. (1833), 4. 57–84.

²⁶⁵ Werbőczy István: *Tripartitum*. (H. n.), (k. n.), (é. n.). 43. czim 5. § „Mindazáltal tudnunk kell, hogy az asszonyok és nők ellen is abban az esetben, ha közülök valamelyik a férjét vagy szülőjét avagy saját magzatait gonoszul megöli vagy megöleti (mivelhogy ez hűtlenség vétkének számába esik) épen mint a férfiak ellen, főbenjáró ítéletet kell hozni és kimondani.”

²⁶⁶ Barna Attila: Törekvések a politikai bűncselekmények rendezésére Magyarországon a 18. század végén, és az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezete. *Jog – Allam – Politika*, 2. (2010), 2. 73–97.

kiszabható 15–30 éves szabadságvesztés ma már elképzelhetetlenül súlyos, de éppen az tette indokolttá, hogy úgy kellett büntetni, mint az emberölést. Itt találkozunk először azzal a megoldással, hogy a férjnél lévő nő esetében a büntetés még súlyosabb. Később az első magyar büntető törvénykönyvként ismert *Csemegei-kódex* ugyanezt a különbségtételt megtartotta. Csupán érdekes bűnügyi adalék, hogy 1864 óta volt kötelező a halottszemle minden holtan talált gyermek, újszülött és magzat esetében.²⁶⁷

Harkányi Ede 1905-ben megjelent munkájában az abortusz emberölésként való elismerésének eredeti okát abban látta, hogy ezzel a cselekménnyel az elkövető megfosztja a magzatot a keresztségtől és a keresztény temetéstől, és ezzel a lelki üdvösségtől is.²⁶⁸ Harkányi hivatkozik az 1283–1302 közötti *Coutumier d'Artois*-ra, majd a jóval későbbi, 1791-ben napvilágot látott francia kódexre, amelyek szerint magzatelhajtásért csak a férfi volt büntethető, aki külső erőszakos beavatkozóként, általában ütést vagy rúgást használva idézte elő a magzat elhajtását. Érvelése szerint e szabályok abból indultak ki, hogy a nő önmagától képtelen saját magát megfosztani a magzattól, mert ezt nem engedi anyai természete. Ha mégis ezt tenné, akkor csak valamilyen erkölcsi vagy anyagi kényszerítő körülmény hatására teheti. A Harkányi által hivatkozott dokumentumokban a középkori keresztény álláspont tükröződik vissza. A kortárs katolikus irodalom szerint Aquinói Szent Tamás nyomán kialakult – ekkoriban általános – nézet alapján csak az animált, azaz lélekkel bíró magzat megölése volt gyilkosság. Az ezt megelőző állapotban lévő magzat életének elvétele is ölés ugyan, de nem gyilkosság. A nő fizikai bántalmazása, ha annak következtében a már lélekkel bíró magzat meghalt, eszerint már gyilkosság volt, ha lélekkel még nem bíró magzat vesztette el életét ugyanennek a cselekménynek a következtében, akkor a magzat megölése nem minősült gyilkosságnak.²⁶⁹

A jogalkotók csak később terjesztették ki a büntethetőséget a nőkre, felismerve, hogy maguk is dönthetnek a magzati élet sorsáról.²⁷⁰ Az anyagi vagy erkölcsi kényszerűség felismerése mint a magzatelhajtás oka már előrevetíti azt a jogfejlődési irányt, amelynek eredményeként ma a legtöbb európai jogrendszer

²⁶⁷ 1864-iki május hó 18-án 22985 sz. a. kibocsátott helytartótanácsi intézmény az összes törvényhatóságokhoz.

²⁶⁸ Harkányi Ede: *A holnap asszonyai. Tanulmány a társadalomtudomány köréből*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia, 1905.

²⁶⁹ Haldane–Lee (2003): i. m.

²⁷⁰ Harkányi (1905): i. m. 271.

a magzatelhajtás legitim indokaként fogadja el az e körbe eső körülményeket. Az indikációs körülmények kényszerítő hatásának elismerése vezetett el oda, hogy az államok ezek megléte esetén legitimálták az abortuszt. Harkányi 1905-ben még nem láthatta előre a jogfejlődésnek ezt az irányát, de már ekkor kiemelte, hogy éppen e kényszerítő körülmények miatt nem elfogadható a nők magzatelhajtásért való büntetése. Másik indoka a nők büntetőjogi felelősségének mellőzésére a szabályozás vallási eredete volt. Végül amellet érvel, hogy a magzatelhajtás büntetése egyáltalán nem védi a társadalmat, mert valójában a társadalmi berendezkedés, annak az árvákkal és törvénytelen gyermekekkel szembeni hátrányos megkülönböztetése képezi e cselekmények legnagyobb felhajtóerejét. Olyat pedig a társadalom nem büntethet, aminek saját maga az okozója. Hasonló okok miatt foglal állást szintén a 20. század elején a magzatelhajtás büntetése ellen Szilárd Ödön, aki szerint a legtöbb esetben nemhogy nem övezi e cselekményt társadalmi felháborodás, hanem egyenesen az ilyen ügyeket a nő iránti részvét és sajnálat övezi.²⁷¹ A 20. század elejére már olyannyira általánossá vált a magzatelhajtás társadalmi okainak elismerése, hogy a *Révai nagy lexikona* 1915-ben is ezekre helyezi a hangsúlyt: „A M. rendkívül elterjedt bűntény, aminek oka részben a társadalmi felfogásban, részben a gazdasági viszonyokban, sőt a tudatlanságban rejlik.”²⁷²

Az első magyar büntetőkódexként ismert *Csemegi-kódex* meglepően modern módon rendelkezett a magzatelhajtás büntetéséről. Nem véletlen, hogy közel 90 évig hatályban maradt. Érdemes szó szerint idézni:

„285. § A teherben levő nő, a ki méhmagzatát szándékosan elhajtja, megöli, vagy azt más által eszközölteti, ha házasságon kívül esett teherbe: két évig terjedhető börtönnel, ellenkező esetben pedig három évig terjedhető börtönnel büntetendő.

Ugyanazon büntetés éri azt, a ki a bűntettét, a teherben lévő nő beleegyezésével követi el, ha pedig azt nyereményvágýból tette: öt évig terjedhető börtönnel büntetendő.

286. § A ki a teherben levő nő méhmagzatát annak beleegyezése nélkül szándékosan elhajtja, vagy megöli: öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

²⁷¹ Szilárd Ödön: A magzatelhajtás jogi és szociális szempontból. *Husadik Század*, 12. (1911), 2. 161–173.

²⁷² *Révai nagy lexikona XIII. Lovas–Mons*. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 1915. 281.

Ha pedig ez által a teherben levő nő halálát okozta: tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”

Figyelemre méltó az eltérés aszerint, hogy a terhességre házasságon kívül vagy azon belül került-e sor. A házasságon kívüli terhesség esetén enyhébb büntetést rendelt alkalmazni. A kettő közötti különbséget a teherbe esett leány rendkívüli helyzetével, azaz a házasságon kívüli gyermekből fakadó szegyenérzet következtében beállt tudatzavart állapottal indokolja. Erre az állapotra a roppant beszédes „lélekvihar” kifejezést használja.²⁷³ Figyelmet érdemel az elkövetési magatartás megfogalmazása. „A teherben levő nő, a ki méhmagzatát szándékosan elhajtja, megöli [...]”²⁷⁴ Eszerint a jogalkotó különbséget tett a magzat elhajtása és annak megölése között. Minthogy ez utóbbi fogalmilag csak élő ember sérelmére követhető el, ezért az a következtetés vonható le, hogy a *Csemege-kódex* a magzatra mint élő emberre tekintett. E megállapítás alátámasztására a kódex indokolását érdemes szó szerint idézni. „A súlypont – a »magzat« szón van, amelynek – a szakférfiak általános tanítása szerint a fogantatás perczétől élete van, amely habár nem önálló: de mégis élet. Azon cselekmények tehát, amelyek a méhmagzat ellen irányoznak: annak életét támadják meg, mihez képest a magzatelhajtásnak tárgya első sorban az emberi élet.”²⁷⁵ Adódik tehát egy roppant lényeges különbség a jelenlegi és a 19. századi magzatiélet-felfogás között. Korábban a magyar jogalkotás a magzati életet a fogantatás pillanatától kezdve emberi életnek fogadta el. Jóllehet enyhébben rendelte büntetni a magzat megölését, mint akár az újszülött megölését, mégis lényeges különbség, hogy a bűncselekmény tárgya nem a magzat élethez való meglehetősen absztrakt joga – amely, mint láttuk, nem foglalja magában a megszületéshez való jogot –, hanem maga az emberi élet. Ezt az állapotot a *Csemege-kódex* első, második és harmadik novelláris kiegészítése sem érintette. Ebben az időszakban a magzat élete elleni cselekmények – tekintet nélkül a végrehajtás módjára és eszközére – bűncselekménynek számítottak. Annak ellenére így volt, hogy a szakirodalom egy része vitatta azt a megoldást, hogy a büntetőjog embernek tekinti a magzatot.²⁷⁶

²⁷³ 1878. évi V. törvénycikk indokolása. A 274. § indokolása visszautal a 273. § indokolására.

²⁷⁴ 1878. évi V. törvénycikk 285. § (a törvény elfogadásakor, annak indokolásából kitűnő módon 274. §).

²⁷⁵ 1878. évi V. törvénycikk indokolása a 274. §-hoz.

²⁷⁶ Szilárd (1911): i. m.

Az abortusz szabályozott formája a 20. század közepéig nem létezett. Ennek ellenére a terhességmegszakítás a társadalmi gyakorlat részét képezte.²⁷⁷ Jellemző, hogy a 19. század végén, a 20. század elején kialakult az a gyakorlat, amelyet mind a köznyelv, mind a szakirodalom az „egykézés” kifejezéssel jelöl. Ennek következtében addig soha nem látott mértékben csökkentek a születésszámok. E mögött a jelenség mögött jelentős számú terhességmegszakítás vélelmezhető. Bár az „egykézés” kifejezést leginkább az alacsonyabb társadalmi státuszúak születésszabályozására használja a szakirodalom,²⁷⁸ nem mutatkozik kétség afelől, hogy a terhességmegszakítás a felsőbb társadalmi csoportokban is jelen volt.²⁷⁹ Korabeli források a paraszti társadalom lelkének megnyomorítóját látták az egykézésben, és még inkább annak durvaságában, illetve lelki terheiben.²⁸⁰ Az abortusz tilalma, illetve a tilalom megszegőinek büntetőjogi üldözése közel sem vetette vissza e cselekmények terjedését. Ellenben az illegális abortuszok veszélyesek, és a körülöttük lévő titkolózások és babonák sűrű homálya ugyancsak lélekromboló volt.

Noha a *Csemegi-kódex* különös részének némely rendelkezései 1962-ig hatályban maradtak, a kutatók dolga az 1945 utáni idők megismerésében igencsak nehezebbé vált. Ez időtől 1962-ig ugyanis a Btk.-t nem fogalmazták meg egységes novellában, hanem különböző forrásokból fakadó, eltérő szintű jogszabályok határozták meg a társadalmi élet különböző területeinek értékeit sértő vagy veszélyeztető bűncselekményeket. Kazuisztikus büntetőjogi rendszer alakult ki ebben az időszakban. A különböző jogalkotó szervek használták az 1946. évi XVI. és XXVIII. törvénycikk felhatalmazását, amely a kormányrendelet alkotóját törvényi körbe tartozó jogalkotásra, törvények módosítására vagy törvényi szabályozástól való eltérésre is feljogosította. „A kormányrendeletek szabályozta büntetőjogi tényállások sajátja volt a blanketta jelleg. Ezeket a kerettényállásokat a legkülönfélébb miniszteri rendeletek és utasítások vagy még alacsonyabb szintű hatósági utasítások töltötték meg tartalommal, félretéve a jogszabályi hierarchia valamennyi garanciális alapelvét.”²⁸¹

²⁷⁷ Faragó Tamás: *Bevezetés a történeti demográfiába*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011.

²⁷⁸ Szabó A. Ferenc: Sorscsapás vagy válságtünet? (A paraszttársadalom válsága és az egykekérdés Erdei Ferenc munkáiban). *Társadalomkutatás*, 9. (1991). 4. 36–41.

²⁷⁹ Faragó (2011): i. m. 111.

²⁸⁰ Kovács Imre: *A néma forradalom*. Budapest, Cserépfalvi, 1937.

²⁸¹ Mezey Barna: *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2004. 208.

Némely forrás szerint az is előfordulhatott, hogy egy soha ki nem hirdetett, titkos jogszabály (1950. évi 26. tvr.) alapján ítélték halálra és szabadságvesztésre embereket.²⁸² Ezért a magzatelhajtás e korszakban történő szabályainak megismeréséhez azt a megoldást választottam, hogy a *CompLex Jogtár* segítségével a vizsgált időszak valamennyi évében kiadott összes jogszabály körében tárgyszavas keresést alkalmazva kutattam azokat a normákat, amelyek a magzati élettel, a magzatvédelemmel, a terhességmegszakítással, illetve a magzatelhajtással kapcsolatban bármilyen kérdéskört szabályoztak.

A különböző forrásokból táplálkozó büntetőjog roppant mód megnehezítette a jogalkalmazás dolgát. Ezen a nehézségen segített az Igazságügyi Minisztérium azzal, hogy először 1952-ben, majd 1958-ban kiadta *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* című törvénygyűjteményt, közismertebb nevén a BHÖ-t. Ez jogtárgyak szerint kialakított fejezetekbe foglalta a különös részi tényállásokat, és a könnyebb kezelhetőség érdekében BHÖ-beli paragrafus-számokkal látta el őket. E számozás eltért az adott tényállást szabályozó jogforrás számozásától. A BHÖ ugyan nem jogforrás, hanem csak törvénygyűjtemény volt, mégis a korszak büntetőjogi jogalkalmazásának és kutatásának fontos forrásává vált. A BHÖ a magzatelhajtást az emberi élet elleni bűncselekmények körében szabályozta, ami azt sugallja, hogy még ekkor is élet elleni cselekményként ítélték meg a magzat megölését. A BHÖ a *Csemegi-kódex* vonatkozó rendelkezéseinek hatályát fenntartva rendelte büntetni a magzatelhajtást: „358. pont (1) bek: Az a teherben lévő nő, aki a méhmagzatát szándékosan elhajtja, megöli, vagy ha más által eszközölteti. A házasságon kívül teherbe eső nő enyhébb büntetés alá tartozott mint a házasságban fogant nő. Előbbi 2 évi, utóbbit 3 évi szabadságvesztéssel rendelte büntetni a törvény. 358. pont (2) bek: Aki a fenti büntetett a teherben lévő nő beleegyezésével követi el. 359. pont (1) bek: Akit a teherben lévő nő méhmagzatát annak beleegyezése nélkül szándékosan elhajtja, vagy megöli.”²⁸³

Ha akár a terhes nő, akár a harmadik személy önállóan követte el a cselekményt, úgy ők önálló tettesként feleltek a cselekmény elkövetéséért. Ha a terhes nő mást – harmadik személyt – rábírt a terhességmegszakítás végrehajtására, abban az esetben a nő nem felbujtóként, hanem önálló tettesként felelt. A cselekmény elkövetési tárgya az élő magzat, mégpedig a terhesség bármelyik szakában,

²⁸² Balogh Ágnes – Tóth Mihály: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris, 2010.

²⁸³ *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* (BHÖ). Budapest, Jogi és Államigazgatási, 1952. 358–359. pont.

a cselekmény a fogamzástól a szülés megkezdéséig elkövethető volt. Annak sem volt jelentősége, hogy a magzat az anyaméhben kívül életképes-e, vagy sem. A BHÖ idézett rendelkezése különbséget tett a magzat megölése és elhajtása között. Egy korabeli rendőröknek szánt kommentár szerint az elhajtás azt jelentette, hogy a méhmagzatot az anya testéből mesterséges módon idő előtt eltávolították. Az elhajtásnak olyannak kellett lennie, amely a magzat megsemmisítését, annak akár a szülés közbeni, akár ez utáni, de feltétlenül az anyaméhből való kikerülése miatt bekövetkezett halálát okozza. A korszak orvostudományának állása szerint 7 hónapon, illetve 28 héten belül a méhmagzat méhen kívüli életre képtelen volt, és így annak az anyaméhből való mesterséges eltávolítása a magzat feltétlen elpusztítását vonta maga után. Megölésről viszont akkor volt szó, amikor a magzatot az anyaméhben fosztották meg az életétől, vagy amikor koraszülést (azaz a 7–9. hónap között bekövetkezett szülést) idézett elő a tettes, és az élve született gyermek a koraszülés következtében meghalt. A 7 hónapnál idősebb, életképes méhmagzat elhajtása esetében tehát, ha az ilyen gyermek életben maradt, úgy az elkövető a magzatelhajtás kísérletét valósította meg.²⁸⁴

Mivel a tárgyalt időszak fordulópontnak tekinthető a magyarországi abortuszszabályozás, illetve ehhez kapcsolódóan a magzatelhajtás körében, ezért indokolt volt a korabeli szakirodalom megismerése annak érdekében, hogy értelmezhetőek legyenek a változás katalizátorai. Az Arcanum Digitális Adatbázis az 1940–1959 közötti időszakra 1417 találatot hozott fel a „magzatelhajtás” keresőszóra. Jól mutatja a téma iránti érdeklődést, hogy a *Rendőrségi Szemle* 1953-ban háromrészes cikksorozatot szentelt a kérdésnek. Az összes ez időben megjelent cikk közül az 1945 utáni szakirodalomból leválogatva a releváns szakmai folyóiratokban megjelent cikkeket megállapítható, hogy azok túlnyomórészt a szovjet minta elemzését tárják elénk.²⁸⁵ Ezek sommázata, hogy a szovjet társadalom fejlődése indokolatlanná teszi az abortuszok elvégzését, hiszen minden feltétel adott a gyermekneveléshez. E propagandisztikus megközelítést az tette igazán teljessé, hogy a szocializmus további fejlődéséhez további munkászekre van szükség, ezért a magzati élet megölése valójában a szocializmus további fejlődése ellen való vétek, azaz a szocializmus elleni bűn. Kétségtelenül abszurd megközelítés. Ugyanakkor két további gondolat érdemel kiemelés e korszak szakirodalmából. Az egyik, hogy a magzati élet megölése és az emberölés közé

²⁸⁴ Kárpáti László: A magzatelhajtás büntetőjogi kérdései. *Rendőrségi Szemle*, 1. (1953), 4. 310–332.

²⁸⁵ Révai Tibor: A magzatelhajtás büntetése a szovjet jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 4. (1949), 19. 413–416.; valamint Kárpáti (1953): i. m.

továbbra is egyenlőségjel került. Ennek indokolásából azonban eltűnt a magzati élet mint a fogantatástól kezdve meglévő emberi élet védelme. A szakirodalmi források meglepészenek azzal, hogy a „magzati élet olyan, mint a már megszületett emberi élet”. Tehát a magzati élet és az emberélet közé nem került egyenlőségjel, csupán „olyanként” ismerték el. A hivatkozott szakirodalmi források szerint az 1936-os szovjet szabályozás alapján az abortusz oly esetekben engedélyezhető, amikor a terhesség a nő életét vagy egészségét súlyosan veszélyezteti, valamint akkor, amikor a szülők súlyos betegségét örökölheti a születendő gyermek.

A *Csemege-kódex* rendelkezéseinek végrehajtását egy alkalommal, 1945. február 14-én a Budapesti Nemzeti Bizottság felfüggesztette. Eszerint a tényállás továbbra is hatályban maradt, de a moratórium ideje alatt nem lehetett eljárást kezdeményezni miatta. Erre az intézkedésre a szovjet katonák által tömegesen elkövetett nemi erőszak miatt szánta el magát a kormányzat.²⁸⁶ „A felfüggesztés a tervek szerint csak négy hónapig maradt volna érvényben. Ezzel azonban precedenst teremtettek és az 1878-as törvény korábbi egyértelmű tiltása, valamint az annak kijátszására szolgáló születésszabályozás gyakorlata ezzel végleg felborult.”²⁸⁷ Tehát a *Csemege-kódex* továbbra is érvényben lévő normái ellenére jelentősen megváltozott a társadalmi gyakorlat. Ennek igazolására érdemes felidézni egy korabeli írást: „Az elmúlt évben [azaz 1945-ben – T. M.] Budapesten 12.000, az országban körülbelül 100.000 művi vetélést hajtottak végre, ezek közül Budapesten 500, vidéken körülbelül 4000 haláleset történt. Betegség, esetleg örökös meddőség maradt hátra Budapesten mintegy 6000, vidéken 40.000 esetben. Az egyik fővárosi szülészeti intézetben 100 szülésre februárban 80 abortusz esett.”²⁸⁸ Ugyanitt olvashatunk a magzat társadalmi megítéléséről: „Azzal sincsenek tisztában, hogy a fejlődő magzat elpusztításakor emberi életet oltanak ki. Asszonyok, akik egy galambot sem tudnának megölni, szemrebbenés nélkül vállalkoznak saját magzatuk meggyilkolására.”²⁸⁹ Az idézett írás se nem jogi, se nem erkölcsi vagy teológiai okfejtés, egyszerűen csak a név nélküli szerzőn keresztül a társadalmi lelkiismeret szólalt meg.

²⁸⁶ Kocsis Piroska: „Aki ettől a naptól fogva abortuszt hajt végre, azt a legkeményebben büntetjük.” Abortuszellenes propaganda az ötvenes évek elején. *ArchívNet*, 16. (2016), 3.

²⁸⁷ Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös nemi erőszak esetek emlékezete. *Történelmi Szemle*, 41. (1999), 1–2. 90.

²⁸⁸ Megdöbbentő mértékben emelkedett a magzatelhajtások száma. *Világ*, (1946), 285. 6.

²⁸⁹ Megdöbbentő mértékben... (1946): i. m.

Az abortuszok szabályozásának és büntetőjogi üldözésének következő eleme 1953-ra datálható. Az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről szóló 1004/1953. (II. 8.) MT határozat indokolása még mindig a – főleg vidéken előforduló – nagyszámú abortusszal indokolja a szabályozás szükségességét. A határozat álláspontja szerint ennek a gyakorlatnak jelentős negatív egészségügyi, erkölcsi és családi következményei vannak. A határozat lényegében kétirányú fejlesztést tűzött ki célul. Az egyik a büntetőjogi szabályok szigorítása a magzatot elhajtó orvosok és kuruzslók ellen. Figyelemre méltó megoldás, mert nem a keresleti oldalt jelentő, magzatukat elhajtató nőkkel, hanem a kínálati oldalon álló orvosokkal, bábákkal szemben kívánta az állam megerősíteni a büntetőjogi fellépést. A másik fejlesztési irányt a társadalmi felvilágosítás jelentette. Ez utóbbi magán viselte a korszak jellemző jegyeit, azaz egyfelől a felvilágosító tevékenységet a társadalmi harc részének tekintette, másfelől a meghatározott fókuszpontok között a nők büntetőjogi fenyegetettségének hangsúlyozása és a boldogabb jövőkép állt. Meglehetősen erős propaganda kezdődött a magzatelhajtás ellen, amelynek központi üzenete az volt, hogy aki ilyet tesz, az veszélyezteti a társadalmi fejlődést, azaz a nép ellensége, ezért méltán számolhat az állam büntetőjogi szigorával. Az MT határozat végrehajtásáról az egészségügyi miniszter adott ki utasításokat. A 8100-1/1953. EüM utasítás a terhességek kötelező bejelentéséről, míg a 8100-2/1953 EüM utasítás a méhúri beavatkozások és a vetélések bejelentéséről és nyilvántartásáról rendelkezik. Ezt követően bocsátották ki a sok vitát kiváltó, „Ratkó-törvénynek” tartott 8100-9/1953. EüM utasítást a terhesség megszakításáról. Ez valójában enyhíti a korábbi teljes abortusztilalmat, és állami egészségügyi intézményekben, a rendelet II. mellékletében felsorolt betegségek esetében lehetővé teszi a terhességmegszakítást. Mondhatni, hogy az állam szabályozott mederbe terelte a terhességmegszakításokat. Az egészségügyi indikáción kívül a terhesség megszakítható volt a nő életkorára vagy rendkívüli méltánylást igénylő személyi és családi körülményekre való tekintettel is. Általánosan elfogadott álláspont szerint a rendszer szigorúsága abból fakadt, hogy a jog által adott lehetőség ellenére igen kevés engedélyezett terhességmegszakítást hajtottak végre.²⁹⁰

Az 1949–1953 között tartó Ratkó-korszak erős tiltásainak és az azok megszegőivel szembeni határozott büntetőjogi fellépésnek két eredménye volt. Az egyik a jól ismert népességnövekedés, amelyhez hozzájárult a szakirodalomban

²⁹⁰ Jobbágyi Gábor: A terhesség művi megszakítása – polgári jogi kérdőjelek. *Jogtudományi Közlemény*, 42. (1987), 9. 487–493.

„gyermektelenségi adó” néven ismert költségvetési befizetési kötelezettség,²⁹¹ a másik pedig, hogy külön „iparág” alakult az illegális terhességmegszakításokra. A nők számára abortuszt végrehajtó orvosokon, kuruzslókon kívül megjelentek a felhajtók, közvetítők, akik a páciens és az abortuszt végrehajtót összekapcsolták.²⁹²

A szigorítások enyhítése érdekében adták ki a 1047/1956. (VI. 3.) MT határozatot a terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről. Ugyan továbbra is engedélyhez kötött volt a terhességmegszakítás, de az enyhülés jeleként *expressis verbis* meghatározták az egészségügyi, illetve a szociális indikációt. Az engedélyező bizottság köteles volt felvilágosító tevékenységet folytatni, és ha ennek ellenére a nő a terhesség megszakításához ragaszkodott, a bizottságnak meg kellett adnia az engedélyt. Két további körülményt érdemes kiemelni az 1956. évi MT határozatból. Egyfelől előírta a fogamzásgátlók alacsony áron való forgalomba hozatalát. A jogalkotó felismerte, hogy a tiltás és a büntetőjogi üldözés nem jelent megoldást minden problémára. A szocialista állam az abortuszt főként a szocialista erkölcsiséggel, és ezen belül a termelékenységgel hozta összefüggésbe. A népesség gyarapodását kétségtelenül elérte a szigor. Ugyanakkor az illegális abortuszipar tovább működött, sok nő életét kockára téve. Ezen a problémán a fogamzásgátló szerek segíthettek. A másik figyelemre méltó rendelkezés, hogy a nem egészségügyi ok miatt engedélyezett terhességmegszakítás esetén a kórházi ápolási költség a kérelmezőt vagy fizetésre köteles hozzátartozóját terhelte.²⁹³ A pro-choice pártiak erre mondhatják, hogy indokolatlan korlátozás, amely különösen a társadalom peremén élőket sújthatja. A pro-life pártiak pedig üdvözölhetik e megoldást, mondván megfontoltabbá teheti a terhességmegszakítás választását. Jelenleg is ugyanez a megoldás érvényesül,²⁹⁴ ami üdvözölhető abból a szempontból, hogy az egészségügyi ellátórendszer célja nem a felelőtlen szexuális magatartás „nem kívánt” következményeinek elhárítása, hanem elsősorban az önhibájukon kívül egészségügyi ellátásra szoruló emberek ellátása. Ehhez azért további pontosítások szükségesek. Ugyanis

²⁹¹ Gyémánt Richárd – Katona Tamás: *Demográfia*. Budapest, Pólay Elemér Alapítvány, 2014.

²⁹² Igazságügyminisztérium 1953. I. M. II. számú leirata a magzatelhajtás büntetőjogi üldözéséről. Hivatkozik rá: Németh György: Volt-e Ratkó-törvény? *Társadalmi Szemle*, 47. (1992), 12. 81–94.

²⁹³ 1047/1956. (VI. 3.) MT határozat a terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről. 1. pont.

²⁹⁴ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről 16. §.

szignifikáns összefüggés mutatható ki az abortusz gyakorisága és az iskolai végzettség között.²⁹⁵ Az is jól körvonalazható, hogy az ország fejlettebb régióiban alacsonyabb a művi terhességmegszakítás, mint a hátrányosabb helyzetű területeken.²⁹⁶ Ebből a szempontból igaz, hogy a térítési kötelezettség pont azokat érinti hátrányosan, akik egyébként is hátrányos helyzetben vannak, és ugyanők azok, akiknél a legmagasabb a beavatkozás elvégzésének aránya. Ugyanakkor az az állam felelőssége, hogy a kialakult helyzeten e társadalmi réteg számára milyen módon tud segíteni. Sajnálatos, hogy kevésbé látszik a helyzet megoldására irányuló állami akarat. Éppen e szociális jellegű adatok alapján nem tudok teljes mértékben azonosulni azzal a gondolattal, hogy abortuszra csak „gondatlanság” miatt kerülhet sor.²⁹⁷ Tegyük hozzá ehhez a tudatlanságot, az iskolázatlanságot és az ebből eredő társadalmi izolációt.

Az 1956. évi MT határozat végrehajtására adták ki a terhesség megszakításával kapcsolatos eljárás szabályozásáról szóló 2/1956. (VI. 24.) EüM rendeletet. Az itt megjelenő indikációk között megtalálhatjuk a nő életének és egészségének védelmét, a magzat súlyos károsodását, valamint a legtöbb vitára okot adó szociális indikációt, amelyet a „méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények”-ben fogalmaztak meg.²⁹⁸ Még csak nem is *különös* méltánylást érdemlő körülmények, hanem bármiféle *méltánylást érdemlő* körülmények elégséges indoknak bizonyultak a terhességmegszakítás elvégzéséhez. Az 1956. évi szabályozás témánk szempontjából egyik leglényegesebb konklúziója, hogy ezzel lezárult Magyarországon az abortusztilalom korszaka. Mi több szinte korlátlan rendelkezést biztosított a magzati élet felett azáltal, hogy ha a bizottság minden ellenvetése ellenére ragaszkodott az anya a terhességmegszakításhoz, akkor azt végre kellett hajtani. E változások közvetlen kihatással voltak a büntetőjogi üldöztetésre is. A terhesség jogszerű megszakítását lehetővé tevő EüM rendelet ellentétben volt a magzattelhajtással kapcsolatos büntető rendelkezésekkel, miután a büntető törvénykönyv nem ismerte el a rendeletekben szabályozott engedélyt mint jogellenességet kizáró okot, ráadásul ezeket a törvéynél alacsonyabb szintű norma állapította meg. A helyzet roppant fonák volt. Adott volt egy büntetőjogi norma, amely a magzat életét éppúgy védte, mint az emberi

²⁹⁵ KSH: Terhességmegszakítások. *Ksh.hu*, (é. n.).

²⁹⁶ KSH (é. n.): i. m.

²⁹⁷ Jobbágyi (1987): i. m. 489.

²⁹⁸ 2/1956. (VI. 24.) EüM rendelet a terhesség megszakításával kapcsolatos eljárás szabályozásáról 3. § (1) bek.

életet, mi több az ekkor még hatályban lévő *Csemegi-kódex* indokolása kifejezetten arról szólt, hogy a magzati élet valójában emberélet. Aki a magzatot megölte vagy elhajtotta – bármi módon a magzat halálát okozta –, élet elleni bűncselekményért felelt, mégpedig igen rigorózan. Másfelől pedig az egészségügyi miniszter rendelete szinte korlátlan lehetőséget teremtett a magzati élet kioltására. A Btk. a háború előtti emberképet képviselte, a miniszteri utasítások pedig az akkor modernnek tekintett szocialista embertípust. Tehát az államnak egyáltalán nem volt következetes emberképe. Ugyanakkor nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy ekkorra végleg leszámoltak a korábbi keresztény világnézeten nyugvó emberképpel. Emberi méltóságról ekkor még szó sem esett az Alkotmányban, azonban a mai fogalmaink szerinti önrendelkezési joga az anyának implicit módon adott volt, sőt szinte korlátlan lehetőséget biztosított számára. Ezt valójában az tette lehetővé, hogy a magzati élet mint érték és a magzat életének védelméhez fűződő jogok még csak implicit módon sem jelentek meg a jogrendszerben.

A vázolt visszasság feloldásához akkor sem jutunk közelebb, ha megpróbáljuk a Magyar Népköztársaság alkotmányát segítségül hívni. Ugyanis az 1972. évi alkotmányrevízióig semmilyen utalást nem találunk az ember élethez való jogára. Ezért a vázolt ellentmondásos helyzet még csak nem is volt alkotmány sértő. A szabályozás sem az élethez való jogot nem sértette, sem az akkoriban még csak gyerekcipőben se járó jogbiztonságot. A jogszabályi hierarchiából fakadó ellentmondás azonban gyakorlati nehézségeket nem okozott, a jogalkalmazó szervek egységesen elismerték a bizottsági engedélynek a magzatelhajtás jogellenességét kizáró jellegét.²⁹⁹ Az ellentétet büntetőjogi szempontból csak az 1961-ben elfogadott, és a következő év július 1-jén hatályba lépett új büntető törvénykönyv³⁰⁰ – amely hatályon kívül helyezte a *Csemegi-kódex* utolsó, még hatályban lévő rendelkezéseit – oldotta fel azzal, hogy a magzatelhajtás büntetével kapcsolatban kimondta: „nem büntethető magzatelhajtás miatt az, aki a terhesség megszakítását az arra hivatott szerv által jogszabály alapján kiadott engedélynek megfelelően hajtja végre”.³⁰¹

²⁹⁹ Horváth Tibor: A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság IX. Kongresszusa a család és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények büntetőjogi szabályozásáról. *Jogtudományi Közlöny*, új folyam 19. (1964), 12. 660–668.

³⁰⁰ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.

³⁰¹ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről 256. § (5) bek.

Az 1961. évi Btk. leszámol a korábbi emberkép utolsó maradványaival is, és kialakítja saját materialista emberképét, amelyben az ember: ember; a magzat: csak magzat. Idézve az 1961. évi Btk. szövegét: „256. § (1) Aki más magzatát elhajtja, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. [...] (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett halált okozott. (4) Az a nő, aki magzatát elhajtja, vagy elhajtatja, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (5) Nem büntethető magzatelhajtás miatt, aki a terhesség megszakítását az arra hivatott szerv által jogszabály alapján kiadott engedélynek megfelelően hajtja, illetve hajtatja végre.” A védett jogi tárgy a magzat élethez való joga volt. De ekkor a magzati életet már nem mint az emberi életet védte a büntetőjog, hanem attól különvált társadalmi értékként. Az elkövetési magatartás az élő magzat elhajtása volt. Erre továbbra is irányadó volt a korábbi magyarázat. Ugyanakkor az így megfogalmazott elkövetési magatartás immár magában foglalta azokat a cselekményeket is, amelyek korábban a magzat megöléseként voltak értékelhetőek. A jogalkotó ekkori emberképe szerint a magzat nem ember, ezért megölni sem lehetett, legfeljebb elhajtani, aminek eredményeként megszűnik a magzati élet. A (3) bekezdésben minősítő körülményként megfogalmazott halál mint eredmény az anya halálát jelenti.

Az 1972. évi alkotmánymódosítás szól első ízben az emberi élet védelméről. Az újonnan elfogadott szöveg szerint „[a] Magyar Népköztársaság védi az állampolgárok életét, testi épségét, egészségét és betegség, munkaképtelenség, öregség esetén támogatja őket”.³⁰² Lakonikus szabályozás. Valójában együtt szabályozták az élethez való jogot – az emberi méltóság említése nélkül (sic!) –, az egészséghez való jogot és a szociális ellátásokhoz való jogot. Semmi megkülönböztető szerep nem jutott az emberi életnek. Másfelől a méltóság nélküli emberi élet mai fogalmaink szerint igen kevésbé értelmezhető. Végül pedig semmit nem lehet megtudni az állami védelem szintjéről, eszközeiről, csak annyit, hogy az egyént pusztán a mai fogalmaink szerinti objektív intézményvédelem illeti meg. Mind ezen hiátusok ellenére is jelentős előrelépésnek tekinthető az alapvető jogok elismerése. Az akkori szocialista tömbben ez is kivételes volt. Magyarország

³⁰² 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 17. §.

1969-ben jelentette be csatlakozási szándékát az ENSZ *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányához*, valamint *A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányához*. Ratifikálásuk 1976-ban történt meg, ezért valószínűsíthető, hogy ebbe a folyamatba illeszkedett az alkotmányrevízió is. Az emberi jogok tiszteletben tartása, azok egyenlőségen alapuló elismerése mindenféleképpen hatalmas előrelépésnek volt tekinthető a korszak keretei között.³⁰³ Noha az alkotmányrevízió nem váltott ki forradalmi hatást, mégis előremutató volt a későbbi évek jogalkotása számára.³⁰⁴

A terhességszabályozás és így az abortusz szabályozásának sorában következő elem az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény. Eszerint „[a] terhesség megszakításának csak jogszabályban meghatározott esetekben és rendelkezések szerint van helye. Nem szabad a terhességet megszakítani, ha a terhesség megszakítása a nő életét veszélyezteti, vagy súlyos egészségkárosodást okozhat.”³⁰⁵ A jogszabályi esetek meghatározásához a jogpolitikai célokat a népesedéspolitikai feladatokról szóló 1040/1973. (X. 18.) MT határozat állapította meg. Az állam célja, hogy felhagyjon a parttalan szabályozással, és bevezesse az egészségügyi és szociális okok széles során alapuló indikációs rendszert. A tényleges szabályozási feladatokat betöltő EüM rendelet felsorolt hat esetet, amelyben a bizottságnak meg kellett adnia az engedélyt, és további négy esetet, amelyben erről mérlegelési jogkörben dönthetett.³⁰⁶ Ezzel megszűnt az anya kizárólagos rendelkezési joga a magzati élet felett. Ezzel párhuzamosan az állam szociális juttatások széles tárházát kínálta a gyermeket vállalók számára. Alapelvei jelentőséget kapott, hogy a nem kívánt terhességet megelőzni, nem pedig megszakítani kell.³⁰⁷

³⁰³ Bihari Ottó: Alkotmányreformunk jelentősége. *Jogtudományi Közöny*, 28. (1973), 2. 57–63.; Petrik Ferenc: Az országgyűlés elfogadta az Alkotmány módosításáról szóló törvényt. *Magyar Jog*, (1972), 4. 58–72.

³⁰⁴ Vastagh Pál: Alkotmányrevízió 1972: kitörési kísérlet vagy korrekciós próbálkozás. *Múltunk*, 62. (2017), 2. 203–244.

³⁰⁵ 1972. évi II. törvény az egészségügyről 29. § (4) bek.

³⁰⁶ 4/1973. (XII. 1.) EüM rendelet a terhességszakítás iránti kérelem elbírálásáról 2. § (1)–(2) bek.

³⁰⁷ 1040/1973. (X. 18.) MT határozat a népesedéspolitikai feladatokról II. pont B alpont.

A büntetőjog területén kevés változást hozott az 1978-ban elfogadott harmadik büntetőjogi novella.³⁰⁸ A kismértékű büntetésítél-emelkedés melletti érdemi változás, hogy kikerült a tényállásból a hozzá rendelt büntethetőségi akadály, azaz a jogszabály alapján kiadott engedéllyel végrehajtott terhességmegszakítás. Ehelyett az általános részben fogalmazták meg a „törvényben meghatározott egyéb ok”-ot mint büntethetőséget kizáró okot. Ennek megfelelően a törvényi keretek között végrehajtott abortusz természetes módon továbbra sem volt büntethető. Lényegében a jogalkotó a jogsértő módon végrehajtott abortuszt rendelte büntetni. A nő, aki saját magának hajtotta vagy az egészségügyi rendszert kikerülve mással hajtatta el a magzatot, minden esetben jogsértő módon járt el.

A hazai születésszabályozás következő eleme a terhességmegszakításról szóló 76/1988. (XI. 3.) MT rendelet és az annak végrehajtására kiadott 15/1988. (XII. 15.) SZEM rendelet. Szakítva a korábbi szabályozással megszűntek a terhességmegszakítás iránti kérelem elfogadásának kötelező esetei, és valamennyi indok olyanná vált, amely esetében mérlegelhető volt az abortusz végrehajtása. Az MT rendeletben meghatározott indikációk között továbbra is egyaránt jelen voltak az egészségügyi, etikai (bűncselekmény következménye a fogantatás) és szociális indokok. Ez utóbbiak körének meghatározását nyitva hagyta a jogalkotó azzal, hogy végrehajtható volt a terhességmegszakítás, ha azt egyéb szociális ok nyomatékosan alátámasztotta. Azt nem határozták meg, hogy ennek a szociális oknak milyen jellegűnek és milyen súlyúnak kellett lennie. E szabályozásban még nem merült fel annak lehetősége, hogy az orvos lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadja a beavatkozás elvégzését.

Az Alkotmány 1989. évi revíziója révén jelentősen átalakult az élethez való jog. Ekkor fogalmazták meg az emberi méltósággal egységben olyan módon,

³⁰⁸ 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről: „169. § (1) Aki más magzatát elhajtja, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtást

a) üzletszerűen,

b) a nő beleegyezése nélkül,

c) súlyos testi sértést vagy életveszélyt okozva követik el.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás halált okoz.

(4) Az a nő, aki magzatát elhajtja vagy elhajtatta, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

amely az Alaptörvényig nem is változott. Tartalmát tekintve az Alaptörvény sem változtatott rajta. Ennek alapján helyezte hatályon kívül az Alkotmánybíróság az 1988. évi rendeleteket és az egészségügyről szóló törvény felhatalmazó rendelkezéseit. Ennek eredményeként bocsátotta ki az Országgyűlés a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényt. A törvény eredeti szövegének 5. §-a szerint a terhesség csak veszélyhelyzet esetén volt megszüntethető. Ez ellentmondást okozott a törvényen belül, mert a 6. § által felsorolt indikációk között volt a bűncselekmény miatt bekövetkező terhesség, valamint a nő súlyos válsághelyzete. Az előbbi esetben deliktum következménye a terhesség, amely cselekmény kellően tág kontextusban (tehát nem büntetőjogi fogalomként, hanem inkább kriminológiaiilag) értelmezve felfogható veszélyhelyzetként, de a terhességmegszakítás idejére a bűncselekménnyel okozott veszély minden valószínűség szerint már megszűnt. A nő válsághelyzete pedig egyértelműen szociális indikáció. A belső ellentmondás feloldása érdekében módosították a magzativédelmi törvényt olyan módon, hogy az indikációk általános meghatározása a veszélyeztetettség mellett kiegészült a súlyos válsághelyzettel.³⁰⁹

Amennyiben bűncselekmény miatt következik be a terhesség, abban az esetben a terhességmegszakítás idején már nem lehet szó veszélyhelyzetről, mert az a bűncselekmény befejezését követően legalábbis rövid időn belül megszűnik. Ettől még jogosan vet fel erkölcsi kérdést, hogy kötelezhető-e a nő arra, hogy jó eséllyel élete hátralévő részét a traumatikus szexuális cselekmény következményeként megfogant gyermekkel együtt élje le. Némely indokolás szerint az ilyen helyzetbe kerülő nőnek megvan a lehetősége az örökbeadásra.³¹⁰ Ez igaz. Az is lehet, hogy mihelyt a nő meglátja újszülöttjét, szeretettel fordul felé, mert ez az anyaság természete. Ugyanakkor ez még mindig nem ad választ arra a kérdésre, hogy a traumát elszenvedő nőt lehet-e és kell-e tovább traumatizálni azzal, hogy a terhesség kihordására és a nyilvánvaló fájdalmakkal járó szülésre kényszerítjük. Az elmúlt időszak nemzetközi eseményei (Texas abortusztörvénye, lengyel abortusztörvény) rávilágítottak arra, hogy ez a kérdés a női társadalomban igen erős vitákat, indulatokat vált ki.

³⁰⁹ 2000. évi LXXXVII. törvény a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény módosításáról 2. §.

³¹⁰ Gaizler Gyula – Nyéki Kálmán: *Bioetika*. Budapest, Gondolat, 2003.

Magzatelhajtás a Btk.-ban

Az e mű elkészítésekor hatályos Btk.³¹¹ nem változtat a korábbi szabályokon. A magzatelhajtás bűncselekményének fogalma alá kizárólag a terhesség mesterséges és jogellenes megszakítása tartozik. A terhesség mesterséges megszakítása minden esetben veszélyezteti a terhes nő egészségét, előfordulhat, hogy az életét is, igen jó eséllyel hátrányosan befolyásolja jövőbeni fogamzóképesességét, illetve a terhesség kihordásának lehetőségét. Ezek a veszélyek fokozottan jelentkeznek az egészségügyi ellátórendszert kikerülő vagy más módon jogellenes magzatelhajtások esetében, ezért a magzatelhajtás kriminalizálásának egyik indoka a terhes nő testi épségének, egészségének a védelme. A másik ok, hogy a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg, és a terhesség művi megszakításának a célja a méhmagzat elpusztítása.³¹² A méhmagzat fejlettségi foka a bűncselekmény megvalósulása szempontjából közömbös.³¹³ Mindezek ellenére a magzat csupán tárgya, nem pedig alanya a bűncselekménynek.

A cselekménynek két alaptényállása van: a bárki által elkövethető, illetve a kizárólag a terhes nő által elkövethető. Az első tényállás alapesetében feltételezzük a nő beleegyezését, aki így vagy kifejezetten kívánja a magzat pusztulását, vagy közömbös az eredmény iránt. A nő beleegyezésének hiánya a minősítő körülmények között szerepel. A második alaptényállás kizárólag a terhes nő által követhető el, aki vagy saját magának hajtja el a magzatot, vagy azt mással végezteti el. Ez utóbbi esetben a nő magatartása felbujtásszerű, amelynek hatására a kívülálló harmadik személy elvégzi a művi terhességmegszakítást. Ebből eredően ennél a bűncselekményi alakzatnál mindkét személy – a terhes nő és az, aki ténylegesen elvégzi a terhességmegszakítást – önálló tettese lesz a különböző

³¹¹ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről (Btk.).

³¹² Btk. indokolás.

³¹³ Btk. „163. § (1) Aki más magzatát elhajtja, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtást

a) üzletszerűen,

b) az állapotos nő beleegyezése nélkül vagy

c) súlyos testi sérülést vagy életveszélyt okozva követik el.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás az állapotos nő halálát okozza.

(4) Az a nő, aki magzatát elhajtja vagy elhajtja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

alaptényállásoknak. Ennélfogva fogalmilag kizárt, hogy a terhes nő felbujtóként vegyen részt bármely tényállás elkövetésében. Kérdésként merülhet fel, hogy ki lehet a cselekmény sértettje. Amennyiben a nő maga követi el a magzat elhajtását, abban az esetben ő a cselekmény önálló tettese, és valójában sértettről nem is beszélhetünk. Hasonló a helyzet abban az esetben, amikor mással hajtátja el a magzatot, hiszen ez esetben mindketten önálló tettesek lesznek. Amikor azonban kívülálló személy követi el a cselekményt, feltéve, hogy ez nem a nő rábírásszerű magatartásának következménye, akkor a terhes nő a sértett. Ezzel szemben létezik olyan szakirodalmi álláspont, amely a magzatot passzív alanyként feltételezi.³¹⁴ A magzat azonban a büntetőjog számára nem ember, mert ha az lenne, akkor a magzatelhajtás emberölésnek minősülne. Jogalanyiség híján pedig a magzat nem lehet a bűncselekmény passzív alanya.

Az emberölés és a magzatelhajtás egymástól való elhatárolása lényegi kérdés annak megítéléséhez, hogy a Btk. milyen emberkép számára nyújt védelmet. A szakirodalomban ismert olyan álláspont, amely szerint a tolófájások megindulása előtt elkövetett cselekmény magzatelhajtásként, a tolófájások megindulását követően elkövetett cselekmény pedig emberölésként ítéltető meg.³¹⁵ Ez az álláspont pro és kontra egyaránt vitatható. Egyfelől az egészségügyi törvény egyik értelmező rendelkezése szerint a magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.³¹⁶ Ezzel szemben a terhesség 12. hetéig embrióról lehet beszélni.³¹⁷ A magzati élet védelméről szóló törvény ellenben nem határozza meg a magzat fogalmát, csupán a preambulum értelmezéséből lehet levonni azt a következtetést, hogy a fogantatás pillanatától kezdődik a magzati élet.³¹⁸ A jogrendszernek ez a belső ellentmondása mindössze azt a célt szolgálja, hogy maga a terhességmegszakítás legalizálható legyen. Ugyanakkor az a következtetés is levonható, hogy a jogalkotó a magzati élet kezdetét igyekszik meghatározni, annak végét pedig az élve születéshez köti. Legalábbis erre enged következtetni

³¹⁴ Kis Norbert – Hollán Miklós: *Büntetőjog II. Az anyagi büntetőjog különös része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 51.

³¹⁵ Földvári–Erdősy–Tóth (2002): i. m. 73.

³¹⁶ Eütv. 165. § b) pont.

³¹⁷ Eütv. 165. § a) pont: „embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig”.

³¹⁸ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről preambulum: „[...] a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel [...]”

a Ptk. jogképességre vonatkozó megfogalmazása.³¹⁹ A probléma a természetes szülés esetében a méh elhagyása és a világrajövetel közötti idő megítélése. Az egészségügyi törvény hivatkozott rendelkezése szerint a magzat a méhben fejlődő emberi lény. Tehát a méh elhagyását követően már nem lehet magzatról beszélni. A Ptk. hivatkozott rendelkezésének alkotmányos értelmezése szerint viszont a világrajövetel előtt nem lehet emberről beszélni. A büntetőjogi szakirodalom tárgyalt értelmezése megpróbált valamiféle középutat találni, ezért köti a két cselekmény egymástól való elválasztását a tolófájásokhoz. Ez azonban, mint látjuk, nem feltétlenül alkotmányos. Másfelől utóbb roppant nehéz bizonyítani.

Kérdésként merülhet fel az orvosi tevékenység során a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés a magzati élet és az anya életének konfliktusa esetében. Előfordulhat olyan helyzet, amikor az orvos dönteni kényszerül a magzati élet és az anya élete között. Szélsőséges esetekben a döntés úgy merül fel, hogy csak és kizárólag az egyik élet menthető meg, a másik életben maradására nincs reális lehetőség. Ilyen esetekben az életek közötti választás önkényességének kizárása, írja Lábady Tamás, hogy „[h]a egy emberi élet veszélybe sodródik, s az csak egy másik élet feláldozásával menthető meg (például az anya élete méhen kívüli terhesség esetén a magzat megölésével), az élettől való megfosztás önkényességét az életmentési cél oldja fel. Itt a jognak jogellenességet kizáró, azaz mentesítő okot kell szabályoznia, amely nem jelent alanyi jogot az ölésre.”³²⁰ Ezeket a határterületeket leszámítva általában úgy merülhet fel a probléma, hogy valamekkora túlélési esélye mind az anyának, mind a magzatnak van. Erre az esetre így rendelkezik *A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe*: „Ha olyan végletes szituáció alakul ki, hogy élet áll élettel szemben, akkor az orvosi szempontból jobban védhető életet kell előnyben részesíteni a kevésbé eséllyessel szemben.”³²¹ Ugyancsak e norma szerint „[a]z orvosi hivatás célja az emberi élet védelme, annak fogantatásától haláláig”.³²² Az orvosszakma etikai szabályai szerint az élet védelmében nincs különbség a magzat és a megszületett ember – jelen esetben az anya – között. Ugyanakkor ez a kódex is beleütközik az emberi méltóság kérdésébe. Az orvosi etika alapelvei között találjuk ugyanis az emberi

³¹⁹ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről 2:2. § (1) bek.: „A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg.”

³²⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Lábady Tamás párhuzamos véleménye.

³²¹ A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe. *Mok.hu*, (2014. november 28.). I.1.3. pont (4) bek.

³²² A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe (2014): i. m. I.1.3. pont (3) bek.

élet és méltóság védelmét, valamint a beteg önrendelkezésének tiszteletét.³²³ Ez utóbbi a méltóságból következik, és értelemszerűen a magzat ennek gyakorlására nem képes. Ha a jog elfogadná, hogy a magzat ember, akkor a vázolt helyzet az azonos értékű életek közötti választás helyzetét idézné elő. A magzat azonban nem rendelkezik az emberi élethez és méltósághoz való jog teljességével, ezért valójában nem merül fel jogi problémaként az emberi életek közötti választás. Viszont orvosi részről továbbra is ez a kérdés, amely leginkább akkor merülhet fel, amikor mindkét élet megmentésére esély mutatkozik, ám ezek mégis kizárják egymást. Ilyen eset lehet az, amikor a nő olyan betegségben szenved, amely kemoterápiával gyógyítható ugyan, de ez minden bizonnyal a magzati élet elvesztését jelentené. Az orvos életmentési kötelezettségének elvi alapjából kiindulva, ha az anyai élet megmentésének az „ára” a magzati élet elvesztése, abban az esetben az orvos a szakmájának szabályai szerint tőle elvárható módon járt el, hiszen a magzati élet nem képzelhető el az anya élete nélkül. A már életképes magzat esete nem merül fel a vázolt problémában, mert ez valójában kizárja az életek közötti kényszerű választást. A kérdés ezután csak úgy merülhet fel, hogy létezik-e olyan eset, amelyben jogilag megengedett a magzati élet választása az anya életével szemben. A példaként említett helyzetben az orvos nem dönthet a magzati élet megmentéséről az anya életének rovására. Tehát nem mondhatja azt, hogy nem alkalmazza a nő életét megmentő kezelést azért, mert az a magzati élet pusztulását jelentené. Maga a nő dönthet ekként, hiszen elutasíthat olyan kezelést, amely őt megmentené, de a magzat életét igen nagy valószínűséggel elvenné. Ez a döntés azonban a nőé, és nem a jogé.

A Btk. emberképe a magzati élet védelme területén az Alaptörvény szekularizált emberképét tükrözi. A büntetőjogi *ultima ratio* megköveteli, hogy a jogi védelem utolsó bástyájaként védje az alapjog lényeges tartalmát. A magzat esetében ez a jogi keretek közötti méltóság nélküli létezés. A Btk. nem tesz mást, mint a magzat életét jogsértő módon kioltó magatartást rendeli büntetni. Mindaz, aki a jogi keretek között, meghatározott eljárási rendben sérti a magzat életéhez való jogát, e cselekményéért nem tartozik büntetőjogi felelősséggel. A magzati élet szempontjából nincs jelentősége annak, hogy azt legálisan vagy illegálisan veszik el, feltéve, hogy erre – miként a hazai jogi keretek között is – széles körű lehetőség nyílik. Ezért tényleges módon – a törvény indoklásával szemben – e tényállás leginkább a nő egészségének védelmét szolgálhatja az illegális terhességmegszakítás kockázataival szemben. Ezen túlmenően tényleges büntetőjogi védelmet

³²³ A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe (2014): i. m. I.1.2. pont (1) és (4) bek.

az egészségügyi eljárások, kezelések törvényes rendjével szembeni társadalmi érdeknek képes nyújtani a tárgyalt tényállás.

Érdemes megemlíteni, hogy nemzetközi összehasonlításban a magzati élet büntetőjogi védelmének létezik ennél szélesebb körű megoldása is. A cseh büntető törvénykönyv 140. § 3) bekezdés b) pontja értelmében az emberölés minősített esetének számít, ha a passzív alany terhes nő.³²⁴ Ebben az esetben az elkövető nyilvánvalóan a magzati életet is sérti, nem kizárólag az anya életét. A lengyel büntetőjog 152–153. §-a a magzatelhajtás súlyosabban minősülő eseteként szabályozza, ha azt az anya testén kívüli életre alkalmas magzaton követik el.³²⁵ Az erőszakkal történő terhességmegszakítás esetében kiszabható 10 év szabadságvesztés nem éri el, de kellően megközelíti az emberölés esetén kiszabható büntetést, ezzel kellően kifejezi azt, hogy a cselekmény önálló életre képes emberi lény ellen irányul. Ugyanakkor e megoldással szemben érvként hozható fel, hogy nehezen állapítható meg a magzat tényleges életképessége, ez leginkább feltételezés marad. Másfelől pedig e szabályozás mesterséges (bár logikusnak tűnő) határvonalat húz a magzati élet folyamatában.

³²⁴ Criminal Code of Czech Republik.

³²⁵ Polish Penal Code Act of 6 June 1997.

Életvégi döntések, különös tekintettel az eutanáziához kapcsolódó magatartásokra

Míg Magyarországon egyfajta tabunak számít az eutanázia, addig a Benelux államokban közel két évtizedes gyakorlatra tekint vissza az eljárás.³²⁶ Egy e mű írásakor megjelent rövid cikk szerint az igen beszédes nevű Dignitas svájci cég számára újszerű technológiát és az ehhez szükséges – meglehetősen bizarr módon – „Sarco”-nak nevezett eszközt fejlesztettek a minél gyorsabb és kíméletesebb végrehajtás érdekében. Bár úgy tűnik, Svájc egyelőre nem kér az újszerű technológiából (sőt a nevezett cég elérhető honlapján³²⁷ sincs erre vonatkozó utalás), azért figyelemre méltó, hogy a nemzetközi téren kisebb iparág alakult az eutanázia köré.³²⁸ Ugyancsak e mű elkészülésének idején indult meg az eutanázia legalizációja a szomszédos Ausztriában. Miután az Alkotmánybíróság alkotmány sértőnek találta az eutanázia tiltását, a kormány 2021 októberében törvénytervezetet nyújtott be, amellyel a súlyos, gyógyíthatatlan felnőtt betegek számára lehetővé kívánja tenni az aktív halálba segítséget.³²⁹ A decemberben elfogadott törvény szerint az előbbi feltételeknek megfelelő betegek kérhetik az aktív halálba segítséget. Ennek feltétele, hogy két orvos igazolja a beteg önálló döntési képességét és azt, hogy a döntését befolyásolásmentesen hozta meg. A betegnek 12 hét elteltével meg kell ismételnie a nyilatkozatát, hogy annak komolyságához kétség ne férjen. Végstádiumban lévő betegek esetében ez az idő 2 hétre csökkenthető.³³⁰

E trendekre tekintettel nem lehet azt állítani, hogy ne lehetne időszerűen szólni Magyarországon is az életvégi döntésekről. Szándékoltan nem az eutanázia, hanem az életvégi döntés kifejezést használtam, mert ezzel a kiterjesztő értelmezéssel szélesebb körű vizsgálatra van lehetőség.

³²⁶ Mette L. Rurup et al.: The First Five Years of Euthanasia Legislation in Belgium and the Netherlands: Description and Comparison of Cases. *Palliative Medicine*, 26. (2012), 1. 43–49.

³²⁷ Lásd: <http://dignitas.ch/>.

³²⁸ Clare O’Dea: Sarco Suicide Capsule Hopes to Enter Switzerland. *SWI swissinfo.ch*, 2021. december 11.

³²⁹ Austrian government proposes law to legalise assisted suicide. *Reuters*, 2021. október 23.

³³⁰ Nationalrat: 50 Gesetzesbeschlüsse zu Jahresende. *Republik Österreich Parlament*, (é. n.).

Az eutanázia alkotmányjogi megközelítése

Az eutanázia görög eredetű szókapcsolat. Az „eu”, azaz „jó” és a „thanatos”, azaz „halál” kifejezés egybekapcsolása a „jó halálra” utal. Az eutanázia legfőbb kérdése röviden úgy foglalható össze, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jog magában foglalja-e a halálhoz való jogot, vagyis a halál ideje és módja megválasztásának jogát. Más megközelítésben úgy is feltehető a kérdés, milyen az emberhez méltó halál. A kérdés megválaszolásához szükséges az alapfogalmak tisztázása. Ez azonban a tudományos diskurzusban nem zárult le, ezért az eutanázia kifejezés használata is vitára adhat okot.

Olvasható olyan morális érvelés, amely abból indul ki, hogy az euroatlanti kultúrák többségében a súlyos fejlődési rendellenességgel születő magzat élete elvehető, mégpedig azért, hogy ő maga ne szenvedjen egy életen át. Az ugyanebből az okból alkalmazott eutanázia ugyanakkor a roppant kevés kivételtől eltekintve nem nyert legalitást.³³¹ Némely álláspont szerint a kezelés elutasítása még az életmentő kezelés esetében sem azonosítható a tárgyalt kifejezéssel.³³² Ugyanis annak van jelentősége, hogy ebben az esetben a kezelés visszautasítása a betegség természetes lefolyását teszi lehetővé. Az ennek gátat szabó beavatkozás *A Katolikus Egyház Katekizmusának* szóhasználatával élve „tűlbuzgó gyógyításként” értelmezhető. E szerint az álláspont szerint az eutanázia kizárólag az a szándékos orvosi magatartás, amely a beteg életének kioltására irányul.³³³ E fogalmi megközelítésben a passzív eutanázia egy kezelés elmulasztása, amellyel az orvos megrövidíti a beteg életét, az aktív eutanázia pedig a beteg életének szándékos kioltását jelenti. Ebből az vezethető le – az álláspont követői szerint –, hogy az életmentő vagy az életet pusztán fenntartó kezelésnek a beteg által történő visszautasítása nem eutanázia, mert ebben az esetben a kezelés elmaradása nem az orvos mulasztása miatt történik. A beteg önrendelkezési jogával élve lemondhat a kezelésről, és ez nem azonosítható az orvosi kezelés elmulasztásával, mert e joggal csak a beteg élhet, az orvos nem. Ezért

³³¹ Varvara Coman – Jana Mafteti – Vasilica Negruț: The Right to Life. In *The 7th Edition of International Conference. The European Integration – Realities and Perspectives. Proceedings*. Galati, Danubius University Press, 2012. 239–243.

³³² Hámori Antal: Az „eutanázia” aktuális kérdései (etikai, jogi, teológiai aspektusok). *Magyar Bioetikai Szemle*, 26. (2020b), 1–2. 24–54.

³³³ Jobbágyi (2014): i. m.

a megközelítés szerint az aktív eutanázia ellentéte a beteg önrendelkezési jogán alapuló kezelés visszautasítása.³³⁴

Az alkotmányos szakirodalomban általánosan elterjedt nézet szerint a passzív eutanázia (hagyni meghalni) a beteg önrendelkezési jogának keretei között értelmezhető, ezzel szemben az aktív eutanázia (halálba segíteni) az orvos aktív magatartását feltételezné.³³⁵ Meg lehet különböztetni mind a passzív, mind pedig az aktív eutanázián belül az önkéntes és a nem önkéntes eseteket. A nem önkéntes eutanázia esetében a beteg akaratától függetlenül külső magatartás idézi elő az idő előtti halált. Az önkéntes eutanázia esetében vagy a beteg maga mond le a kezelésről (ez értelmezhető az önrendelkezési jog keretei között passzív eutanáziaként), vagy a beteg kérésére történik meg az életet megrövidítő külső beavatkozás.

Az emberi méltóság részét képező önrendelkezési jogból levezethető az egészségügyi önrendelkezés joga. A beteget az emberi méltósághoz való jogán alapuló önrendelkezési joga betegségének természetétől, annak súlyosságától, illetve gyógyulási esélyeitől függetlenül megilleti. Ez még az orvostudomány állása szerint olyan gyógyíthatatlan betegségben szenvedő személyeket is megilleti, akiknek betegsége megfelelő egészségügyi ellátás mellett is rövid időn belül halálhoz vezet.³³⁶ Ugyanakkor az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az önrendelkezés joga nem terjed ki az élet orvos általi befejezésére, sőt legitim módon korlátozható a kezelés visszautasításának joga mint a beteg önrendelkezési jogából levezethető jogosultság.³³⁷ A szakirodalomban ismert ettől gyökeresen eltérő álláspont is, amely abból indul ki, hogy az önrendelkezés nem származékos jog, hanem az emberi méltósághoz való jog immanens részét képezi. Ennek megfelelően az élet feletti rendelkezés egésze megilleti az egyént mint azzal egyedül rendelkezni jogosultat. Ebből következik a halál megválasztásának lehetősége is – vélik az álláspont követői.³³⁸

A beteg önrendelkezési jogából adódóan jogosult eldönteni, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, és az ellátás során mely beavatkozások

³³⁴ Jobbágyi (2014): i. m. 149–150.

³³⁵ Zakariás–Szirbik (2009): i. m. 1947–1995.

³³⁶ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

³³⁷ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

³³⁸ Tóth J. Zoltán: Élet vs. méltóság, az élethez való jog vs. méltósághoz való jog: Az oszthatatlansági tézis és az eutanáziahatározat. *De Iurisprudencia et Iure Publico. Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, 5. (2011), 2.

elvégzéséhez járul hozzá, illetőleg melyeket utasítja vissza.³³⁹ Az egészségügyi törvény három lépcsőben szabályozza a kezelés visszautasításának jogát. Legáltalánosabban úgy fogalmazták meg, hogy a cselekvőképes beteget megilleti az ellátás visszautasításának joga, kivéve, ha annak elmaradása mások életét vagy testi épségét veszélyeztetné. Ha azonban az ellátás elmaradása esetén egészségi állapotában várhatóan súlyos vagy maradandó károsodás következne be, abban az esetben azt csak közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban, illetve írásképtelensége esetén két tanú együttes jelenlétében utasíthatja vissza. Végül a törvény rendelkezik életfenntartó vagy életmentő beavatkozások visszautasításának lehetőségéről is. A bioetikai szakirodalomban létezik olyan álláspont, amely megkülönbözteti az életmeghosszabbító és az életfenntartó kezeléseket. Előbbi körébe azokat a kezeléseket sorolja, amelyek meghosszabbítják a biológiai életet, de képtelenek arra, hogy a terminális állapotot³⁴⁰ megváltoztassák. Utóbbiak körébe ezzel szemben azok a kezelések is beletartoznak, amelyek azt célozzák, hogy csak átmenetileg pótolják akár a keringés, akár a légzés funkcióját.³⁴¹ A kezelés visszautasítása azokra az esetekre terjed ki, amikor a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkor állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet, és gyógyíthatatlan. Lényeges, hogy a kezelés visszautasításának jogával csak az a beteg élhet, akinek állapota az ismert és elérhető kezelések ellenére sem javulna. Akinek állapota javulhatna a kezelések hatására (például akutan vérző beteg), az nem mondhat le az életmentő kezelésről.³⁴²

A jogalkotó a kezelésről való lemondást procedurális keretek közé szorította. Ennek egyértelmű célja az élet állam általi védelme. A háromtagú orvosi bizottság, a nyilatkozat megismétlésének kötelezettsége mind azt a célt szolgálja, hogy a beteg az állapotáról és a kezelések lehetőségeiről, egészen pontosan az ezek hiábavalóságáról való tudomásszerzést követően a lehető legmegalapozottabb döntést hozza meg. Az életfenntartó kezelés visszautasítása sem értelmezhető úgy, hogy a beteg lemondana az élethez fűződő alkotmányos jogáról, mivel az életének elvesztése a kezelések nélkül is rövid időn belül bekövetkezne.

³³⁹ Eütv. 15. § (2) bek.

³⁴⁰ „Terminális állapotúnak tekinthető az a beteg, akinek gyógyíthatatlan a betegsége, állapota progrediál (azaz előrehalad), s ez várhatóan fél éven belül a beteg halálához vezet.” Az Egészségügyi Minisztérium szakmai irányelve a terminális állapotú daganatos felnőtt és gyermek betegek hospice és palliatív ellátásáról. *Egészségügyi Közlöny*, (2010), 7. 1458–1547.

³⁴¹ Blasszauer Béla: *Eutanázia*. Budapest, Medicina, 1997b. 35–36.

³⁴² Eütv. 20. § (3) bek.

Ugyanakkor az egészségügyi ellátást végzők kezében nincs semmilyen eszköz arra az esetre, ha a beteg jogsértő módon utasítja vissza az ellátást, kényszert, erőszakot nem alkalmazhatnak. A beteg ezzel a magatartásával semmilyen deliktualis cselekményt nem követ el. Nincs olyan büntetőjogi tényállás, amely szankcionálná, ha valaki az alakiságok megkerülésével, tulajdonképp jogsértő módon mond le az orvosi kezelésekről. A büntetőjogi védelem határa e tekintetben az egyén önrendelkezési joga. Hangsúlyozni kell, hogy a vizsgált eset közel sem vethető össze az öngyilkossággal, mert az egyén magatartása nem közvetlenül a halál mint eredmény elérésére irányul. Ugyan az öngyilkosság sem büntetendő, azonban ennek ellenére sérti az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, hiszen az nem foglalja magában a halálhoz való jogot is.

A beteg önrendelkezéshez való joga azonban a kezelésről való lemondás területén sem korlátlan. Mások élete, testi épsége természetes korlátként is felfogható, bár azt a jogalkotó külön is nevesíti. A büntetőjogi védelem ebben az esetben is elmarad, mert nincs olyan materiális veszélyeztető tényállás, amely elkövethető lenne akár az életmentő, akár más orvosi kezelésről való lemondással is. Ez még abban az esetben is igaz, ha az ennek eredményeként kialakult állapot miatt az egyén nem képes eleget tenni gondozási kötelezettségének. A gondozási kötelezettség elmulasztásával vagy a kiskorú veszélyeztetésével kapcsolatban feltehető az a kérdés, hogy milyen megítélés alá esik, ha valaki visszautasít egy kezelést, amely miatt olyan állapotba kerül, amely miatt nem tud gondoskodni olyanról, akiről egyébként kötelezettsége lenne? Hiszen ebben az esetben az állapotromlás nem egészen rajta kívül eredő állapot miatt következett be. Alapvetően mindenkitől csak olyan fokú gondozási kötelezettség várható el, amelynek állapotánál fogva eleget tud tenni. Van ugyan büntetőjogi relevanciája annak, hogy a gondozásra egyébként köteles személy miért került olyan állapotba, amelynél fogva konkrét helyzetben képtelen eleget tenni e kötelezettségének, de a kezelés visszautasítása miatt bekövetkező állapotromlás nem alapoz meg büntetőjogi felelősséget. Ebben az esetben a kezelés visszautasítása és a konkrét helyzetben jelentkező gondozási kötelezettség elmulasztása miatt bekövetkező veszélyhelyzet között ugyanis nincs meg a kellő oksági kapcsolat.

Az önrendelkezési jogból levezethető kezelés visszautasítása jogának különös esete az úgynevezett élő végrendelet. Ennek alapján a cselekvőképes személy közokiratban – esetleges cselekvőképtelenségével előre számolva – a jövőre nézve visszautasíthat meghatározott vizsgálatokat, kezeléseket, többek között az életfenntartó, életmentő beavatkozásokat, arra az esetre, ha később gyógyíthatatlan betegségben szenvedne, és betegsége következtében önmagát fizikailag ellátni

képtelen lenne, illetve fájdalmai megfelelő gyógykezeléssel sem lennének enyhíthetők. A beteg ugyancsak közokiratban megnevezheti azt a cselekvőképes személyt, aki cselekvőképtelensége esetén helyette eljárva a fenti jogát gyakorolja. Mivel adott helyzetre nézve kellően súlyos döntés előzetes meghozataláról van szó, ezért a jogalkotó biztosítja, hogy e nyilatkozatok a későbbiekben bármikor – akár a cselekvőképesség elvesztését követően – mindenféle alakíságot nélkülöző módon visszavonhatók.³⁴³ Az eljárásban némi egyszerűsítést hozott a 24/2014. (VII. 22.) AB határozat, amely hatályon kívül helyezte az egészségügyről szóló törvénynek azt a rendelkezését, amely szerint a beteg nyilatkozata csak abban az esetben volt érvényes, ha a pszichiáter szakorvos szakvéleményben igazolta, hogy a személy döntését annak lehetséges következményei tudatában hozta meg.³⁴⁴

Speciális korlátként érvényesül a várandós nő egészségügyi önrendelkezésével szemben a magzat életének védelme. Az Alkotmánybíróság abortuszhatározataiból kitűnik, hogy a magzatnak nincs alanyi joga a megszületéshez. Ez nem jelenti azt, hogy a magzati élet védelméről lemondhatna az állam. E védelem egyik eszköze, hogy a várandós beteg nem utasíthatja vissza az életfenntartó vagy életmentő beavatkozást, ha előreláthatóan képes a gyermek kihordására.³⁴⁵ Ebben az esetben a kezelés visszautasítása nem csupán az anya, hanem a magzat halálát is jelentené. A jogalkotó úgy döntött, hogy a beteg várandós nő önrendelkezési joga elé helyezi a magzati élet védelmét, mégpedig határidőkre tekintet nélkül. Előfordulhat olyan eset, hogy a nő a saját egészségi állapotát krízishelyzetnek értékelve – a törvényi határidőket figyelembe véve – az abortusz mellett dönt. E döntésével kétségtávolan rendelkezik a magzat életéről. Ugyanakkor a saját életéről való rendelkezés körében, illetve azzal összefüggésben nem rendelkezhetne a magzati életről. Pedig az anya gyógyíthatatlan és rövid időn belül az élet elvesztésével járó betegsége méltán krízishelyzetnek tekinthető. A krízisindikáció a törvényi határidőkön (a 12., illetve meghatározott esetekben a 18. hét) túl nyilvánvalóan nem vehető figyelembe, de ezen időszakon belül az a sajátos helyzet áll elő, hogy az anya művi terhességmegszakítás körében rendelkezhet a magzati élet felett, saját életét érintően pedig nem hozhat olyan döntést, amely hasonló eredménnyel járna a magzati életre nézve.

³⁴³ Eütv. 22. § (1)–(3) bek.

³⁴⁴ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat.

³⁴⁵ Eütv. 20. § (6) bek.

Más megítélés alá esik az az eset, amikor a beteg nincs abban az állapotban, hogy az orvosi tájékoztatásokat követően megalapozott, tudatos döntést hozzon. Ilyen lehet a beteg cselekvőképességet kizáró vagy egészségügyi rendelkezés területén korlátozó állapota (például kómában van, pszichés betegségben vagy szellemi fogyatkozásban szenved), vagy akár az életkorból eredő cselekvőkép-telenség vagy korlátozott cselekvőképesség. Az ilyen állapotban lévő betegeket a jogalkotó fokozottan védi. Ezért ha cselekvőképtelen beteg, továbbá korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében az egészségügyi ellátással összefüggő jogok gyakorlása tekintetében részlegesen korlátozott beteg esetén az életmentő vagy életet fenntartó ellátás visszautasítására kerül sor, az egészségügyi szolgáltató kérelmet terjeszt elő a beteg beleegyezésének bíróság általi pótlása iránt. A kezelőorvos a bíróság jogerős határozatának meghozataláig köteles a szükséges és indokolt ellátások megtételére. Közvetlen életveszély esetén a szükséges beavatkozások elvégzéséhez bírósági nyilatkozatpótlásra természetes módon nincs szükség, hiszen az ezzel járó idővesztés veszélyeztetné a beavatkozás sikerét. A kezelőorvos kötelezettségei teljesítése érdekében szükség esetén a beteg nevében eljáró személlyel szemben igénybe veheti a rendőrség közreműködését.³⁴⁶

Az önrendelkezés joga a beteget illeti meg. Az emberi méltóságból sem vezethető le más megoldás. Az egészségügyi törvény indokolása szerint ebben az esetben viszont a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes beteg helyett az ő önrendelkezési jogát vagy törvényes képviselője, vagy – az aktív végrendelet esetében – az általa erre feljogosított személy gyakorolja. Csakhogy amikor az egyéni cselekvési autonómia körébe tartozóan a jog más személy fel-lépését intézményesíti, abban az esetben nem az önrendelkezési jogot „ruházza át” másra. A vázolt ellentmondás feloldását az Alkotmánybíróság abban látta, hogy a „helyette történő joggyakorlás” kifejezés az önrendelkezési jog egyidejű törvényi korlátozása mellett biztosít másnak döntési lehetőséget. Ezzel szemben az önrendelkezési jog „helyette történő gyakorlása” – a személyiségtől elvá-laszthatatlan volta folytán – fogalmilag kizárt. Alkotmányossági szempontból az „Eütv. idézett eseteiben így arról van szó, hogy a korlátozottan cselekvőképes, illetve cselekvőképtelen betegek esetében – míg ez az állapot fennáll – az önren-delkezési jog érvényesülését a törvényi szabályozás nem teszi lehetővé, a beteg helyett törvényes képviselője, vagy az erre feljogosított más személy jár el”.³⁴⁷

³⁴⁶ Eütv. 21. § (2)–(3) bek.

³⁴⁷ 36/2000. (X. 27.) AB határozat.

E megállapítás több kérdést is felvet. Egyrészt nem ad magyarázatot arra, hogy miként kell értelmezni a törvényes képviselők jogát a kezelés visszautasítására. A határozat az önrendelkezési jog átruházását fogalmilag kizártnak tételezi, holott valójában annak egy külön nevesített formája, az egészségügyi önrendelés területén mégiscsak ez valósul meg. Ezt az ellentmondást az Alkotmánybíróság nem oldotta fel. Másfelől maga az Alkotmánybíróság is észlelte, hogy a korlátozottan cselekvőképes személyek és a cselekvőképtelen személyek azonos módon való szabályozása aránytalan, ezért az előbbi kategóriába tartozók kezelés-visszautasítási jogát a cselekvőképes és a cselekvőképtelen betegre vonatkozó rendelkezések közötti tartományban tartotta szükségesnek szabályozni. Erre vonatkozóan azonban a jogalkotó számára nem fogalmazott meg iránymutatást. Az önrendelkezési jog területén az egészségügyről szóló törvény 16. §-ának módosításával különbséget tett a két személyi kör között, ez azonban nem érinti az életmentő vagy életet fenntartó kezelés visszautasításának külön szabályait, ami az Alkotmánybíróság szerint más jellegű – közelebről meg nem határozott – alkotmányos problémákat vet fel, amelyeket a jogalkotónak kell orvosolnia.

Egy későbbi határozatában az eutanázia kérdését az emberi méltóságból levezethető önrendelkezési jog keretei között vizsgálta az Alkotmánybíróság. Eszerint a gyógyíthatatlan betegnek az a döntése, amely szerint életének minden valószínűség szerint szenvedésekkel teli hátralévő részét nem akarja végigélni, a beteg önrendelkezési jogának része. „A saját haláláról való döntés ugyanis mindenkit megillet, függetlenül attól, hogy egészséges vagy beteg. [...] Egyebek mellett ebből is következik, hogy eltérően a régebbi koroktól, [...] amikor a korszerű jogrendszerek, így a magyar jog sem tilalmazza az öngyilkosságot, csak az ahhoz nyújtott segítséget bünteti.”³⁴⁸ Az Alkotmánybíróság indokolása szerint a világnézetileg semleges alkotmányos alapokon nyugvó jogrendszer nem engedi meg, hogy az ember saját életének végét meghatározni kívánó döntésével szemben akár azt helytelenítő, akár azt támogató álláspontot foglaljanak el. Az életfenntartó kezelésről való lemondás az önrendelkezési jognak olyan része, amelynek gyakorlását a törvény más alapjog védelméhez elkerülhetetlenül szükséges mértékben korlátozhatja ugyan, de nem vonhatja el. A korlátozás indoka az állam életvédelmi kötelezettsége. Alkotmányossági kérdés legfeljebb az önrendelkezési jog korlátozásának indokoltsága lehet. Ilyen korlátozásként érvényesül a lemondás eljárási keretek közé szorítása, illetve a várandós nő

³⁴⁸ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

esetében a lemondás tiltása. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság szerint egészen más megítélés alá esik az, ha a beteg az életének más személy aktív közreműködésével kíván véget vetni. Ez ugyanis már nem kizárólagosan a beteg önrendelkezési jogát érintő kérdés, másfelől saját önrendelkezési jogának sem képezi olyan részét, amelyet a jogalkotó más alapjog védelme érdekében ne vonhatna el akár teljes egészében is. Más személyek közreműködése felveti az ő alkotmányos jogaikkal, így kiváltképp a lelkiismereti és vallásszabadságukkal való összeütközést.

Tóth J. Zoltán megkísérli átvágni a gordiuszi csomót azzal, hogy szerinte e tekintetben nincs különbség az eutanázia és az abortusz között: mindkettő igényli valaki másnak a külső beavatkozását. Márpedig ha az orvosnak lehetősége van arra, hogy lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadja az abortuszt, akkor ugyanez a jog az eutanáziával összefüggésben is biztosítható. Ezzel megszűnik a mások jogai, valamint az élethez és az emberi méltósághoz való jog közötti konfliktus.³⁴⁹ A halálbüntetés vagy az abortusz alkotmányos problematikájától eltérően az eutanázia alkotmányos kérdései nem az élethez való joggal elválaszthatatlan egységben jelentkeznek, hanem fordítva: az egyik érvényesülésével együtt járhat a másik háttérbe szorulása. Az élethez való joggal fennálló egységesség hiánya miatt nem lehet azt állítani, hogy az önrendelkezési jog e tartalma korlátozhatatlan.

Eddig azt az általánosan elfogadott irányt követtem, amely az eutanáziát a beteg-orvos kapcsolatban tételezi fel. A szó eredeti jelentéstartalmából kiindulva azonban feltehető a kérdés, hogy mi indokolja ezt a szűkítő tartalmú megközelítést. Egyetlen megoldást tartok kézenfekvőnek, mégpedig azt, hogy ez az egyetlen olyan terület, ahol jogilag szabályozott mederbe terelhető a kérdés. A döntés ugyan nem az orvosé, sőt valójában nem is orvosszakmai, hanem leginkább erkölcsi kérdés,³⁵⁰ de az orvos szakmai közreműködését olyan garanciális elemnek tételezzük fel, amely révén a jog eljárási keretek közé szorítva megengedhetővé teszi a döntés meghozatalát. Lényegében tehát azt állítom, hogy a szakirodalom azért szorítja az eutanáziát az orvosi jog keretei közé, mert más módon túlon túl parttalanná válna a megítélése, olyannyira, hogy félő, nem is lenne alkalmas szabályozási tárgy a jog számára. Mint már utaltam rá, létezik olyan álláspont, amely szerint az életmentő vagy fenntartó kezelés visszautasítása

³⁴⁹ Tóth (2005): i. m. 6.

³⁵⁰ Blasszauer Béla: Az élet végén esedékes döntések a XXI. század küszöbén. *Kharón Thanatológiai Szemle*, 1. (1997a), 1.

azért nem eutanázia, mert nem tételezi fel az orvos közreműködését. A tételes jog azonban nem ismeri az eutanázia fogalmát. Többek között ezért sem tartom kielégítőnek a fentiekben vázolt válaszlehetőséget, amely szerint az orvosi jog biztosítja a jogi diskurzus terepét. Ha a döntés erkölcsi jellegű és egyébként sem az orvosé, akkor miért ne dönthetne az egészségügyi jogviszonyon kívül bárki más erről a kérdésről? Jól ismert Binder Györgyi 1993-ban elkövetett cselekménye, amellyel megölte az akkor 11 éves gyógyíthatatlan beteg gyermekét.³⁵¹ Épp az ő ügye vezetett az Alkotmánybíróság második eutanáziahatározatához. Az ő cselekménye némely megítélés szerint nem eutanázia, hanem egyszerűen emberölés. Filó Mihály érveléséből kitűnően azért nem jöhet szóba ebben az esetben az eutanázia, mert az elkövető a gyermek édesanyja volt, nem pedig beteget kezelő orvos.³⁵² Az anya által alkalmazott elkövetési magatartás a gyermek vízbe fojtása volt. Ugyan mit változtatott volna a bíróság ítéletén, ha ugyanezt a magatartást nem az anya, hanem a gyermeket kezelő orvos követi el? Jó eséllyel még súlyosabb ítéletet kapott volna, kegyelmet viszont aligha. A közreműködő személye ezért nem lehet alkalmas arra, hogy annak alapján ítéljük meg, hogy adott cselekmény mely jogterület szabályozási tárgyát képezi. Sokkal inkább a jogilag releváns cselekmények felől lehet megközelíteni a kérdést. Még akkor is, ha a jog meghatározott cselekmények elvégzésre csak bizonyos személyi kört jogosít. Minthogy az eutanázia kifejezést a tételes jog nem használja, ezért valószínűleg gondolkodásunknak nem kell egyetlen jogterületre korlátozódnia. Ezért elfogadom Blasszauer Bélának azt a megközelítését, amely szerint az általa – az elhunyt gyermek után – Andrea-ügyként emlegetett Binder-ügyet nem orvosi eutanáziának minősítette.³⁵³ Ugyanő meghatározza azokat az eseteket, amelyek semmiképp sem tekinthetők eutanáziának. Ilyen a hasznossági alapon (például a náci Németországban) történő életkioltás, az orvosi vagy gyógyszerellátás hiánya miatt bekövetkező halál, illetve a biológiai halál ismervei közül egyik vagy többnek az elhagyása a sikeresebb szervtranszplantáció érdekében.³⁵⁴ E határok meghúzásával a jog által egyébként sem szabályozott eutanázia mint a további szenvedésektől megkímélő halál értelmezhetővé válik az orvosjogon kívül eső jogviszonyokban is. Ez a büntetőjog számára is értelmezhetővé teszi

³⁵¹ Eutanázia: az Alkotmánybíróság április 28-án hirdet határozatot. *Hvg.hu*, 2003. április 16.

³⁵² Filó Mihály: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. *Kharón Thanatológiai Szemle*, 3. (1999), 1–2.

³⁵³ Blasszauer (1997b): i. m. 56.

³⁵⁴ Blasszauer (1997b): i. m. 60–62.

e magatartásokat az emberölés és az öngyilkosságban közreműködés bűncselekmény törvényi tényállás megítélése szempontjából. A büntetőjogi szakirodalomban elterjedt, hogy az itt felvetett határeseteket eutanáziajellegű cselekményként tárgyalják.³⁵⁵ A későbbiekben e kiterjesztően értelmezett felfogás tükrében vizsgálom az eutanázia és a büntetőjog kapcsolatát.

Életvégi döntések a keresztény etika szerint

Az eutanázia keresztény etikai vizsgálatai szükségszerűen legalább két kérdést vetnek fel. Az egyik, hogy az ember megválaszthatja-e halálát? A másik felmerülő kérdés: a „Ne ölj!” parancsot lehet-e úgy értelmezni, hogy „Tartsd életben mindenáron!”? Ez utóbbi kérdés – miként a parancsot is – szólhat az egyénhez saját magára nézve, és szólhat az egyénen kívül mindenki másához is. Az egyénnek saját magára nézve az a kérdés, hogy vallási, erkölcsi kötelezettsége-e saját életét az adott egészségi állapotának keretei között a lehető legvégsőkig hosszabítani, vagy az életnek a kezelésekre visszautasításával járó megrövidítése a „Ne ölj!” parancsotba ütközik-e. Hasonlóképp merül fel a kérdés a kívülállók számára, vagyis hogy annak, akinek adottak az elvi lehetőségei, mindent meg kell-e tennie a másik ember életben tartása érdekében, vagy meghatározható olyan pont vagy állapot, amelyben az emberi élet tisztelete az élet halálnak való átengedését írja elő. A feltett kérdésekre adott mindent kimerítő válasz meghaladná e munka kereteit, és igen messzire vezetne a keresztény értékek büntetőjogi védelmétől. Ezért szükségszerűen csak azoknak az álláspontoknak a bemutatására szorítkozom, amelyek közelebb vezetnek az eredeti kutatási célokhoz.

Abban minden világi és egyházi forrás között egyetértés mutatkozik, hogy az eutanáziának különböző formái vannak attól függően, hogy ki dönt a kérdésben, illetve attól függően, hogy az – itt most tudatosan büntetőjogi kifejezést használva – elkövetési magatartás aktív cselekvés vagy szándékos mulasztás.³⁵⁶ Mind jogi, mind erkölcsi, mind keresztény vallási alapon jelentős különbségek mutathatók ki az eutanázia különböző formái között. A katolikus egyház álláspontja egyértelmű az eutanázia formáit illetően. Az általa használt fogalom

³⁵⁵ Deres Petronella – Domokos Andrea: *Büntető anyagi jog III. az új Btk. alapján*. Budapest, Patrocinium, 2013. 41–42.

³⁵⁶ Hámos Antal: Az eutanázia problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi tekintéssel). *Iustum Aequum Salutare*, 6. (2010b), 2. 25–44.

inkább az orvostudomány beavatkozására utal, amelynek célja a betegség fájdalmainak enyhítése és az agónia oldása, néha még az élet idő előtti végének kockázatával is. Az eutanázia alatt olyan cselekedetet vagy mulasztást kell érteni, amely természeténél vagy szándékánál fogva halált okoz a fájdalom megszüntetése érdekében. Az eutanázia tehát az alkalmazott szándékok vagy módszerek szintjén helyezkedik el.³⁵⁷

A katolikus egyház – és valamennyi keresztény egyház – eutanáziával kapcsolatos álláspontjának alapja az, hogy életnek és halálnak egyedül Isten az ura. Amikor az ember akarja meghatározni az élet végét, azaz uralni a halált, akkor azzal megpróbál Isten helyébe lépni. Az ennek alapján kifejtett tanítás szerint „semmi és senki nem engedélyezheti egy ártatlan ember halálát, legyen az magzat vagy embrió, gyermek vagy felnőtt, idős ember, gyógyíthatatlan, vagy haldokló beteg. Ezenfelül senki sem kérheti ezt az emberőlő gesztust saját maga, vagy a felelősségére bízott mások számára, sem kifejezetten, sem hallgatólagosan nem járulhat hozzá. Semmiféle hatóság nem írhatja elő és engedélyezheti jogszerűen. Ez valójában az isteni törvény megsértése, az emberi személy méltóságának megsértése, élet elleni bűncselekmény, az emberiség elleni támadás.”³⁵⁸ Az idézett *Iura et bona* nyilatkozat is elismeri, hogy igen sokféle indoka lehet annak, hogy valaki halált kér, ezek némelyike az egyén szempontjából érthető. Ez azonban semmit nem változtat azon, hogy maga a cselekmény egy emberi lény megölésének számít, azaz a „Ne ölj!” parancsolatba ütközik. Hasonló gondolatot fogalmaz meg a II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciója a következőképpen: „[...] minden, ami az élet ellen irányul: az emberölés bármely formája, a népirtás, az abortusz, az eutanázia és a szándékos öngyilkosság [...] mindezek és a hozzájuk hasonlókétségtelenül szégyenletes gaztettek”.³⁵⁹ A katolikus egyház jogi szabályai e téren roppant következetesek. A *Katolikus Egyház Katekizmusa* így fogalmaz az eutanázia kérdésében: „Bármilyen legyen is indítéka vagy eszköze, a közvetlen eutanázia azt jelenti, hogy a fogyatékos, beteg vagy halál közelében lévő személyek életének véget vetnek. Ez erkölcsileg elfogadhatatlan. Ezért minden olyan cselekedet vagy mulasztás, amely akár önmagában, akár szándékosan halált okoz azért, hogy megszüntesse a fájdalmat, az emberi természet méltóságával és Teremtőjének,

³⁵⁷ A Hittani Kongregáció *Iura et bona* kezdetű nyilatkozata az eutanáziáról. *Vatican.va*, (1980. május 5.).

³⁵⁸ *Iura et bona* (1980): i. m.

³⁵⁹ *Gaudium et spes* (1965): i. m. 27. pont.

az élő Istennek tiszteletével súlyosan ellenkező gyilkosság.”³⁶⁰ Az idézett egyházi normák alapján az rajzolódik ki, hogy a katolikus egyház az eutanáziát külső, orvosi beavatkozásnak vagy szándékos mulasztásnak tartja. Ez ugyanakkor nem érinti a beteg önrendelkezési jogát, amellyel lemond a szenvedésekkel teli életét meghosszabbító kezelésekről.

Megfontolásra érdemes álláspont, amely szerint a kegyes halál valójában a beteg személy családjának és szélesebb körben a társadalomnak hoz megnyugvást. A halálba segítest elfogadó „társadalmakat a hatékonysági gondolkodás határozza meg és elviselhetetlen tehernek érzik az egyre növekvő számú öreget és beteget. Ezek a gyengék gyakran elszigetelődnek a szinte kizárólag a termelékenység elve alapján szerveződő családtól és társadalomtól, mely szerint egy gyógyíthatatlanul gyenge életnek nincs semmi értelme.”³⁶¹ Ez alapján úgy tűnik, hogy az a kevés társadalom, amely az eutanáziát elfogadja, csupán ürügyként használja a szenvedő iránti részvétet, valójában a társadalom tagjai leginkább magukat akarják megkímélni a szenvedő ember őket is érintő szenvedéseitől.

Nem lehet megkerülni azt az esetkört, amelyben a halált rendkívüli szenvedések előzik meg, illetve kísérik. A katolikus tanítás szerint mindezen szenvedések Jézus szenvedéseiben való osztozásként foghatók fel. Azonban természetes emberi törekvésként fogadják el a szenvedések enyhítésének igényét. Még abban az esetben is, ha ez a tudat és a lelkiismeret elhomályosulását okozza, azaz a fájdalom csillapítása érdekében megengedett a tudatot módosító, bódító hatású szerek használata. XII. Piusz idevonatkozó kijelentése szerint ez akkor megengedett, ha nincs más eszköz, és ha ilyen körülmények között ez nem akadályozza a vallási és erkölcsi kötelességek teljesítését.³⁶² Ez magában foglalja azt is, hogy a fájdalom csillapítása csak addig megengedett, míg az egyén rendelkezik azzal az értelmi és érzelmi képességbeli minimummal, amely a vallási kötelezettségek teljesítéséhez szükséges. A magam részéről úgy gondolom, hogy e rendkívül szigorú követelmény egészen addig értelmezhető, amíg a szenvedések maguk nem járnak azzal, hogy a szenvedő ezek következtében elveszíti értelmi és érzelmi képességeit.

A halál kiváltását a katolikus társadalmi tanítás megkülönbözteti attól az esettől, amikor a beteg elutasítja a „túlzott kezelést”. A túlságosan haszontalan, terhes kezelések visszautasíthatók. Ez még akkor is igaz, ha ezzel a beteg saját halálát

³⁶⁰ A Katolikus Egyház Katekizmusa. *Katolikus.hu*, (é. n.). 2324. pont.

³⁶¹ *Evangelium vitae* (1995): i. m. 64. pont.

³⁶² XII. Piusz pápa: Beszéd az orvosokhoz, 1957. február 24. *Acta Apostolicae Sedis XLIX*, (1957).

siettet. ³⁶³ Ez esetben a halál nem a kezelés visszautasításának, hanem a betegségnek a következménye. A *Iura et bona* még a gyógyítás és a gyógyíttatás mindenkor erkölcsi kötelessége mellett foglalt állást. E merev erkölcsi szabályt később II. János Pál úgy értelmezte, hogy e „kötelezettséget a konkrét helyzetekhez kell mérni; tehát mérlegelni kell, hogy a rendelkezésre álló gyógyítási lehetőségek tárgyilagosan arányban állnak-e a várható gyógyulással. A rendkívüli vagy aránytalan beavatkozásokról való lemondás nem azonos az öngyilkossággal vagy az eutanáziával; sokkal inkább az emberi állapot elfogadása a halál színe előtt.” ³⁶⁴ A kezelés visszautasítása legfeljebb csak felgyorsítja a természetes folyamatokat. A katolikus társadalmi tanítás a halál kiváltásával azonos módon ítéli meg a halál bekövetkezésében való közreműködést és a halálra való rábeszélést.

A „Ne ölj!” parancsolat határaitra feltett kérdésre adott válasz protestáns etikai alapokon állva szintén az élet szentségéből indul ki. Az élet Isten ajándéka, amely felett egyedül ő rendelkezhet. Ezért evidencia az aktív eutanázia bármely formájának elutasítása. Ugyanakkor ugyanilyen evidencia a fájdalom csillapításának gyakorlatilag korlátlan lehetősége. Szemben a katolikus állásponttal nincs annak jelentősége, hogy a beteg a fájdalomcsillapítók hatására képes-e eleget tenni erkölcsi és vallási kötelezettségeinek, vagy sem. A protestáns álláspont szerint ez nem üdvösség kérdése. Ha az lenne, akkor az értelmi képességek híján lévőket eleve kizárnák a kegyelemből. Minthogy azonban ez abszurdítás lenne, ezért megengedhető akár az értelmi képességek elvesztésével járó fájdalomcsillapítás is.

A protestáns teológia az ember betegségből fakadó szenvedésének semmiféle szakralitást sem tulajdonít. Másfelől a mindenáron való életben tartás, a mindenáron való élni akarás felveti az élet bálványozásának gondolatát. ³⁶⁵ Ezzel az Isten kezébe letett élet fogadható el, amely magában foglalja a földi élet végességének méltósággal való elfogadását. Az az állapot, amelyben a szenvedő életben tartása kizárólag gépi úton valósítható meg, felveti a biológiai élet és az élet méltóságának egymással való összefüggését, mert az élet „ebben az esetben is több, mint a biológiai életben tartott szövetek együttese” ³⁶⁶ Ha az életfunkciók kizárólag gépi úton tarthatók fent, és semmi lehetőség, esély nem mutatkozik arra, hogy

³⁶³ Hámori Antal: Az eutanázia fogalma és kánonjogi minősítése. *Magyar Sion*, új folyam 46. (2010a), 2. 177–190.

³⁶⁴ *Evangelium vitae* (1995): i. m. 65. pont.

³⁶⁵ Szűcs (1993): i. m. 232.

³⁶⁶ Szűcs (1993): i. m. 232.

ebben változás állhatna be, akkor a protestáns teológia számára elfogadható az élet mesterséges fenntartásának megszüntetése.

Az életvégi döntések büntetőjogi megítélése

A kérdés büntetőjogi megítélése viszonylag kevés vitára okot adó területe a büntetőjognak. Érdekes azonban ebből a szempontból szemügyre venni azokat a tényállásokat, amelyek bármiféle kapcsolatot mutathatnak akár az aktív, akár a passzív eutanáziával. Ilyen lehet az öngyilkosságban közreműködés, az emberölés és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés egyaránt. Az első két cselekmény esetében abból az axiómából lehet kiindulni, hogy az emberölés büntetendő, az öngyilkosság viszont nem. Ez utóbbi nem azért nem az, mert ne volna a társadalomra veszélyes vagy káros. Nagyon is az. Éppen ezért az erre való felbujtás, az ehhez való segítségnyújtás már méltán számíthat büntetőjogi üldözésre. Ugyanakkor az öngyilkosságot megkísérlő személy büntetése mellett nem lehet legitim indokokat felsorakoztatni. Valójában az öngyilkosságot megkísérlőnek gyógyításra, és nem büntetésre van szüksége. Ha kellően tágan értelmezzük az öngyilkosságot, akkor idesorolható minden olyan haláleset, amelyet közvetlenül vagy közvetve az áldozatnak valamilyen pozitív vagy negatív magatartása idézett elő, feltéve, hogy tudta, hogy magatartása szükségképpen erre az eredményre vezet.³⁶⁷ E kontextusban az egyén által kezdeményezett eutanázia felfogható öngyilkosságnak is. Az életmentő vagy az életet fenntartó kezelés visszautasításának joga nem értelmezhető ekként, mert a halál valódi oka nem a kezelés elmulasztása, hanem a beteg meglévő állapota, amely kezelés rövid időn belül az érintett személy halálát idézheti elő.

Ezért az önkéntes passzív eutanáziához sorolható cselekmények kizárólag az egészségügyi önrendelkezéssel összefüggésben értelmezve kívül esnek a büntetőjog területén. Más esetben felvetik az öngyilkosságban való közreműködés lehetőségét. Az indokok kifejtésére részletesebben az önkéntes aktív eutanáziához sorolható cselekmények büntetőjogi vonzatánál térek ki.

A nem önkéntes aktív halálba segítség tulajdonképpen emberölés, hiszen az elkövető szándékos magatartása idézi elő a sértett halálát anélkül, hogy ő erre vonatkozó, jogilag értelmezhető akaratnyilvánítást tett volna. Mivel a hazai

³⁶⁷ Émile Durkheim: *Az öngyilkosság*. Ford. Józsa Péter. Budapest, Osiris, 2003.

jog nem ismeri a kívánatra ölést, a minősítésen a sértett kifejezett kérése sem változtatna, legfeljebb mint enyhítő körülmény vehető figyelembe. Jól példázza ezt Binder Györgyi esete.

A nem önkéntes passzív eutanázia fogalmi körébe általában azok a cselekmények tartoznak bele, amelyek esetében az egyén nincs abban a helyzetben, hogy kifejezze akaratát. Másként megfogalmazva: akaratnyilvánításra képtelen állapotban van, ennél fogva másvalaki hozza meg a döntést a beteg helyett arról, hogy nem tartja fenn tovább az életben tartó kezelést, azaz elmulasztja azokat az eljárásokat, kezeléseket megtenni, amelyek az érintett személy életét fenntartják.³⁶⁸ Az idetartozó cselekmények mulasztással elkövetett emberölésnek minősülhetnek, amennyiben a döntést meghozó személy nem rendelkezik valójában döntési jogosultsággal, illetve nem a döntési jogosult meghatározott jogi rendben kinyilvánított akaratát hajtja végre. Ebben az esetben a sértett nem nyilvánította ki a bizonyosan halállal végződő betegség természetes lefolyására vonatkozó akaratát, mert olyan állapotban van, amely ezt kizárja, vagy az akaratnyilatkozata jogilag nem érvényes a cselekvőképességének hiánya vagy korlátozása miatt. Az elkövető ennek ellenére mulasztja el azokat a cselekményeket, amelyekkel, még ha csak időlegesen is, de a sértett élete megmenthető vagy legalábbis meghosszabbítható lenne. A vázolt esetben az elkövető tudata átfogja, hogy a sértett állapota a közeli halállal fenyeget. Tudattartalma arra is kiterjed, hogy a sértett állapotában bekövetkező változások közvetlenül a sértett halálával fenyegetnek, de mutatkozik esély arra, hogy segítségnyújtó magatartásával a közvetlen veszélyt elhárítsa. Aki ennek ellenére elmulasztja a tőle elvárható segítségnyújtást, az nem a segítségnyújtás elmulasztásának minősített esete miatt vonható felelősségre, mert ennél a cselekménynél a halálra mint eredményre kiterjedően legfeljebb gondatlanság terheli az elkövetőt. Megjegyzést érdemel, hogy ismert ezzel ellentétes szakirodalmi álláspont is, amely megengedi a halál bekövetkezésére kiterjedő szándékosságot is.³⁶⁹ Ellenben, akinek tudata átfogja a sértett állapotát, a halál veszélyét és azt, hogy a beavatkozás elmulasztása következtében ez igen nagy valószínűséggel bekövetkezik, és mindennek ellenére nem nyújt segítséget, arról elmondható, hogy látja előre cselekménye lehetséges következményeit, és azokat vagy kívánja, vagy legalábbis közömbös velük szemben.

³⁶⁸ Trilok Singh: Understanding Euthanasia: Right To Life or Death. *Legal Service India*, (é. n.).

³⁶⁹ Földvári–Erdősy–Tóth (2002): i. m.

Az önkéntes aktív eutanáziához kapcsolódó témaként a beteg saját kérésre történő halálba segítésének önálló tényállásban nevesítése nem idegen a magyar és általában az európai büntetőjogtól. A 17–18. századig uralkodó keresztény valláserkölcse a halál bárminemű kiváltását ölesnek tartotta. Ettől az időszaktól kezdődően azonban megjelentek azok a vélemények, amelyek szerint az eutanázia körébe tartozó cselekményeket az emberöléstől különálló, privilegizált esetként kellene szabályozni.³⁷⁰ A *Csemege-kódex* 1962-ig hatályban lévő különös részi tényállásai között megtalálni a kívánságra ölést. Eszerint: „A ki valakinek határozott és komoly kívánsága által biratott arra, hogy őt megölje; három évig terjedhető börtönnel büntetendő.”³⁷¹ Ezzel valójában privilegizált eset lett a kívánatra ölés. E cselekmény később beolvadt az emberölés tényállásába. Érdemes megemlíteni, hogy más államokban továbbra is megmaradt a kívánatra ölés mint enyhébben minősülő emberölés. Például a román büntetőjogi kódex 190. szakasza szerint az orvosilag igazoltan súlyos és gyógyíthatatlan betegségben szenvedő beteg ismételt, tudatos, önálló kérésére történő megölése az emberölés privilegizált esete, amely az „áldozat kérésére történő emberölés” címet viseli.³⁷² A román büntetőkódex „növeli a tétet” azzal, hogy amennyiben bármely feltétel hiányzik az előzőek közül, abban az esetben az emberölés minősített esetét állapítják meg.³⁷³

A régi Btk. új tényállásként fogalmazta meg az öngyilkosságban közreműködést, amelyet az követett el, aki mást öngyilkosságra rábírt, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújtott, ha az öngyilkosságot megkísérelték vagy elkövették.³⁷⁴ E cselekmény természetes módon nem azonosítható teljes mértékben az önkéntes aktív eutanázia fogalmával, csupán létezik a két esetcsoportnak mint halmaznak a közös metszete. Az idetartozó eutanáziát célzó cselekmények büntetőjogi megítélése lehet az öngyilkosságban közreműködés. Így az öngyilkossághoz való segítségnyújtással megvalósuló cselekmény esetkörébe beletartoztak azok a cselekmények is, amelyek az önkéntes aktív eutanáziával mint asszisztált öngyilkossággal azonosíthatók. Eszerint az „asszisztens” csupán segítséget nyújt az életének önkezelével véget vetni akaró személy számára, de

³⁷⁰ Filó (1999): i. m.

³⁷¹ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről 282. §.

³⁷² Penal Code of Romania of July 17, 2009 (updated) Law no. 286/2009.

³⁷³ Gabriela Nemțoi: The Right to Life versus the Right to Die. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 8. (2020), 1. 1–15.

³⁷⁴ 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről 168. §.

ölési cselekményt nem követ el. Például segít beszerezni a szükséges szereket, anyagokat, de azokat nem adja be a meghalni vágyónak, hanem neki magának kell azokat bevennie.

Az új Btk.-ban hasonló módon szabályozták a tényállást az alábbiak szerint: „162. § (1) Aki mászt öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntett miatt [...]”.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik [...]”³⁷⁵

Az elkövetési cselekményeket aszerint különbözöképp határozták meg, hogy miként alakul az elkövető és a passzív alany életkora. További elhatárolási kérdéseket vet fel, hogy az elkövető életkorától függően nem öngyilkosságban közreműködést, hanem emberölést követ el az, aki tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt öngyilkosságra rábír, ha az öngyilkosságot elkövetik.³⁷⁶ Ez utóbbi eset a már említett nem önkéntes aktív eutanázia területéhez tartozó cselekményekkel mutat rokon vonásokat, tekintettel arra, hogy a tényállásban nevesített cselekvőképtelen személyek nem tehetnek az egészségügyi rendelkezési jog körében önállóan érvényes jognyilatkozatot, mi több általában az öngyilkosságra vonatkozó akaratelhatározásra sem képesek. Ez utóbbi körülményre tekintettel az ilyen személyek esetében a segítségnyújtással megvalósuló öngyilkosság fogalmilag kizárt, e tevékenység „segítése” tényleges módon a rábírással azonosítható.³⁷⁷

Az öngyilkosságban közreműködés két elkövetési magatartással valósítható meg: az öngyilkosságra való rábírással és az öngyilkossághoz való segítségnyújtással. Az előbbi felbujtásszerű magatartásként kialakítja az öngyilkosság szándékát, az utóbbi pedig valójában bűnsegédi magatartásként lenne értelmezhető abban az esetben, ha az öngyilkosság büntetendő cselekmény lenne. Ennek híján *sui generis* bűnsegédi jellegű magatartások értékelhetők tényállásszerű cselekményként, azaz mind a fizikai segítségnyújtás, mind pedig a pszichikai bűnsegély.

A bűncselekmény nyitott tényállás jellegéből eredően a fizikai segítségnyújtás számtalan magatartásformát felölel. Ilyen lehet többek között az eszközök, anyagok beszerzése, rendelkezésre bocsátása, a felvilágosításnyújtás. A pszichikai

³⁷⁵ Btk. 162. § (1)–(2) bek.

³⁷⁶ Btk. 160. § (5) bek.

³⁷⁷ 3/2013. Büntető jogegységi határozat.

bűnsegédi magatartás nem lehet alkalmas arra, hogy kiváltsa az öngyilkosság szándékát, mert az már rábírás lenne, ezért e magatartás legfeljebb szándékerősítő hatású lehet. A szakirodalom megosztott abban a kérdésben, hogy az öngyilkosság passzív nemtevéssel való elősegítése alkalmas lehet-e az öngyilkosságban való közreműködés megállapítására. Feltételezhető olyan eset, amelyben a sértett olyan egészségügyi állapotban van, amely közeli halállal fenyeget, az állapotában olyan irányú és mértékű változás áll be, amely közvetlen életveszélyt eredményez, és ebben a helyzetben arra kéri az ott lévő személyt, hogy ne avatkozzon be, ne nyújtson olyan segítséget, amely az életét rövid távon ugyan, de megmenntené. Ebben a helyzetben a sértett vázolt kérése arra irányul, hogy hagyják őt meghalni. Létezik olyan álláspont, amely szerint az, aki ilyen helyzetben speciális segítségnyújtási kötelezettségének nem tesz eleget, mulasztásos emberölést követ el, az öngyilkosság helyszínén való passzív jelenlét más esetben pedig a segítségnyújtás elmulasztásának megállapítására lehet alkalmas.³⁷⁸ Más nézet szerint az öngyilkossághoz való segítségnyújtás megvalósulhat mulasztással is, azaz a sértett életének akár pillanatnyi megmentésére irányuló konkrét magatartás elmulasztásával.³⁷⁹ Véleményem szerint a passzív nemtevéssel megvalósuló magatartás alkalmas lehet az öngyilkosságban való közreműködés megállapítására. E cselekmények alkalmasak lehetnek a nem orvosi önkéntes passzív eutanázia körébe tartozó magatartások megítélésére. Az aktív magatartásban megnyilvánuló segítségnyújtás – amely nem vitatottan megvalósítja az öngyilkosságban közreműködést – pedig már az önkéntes aktív eutanázia területéhez sorolható cselekmények kategóriájába tartozik.

Az öngyilkosságban közreműködés alapesetének elkövetője bárki lehet, sértette pedig általában bármely tizennyolcadik életévét betöltött és akaratnyilvánításra legalább korlátozottan képes személy. Ugyanígy felelősségre vonható a tizennyolcadik életévét be nem töltött elkövető is, ha a sértett akaratnyilvánításra legalább korlátozottan képes tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személy. Ha az elkövető a tizennyolcadik életévét már betöltötte, és az általa öngyilkosságra rábírt legalább korlátozott akaratnyilvánítási képességgel rendelkező passzív alany a tizennegyedik életévét betöltötte, de tizennyolcadik életévét még nem, abban az esetben az öngyilkosságban közreműködés minősített esete valósul meg. Amennyiben a cselekmény öngyilkosságra rábírással valósul meg, és passzív alanya (az öngyilkos) a tizennegyedik

³⁷⁸ Kis–Hollán (2011): i. m. 31.

³⁷⁹ Horváth Tibor et al.: *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 1999. 89.

életét sem töltötte be, vagy betöltötte ugyan, de akaratnyilvánításra képtelen, abban az esetben függetlenül az elkövető életkorától nem az öngyilkosságban közreműködés, hanem az emberölés 160. § (5) bekezdése szerinti alakzata valósul meg. Az így minősülő emberölés elkövetési magatartása között az öngyilkossághoz segítségnyújtás nem szerepel. Akaratnyilvánításra képtelen passzív alany esetén, minthogy az ilyen személy általában az öngyilkosságra vonatkozó akaratelhatározásra sem képes, segítségnyújtással az öngyilkosságban közreműködés fogalmilag nem valósulhat meg. Ilyenkor az öngyilkos magatartás „segítése” tulajdonképpen öngyilkosságra rábírás, amely a 160. § (5) bekezdésében meghatározott emberölés megállapítására ad alapot.³⁸⁰

Az orvos-beteg viszonyra fókuszálva egyik kitűnő írásában Filó Mihály büntetőjogilag értelmezhető módon három releváns kérdést tesz fel: 1. Felelőssé tehető-e az orvos a beteg haláláért, ha nem tesz meg mindent a gyógyíthatatlan, szenvedő, közeli halállal fenyegető állapotban lévő személy életének meghosszabbításáért, és nem kezdi meg vagy idő előtt abbahagyja az életfenntartó kezelést? 2. Felelősségre vonható-e az orvos a beteg haláláért, ha a végstádiumba jutott betegnek a fájdalom csillapítása végett halálos dóziszú fájdalomcsillapítót ad? 3. Felel-e az orvos, ha az előző esetet feltételezve nem a fájdalom csillapítása érdekében, hanem kifejezetten a „könnyű halál” érdekében ad be halálos hatású szert?³⁸¹ Válaszaiban nagymértékben támaszkodik Horváth Tibor téziseire. Ezek nyomán kifejti, hogy a kérdésben feltett esetkör nem emberölés, de nem is eutanázia, mert az orvos kötelezettsége az élet megóvása, ennek érdekében minden tőle telhetőt meg kell tennie. E két válaszlehetőség kizárásával még nem kaptunk választ arra a kérdésre, hogy akkor hogyan lehet minősíteni a kérdésben feltett esetet.

Álláspontom szerint, minthogy hiányzik a betegnek a kezelés visszautasítására tett szándéknyilatkozata, nyilvánvaló, hogy a cselekmény nem értékelhető az egészségügyi jogviszony keretei között, mert az ott megfogalmazott kötelezettségeket az orvos megszegte. Amennyiben az orvos megszegi szakmájának törvényi vagy akár más írott vagy íratlan szabályait, abban az esetben az így okozott veszélyhelyzetért foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés miatt felel. Ha cselekménye következtében valaki meghal, akkor ugyanennek a cselekménynek minősített esete miatt vonható felelősségre. Kérdésként felvethető,

³⁸⁰ 3/2013. Büntető jogegységi határozat.

³⁸¹ Filó (1999): i. m.

hogyan veszélyeztethető-e valakinek az élete, aki már amúgy is a halál rövid időn belül való bekövetkezésével fenyegető állapotban van. E kérdésre az a természet szerű dogmatikai válasz adható, hogy az élet mindaddig veszélyeztethető, amíg csak van. Az élet veszélyeztethetőségének a biológiai halál vet véget. Ha másként ítélnék meg, abban az esetben az intenzív osztályon dolgozó orvosok lényegében bármit megtehetnének, amivel a beteg életét tovább veszélyeztetik, holott az az alapelv, hogy semmiféle veszélyt nem lehet fokozni, hanem annak enyhítésére kell törekedni.

Mind a foglalkozási szabály megszegése, mind a veszélyhelyzet kialakulása lehet gondatlan és szándékos egyaránt, azzal a kitételrel, hogy amennyiben a veszélyhelyzet kialakulása tekintetében szándékosság terheli az elkövetőt, akkor fogalmilag kizárt a foglalkozási szabályok gondatlan megszegése. Ezt azonban el kell határolni attól az esettől, amelyben az orvos szándékosan sérti meg foglalkozásának szabályait, tudva azt, hogy ennek következtében bizonyosan vagy igen nagy valószínűséggel beállhat a beteg halála. Ha a halál mint eredmény tekintetében gondatlanság terheli az orvost, abban az esetben a halált okozó foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés mint speciális tényállás előtérbe lép a gondatlan emberöléshez képest. Ha pedig az elkövető szándéka a halálra is kiterjed, akkor a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés háttérbe szorul a szándékos emberöléshez képest. A halmazat tehát mindkét esetben látszólagos.

A második kérdésre adott válaszában Filó nagyon helyesen kizárja a *duplex effectus* alkalmazhatóságát, mint a jog számára használhatatlan elvet. Ugyanakkor abból a – Horváth Tibornak tulajdonított – felfogásból indul ki, amely szerint nem megengedhető, hogy az orvos abba a helyzetbe kerüljön, hogy büntetőjogi fenyegetettséggel kelljen szembenéznie, amennyiben etikai és tudományos meggyőződése szerint jár el. Mindezek alapján amellet foglal állást, hogy ebben az esetben a halált a büntetőjog a fájdalomcsillapítás „mellékhatásának” tekinti.³⁸² Úgy vélem, ebbe a válaszbba a *duplex effectus* alkalmazhatóságának kizárását követően mégiscsak visszaszivárgott. A büntetőjog az orvos etikai meggyőződését legfeljebb enyhítő vagy súlyosító körülményként tudja értékelni. A fájdalomcsillapításnak is megvannak az orvosszakmai szabályai. Amennyiben ezek megszegése halált idéz elő, akkor az első kérdésre adott válasznál kifejteteket tartom elfogadhatónak ebben az esetben is.

³⁸² Filó (1999): i. m.

Végül Filó megválaszolja a „megváltó” méreginjekcióra vonatkozóan feltett kérdését, amelyben egyértelműen amellet – a kétségtelenül helyes álláspont mellett – érvel, hogy a büntetőjog ezt a cselekményt a szándékos emberöléssel azonosítja.

Az elmúlt évtizedekben kivált az Egyesült Államokban sajátos elkövetési magatartás alakult ki az emberi élet saját akaratból történő elvetetésére. A jelenleg szakirodalomban való megnevezése a „suicide by cop”, azaz a rendőr általi öngyilkosság. A maguk halálát kívánók azt használják ki, hogy az amerikai rendőrök fegyverhasználatához szükséges ingerküszöbe viszonylag alacsony. Az alkotmányos jogként értelmezett fegyverviselést³⁸³ az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága is több esetben megerősítette.³⁸⁴ Bármely rendőri intézkedés fegyveres incidensbe torkollhat. Ezért az amerikai rendőrök fegyverhasználati joga és az ennek fényében kidolgozott taktikai eljárások és intézkedési kultúra lényegesen alacsonyabbra helyezi a fegyverhasználat alkotmányos mércéjét, mint a magyar jogi környezet.³⁸⁵ Azok, akik az életüknek rendőr keze által kívánnak véget vetni, azt a megoldást választják, hogy olyan helyzetet hoznak létre, amelyben biztosak lehetnek felőle, hogy a rendőr löfegyvert fog velük szemben alkalmazni. Lényegében kiprovokálják azt, hogy a rendőr lelője őket.³⁸⁶ Természetesen a lövést leadó rendőr nincs tisztában az érintett személy valós céljaival, csupán azt a magatartást érzékeli részéről, amely kellő alappal szolgál a löfegyverhasználatához. A tényleges célzatra általában csak ezt követően derül fény (például hozzátartozók elmondása, búcsúlevél stb. révén). Sajátos módja az öngyilkosságnak, ugyanakkor erkölcsileg roppant mód elítélésre méltó magatartás, mert tudtán és akaratán kívül, jobb erkölcsi meggyőződése ellenére ölési cselekményre kényszeríti a rendőrt. Minthogy a rendőr tudata csak az adott személy magatartásának érzékelésére, értékelésére és ennek alapján a veszélyhelyzet adekvát elhárítására terjed ki, a vázolt esetben nem tartozik büntetőjogi felelősséggel az emberi élet kioltásáért.

³⁸³ Nelson Lund – Adam Winkler: Common Interpretation The Second Amendment. *National Constitution Center*, (é. n.).

³⁸⁴ Lásd: például *District of Columbia v. Heller* 554 US 570 (2008).

³⁸⁵ Vö. például Minneapolis rendőrségének szolgálati szabályzatával: *The Minneapolis Police Department Policy and Procedure Manual*. *Minneapolismn.gov*, 2022. június 1.

³⁸⁶ H. Range Hutson et al.: Suicide by cop. *Annals of Emergency Medicine*, 32. (1998), 6. 665–669.

A halálbüntetésről röviden alkotmányos és keresztény etikai szempontból

A halálbüntetés kiszabásának lehetőségét megteremtő rendelkezéseket Magyarországon az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) AB határozata helyezte hatályon kívül. A határozat abból az alkotmányos megállapításból indul ki, amely szerint „az élethez és az emberi méltósághoz való jog – állampolgárságra tekintet nélkül – minden embernek veleszületett, sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető joga”. A másik kiindulási pont az élettől és az emberi méltóságtól való önkényes megfosztás tilalma volt. Ez utóbbival kapcsolatban a határozat megállapította, hogy e tilalom megengedi az élettől és az emberi méltóságtól való nem önkényes megfosztást. Ennek a halálbüntetésre vonatkozó alkalmazhatóságát azonban az Alkotmánybíróság kizárta. Ezzel szemben úgy ítélte meg, hogy az akkori Btk.-nak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az érintett alapjog, azaz az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, hiszen e büntetési nem az élet és az emberi méltóság teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedi meg.

Az emberi jogok európai egyezményének eredeti szövege még megengedte a halálbüntetést. A nemzetközi jogfejlődés azonban változtatott ezen, és a hatodik kiegészítő jegyzőkönyv már kategorikusan tiltja a halálbüntetés alkalmazását.³⁸⁷ Ez alól legfeljebb háború esetén tehet kivételt az állam.

A halálbüntetés és az élet önkényes elvételének összefüggéseivel kapcsolatban szükséges leszögezni, hogy az önkényesség hiánya nem feltétlenül azonosítható a törvényességgel, mivel elképzelhető olyan szabályozás, amely formálisan biztosítja a törvényességet, azonban jellegénél fogva önkényes, vagy legalábbis módot ad erre.³⁸⁸ Ennek a lehetőségnek az elkerülése érdekében teszi fel Sólyom a kérdést, hogy maga a halálbüntetés önmagában véve nem önkényes büntetés-e.³⁸⁹ Válaszában leszögezi, hogy önmagában még nem perdöntő a halálbüntetés kriminológiai zsákutának való minősítése. Igaz, hogy nincs olyan bizonyíték, amely alátámasztaná a halálbüntetés kriminológiai létjogosultságát, azaz hogy

³⁸⁷ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény 1983. április 28-án elfogadott 6. kiegészítő jegyzőkönyve 1. cikk: „A halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni.”

³⁸⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

³⁸⁹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

alkalmas lenne a generálprevenációs büntetési célok elérésére. Speciálprevenációs szempontok pedig a büntetés jellegénél fogva fel sem merülhetnek. E bizonyítást nem nyert, ezért bizonytalan eredményességű büntetés a legmagasabb fokú emberi értéket veszélyeztetné. Ez nem megengedhető. Ugyanakkor érvelésében arra hivatkozik, hogy a börtönbüntetés hatékonysága legalább ennyire bizonytalan, tehát önmagában véve a kriminológiai hasznosság hiánya nem lehet érv az önkényesség megítélésének kérdésében. Meg kell hajolni ez előtt az érvelés előtt, mert valóban nem bizonyított a szabadságvesztés hasznossága, sőt egyre több érv szól az alternatív büntetések mellett a szabadságvesztés ellenében. Ezért önmagában a gyakorlati hatékonyság vagy annak hiánya nem elégséges indok. Sólyom végső válasza abból indul ki, hogy az alapvető jogok lényeges tartalma érinthetetlen. Ez jelenti az alkotmányos beavatkozás legvégső határát. Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot azonosítja e lényeges tartalommal, amelynél fogva az állam nem rendelkezhet fölötte. E jogok minden más alapjog lényeges tartalmának is részét képezik, és egyben kijelölik azok korlátozhatóságának abszolút határait is. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy az élethez és a méltósághoz való jogtól megfosztás fogalmilag önkényes. A halálbüntetés ebben az értelmezésben nem azért önkényes, mert az élethez való jog lényeges tartalmát korlátozza, hanem azért, mert az élethez és a méltósághoz való jog eleve korlátozhatatlan.

A halálbüntetést eltörlő alkotmánybíróági határozat indokolásában rámutatott arra is, hogy kriminológiai szempontból sem lehet érvelni e büntetési forma mellett. Valójában felmerül a kérdés, hogy miként került a jogba a halálbüntetés, és mi váltotta ki az eredményességéhez fűződő kétkedést, amely végül Európában a teljes tiltást eredményezte. E büntetési nem eredete minden valószínűség szerint az írott történelem előtti idők homályába veszik. A modern társadalmakban való alkalmazását éppen ezért némely forrás lényegében a szokásban jelöli meg. Axiómaként tételeztetett fel alkalmazásának jogossága, eredményessége.³⁹⁰ Így is meg lehet fogalmazni: „Mindig is volt, hogyan tehetnénk másként?” A 19. századra azonban a hazai büntetőjogi fejlődés valójában meghaladta ezt a tételt. Ugyanis a Deák-féle 1843-as büntető törvényjavaslatból már kikerült a halálbüntetés mint büntetési nem. Noha e javaslatot végül nem tárgyalták meg, azt kell mondanunk, hogy szellemiségében, humanitásában az európai élményhöz tartozott.³⁹¹

³⁹⁰ Antalfi Ágoston: A halálbüntetés jogosságának kérdéséhez. *Jogtudományi Közöny*, 5. (1870), 44. 311–319.

³⁹¹ Finkey Ferenc: *Az 1843-i évi büntetőjavaslatok száz év távlatából*. Budapest, MTA, 1942.

Amellett, hogy a büntetésnek materiális célja van, kifejezetten lelkiekben értelmezhető célt is meghatároztak. Eszerint amikor a büntetést a bűnös ember önként elfogadja, azzal a büntetés engesztelő értelmet is nyer. Ezáltal a büntetés, túl azon, hogy védi a közrendet, és óvja a személyek biztonságát, egyben gyógyító célzatú is, azaz amennyire lehetséges, hozzá kell járulnia a vétkes megjavulásához.³⁹² Ez a megfontolás a büntetés-végrehajtás szempontjából roppant lényeges, mert azt az állítást is megfogalmazza, hogy a büntetés elhordozása új kezdet lehetősége, ha az egyén bűnbánatra jut ezalatt.

A halálbüntetés minden tekintetben rendkívülinek számít. Teológiai szempontból kizárja annak lehetőségét, hogy a bűnös valaha is megbánja vétkeit, és „jó útra térjen”. Ráadásul kifejezetten olyan érzetet kelt, mintha az ember magának vindikálná az élet és halál felett való uralmat. Ennek ellenére a katolikus egyház nem zárkózik el teljesen a halálbüntetés alkalmazásától. Erre azonban csak rendkívüli esetben lát lehetőséget, ha ez az egyetlen járható út az emberek életének hatékony megvédésére a jogtalan támadóval szemben.³⁹³ Fontos, hogy ezt rendkívüli, csak és kizárólag a legvégső esetben alkalmazható büntetésként fogja fel a katolikus teológia.³⁹⁴

Fontos még megemlíteni a halálbüntetés mellett az öngyilkosságot, amely a protestáns etika szerint a legnagyobb bűn, mert a bűnösnek nincs módja a megbánásra, illetve Isten helyére lép azáltal, hogy életét a maga akaratából veszi el.

A büntetés protestáns teológiai alapjai a reformátorok gondolataiban találhatók meg. Luther teológiájában két birodalom jelenik meg. Ilyen módon a világ egészének két területét különbözteti meg, az isteni és a világi birodalmat. Isten országába azok tartoznak, akik hisznek Krisztusban, a világi birodalma pedig a gonoszokért van. Luther aszerint is élesen megkülönbözteti a két birodalmat, hogy mi jellemzi az uralkodás eszközét. A világi felsőbbség karddal uralkodik, amelynek egyik legfőbb célja a rend és a béke fenntartása.³⁹⁵ Ellenben Krisztus birodalmában nincs szükségük sem kardra, sem a világi jogra, itt Isten a szeretettel uralkodik. Az ószövetségi prófétai ígéretekben megjelenik a fegyver nélküli világ látomása, és az erről a világról való ígéretek, amelyek azt mutatják, hogy a háború nem Isten akaratából, hanem az emberi bűn következményeként van

³⁹² A Katolikus Egyház Katekizmusa: i. m. 2266. pont.

³⁹³ A Katolikus Egyház Katekizmusa: i. m. 2267. pont.

³⁹⁴ Szűcs (1993): i. m. 77.

³⁹⁵ William Ebenstein – Alan O. Ebenstein: *Great Political Thinkers. Plato to the Present*. Fort Worth, TX, Harcourt Brace College, 1991. 338.

jelen a világban.³⁹⁶ Pál apostol szavai alapján tanítja azt Luther, hogy „[m]inden lélek engedelmeskedjék a hatalomnak és felsőségnek, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől”.³⁹⁷ Luther szerint engedelmeskedni kell a világi hatalomnak, mert a rend és a béke másként nem tartható fenn. Az uralkodónak joga van büntetést alkalmazni vagy akár háborút indítani. Minthogy azonban ez egyesek érdekeit sértheti, ezért ezt az uralkodó csak a nép érdekében teheti, a néppel szemben pedig védelemmel és segítséggel tartozik, legyen szó akár külső ellenségről, akár belső jogsértésekről.³⁹⁸

Kálvin hangsúlyozza az ítélkezés méltányos és arányos voltának szükségességét. Intése szerint az ítélkező hatalomnak két végletet kell elkerülni. Az egyik a túlzott szigor, mert ez inkább sebez, azaz további konfliktusok forrása lehet ahelyett, hogy gyógyítana, azaz megbékélést teremtené. A másik véglet a túlzott engedelem, mert ezzel ártatlanok sokaságának pusztulását okozza.³⁹⁹ A legnagyobb dilemmát ebben a kérdésben a büntetéssel okozott ártalom jelentette. A legsúlyosabb ártalom természetesen a halálbüntetés, ezért Kálvin ennek magyarázatával igyekszik feloldani a büntetés elkerülhetetlensége és a szükségyszerűen vele együtt járó ártalom közötti dilemmát. Egyrésztől abból indul ki, Isten parancsa egyértelműen tiltja az ölést. Az ölés fogalma teológiai értelemben sokkal szélesebb cselekményi kört ölel fel, mint a világi jog. Idetartozik a tényleges ölési cselekménytől annak pusztá elgondolásán át egészen a másik személy megsértéséig terjedő cselekmények roppant széles köre. Ezek egy része olyan gondolati cselekmény, amely a jog számára egyáltalán nem megragadható, kívül esik a jog területén. Ezért az ítélkezés és az azzal együtt járó sérelemkezés közötti konfliktus teológiai feloldáshoz kiterjesztő értelmezést kell alkalmazni. Másfelől Kálvin, amikor a „Ne ölj!” parancsokat alapján fogalmazza meg a felsőbbség, azaz a világi uralmat gyakorló büntetőhatalmát, akkor tényleges módon is szól a legsúlyosabb bűnök esetén alkalmazható halálbüntetésről. A reformátori álláspont szerint a legfőbb törvényhozó Isten, aki maga adott kardot (földi értelemben vett ítélkezési jogot) földi szolgálai kezébe. Mégpedig éppen azért, mert büntetni rendeli az ölést. A kard a büntetéshez való eszköz, amelyet a földi hatalomnak alkalmaznia szükséges, mert ez Isten rendelése. A „Ne ölj!” parancsokat tehát arra való, hogy ne maradjon büntetlenül

³⁹⁶ Szűcs (1993): i. m. 238.

³⁹⁷ Róm 13,1.

³⁹⁸ Luther (1906): i. m. 399–410.

³⁹⁹ Kálvin János: *Institutio*. Budapest, (k. n.), 1991. 295.

a gyilkosság. Amikor az Isten szolgálatában állók fegyvert fognak a gyilkos ellen, akkor valójában a „Ne ölj!” parancsolat betartatására Isten ítéletét hajtják végre. Isten ítélkezési jogának gyakorlása és Isten ítéletének végrehajtása már nem tekinthető nyomorgatásnak és ártásnak, mert célját tekintve nem emberi. Ennélfogva Kálvin a legsúlyosabb bűnökért elfogadható büntetésnek tartja a halálbüntetést.

A büntetések célját tekintve a megtorlás kerül előtérbe. Hangsúlyozni kell, hogy a megtorlás célját nem a fájdalomközlésben vagy az újabb sérelem előidézésében látta, hanem abban, hogy mind az elkövetőt, mind másokat visszatartson az újabb elkövetéstől (generál- és speciálprevenció). Ebből a célból úgy látja, hogy a büntetés módja és mértéke társadalmanként eltérő kell hogy legyen. Sőt elismeri, hogy vannak olyan időszakok, amelyek esetében a szokásostól eltérő mértékű büntetés a kívánatos. Ilyen időszakként ismeri el a háborúkat, a lázongásokat, az éhínségeket. Lényegét tekintve egyfajta különleges jogrend alkalmazását tárja elénk. A büntetések mértékét és módját minden esetben ahhoz kell igazítani, hogy az adott társadalom adott fejlődési szakaszában mi segíti elő leginkább a büntetési célok elérését.⁴⁰⁰ A bűnösök nevelése, javítása Kálvin idejében fel sem merült. Mindezt nem róhatjuk a reformátor terhére, hiszen az akkor ismert büntetésnek erre lehetőséget sem adtak. Másfelől mindazon tudományok, amelyek bizonyítják a büntetési célnak tekintett reintegráció létjogosultságát, még csírájában sem léteztek. A protestáns etika alapján az alábbi főbb következtetéseket lehet levonni. Az állam Isten rendelése alapján jött létre, legfontosabb funkciója a bűnösök megfékezése.⁴⁰¹ E helyütt kifejezetten azokról a bűnökről van szó, amelyeket az emberi törvények szerint is büntetni kell a köz nyugalmanak megőrzése érdekében. Ehhez nélkülözhetetlenül szükséges a szuverén (világi) hatalom jogalkotói, ítélkező, illetve végrehajtó hatalmának elismerése.⁴⁰²

Látható, hogy a keresztény etika megengedi a halálbüntetést két szükséges feltétel egyidejű megállapítása esetén. Az egyik, hogy a társadalom védelme érdekében kerül rá sor. Ez a feltétel szorosan kötődik a keresztény emberképhez,

⁴⁰⁰ Kálvin János: *Institutio*. Pápa, (k. n.), 1910. 764.

⁴⁰¹ Mark J. Larson: *Calvin's doctrine of state*. Eugene, OR, Wipf and Stock, 2009. Ugyanakkor a szerző azon álláspontja, amellyel párhuzamot von szent háború és napjaink háborúi, valamint a totális háború között, erősen vitatható.

⁴⁰² William A. Mueller: *Church and State in Luther and Calvin*. Nashville, TN, Broadman Press, 1954.

amely az egyént a társadalom tagjaként tételezi. Ennélfogva az egyén kiteljesedésének természetes gátat szab a társadalom védelme. Vagyis csak azok az egyéni célok méltóak támogatásra, illetve csak azok fogadhatók el, amelyek előmozdítják a közjó megvalósítását. Vagy legalábbis nem ellentétesek az erre való törekvésekkel. A másik feltétel az, hogy valóban nincs más büntetési eszköz, amely a társadalom védelmét kellő módon tudná szolgálni. Némely felfogás szerint éppen a büntetőjog fejlődése teszi a társadalom védelme érdekében egyre indokolatlanabbá a halálbüntetést.⁴⁰³

⁴⁰³ Evangelium vitae (1995): i. m. 56. pont.

Néhány különleges terület az élet és az emberi méltóság köréből

Az élet és az emberi méltóság joga nem korlátozódik az előzőekben tárgyalt – mondjuk így – klasszikus kérdéskörökre. Valójában e jog határait igen nehéz kijelölni. Van néhány olyan terület, amelynek vizsgálata messze meghaladná e mű kereteit, ezért nélkülözni kényszerülök ezek bemutatását. Ilyen a biológia, illetve a humán orvostudomány fejlődéséből fakadóan felmerülő újabb és újabb kérdések, mint például a humán reprodukció, a genetikai állomány szerkesztése vagy akár a transzplantáció. A büntetőjogi szabályozás számára nem érdektelen kérdésekről van szó, ugyanakkor a jogesetek igen alacsony száma arra utal, hogy itt többnyire jól működik a jogi védelem többi mechanizmusa. E fejezetben néhány olyan esetkört tárgyalok, amelyet gyakorlati előfordulása és a büntetőjoggal mutatott szorosabb összefüggései indokoltá tesznek.

A rendőri lőfegyverhasználat

Az élet és az emberi méltóság joga és annak büntetőjogi védelme megkerülhetetlenné teszi a rendőri lőfegyverhasználat alkotmányosságának vizsgálatát. Valójában a rendészeti szféra egészére nézve ki lehetne terjeszteni a vizsgálatot. Ugyanakkor a társadalmi gyakorlatban a rendőri lőfegyverhasználatnak tényleges módon van relevanciája. Ezért a vizsgálódást célszerű erre a területre szűkíteni. A lőfegyver mint eszköz nem csupán alkalmas az emberi élet kioltására, hanem eredendően ez a rendeltetése, ebből a célból fejlesztették ki és kezdték el alkalmazni. A lőfegyverek európai megjelenése a 14–15. századra tehető. Az, hogy a lőfegyverek használati területei idővel szélesebbé váltak, mert megjelentek a vadászati célú, a sportcélú, az önvédelmi célú fegyverek, még nem jelenti azt, hogy a lőfegyverek „megszelídültek” volna. Rendeltetésszerű használatuk hatásai között továbbra is szerepel az emberi élet kioltása. A rendőri szakma sajátos munkaeszköze a lőfegyver. Az állam erőszak-monopóliumát gyakorló rendőr hivatásának *differentia specificája* az erőszak alkalmazása.⁴⁰⁴ Ennek az erőszaknak a legvégső eszköze az emberélet kioltására alkalmas lőfegyver.

⁴⁰⁴ Balla Zoltán: *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 42.

A lőfegyverhasználat kérdéskörére irányuló vizsgálat előtt etikai és büntetőjogi szempontból egyaránt megválaszolásra váró kérdést vet fel a rendőrség életvédelmi kötelezettsége. Ugyanis ezzel összefüggésben értelmezhető a lőfegyverhasználat is. Az élet és az emberi méltóság védelmét egyfelől alapelveként fogalmazták meg, másfelől különleges szükségességi és arányossági követelményként is értelmezhető. Az állam alapjogvédelmi kötelezettségéből eredően a jogalkotó nem csupán kötelezettségekkel, hanem tilalmakkal is védi az alapvető jogokat, így az élethez és az emberi méltósághoz való jogot is a túlzott mértékű állami beavatkozással szemben. Ezért rögzítették a rendőrségi törvény megalkotásakor, hogy a rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását. Másfelől az állam aktív intézményvédelmi kötelezettségeként fogalmazták meg, hogy a rendőr köteles segítséget nyújtani a közvetlen életveszélyben lévő személy számára. Tőle ez csak abban az esetben tagadható meg, ha a segítségnyújtás miatt több ember élete kerülne közvetlen veszélybe.⁴⁰⁵ A szabályozás logikusnak tűnik. Legalábbis alkotmányos szempontból, amely szerint nem lehet különbséget tenni az emberi életek között. Az említett szabályozás azt a kötelezettséget írja elő a rendőrnek, hogy ne alkalmazzon olyan életmentő eljárást, intézkedést, amelynek révén a megmenteni szándékozott személyek számára képest több ember élete kerülne közvetlen veszélybe, illetve ha időben ugyanakkor, de eltérő helyszíneken kellene segítséget nyújtani közvetlen életveszélyben lévő személyeknek, akkor azt válassza, ahol több ember életének megmentésére van reális lehetősége. Az egyértelműnek tűnő szabályozás azonban kérdéseket vet fel, amelyek közül itt most mindösszesen egyet emelek ki. Ez is inkább erkölcsi, semmint jogi dilemma. Két személy élete a jog számára számszerűen többet jelent, mint egy ember élete. Ez nyilvánvaló matematikai igazságon nyugszik, feltételezve azt, hogy az életek között nincs különbség. Ugyanakkor feltehető az a hipotetikus kérdés (amelyet itt és most nem kívánok megválaszolni), hogy mit tegyen a rendőr, ha a két élet történetesen az életük vége felé járó öregemberek élete, a velük szemben álló egyetlen élet pedig egy gyermek élete. A válasz sokkal inkább morális, semmint jogi értékkel bír.

A rendőri lőfegyverhasználat alkotmányos problémáinak vizsgálatát célszzerű arról az elvi alapról kiindulva kezdeni, hogy a rendőrség alkotmányos funkciója a közrend, illetve a közbiztonság védelme. Innen nézve a társadalom negatív kontrollmechanizmusába tartozik. Jellemző eszköztára a kényszer,

⁴⁰⁵ 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről (Rtv.) 24. § (3) bek.

amellyel anyagi és szellemi értékeket védelmez az ezeket veszélyeztető emberi magatartásokkal szemben. Az Alkotmánybíróság a rendőr lőfegyverhasználatát a közbiztonság és a belső rend védelme, valamint az állam életvédelmi kötelezettségének összefüggéseiben értelmezte. 2008-ban az Alkotmányban a belső rend fogalmát felváltotta a közrend fogalma. Nem pontosan tisztázottak a fogalmak tartalmi átfedései, különbözőségei. A belső rend fogalmát tényleges módon sem a jogalkotásban, sem pedig a rendészettudományban nem tisztázták soha. Mindkettő a rendőrség funkciójára, feladatára utal, az alkotmányban anélkül váltották egymást, hogy a rendőrség e területen végzett tevékenysége tényleges módon változott volna,⁴⁰⁶ ezért a könnyebb értelmezhetőség kedvéért e témakörben az Alkotmánybíróság értelmezési kereteit a közrend fogalmára vonatkoztatom. A közrend és a közbiztonság védelme olyan alkotmányos cél, amelynek elérése és fenntartása az élet védelmét is szolgálja. Az Alkotmánybíróság véleménye szerint „az állam életvédelmi kötelezettségének teljesítéséhez a kényszerítő eszközök alkalmazása elengedhetetlen”.⁴⁰⁷ A kényszerítő eszközök közvetlenül a rendőr által kívánt magatartás kikényszerítésére, végső soron azonban társadalmi érdekek védelmére szolgálnak. E gondolatok keretei között kizárólag a kényszer szerepével, funkciójával és leginkább korlátaival foglalkozom. Mindezeket a szempontokat a mű keretei között tovább szűkítem kizárólag a lőfegyverhasználatra mint az élet kioltására alkalmas eszközre.

Lényeges leszögezni, hogy a rendőri lőfegyverhasználat célja valójában nem az emberi élet kioltása. Még akkor sem, ha tényleges módon ezzel az eredménnyel jár. Ez az egyik leglényegesebb elhatárolási pont a katonai hivatástól. Míg a katonai lőfegyverhasználat célja az ellenséges katona fizikai megsemmisítése, addig a rendőri lőfegyverhasználat célja – a szándékos emberölést elkövető elfogásának kivételével – a közrendet sértő cselekmény elhárítása, és ennek révén a megsérült közrend helyreállítása. Létezik azonban néhány olyan eset, amelyben a vázolt határok korántsem ennyire élesek. Idesorolható a fegyverrel elkövetett, élet elleni közvetlen támadás. A terrorizmus elleni küzdelem, illetve általában a fegyveres elkövetőkkel szembeni fellépés jellegét tekintve közelít a katonai

⁴⁰⁶ 2008. január 1-jén a rendőrség és a határőrség összeolvadt egymással a rendőri szervezetben. Ez az alkotmányos szabályokban úgy jelent meg, hogy a továbbiakban az államhatár védelmével és rendjével kapcsolatos feladatok a rendőrség feladatai közé tartoznak. Ugyanakkor ez a változás semmiben nem érintette a rendőrség többi feladatát, így a közbiztonság, illetve a belső rend vagy a későbbiekben a közrend területén elvégzett feladatait.

⁴⁰⁷ 9/2004. (III. 30.) AB határozat.

fegyverhasználat felé. Előfordulhat olyan szélsőséges eset, amelyben a rendőrnek nincs más választása a társadalom védelme érdekében, mint arra törekedni, hogy a lehető leghatékonyabban kioltsa az elkövető életét. Ezek igen kivételes esetek.

A fentiek alapján abból a fő szabályból indulunk tehát ki, hogy a lőfegyver alkalmas az élet kioltására, de nem ez a célja. Valamennyi kényszerítő eszközre igaz a megállapítás, hogy alkalmas sérülés okozására, de nem ez a célja. Az Alkotmánybíróság erről ekként foglalt állást: „A testi kényszer, a bilincs vagy a lőfegyver olyan kényszerítő eszközök, amelyek alkalmazásával együtt járhat a sérülés okozása. A rendőrségről szóló törvény azt helyezi előtérbe, azt határozza meg főszabályként, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazása ne okozzon sérülést, ne vezessen az emberi élet kioltásához. Ezzel a jogalkotó eleget tett az élethez való jog védelméből fakadó követelménynek. Azonban a »lehetőleg« szó helyes nyelvtani értelmezés szerint nem biztosít [a szükségesség elvét meghaladó –T. M.] szélesebb jogot a lőfegyverhasználatra és a »kerülni kell« korlátozó rendelkezés fellazítására. E szavakat egymástól önkényesen elválasztani nem lehet, következőképpen a »lehetőleg kerülni kell« kifejezés egységesen értelmezendő, mint olyan, a jogalkalmazás módjára vonatkozó ajánlás, amely egyébként is összhangban van a rendőrségről szóló törvénynek azokkal a rendelkezéseivel, amelyek a kényszerítőeszközök arányosságára, sorrendjére és a lőfegyverhasználatot megelőző cselekvésekre vonatkoznak.”⁴⁰⁸ Az Alkotmánybíróság értelmezése megengedi annak alkotmányos lehetőségét, hogy valamely rendőri intézkedés vagy kényszerítőeszköz-használat sérüléssel jár, feltéve, hogy egyébként megfelel a szükségesség és az arányosság kritériumának. Azonban a lőfegyver annyiban eltér minden más kényszerítő eszköztől, hogy nem csupán sérülés okozására alkalmas, hanem az élet kioltására is. Ezért különleges alkotmányossági mércék megállapítása szükséges.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot vizsgáló korábbi alkotmánybírósági határozatok tárgyát képező esetkörök (halálbüntetés, abortusz, eutanázia) jelentősen eltérő jelleget öltenek a rendőrség fegyverhasználatához képest. Ugyanis nem az életnek az állam általi, bizonyosan bekövetkező elvételéről van szó, hanem az emberi élet más emberek által történő esetleges elvételéről, az élet kockáztatásáról, az élethez való jog esetleges sérelmének megengedéséről.⁴⁰⁹ Ezért az Alkotmánybíróság az élethez való jogot az állam életvédelmi kötelezettségének komplex összefüggésében vizsgálta. Nem is nagyon tehetett volna

⁴⁰⁸ 9/2004. (III. 30.) AB határozat.

⁴⁰⁹ 9/2004. (III. 30.) AB határozat.

másként, hiszen az élet más általi elvételét ebben az esetben úgy kell értelmezni, hogy az állam nevében eljáró rendőr jogosult-e más ember életének elvételére. A kérdés tehát az életnek az állam által történő elvételének megengedhetősége körül forog.

Az élet önkényes elvételének állam általi megengedése formálisan az alapjogok lényeges tartalmának sérthetetlenségébe ütközik. Ugyanakkor a jog bizonyos esetekben eltúri az élet elvételét, például nem tekinti ezt jogellenesnek a jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben cselekvő ember részéről. A rendőri löfegyverhasználat eszközszerű cselekmény. Célja a megsérült közrend helyreállítása. Némely vélekedés szerint azonban alkotmányosan csak az élet védelme érdekében lenne megengedhető a használata, mert ez az egyetlen eset, amelyben a jog eltúri az életek közötti választást. Ebben az esetben az élet elvételére jogtalanul törekvő személy élete áll szemben a vétlen személy életével. E vélekedés szerint az élet elvétele minden más esetben önkényes.⁴¹⁰ Ezzel szemben azt az álláspontot fogadom el, hogy az eszközszerű rendőri löfegyverhasználat abban az esetben lehet önkényes, ha az alábbi feltételek közül bármelyik megvalósul: 1. Kívül esik a rendőrségről szóló törvény által biztosított jogi felhatalmazás keretein. 2. Sérti a szükségesség elvét. 3. Sérti az arányosság elvét. 4. Löfegyverhasználat tilalmába ütközik. Ez utóbbi lehet a tömeggel szembeni löfegyverhasználat, illetve az az eset, ha megállapítható a löfegyverhasználat valamely esete, azonban az intézkedés enyhébb sérelemmel járó módon is megoldható eredményesen és biztonságosan.⁴¹¹ Minden más esetben a rendőri löfegyverhasználat jogszerű, szükséges és arányos, következésképpen nem önkényes.

Az Alkotmánybíróság vizsgálta, hogy milyen elvi és gyakorlati veszélyeztettségi helyzet teheti indokolttá a löfegyverhasználatot. Megállapításai szerint a rendőrségi törvény rendelkezései általában nem követelik meg, hogy az erőszak tényleges módon manifesztálódjon, elégséges az azzal közvetlenül fenyegető helyzet. Ezekben az esetekben a löfegyverhasználat indoka az életveszély elhárítása. A közvetlen élet elleni támadást az Alkotmánybíróság úgynevezett veszélyeztettségi esetkörként jelölte meg. Ebben az esetben a löfegyverhasználattal érintett személy támadó magatartást tanúsít, ezért a rendőri kényszerintézkedés

⁴¹⁰ 9/2004. (III. 30.) AB határozat. Holló András különvéleménye.

⁴¹¹ A rendőrségi törvény löfegyverhasználati tilalomként szabályozza az államhatáron való átlövését és – értelemszerű módon – a határárúton lévő személlyel szembeni löfegyverhasználatot. Ez utóbbi tilalmak azonban semmilyen összefüggést nem mutatnak az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, ezért e helyütt relevanciával nem bírnak.

ennek elhárítását szolgálja. A veszély egzaktabb, közvetlenebb jellege indokoltta teheti a direktebb rendőri fellépést, amely a megelőző intézkedések részbeni vagy teljes elmaradásában ölthet testet. Mindezekkel szemben létezik a rendőri löfegyverhasználatnak olyan esetköre is, amelyben semmiféle támadás vagy azzal közvetlenül fenyegető helyzet nincs, épp ellenkezőleg, az érintett személy távolodik a vele szemben intézkedő rendőröktől. Az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte azt a löfegyverhasználati pontot, amely az erőszakosan kiszabadulni akaró fogvatartottal szemben megengedte a löfegyverhasználatot. Az ezt követő jogalkotási folyamat úgy alakította át a korábbi szabályt, hogy a löfegyverhasználat azzal a személlyel szemben megengedett, aki a fogvatartott erőszakos kiszabadítására törekszik.⁴¹² A korábbi szabályozás szintén megengedte a löfegyverhasználatot az állam elleni és az emberiség elleni bűncselekményt elkövető személy elfogása, szökésének megakadályozása érdekében. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy sem az emberélet veszélyeztetése nem valósul meg, sem pedig az állam életvédelmi kötelezettsége nem merül fel érdekként, mert az adott bűncselekmények nem mindegyikének és nem feltétlenül képezi tényállási elemét az emberi élet kioltása. Ahol ez tényállási elemként elismerést nyert, ott a löfegyverhasználat megengedett az általánosabb löfegyverhasználati pontként elismert eset alapján, az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogása, szökésének megakadályozása érdekében.

Ez utóbbi löfegyverhasználati ponttal összefüggő legfontosabb kérdés, hogy alkotmányosan megengedhető-e az élet kockáztatása (a löfegyver használata), ha az nem életveszély elhárítását célozza. A kérdés megválaszolásakor az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az emberélet kioltása az egyik legsúlyosabb bűncselekmény, amelynek elkövetőjét feltétlenül igazságszolgáltatási eljárás alá kell vonni.⁴¹³ Az elkövető magára vonja annak kockázatát, hogy vele szemben az állami szervek eljárnak, és ennek során akár kényszerrel is alkalmaznak. Az elkövető tudatos döntések sorozatával vállalja magára a kockázatot. Tudatosan dönt az ölés mellett, ugyanígy hoz döntést arról, hogy nem jelentkezik önként a hatóságok előtt, majd a vele szemben fellépő

⁴¹² Rtv. 54. § (1) bek. j) pont.

⁴¹³ Azt a lehetőséget el kellett vetni, hogy az elkövető által veszélyeztethető más személyek élethez való joga és az államnak a velük szemben fennálló életvédelmi kötelezettsége képezze a mérlegelés alapját. Ugyanis egyáltalán nem feltételezhető, hogy aki egyszer embert ölt, az meg fogja ismételni ezt a tettet.

rendőröknek nem engedelmeskedik, magát nem adja meg, és végül az eljárás alóli kibúvás szándékát a lőfegyverhasználatot megelőző intézkedések sem törik meg. Az elkövető tudatos kockázatvállalása és az állam büntetőhatalmának feltétlen érvényesítése elegendő indoknak bizonyult arra, hogy végül ennek a lőfegyverhasználati lehetőségnek az alkotmányosságát megállapítsák. A lőfegyverhasználat alkotmányos indoka végső soron az, hogy „az élet kioltását elkövető személynek jogi eljárással kell szembesülnie”.⁴¹⁴

Az alapjogvédelem büntetőjogi megítélése szempontjából annak van jelentősége, hogy a „lőfegyverhasználat jogszerűsége a konkrét esetekben csak akkor áll meg, ha a rendőr minden kétséget kizáróan tudja – a körülményekből egyértelműen következik –, hogy az a személy, akire rálő, korábban embert ölt. Ha ez a feltétel hiányzik, a rendőr a büntetőjog szabályai szerint – különös tekintettel a tévedésre – felel akkor, ha a kényszerítő eszköz használata az érintettnek sérülést okozott vagy életének kioltására vezetett.”⁴¹⁵ Ezzel a megoldással az állam kellő módon biztosítja az élethez való jog védelmét a túlzott mértékű állami beavatkozással szemben. Ugyanakkor roppant és nehezen értelmezhető terhet ró a rend őrére. Felmerül ugyanis néhány olyan kérdés, amelynek tisztázása dogmatikai szempontból sem egyértelmű. A rendőrségről szóló törvény – e mű elkészültekor hatályos – 54. § (1) bek. g) pontja a következőképp szól: „A rendőr lőfegyvert használhat [...] az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogására, szökésének megakadályozására.” Az idézett törvényszöveg értelmezése szerint nem kizárólag a szándékos emberölés elkövetőjével szemben engedi meg a lőfegyverhasználatot, hanem minden olyan elkövetővel szemben, aki az általa elkövetett bűncselekmény során más ember életét szándékosan kioltja. E lőfegyverhasználati eset alkotmányos indokainak megvitatásán túl az első és leglényegesebb kérdés, hogy kit tekintünk az emberi élet szándékos kioltását okozó bűncselekmény elkövetőjének. Ha ugyanis ragaszkodunk az ártatlanság vélelméhez, akkor azt kell mondanunk, hogy az követte el ezt a cselekményt, akinek büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata megállapítja. Ebben az esetben viszont ez a lőfegyverhasználati eset kiüresedne, mivel az ilyen személyek minden esetben már a hatóság őrizetében (letartóztatásban) vannak. Szóba sem jöhet hát az ő elfogásuk. Ennek megfelelően valójában csak olyan helyzetek képzelhetők el, amikor az elkövető még szabadlábon van a cselekmény elkövetését követően. Ebben az esetben a rendőr és az elkövető „találkozására”

⁴¹⁴ 9/2004. (III. 30.) AB határozat.

⁴¹⁵ 9/2004. (III. 30.) AB határozat.

alapvetően négy lehetőség kínálkozik: 1. Az elkövető önként jelentkezik. 2. A rendőr tetten éri a cselekmény elkövetőjét. Ez esetben a tettenérés fogalmát szűkítően alkalmazva az jöhet szóba, hogy a rendőr a cselekmény elkövetését észlelve megszakítja az elkövető további cselekménysorozatát. 3. Másvalaki hozza a rendőr tudomására a cselekmény elkövetését, és a rendőr felderítő munkájának eredményeként a cselekmény elkövetését követően nem túl hosszú időn belül, a helyszínhez közel megtalálja az elkövetőt. Ez is tettenérésnek minősül,⁴¹⁶ de már kissé közvetettebb, mint az előző eset. 4. Végül a rendőrség nyomozati eljárás keretében megállapítja azt a személyt, akivel szemben az alapos gyanú megfogalmazható.

Az elsőként említett esetet nem kell hosszasan vizsgálni, ha valaki önként jelentkezik, abban az esetben egyrészt a rendőrnek ez a körülmény eléggé nagy fokú bizonyosságot jelent, másfelől kevésbé valószínű, hogy elfogása vagy szökésének megakadályozása érdekében a rendőr löfegyvert használjon. A második és harmadik eset – és kivált ez utóbbi – jóval bizonytalanabb helyzetet teremt. Ugyanis a rendőr ismeretei még töredékesebbek, még több a bizonytalanságra okot adó ismeretlen tényállási elem. Ennélfogva kevésbé lehet a rendőr meggyőződve arról, hogy minden feltétel adott-e a löfegyverhasználathoz.

A másik lényegi kérdés az, hogy bizonyosan beállt-e a halál. Ugyanis a rendőrségi törvény szabályozása rigorózus és kifejezetten az emberi élet kioltását okozó befejezett bűncselekmény elkövetőjével szemben engedi meg a löfegyverhasználatot, a kísérlet esetében ez szóba sem jöhet. Ezt az álláspontot képviseli az Alkotmánybíróság fentebb citált határozata is. Az esetek igen kis százalékát képezhetik azok, amelyeknél a laikus számára is kétséget kizáróan megállapítható a halál beállta. A rendőr még csak az életjelenségek észlelésére sem feltétlenül támaszkodhat, mert egyfelől érzékei megcsalhatják, másfelől nem tudja eldönteni, hogy csupán klinikai halállal vagy a büntetőjogi szempontból halálként értékelhető biológiai halállal áll-e szemben, végül pedig nagyon is elképzelhető olyan eset, amikor a rendőr az események gyorsan zajló és veszélyes jellege miatt még csak vizsgálni sem tudja a halál esetleges beálltát. Ezért az Alkotmánybíróságnak az a megállapítása, amely szerint a „löfegyverhasználat jogszerűsége a konkrét esetekben csak akkor áll meg, ha a rendőr minden kétséget kizáróan tudja – a körülményekből egyértelműen következik –, hogy az a személy, akire rálő, korábban embert ölt”, lehet, hogy alkotmányosan helytálló, ugyanakkor a fegyverhasználatért fennálló büntetőjogi terhet a halál kérdésében inkompetens

⁴¹⁶ 13/2013. büntető elvi határozat.

rendőrré helyezi. Hogyan is tudná a rendőr kétséget kizáróan megállapítani a halált, mikor még az orvostudomány is olyan folyamatként írja le, amelynek határvonalai roppant bizonytalanok?

A negyedikként említett eset a rendőrt ugyan megkíméli a halál beálltának megállapításától, viszont még mindig nem lehet benne biztos, hogy valóban az követte el az emberi élet kioltását, akit azzal gyanúsítanak. A magyar kriminalisztika története is bővelkedik téves ítéletekben, még az oly fajsúlyos cselekmény esetében is, mint az emberölés. Elég utalni a Balla Irma-ügyre, Pusoma Dénes ügyére vagy akár a móri bankrablásra. Ezek egy része minden bizonnyal a rendőrség, közelebről a megfélemlítési vágyás, az eredménycentrikusság és a társadalmi nyomás számlájára írhatók. Mindezeket roppant plasztikusan fejezi ki a Pusoma-ügyet feldolgozó *Nincs kegyelem* című filmben az Eperjes Károly színművész által megformált nyomozó, aki kétségekkel küszködő társának szegezi a kérdést: „Láttál már olyat, akit azért tüntettek ki, mert bebizonyította valakiről, hogy ártatlan?” Tehát még ez az utóbb említett esetkör is tartalmaz bizonytalan elemeket.

Teljes bizonyosságot követelni e kérdéskörben a rendőrtől, jól látjuk, teljesen valószerűtlen. Az Alkotmánybíróság mégis ezt teszi. A rendőr legfeljebb a bizonyosság valamely magasabb fokára érhet, a teljességet azonban magáénak soha nem tudhatja, legalábbis ami a löfegyverhasználat tárgyalt pontját illeti. Éppen ezért célszerű lenne, ha a jogalkotó megelégedne az emberélet szándékos kioltásának megalapozott gyanújával.

Ahhoz, hogy a fegyverhasználat adott, konkrét esetben is megfelelően az élet és az emberi méltóság védelmével szemben támasztott követelményeknek, szükséges, hogy a kényszerítő eszköz használata kiállja a szükségességi-arányossági tesztet. A rendőri intézkedések esetében speciális tesztet alkalmaznak. A kiindulópont az, hogy minden veszélyelhárító rendőri intézkedés spontán, amorf és autonóm jellegű.⁴¹⁷ Spontán, mert előre nem kiszámítható, váratlan veszélyekre kell reagálni. Az erre adott válasz nem túri a formakényszert. A fizikai erőszak alkalmazásának végrehajtási szabályait egyébként sem lehet szabályozni, mivel maguk az események, amelyek kezelésére ez az eszköz hivatott, sem láthatóak előre. Az előre nem látható események kezelésének módja sem látható előre, ennél fogva nem is szabályozható. Végül az intézkedések autonóm jellegűek, mert a rendőr többnyire saját magára van utalva az intézkedés végrehajtásában. Mindezek a jellemzők a kényszerítő eszközök alkalmazására is igazak, mi több

⁴¹⁷ Finszter Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 14–17.

itt teljeseznek ki igazán. Ennélfogva ez a terület keretjellegű szabályozást igényel. A jogalkotó által adott felhatalmazásnak a szükségesség és az arányosság mércéje jelöli ki a határait.

A szükségesség két dimenzióban is értelmezésre szorul. Elsőként kell szólni arról, hogy alkotmányos szempontból az Alkotmánybíróság szükségességi-arányossági tesztjére vezethető vissza. Egyetlen szerény kivételtől eltekintve nincs olyan rendőri intézkedés, amely ne lenne alapjogot korlátozó, a kényszerítő eszközök használata pedig egyetlen kivételt sem ismer. Az intézkedések alapjog-korlátozó természete miatt azok csak akkor alkalmazhatók, ha arra egy másik alapvető jog vagy alkotmányos érték biztosítása érdekében szükség van. A közbiztonság Alaptörvényben rögzített államcélként alkotmányos értéknek tekinthető, ezért természetesen alkotmányosan elfogadható a rendőri intézkedések és ezek végrehajtására rendelt kényszerítő eszközök jogkorlátozó természete.⁴¹⁸ A rendőrség tényleges működése akkor felel meg az alkotmányos követelményeknek, ha az alkalmazott gyakorlat is megfelel az alapjog-korlátozási teszt kritériumainak, vagyis a közbiztonság megóvása vagy helyreállítása érdekében alkalmazza a rendelkezésre álló eszközöket. A szükségesség másik dimenziója általában időbeli dimenzióként jelenik meg. Az intézkedések és a kényszerítő eszközök addig alkalmazhatók, amíg a kívánt célt el nem érik. Eszerint nincs helye a kényszerítő eszköz további alkalmazásának, ha az ellenszegülés megtört, és a rendőri intézkedés eredményessége anélkül is biztosítható.⁴¹⁹

Az arányosság elve a sérelem elvileg okozható lehetséges mértékét határozza meg. Ennek megfelelően „a rendőr nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. Több lehetséges intézkedés és kényszerítő eszköz közül a rendőrnek azt kell választania, amely az eredményesség biztosítása mellett a legkisebb sérüléssel, károkozással vagy korlátozással jár.”⁴²⁰

Az arányosság elve hozza egyensúlyba az intézkedés célját és az okozott sérelmet. Az intézkedés célja és az intézkedéssel okozott sérelem úgy hozható egyensúlyi helyzetbe, hogy a közbiztonság sérelmét vagy annak veszélyét vetjük össze az intézkedéssel okozható sérelemmel. Ha a rendőr súlyosabb egyéni sérelmet okoz, mint amilyen mértékben a jogsértő cselekmény által a közbiztonság sérült vagy sérülhetett volna, abban az esetben aránytalan módon járt

⁴¹⁸ Ádám (2012): i. m. 128.

⁴¹⁹ Rtv. 16. § (1) bek.

⁴²⁰ Rtv. 15. § (1)–(2) bek.

el. A lőfegyverhasználat egyetlen vitatott pontja ebből a szempontból az emberi életet szándékosan kioltóval szemben való alkalmazása. Ugyanakkor látható, hogy ha az emberi életet abszolút értékűnek vesszük – olyanak, amelynek más értékkel szemben nem kell engednie –, abban az esetben a közbiztonság védelme szempontjából az arányosságot figyelembe véve is arra a következtetésre jutunk, hogy megengedhető a lőfegyverhasználat. Ugyanis e legmagasabb rendű érték sérelme esetén az arányosság mércéjének logikája szerint ugyanilyen mértékű sérelem okozásával állítható helyre a megsérült közrend.

A jogalkotó a „nyilvánvaló” kifejezés használatával utal arra, hogy a helyszínen lévő rendőrnek igen gyakran töredékinformációk alapján kell azonnal döntést hoznia a beavatkozás mértékéről és módjáról. A beavatkozás spontaneitása és halasztást nem tűrő volta miatt nincs abban a helyzetben, hogy minden lehetséges szempontot teljeskörűen értékeljen. Erre csak a későbbi eljárásban lesz lehetőség, széles körű bizonyítás nyomán. A helyszínen intézkedő rendőrtől az várható el, hogy az „akkor és ott” felismerhető tényeket mérlegelve hozza meg döntését, és ezzel ne okozzon olyan sérelmet, amely e tények ismeretében is aránytalan lenne. Akkor tekinthető tehát aránytalanoknak valamely sérelem, ha az az intézkedéskor rendelkezésre álló adatok, információk alapján is megállapítható módon meghaladja az elvileg okozható sérelem mértékét. Éppen ezért különösen érthetetlen az Alkotmánybíróság döntése, amely szerint az emberi életet szándékosan kioltóval szemben akkor alkalmazható lőfegyver, ha a rendőr kétséget kizáróan meggyőződik arról, hogy akivel szemben lőfegyvert használ, az korábban embert ölt.

A rendőri intézkedésekre és kényszerítő eszközökre alkalmazott speciális szükségességi-arányossági teszt további kiegészítésre szorul. A lőfegyverhasználatra jogosult rendőr elé a jogalkotó korlátokat állít. Olyan eseteket fogalmaztak meg, amelyekben ugyan megállapítható valamely, lőfegyverhasználatra okot adó körülmény, a rendőr mégsem használhat fegyvert. Ezek egy része leginkább nemzetközi jogi problémák megoldását célozza.⁴²¹ Mások pedig kifejezetten az emberi életet hivatottak védeni. Így tilos lőfegyvert használni, ha azzal a rendőr a célszemélyen kívüli vétlen személy életét, testi épségét is veszélyeztetné. Ez alól az egyetlen kivétel a fegyveres vagy felfegyverkezve elkövetett támadás. Ezekben az esetekben a jogalkotó vélelmezi, hogy a támadás az emberi élet ellen irányul, s mint ilyet, bármilyen eszközzel el lehet hárítani. Egy másik kivétel a tömegben lévő személlyel szembeni lőfegyverhasználat.

⁴²¹ 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról.

Ez a helyzet *ab ovo* olyan, hogy több ember élete, testi épsége van veszélyben. Elkerülhetetlen, hogy vétlen személyek élete, testi épsége veszélybe kerüljön. Ha a rendőrség felszólítása ellenére a helyszínen maradó vétlen személyt találat éri, az nem tekinthető jogsértő löfegyverhasználatnak.⁴²² Ez a szabályozás azt a kötelezettséget támasztja a rendőr felé, hogy a tömegben lévő személlyel szembeni löfegyverhasználatot megelőzően mindenképp legyen olyan megelőző intézkedés, amely a jogellenes magatartást tanúsító tömeg feloszlására irányul.⁴²³ E megoldás abból indul ki, hogy maga a tömeg olyan magatartást tanúsít, amely megalapozza a feloszlását. Ugyanakkor nem számol azzal a lehetőséggel, ha a tömeg alapvetően békés magatartást folytat, annak tagjai jogszerűen gyakorolják gyülekezési jogukat, ugyanakkor van közöttük olyan, aki löfegyverhasználatra okot adó magatartást tanúsít. Ebben az esetben ugyanis a tömegrendezvény nem veszítette el békés jellegét, a rendőrségnek ugyanúgy kötelezettsége a békés rendezvény biztosítása, mint a jogsértő személlyel szembeni fellépés. Tehát pusztán azért, mert van olyan, aki löfegyverhasználatra okot adó magatartást folytat, még nem oszthatja fel a rendőrség a rendezvényt. Következésképp a tömeg feloszlására irányuló felszólítás mint löfegyverhasználatot megelőző intézkedés sem hangozhat el. A magam részéről a dilemma feloldását abban látnám, ha a jogalkotó módosítaná a rendőrségi törvény hivatkozott szakaszait, és kizárólag az élet elleni közvetlen támadás elhárítása érdekében tenné lehetővé a tömegben lévő személlyel szembeni löfegyverhasználatot. Mivel az élet védelmének joga nem enged választást az életek között, mindegyiket egyforma oltalomban részesíti, ezért ebben az esetben az élet védelme megengedi a veszélyeztető magatartást.

Nincs helye löfegyverhasználatnak, ha a rendőri intézkedés célja tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető. Ez alól a rendőrségi törvény kivételként fogalmazza meg a fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett támadás, illetve a fegyveres ellenállás leküzdését.⁴²⁴ Ez a megoldás már azt követi, amelyet az imént vázoltam. Az élet abszolút védelmet élvez. Amennyiben a rendőr enyhébb sérelmet okozó eszközzel is eredményesen be tudja fejezni az intézkedést, abban az esetben löfegyverhasználat helyett ezt kell választania. Nem terheli ez a választási kötelezettség, ha saját vagy bármely más személy életét

⁴²² Rtv. 57. § (1)–(2) bek.

⁴²³ Rtv. 57. § (3) bek.

⁴²⁴ Rtv. 55. § b) pont.

veszélyeztető támadást kell elhárítania. Épp azért, mert az életek között nincs különbség, de a megtámadott életet a jogalkotó védelemben részesíti.

A jogalkotó büntetőjogi védelemben részesíti az egyént a rendészeti erőszak legitim határait átlépő fellépéssel szemben. Az ilyen erőszakot a bántalmazás kifejezéssel írja le a büntetőjog. A bántalmazás a test célzatos érintése. A célzat lehet fájdalomkeltés, sérülés okozása vagy az emberi méltóság sérelme. Nem vitás, hogy a rendőri erőszak alkalmas mindegyik sérelem okozására. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a jogalkotó csak a legitim fizikai erőszak körén kívül eső rendészeti erőszakot tartja deliktumnak. Ennek megfelelően a Btk. 301. §-ában megfogalmazott bántalmazás hivatalos eljárásban abban az esetben valósulhat meg, ha: 1. Egyáltalán nem volt jogalapja az erőszak alkalmazásának. 2. Volt ugyan jogalapja az erőszak alkalmazásának, de az vagy nem volt szükséges, vagy indokolatlanul lépte túl az arányosság mércéjét. Mivel a bűncselekmény kizárólag szándékosan követhető el, az első pontban vázolt eset megállapításához az szükséges, hogy az elkövető felismerje, hogy az általa alkalmazott erőszaknak nincs jogalapja (például az erőszak a már elfogott, megbilincselte és semmiféle ellenállást nem tanúsító személyre irányul, pusztán a megtorlás vezérli). A másodikként vázolt esetben az szükséges a cselekmény megállapításához, hogy az elkövető felismerje adott körülmények között a szükségesség és arányosság mércéjét, és e felismeréssel ellentétesen cselekedjen.

Külön vizsgálható, hogy az egyházak mit tartanak a rendészet jogkorlátozó, erőszakot alkalmazó vagy akár életet sértő, veszélyeztető jellegéről. Katolikus oldalról megközelítve a problémát, a vizsgálatot a közjó katolikus társadalmi tanításai felől érdemes kezdeni. A közjó olyan átfogó érték, amely ahhoz szükséges, hogy az egyén szabadságjogai révén teljes értékű életet tudjon élni. Természetes, hogy teológiai szempontból ehhez hozzátartozik, hogy ez az élet Krisztushoz vezető legyen. A közjó fogalmához tartozik, hogy meglegyen az egyén képessége arra, hogy a társadalom javát – és végső soron üdvösségét – tudja szolgálni. Tartalmát tekintve arra irányul, hogy az egyén megvalósíthassa a társadalom számára hasznos céljait. Ebben a képben egyfajta vallásos közbiztonság-fogalom rajzolódik ki, amelyben a közrend és a (köz)biztonság a közjó részeként az ember boldogulását biztosító társadalmi állapot egyik feltétele.⁴²⁵

A közjó eléréséhez szükséges emberi tevékenységet így fogalmazza meg a *Gaudium et spes*: „Ebből következően az emberi tevékenység alapszabálya ez:

⁴²⁵ Tihanyi Miklós: Közrend, közbiztonság, rendészet a keresztény közgondolkodásban. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2017), 16. 12.

Isten terve és akarata szerint legyen összhangban az emberi nem igazi javával, s az embernek mint egyénnek és a társadalom tagjának tegye lehetővé teljes hivatásának szolgálatát és betöltését.”⁴²⁶ A közjó szolgálata minden ember kötelessége, ugyanakkor egyben állami feladat is. Az állam mint Isten rendelése alapján létrejött földi hatalom szerepe az egyének életének szervezése, és hogy ennek keretei között az emberi jogokat és a polgári együttélés alapvető szabályait sértő magatartásformák terjedését megfékezze.⁴²⁷ E hivatalt vállalkóknak arra kell törekedniük, hogy hivatásuk gyakorlása során úgy járjanak el, hogy „az emberi, családi, szakmabeli, tudományos és technikai törekvéseiket élő szintézisbe fogják a vallási értékekkel, s ezek rendező ereje mindent Isten dicsőségére fordít”.⁴²⁸ Mindennek alapja az a katolikus társadalmi tanítás, amely szerint „a törvényes önvédelem nemcsak jog, hanem súlyos kötelezettség is lehet azok számára, akiknek mások életét kell védeniük. A közjó védelme megköveteli, hogy a jogtalan támadót ártalmatlanná tegyék. Ezen a jogcímen a közhatalom törvényes birtokosainak joga van a fegyver használatára is, hogy a gondjaikra bízott polgári közösség jogtalan támadóit visszaverjék.”⁴²⁹ A katekizmus *expressis verbis* elismeri a közhatalom birtokosainak, így a rendőrségnek a jogát a fegyverhasználatra. Ezzel elismerést nyer annak lehetősége, hogy az így eljáró személyek kioltásák mások életét anélkül, hogy az emberölésnek számítana.

A protestáns álláspont leginkább a reformátorok írásából ismerhető meg. Luther eszközszerűen és ugyanakkor szükségszerűen összekapcsolja a világi hatalmat és az erőszak gyakorlását. Eszerint „[a] világi fejedelmek uralkodnak és akik fejedelmek, erőszakkal dolgoznak”.⁴³⁰ Kiemeli, hogy a fegyver és az erőszak alkalmazása olyan legvégső eszköz, amelyet megelőz a törvény, a józan ész és mindenekelőtt az Istenre figyelés. Luther kiválóan látta, hogy az erőszak – amelyet a korszakra jellemző katonai igazgatás jellemzői miatt a külső és a belső ellenséggel szemben egyaránt alkalmazott erőszakkal azonosít – az egyes személyek érdekeit sértheti, ezért az uralkodó számára csak a nép javára alkalmazott erőszakot tartotta elfogadhatónak. Luther Keresztelő János tanításából indul ki akkor, amikor az állami hatalomról, a katonai hivatásról és a katonák által alkalmazott erőszakról szól. Eszerint amikor római katonák

⁴²⁶ Gaudium et spes (1965): i. m.

⁴²⁷ A Katolikus Egyház Katekizmusa: i. m. 2266. pont.

⁴²⁸ Gaudium et spes (1965): i. m. I. rész. 4. fejezet. 43. pont.

⁴²⁹ A Katolikus Egyház Katekizmusa: i. m. 2265. pont.

⁴³⁰ Luther (1906): i. m. 399.

kérdezték meg Keresztelő Jánostól, hogy mit tegyenek azért, hogy üdvözülhes-
senek, így válaszolt nekik: „Senkit ne bántsatok, se meg ne zsaroljatok, hanem
elégedjete meg zsoldotokkal.”⁴³¹

Ennek a tanításnak a nyomán Luther a fegyveres hatalmat Isten rendelésé-
nek tartja, máskülönben – érvel Luther – Keresztelő János azt mondta volna
a hozzá fordulóknak, hogy többé ne legyenek katonák. Ennek megfelelően
a fegyveres szolgálat Isten szolgálatának külön nevesített területe. Lényeges,
hogy ez az állami hatalom Luther szerint a rossz büntetésére és az istenfélők
védelmére van. A „köz” rendjének védelme az állam feladata, sőt létének valódi
forrása, egyetlen indokolható oka.

A „ne állj ellen a gonosznak” parancsolatot értelmezve azt mondja Luther,
hogy az istenfélőknek saját magukra nézve minden háborgást el kell szenvedniük,
azonban a világi hatalmat azért adta Isten, hogy megvédje azokat, akiket háborga-
tás ér. Ezzel a világi hatalom gyakorlója számára megengedi a gonosztevők elleni
fegyveres állami szolgálatot. Ebben az esetben ugyanis az erőszakot a keresztény
ember nem a maga érdekében, hanem mások szolgálatára és mások szükségére
alkalmazza. Minden keresztény tehát a maga személyére nézve a gonoszt eltűrni,
mások személyére nézve pedig büntetni tartozik. Az állami hatalom birtoklása
egyben felelősséget jelent a társadalom felé. Ezért önmagában véve a fegyveres
szolgálat nem bűn. Bűnné az ember teszi, aki hatalmával visszaél.⁴³² A fegyveres
hatalom önkorlátozó jellege ugyanakkor a felsőséget magát is terheli. Nem alkalmazható a fegyver a néppel szemben pusztán a hatalom megtartása érdekében,
mert ezzel a hatalom gyakorlója zsarnokká válna. Az ebben való közreműködés
már ellentétet azzal, ami a „ne állj ellen a gonosznak” tanításából levezethető.

Kálvin – akit korának kiemelkedő jogászáként is számontartunk – többek
közt így ír az állam feladatairól: „Vigyáz arra, hogy a köznyugalmat senki meg
ne zavarhassa, és mindenki épen és sértetlenül megtarthassa azt, ami az övé,
és hogy az emberek zavartalanul érintkezessenek egymással, és hogy a becsület
és a mértéktartás megőriztessék.”⁴³³ A polgári hatalom gyakorlását különleges
szentségnek, az egyik legnemesebb hivatásnak nevezte. Hiszen a világi felsőség
Isten nevében gyakorolja a rábízott hatalmat. Minden hatalom Istentől való, ezért
a hatalom gyakorlása egyben Isten szolgálatát is jelenti. Kálvin ugyanazokat

⁴³¹ Lk 3,14.

⁴³² Luther Márton: A katonai hivatásról. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervezői iratai V.* Pozsony, Wigand F. K. Könyvnyomdája, 1910.

⁴³³ Kálvin (1910): i. m. 288.

az állami funkciókat határozza meg, mint Luther. Továbblép azonban, és kifejti, hogy a törvényes rend megbontása az állami hatalom részéről szükségessé teszi a fegyveres erő alkalmazását a rend helyreállítása érdekében.⁴³⁴ Kálvin kifejti, hogy a „Ne ölj!” parancsolat arra való, hogy ne maradjon büntetlenül a gyilkosság. A világi hatalom és az általa alkotott törvény célja és rendeltetése az emberi gonoszság megfékezése.⁴³⁵ Amikor az Isten szolgálatában állók fegyvert fognak a gyilkos ellen, akkor Isten ítéletét hajtják végre. A hatalom számára kijelölt keretek – a már említett túlzott szigor vagy túlzott engedékenység – egyfelől a jogalkotó hatalom számára jelentenek korlátozást, ugyanakkor kijelölik az erőszak alkalmazásának arányosságát is.⁴³⁶ Közel sem jogi, sokkal inkább erkölcsi normaként állítja elénk a hatalom korlátozását és az annak egyik eszközeként megjelenő arányosságot. A hatalom önkorlátozása mint erkölcsi norma válhatott később jogi normává.

A „Senkit ne bántsatok, se meg ne zsaroljatok, hanem elégedjete meg zsoldotokkal!” felszólítás ma is érvényes. Az így kijelölt határokat védi ma is a büntetőjog. A „Senkit ne bántsatok!” felszólítás nem a legitim fizikai erőszakot tiltja, mert ez az állami hatalomgyakorlás elemi eszköze. Enélkül sem Keresztelő János idejében, sem azóta nem képes egyetlen állam sem gyakorolni a hatalmat. Az állam tehát nem mondhat le az erőszakról. Valójában Keresztelő János így fogalmazza meg a túlzott mértékű vagy az indokolatlan erőszak alkalmazásának tilalmát. Ugyanezt az elvet fogalmazzák meg a rendőrségi törvény már hivatkozott rendelkezései, az arányosság és a szükségesség. Mindaz, ami ezen a keretrendszeren kívül esik, már a büntetőjog – közelebbről a bántalmazás fogalomkörébe tartozó elkövetési magatartás – terrénúrára tartozik.

A büntetőjog által használt „bántalmazás” kifejezés mint elkövetési magatartás felöleli mindazon célzatos fizikai ráhatás formájában megnyilvánuló cselekményeket, amelyek indokolatlan sérülést, fájdalmat vagy a becsület csorbítását eredményezik. A bántalmazásnak a testi hátrányokon túl az emberi méltóság sérelmét is meghatározó értelmezése az, amely kivált alátámasztja, hogy a büntetőjogi védelem ugyanazokon az alapokon nyugszik, amelyeket János kijelölt. A „ne bántsatok” kifejezés helyes értelmezése a „ne okozzatok sérelmet”. Ez utóbbiba beletartozik a méltóság megsértése is. Minden rendőri intézkedés érinti az emberi méltóságot, és sértheti az ebből levezethető becsülethez és jó

⁴³⁴ Kálvin (1910): i. m. 294.

⁴³⁵ Mueller (1954): i. m.

⁴³⁶ Kálvin (1910): i. m. 295.

hírnévhez való jogot. Mindez azonban az arányosság és szükségesség keretei között jogszerű maradhat, feltéve, hogy legitim célt szolgál. Ha az erőszak alkalmazásának célja a közjó megóvása, az ártatlanok védelme, akkor a keresztény etika sem talál benne kivetnivalót. Ebből a szempontból a már kellően kitérő veszélyeztetési esetkörön kívül eső löfegyverhasználati pont vet fel aggályokat. Nehéz lehet keresztény etikai alapokon érvelni az emberölés immár semmiféle támadást nem tanúsító, alkalmasint már veszélyt sem jelentő, pusztán menekülő elkövetőjével szembeni löfegyverhasználat mellett. Egyetlen indoka képzelhető el ilyen esetben a fegyverhasználatnak, amely keresztény etikai szempontok szerint is elfogadható, mégpedig ha az elkövetőnek az igazságszolgáltatás alá vonása semmilyen más módon nem lenne lehetséges. A rendőrségi törvény azonban ilyen megszorító rendelkezést nem tartalmaz.⁴³⁷

Keresztelő János szavaiban a „Senkit [...] meg ne zsaroljatok, hanem elégedjete meg zsoldotokkal!” felszólítás lefekteti a közszolgálati etika két fontos alapját, a korrupció tilalmát és a hatalommal való visszaélés tilalmát. Az állami működéshez elengedhetetlenül szükséges társadalmi közbizalom el sem képzelhető e tilalmak betartása nélkül. Épp ezért védelmezi a büntetőjog oly szilárdan ezeket az attribútumokat a vesztegetés és a hivatali visszaélés törvényi tényállásainak megalkotásával.⁴³⁸

Jogos védelem

Az élethez és az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben nem lehet megkerülni a jogos védelem kérdését mint olyan helyzetet, amelyben a jog megengedi az élet kioltását. Sólyom László a halálbüntetésről szóló alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos véleménye szerint, ha az élethez való jogtól megfosztás fogalmilag önkényes, akkor senkinek semmilyen körülmények között nem lehet joga arra, hogy egy másik ember életét elvegye.⁴³⁹ Ugyanez igaz minden más esetre is, amelyben a törvény megengedi az élet elvétételét, mint például végszükségben. Érvelésében rámutat, hogy a jog nem a támadó megölésének jogszerűségét ismeri el, hanem a támadás jogszerűtlenségét. Ebben

⁴³⁷ 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről 54. § (1) bek. g) pont: „A rendőr löfegyvert használhat az emberi életet szándékosan kioltó elkövető elfogására, szökésének megakadályozására.”

⁴³⁸ Tihanyi (2017): i. m.

⁴³⁹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

a helyzetben a jog nem kötelezi és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Aho-
gyan a jog nem ad felhatalmazást a támadó megölésére, úgy azt sem írhatja elő,
hogy a megtámadott túrni köteles. Mert ezzel a jog az ő élete felett rendelkezne.
Sólyom szerint ebben a helyzetben a természetjog adhat eligazítást, ugyanis
az élet megvédése az ember természetes állapotából fakad. Ez a természetes
reakció az embertől mint természeti lénytől nem tagadható meg. Állítása szerint
a jog legfeljebb a jogos védelmi helyzet feltételeinek meglétét vizsgálja, s ami
ott történt, nem értékeli.⁴⁴⁰

Az Alaptörvény V. cikke szerint „[m]indenkinek joga van törvényben meg-
határozottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az eze-
ket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához”. Ezzel a jogtalan
támadással szembeni védekezést alkotmányos alapjogként deklarálták, olyan
felhatalmazást adva az ország polgárainak, amely a jogtalansággal szembeni
ellenállást többé nem kivételes lehetőségnek, hanem mindenkit megillető ter-
mészetes alapjognak ismeri el.⁴⁴¹ A jogalkotó valójában nem a jogos védelmet,
hanem annak csupán egyik területét, az egyént ért támadás elhárításához való
jogot, azaz az önvédelmet ismeri el alapjogként.⁴⁴² A Kúria a régi Btk. alapján
kiérlelt, de a megváltozott jogi környezetben is alkalmazható alapvetéseket tett.
Ezek szerint: „A védekezést támadás előzi meg. Az elhárítás válasz a támadásra.
A védekezés azért jogos, mert a támadás jogtalan. A jogosan védekező a jogot
védi a jogtalansággal szemben. Korábbi – ám máig igaz – magyarázat szerint
erőt alkalmaz az erőszak ellen. A támadás olyan tevékenység, amely megvaló-
sítja valamely bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának ismérveit.
A támadás objektív ismérve annak jogtalansága. A jogtalan támadás elhárítá-
sának kockázatát, következményeit a támadónak kell viselnie.”⁴⁴³ A jogalkotó
szakítani próbált a korábbi Btk. arányossági mércéjével, sőt magával az ará-
nyossággal. Ez utóbbi szerint a védekező – leszámítva az ijedség és a menthető
felindulás esetét – nem okozhatott súlyosabb sérelmet, mint amelynek elhárítá-
sára törekedett. E mércét a jogalkotó szándékosan mellőzte az új Btk.-ból, így
a jogos védelem központi eleme a szükségesség maradt, „azt kell eldönteni,

⁴⁴⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

⁴⁴¹ 4/2013. Büntető jogegységi határozat.

⁴⁴² Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapjogi meg-
közelítésben. In Hack Péter (szerk.): *Új büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a bünte-
tőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 55–62.

⁴⁴³ 4/2013. Büntető jogegységi határozat.

hogy szükség volt-e a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító magatartás kifejtésére vagy sem”.⁴⁴⁴ A Kúria értelmezése szerint a szükségességen belül lehet megítélni az elhárítás szükséges mértékét, amelynek túllépéséért a védekező akkor felel, ha tudatosan választotta a súlyosabb sérelemmel járó védekezést. Ugyanakkor maga a Kúria is elismeri, hogy továbbra sem lehet megkerülni a támadás és a védekezés egymással való arányát, ugyanis az ijedség és a menthető felindulás esetét leszámítva a védekező ezért továbbra is felel.⁴⁴⁵ A jogalkotó újítási szándéka ezen a területen nem lett átütő erejű, sőt csupán jogbizonytalanságot ért el azzal, hogy fenntartva a mérlegelés kötelezettségét, bizonytalan talajra helyezte annak mércéjét.

A jogalkalmazási gyakorlat során azonban megfogalmazták a jogos védelem korlátait. Eszerint verbális cselekményekkel szemben nem vehető igénybe, megtorlásként nem alkalmazható, a kölcsönös kihívás elfogadása mindkét fél számára a jogtalanság állapotát hozza létre, a támadás kiprovokálása megfosztja a védekezőt az elhárítás jogszerűségétől, a javak elleni, közvetlen erőszakkal nem járó cselekmény elhárítása a támadó életének kioltását általában nem okozhatja.⁴⁴⁶ E korlátozások kellően kifejezésre juttatják a jogos védelemnek az élet védelmére irányuló funkcióját. Két korlátozás azonban figyelmet érdemel ebből a szempontból, mert megtöri a fő szabályt. A kölcsönös kihívás mint korlát nem azt juttatja kifejezésre, hogy a megtámadottnak félre kell állnia a kihívás előtt, ugyanis nincs kötelezettsége a támadás előli kitérésre. A jog a kölcsönös provokációt minősíti olyan esetnek, amikor egyik fél sem hivatkozhat arra, hogy a jogszerűség talaján állva megilleti a jogos védelem. A megtámadottnak nem kell kikerülnie a támadást, még olyan esetben sem, amelyben egyébként az észszerű és elégséges megoldás lenne. Ilyen módon arra is lehetősége van a megtámadottnak, hogy a támadás elkerülése helyett annak erőszakos elhárítását válassza. Igaz, hogy a jog eltűri az életek közötti választást az ilyen esetekben, ezért adott esetben e megoldás nem sérti az élethez való jogot, azonban úgy gondolom, hogy a korábbi szabályozásból levezethető kitérés kötelezettség még jobban szolgálta az élet védelmét. A másik figyelmet érdemlő kivétel a szituációs jogos védelem, s különösen annak a személy elleni támadás körén kívül

⁴⁴⁴ Belovics Ervin: Az emberi élethez és méltósághoz való jog és az új Btk., különös tekintettel a büntetési rendszerre és a jogos védelemre. In Hack Péter (szerk.): *Új büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 73.

⁴⁴⁵ 4/2013. Büntető jogegységi határozat.

⁴⁴⁶ 4/2013. Büntető jogegységi határozat.

tartozó esetei. Amennyiben más személy kel a megtámadott védelmére, rá nézve már az általános szabályok az irányadóak. Fő szabályként elmondható, hogy a személy elleni támadást nélkülöző, közvetlen erőszakkal nem járó támadás nem szolgálhat alappal arra, hogy a védekező kioltsa a támadó életét. A jogos védelem körében megfogalmazott megdönthetetlen vélelem esetkörei között azonban találni olyat, amely kivételszabályt jelent. A jogos védelemnek a megdönthetetlen vélelemmel összekapcsolt esetei is kivétel nélkül feltételezik a jogtalan támadás megvalósulását. A jogtalan támadás rendszerinti erőszakossága és az elhárítás kényszerűsége ezekben az esetekben is előfeltétele a védekezés jogszerűségének. A törvény azonban ezekben az esetekben a jogtalan támadást leszűkíti a személy elleni támadásra, lakásba történő jogtalan behatolásra, amennyiben ezek valamelyikére éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan kerül sor, illetve a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolásra. E feltételeknek megfelelő, aktív magatartással elkövetett jogtalan támadások esetén a támadó konkrét szándékának további vizsgálata szükségtelen. A jogalkotó úgy tekint ezekre a támadásokra, mintha élet elleni támadások lennének. Még a kizárólagosan vagyon ellen intézett, adott esetben az erőszakosságot is nélkülöző (ilyen a lakásba behatolva éjjel vagy csoportosan történő) támadás elhárítására is. Ezért e támadásoknál a védekezés szükséges és ezen belül értelmezhető arányos voltának vizsgálata fogalmilag kizárt, akár a támadó életének kioltása is megengedett, függetlenül annak szándékától vagy reális lehetőségeitől. Itt valójában már szó sincs az élet védelméről. A jogalkotó olyan vélelmet állít fel, amelyre az életben tipikusan bekövetkező eseményekből nem lehet okszerűen következtetni. A vélelem célja kétségtelenül az, hogy a jog a hátrányban lévő megtámadott mellé álljon, és olyan eszközt adjon a kezébe, amellyel – elvileg – hatékonyan megvédheti tulajdonát. De ettől a jogos védelem körébe tartozó vélelmek ezen része nem hordozza magán az életvédelem jegyeit. A jogalkalmazásban két irány figyelhető meg. Az egyik a törvény adta lehetőséggel élő megtámadottak védelme. E tekintetben az ítélkezési gyakorlat rigorózusnak tűnik, olyannyira, hogy a szituációs védelem megállapíthatóságát kizárólag a törvényben meghatározott körülmények fennállásához köti, nem vizsgálva azt, hogy a sértett tényleges módon kiszolgáltatottabb, sérülékenyebb helyzetben volt-e, mint ha ugyanez a támadás a meghatározott szituációktól eltérő körülmények között valósul meg.⁴⁴⁷ A másik irány pedig mintha kiterjeszteni törekedne a klasszikus jogos védelem körét. Ennek felel meg az az – általam veszélyesnek

⁴⁴⁷ EBD2018.B.2; EBH2017.B.20.

tartott – gyakorlat, amely megengedi az eltulajdonított dolog visszaszerzése érdekében alkalmazott erőszakot még abban az esetben is, ha az – igaz, nem szándékosan, de – a tolvaj halálát eredményezi.⁴⁴⁸ A szituációs jogos védelemnek a személy elleni támadáson kívül eső esetei felölelik a vagyon elleni támadásokat is. E támadásokat élet elleni támadásnak tartani némely szakirodalmi álláspont szerint valójában nem is vélelem, hanem fikció. S mint ilyen, az „élet kioltásának büntetőjogi fikcióval történő legalizálása alaptörvény-ellenes”.⁴⁴⁹ Más kritika szerint az, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen is irányult, ezért a támadás körülményei olyanok, amelyek lehetőséget adnak az elhárítás szükséges mértékének túllépésére, valójában dogmatikai tévedés. Ugyanis a Btk. rendelkezései nem a túllépésre adnak felhatalmazást, hanem a szükségesség mértékének vizsgálata alól felmentést.⁴⁵⁰ Az előzőktől eltérő, de azokat erősítő kritikai álláspont szerint a szituációs jogos védelem valójában sérti a támadó életének védelméhez fűződő alkotmányos jogát.⁴⁵¹ Közel sem arról van szó, hogy bárki a támadók oldalára állna a megtámadott személlyel szemben. Sokkal inkább az lehet a kritikák olvasata, hogy a túlságosan széles körű jogos védelem némelyek számára ürgy lehet a máskülönben indokolatlan erőszak alkalmazására. Osztani kényszerülök a hivatkozott álláspontok aggodalmát, és csak remélni tudom, hogy a társadalom tagjai kellő önmérsékletet tanúsítanak.

E megoldás közelít ahhoz az ókori görög, illetve a tizenkét táblás törvényeken nyugvó római megoldáshoz, amelyik az éjjeli tolvaj, illetve nappal kizárólag a fegyveres tolvaj megölését is elfogadhatónak tartotta. Az éjjeli tolvaj esetében a jogos védekezés nem korlátozódott a fegyveres elkövető megölésére, hanem megengedhetővé tette a fegyvertelen elkövető támadásának elhárítását akár az elkövető életének kioltása árán is. E cselekmény éppen az élet elleni támadás hiánya miatt nem értékelhető az önvédelem (jogos védelem) körében. A tizenkét táblás törvények e rendelkezésével kapcsolatban mutatja ki Jakab Éva, hogy az éjjeli, vagyon elleni támadás nem pusztán a tulajdonhoz való jogot, a család életének gazdasági alapját sérti, hanem a család integritását, a lakóhely rituális tisztaságát is, mivel a lakóhely egyben szakrális tér is volt

⁴⁴⁸ EBH2018.B.11.

⁴⁴⁹ Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Szeged, Iurisperitus, 2019. 212.

⁴⁵⁰ Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 1. (2012), 1. 29.

⁴⁵¹ Bárd (2013): i. m.

a római társadalomban.⁴⁵² Ezért szolgálhatott okként az élet kioltására a tolvaj tette. E megközelítéssel szemben Hugo Grotius még amellettsé értelt a 17. században, hogy a tizenkét táblás törvény védelmet állított fel amellettsé, hogy az éjjeli tolvaj fegyverrel védekezett.⁴⁵³ Ezért esik azonos megítélés alá az éjjeli tolvaj és a cselekményét fegyveresen elkövető nappali tolvaj megítélése.

A keresztény etikai megfontolások vizsgálata óhatatlanul felveti a fogalmi rendszerek összehangolásának problémáját. Nincs ez másként a jogos védelem körében sem. Az etika, és kivált a keresztény etika nem ismeri a jogos védelem fogalmát. Ehelyett elterjedtebb az önvédelem kifejezés használata. A jogos védelem értelemszerűen tágabb fogalmi keret, mivel magában foglalja az egyén önmagát ért sérelem elhárításának jogát (önvédelem) és a másokat vagy a közösség értékeit ért támadás elhárítását egyaránt. Ez utóbbi kettő a keresztény etikában elválik az önvédelem jogától. A mások életének, javainak védelmét vagy a közösség védelmét leginkább szolgálatként értelmezték, mert célja a gyengébbek, elesettebbek vagy éppen a közösség egészének védelme. Ezek a következtetések vonhatók le abból, amit a rendőri löfegyverhasználat jogáról már megfogalmaztam Luther nyomán. Mindazt, ami a keresztény etikában nem az egyén önmaga, hanem más személy vagy javak megvédésének jogát illeti, e korábbi fejezetben bemutattam.

E fejezet keretei között a büntetőjogi jogos védelmet le kell szűkíteni az egyén önmaga, illetve saját érdekei védelmének körére. A jogos védelem köréből e kiemelt részt a továbbiakban a keresztény etikából vett önvédelem kifejezéssel jelölöm. Más-más zsinórmértéket találunk az egyén javait ért támadás és az egyén élete, testi épsége ellen irányuló támadás elhárításánál. Az élet abszolút érték, Istentől származik, ezzel szemben a vagyoni javak nem rendelkeznek ilyen szakralitással. A vagyoni javakat ért támadást éppen ezért a fő szabály szerint nem lehet elhárítani a tolvaj életének kioltásával. Ezzel szemben – hasonlóan a görög és a római joghoz – a zsidó jog ugyancsak lehetővé tette az éjjeli betörő megölését, amikor a mózesi törvények így rendelkeznek: „Ha a tolvajt betörésen érik és úgy megverik, hogy meghal, nem számít vérontásnak. De ha ez napvilágnál történik, akkor vérontásnak számít.”⁴⁵⁴ A római kultúrával szemben a zsidó

⁴⁵² Jakab Éva: Éjjel, fegyverrel...: Önvédelem, jogos védelem történeti megközelítésben. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 485–498.

⁴⁵³ Hugo Grotius: *A háború és a béke jogáról*. Budapest, Kriterion, 1973. 93.

⁴⁵⁴ 2Móz 22,1.

társadalomban nem volt szakrális jelentése az otthonnak. A római politeista vallás ismerte a házi istenek kultuszát, akiknek a család tagjai a saját otthonukban áldoztak, lényegében az otthon istentiszteleti helyként is szolgált. Emiatt is volt az otthonba való behatolás főbenjáró bűn, amely akár az elkövető életének kioltásával is elhárítható volt. Ezzel szemben a zsidó társadalomban az otthon nem szolgált istentiszteleti helyként, ezért szakrális jelentéssel nem bírt. Az ide való behatolás nem sértette az Istent, így ez nem is szolgálhatott okként az éjszakai tolvaj megöléséhez. Ezért a zsidó jog esetében e lehetőség szakrális okait el kell vetni. A törvény magyarázata szerint az éjjeli tolvaj megölése akkor nem minősül emberölésnek, ha a tolvaj nem riadt volna vissza a gyilkosságtól sem. Ebben az esetben a törvény elismeri az önvédelemhez való jogot. De csak akkor, ha a tolvaj ölési szándékára következtetni lehet. Nappali elkövetés esetében azonban a zsidó törvény abból a feltevésből indul ki, hogy a tolvaj szándéka nem terjedhetett ki az ölésre is, ezért az életének kioltása emberölésnek minősül.⁴⁵⁵ Ezért egyértelmű, hogy a zsidó jog az éjszakai tolvaj életének elvételét csak a sértett személy életének védelme érdekében engedte meg.

A keresztény etikának is van válasza az önvédelem kérdéseire. A tulajdon védelme az őskeresztény egyházban fel sem merült, mert jobbra a közös vagyont, és ezáltal a személy vagyontalanságát részesítették előnyben.⁴⁵⁶ Szükségessé vált valamiféle vagyonosodás és a magánvagyon létjogosultságának elismerése ahhoz, hogy ez a kérdés egyáltalán felmerüljön. Az ógyház tagjai az utolsó idők közösségének tartották a keresztény gyülekezeteket. Mihelyt megértették, hogy Jézus második eljövételének közelgő idejéről nem abban a szó szerinti értelemben beszélt, amely szerint ez még az ő életükben bekövetkezik, kedvező kulturális környezet alakult ki a vagyonosodáshoz. Majd elismerést nyert a személyes vagyon létjogosultsága. Jézus több helyen szól a vagyoni javakkal való sáfarkodásról. A legtöbb teológus egyetért abban, hogy nem tilos a vagyon birtoklása, a bűn nem a vagyonban keresendő, hanem az emberben, aki nem tud helyesen élni a vagyon nyújtotta lehetőségekkel. A keresztény ember szabadsága abban áll, hogy nem a vagyon megszerzése jelenti számára az életideált, nem a vagyon mértéke mutatja meg az élet sikerességét és az élet értékét.⁴⁵⁷ Ennélfogva a vagyon és annak védelme soha nem írhatja felül az élethez való jogot. Így a keresztény társadalometika nem ismeri el a tolvajjal szembeni védekezésnek

⁴⁵⁵ Hertz J. H. (szerk.): *Mózes öt könyve és a Haftárak*. (H. n.), (k. n.), (é. n.).

⁴⁵⁶ ApCsel 2,44.

⁴⁵⁷ Szűcs (1993): i. m. 251–252.

azt a lehetőségét, amely a tolvaj életének kioltásával jár. Ez csak abban az esetben lesz igaz, ha a tolvaj szándéka valóban csak az anyagi javak megszerzésére irányul anélkül, hogy bármely ember életére törne. Itt – a büntetőjogi minősítéssel ellentétben – annak sincs jelentősége, hogy az élet veszélyeztetése a vagyon elleni támadás sikerét, a menekülést vagy az ellopott dolog megtartását szolgálja. Más helyzet áll elő, ha a vagyontárgy eltulajdonítása a sértett életben maradását veszélyezteti, mert ez esetben már nem a vagyon védelme, hanem az élet védelme körében kell megítélni a védekező magatartását, így pedig megengedett akár az élet kioltása is.⁴⁵⁸

A keresztény etika különbséget tesz az önvédelemhez való jogban aszerint is, hogy a személy ellen támadó az életet vagy csupán a testi épséget, avagy a becsületet kívánta sérteni. Ez utóbbi esetekben ugyancsak nem megengedett a támadó életének kioltása. Hugo Grotius szerint a jogos védelem természet adta joga az embernek, miként minden teremtménynek az. Nem is azon alapul ez a jog, hogy a támadás jogsértő, hanem egyszerűen azon a természeti törvényen, hogy mindenkinek jogában áll magát megvédeni. Ugyanakkor a testi épséget – kivéve a súlyos támadásokat – és a becsületet ért támadást állítása szerint az evangéliumok alapján nem lehet a másik egyén életének elvételével sem kivédeni, sem megtorolni. A becsület sérelmét tartja a legenyhébb sérelemnek, amelyről így ír: „A becsület ugyanis a kiválóság elismerése; de aki ilyen bántalmat eltűr, az kiemelkedő türelméről tesz bizonyosságot, ez pedig inkább gyarapítja, mintsem csökkenti becsületét.”⁴⁵⁹ Éppen ezért úgy foglal állást, hogy a keresztény ember esetében az evangélium sokkal magasabb mércét állít a sérelem elhárításának arányosságával szemben, amelynek megfelelően a becsületet ért támadást nem lehet súlyos sérelemmel elhárítani, az élet kioltásával pedig végképp nem.

A katolikus egyházi iratok az élet védelme körében szólnak az önvédelem jogáról. Teológiai kiindulási alapjuk a szeretet. Közelebről az a jézusi tanítás, amely így szól: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.”⁴⁶⁰ Ennek alapján a magunk szeretete és a másik ember szeretete között nem lehet különbséget tenni. Ez azt is jelenti, hogy az egyénnek a másik érdekeit és jogait a sajátjaival azonos módon kell tiszteletben tartania.⁴⁶¹ Ez vezet el az élet és az emberi méltóság egyenlőségéhez. A „Ne ölj!” parancsolat látszólagos önellentmondásba kerül

⁴⁵⁸ Grotius (1973): i. m. 96.

⁴⁵⁹ Grotius (1973): i. m. 89.

⁴⁶⁰ Mk 12,31.

⁴⁶¹ Evangelium vitae (1995): i. m. 55. pont.

akkor, amikor a saját élet megvédéséhez való jog és a másik élete sértésének tilalma kerül egymással konfliktusba. A konfliktust oly módon lehet feloldani, ha a szándékot vizsgáljuk. A védekező magatartása jóllehet két eredménnyel jár, de szándéka szerint csak egyiket kívánja. Az egyik eredmény a saját életének megóvása. Ezt kívánja, ez a cselekményének tulajdonképpeni célja. A másik eredmény lehet a támadó életének kioltása. Ezt a védekező nem kívánja, lényegében szándékán kívüli. Önmagunk – és tegyük hozzá: mások – megvédése erkölcsi alapelv. A másik embert megvédeni éppoly jog és kötelesség, mint az egyén saját maga megvédése. Aquinói Szent Tamás ezt Ambrosiusra hivatkozva tanítja, ezt állítva: „aki nem hárítja el a jogtalanságot a társától, bár képes lenne rá, éppen oly mértékben bűnös, mint aki a jogtalanságot elköveti.” Ezért ha valakit a saját vagy más élete megmentésének szándéka vezérel, abban az esetben tette helyeselhető. Még akkor is, ha más megoldás nem lévén – tehát kényszerűségből – kioltja a támadó életét.⁴⁶² Ez azonban csak valóban arra az esetre vonatkozik, amikor a megtámadottnak nincs más lehetősége a saját maga életének megvédésére, mint a támadó életének kioltása. Ebben a relációban a halálos kimenetelt a támadó váltotta ki, aki cselekményével halálvesztélynek tette ki magát. Ez még olyan esetekben is igaz, amikor az értelem használatának hiánya miatt erkölcsileg nem vonható felelősségre.⁴⁶³

A protestáns teológia – a széttagolt egyházszervezet miatt – híján van azoknak az egyházi iratoknak, amelyek meghatározzák az etikai gondolkodás fő irányvonalát. Ez azonban közel sem azt jelenti, hogy a protestáns teológiának és etikának ne lenne határozott álláspontja ugyanezekről a kérdésekről. Luther 1522-ben a kegyesség felől közelít az önvédelemhez. Több bibliai idézettel igyekszik alátámasztani, hogy a keresztények a saját személyüket, javaikat ért támadást, háborgatást túrni kötelesek. Kifejti, hogy a támadással szembeni erőszak vagy annak megbosszulása egyáltalán nem visz közelebb az üdvösséghez, ezért a keresztény embernek erre semmi szüksége. Ellenben a hatóság szolgálata nagyon is hasznos és szükséges, amellyel a másokat ért jogtalan támadást elhárítja, illetve megbosszulja.⁴⁶⁴ Később, 1526-ban a háborút mint a jogos védelem esetét ismeri el. De csak úgy, mint rövid ideig való békétlenséget, amely alkalmas arra, hogy a nagyobb, akár örökös békétlenségnek elejét vegye. Luther tehát úgy tekint a háborúra, mint kisebb rosszra, amellyel elkerülhető a nagyobb rossz.

⁴⁶² A Katolikus Egyház Katekizmusa: i. m. 2264 pont.

⁴⁶³ *Evangelium vitae* (1995): i. m. 55. pont.

⁴⁶⁴ Luther (1906): i. m. 399–410.

E megfontolást azonban csak a védekező háborúra tartja igaznak.⁴⁶⁵ A védekező háború sajátos vonása, hogy az oka nem a háborúskodáshoz való kedv, hanem a háborúba bocsátkozás elkerülhetetlen szükségessége.⁴⁶⁶ Erről az elvi alapról kiindulva, a népek önvédelemhez való jogát elismerve jut el az egyén önvédelemhez való jogához. Éppúgy, mint alig valamivel több mint száz évvel később Hugo Grotius. Luther így ír erről: „Ő, a védekezés az egy becsületes oka a hadakozásnak s azért minden törvény is helyesli, hogy az önvédelem büntetés alá ne essék, s ha valaki önvédelemből megöl valakit, az ártatlan minden ember előtt.”⁴⁶⁷ Luther ezzel nem felmenti a keresztényeket a háborgatás eltűrése alól, mert az továbbra is igaz, hogy az ellenállás vagy a bosszú nem vezet üdvösségre. Két állítást tesz Luther: 1. Tényként rögzíti, hogy a törvények elismerik az önvédelemhez való jogot. Azzal, hogy az önvédelemből cselekvő egyén minden ember előtti ártatlanságát elismeri, még nem állítja azt, hogy az önvédelem Isten előtt is ártatlanságot jelent. 2. Az önvédelem jogának alapját az emberek közötti erkölcsi szabályokban keresi, nem pedig Isten parancsolataiban. A keresztény embernek nem a világi törvényeknek, sem az általánosan követett erkölcsi normáknak kell megfelelniük, hanem Isten parancsolatainak.

Mindezek alapján az látszik, hogy a jogos védelem e mű megírásakor hatályos szabályai közül a szituációs jogos védelemnek tartott esetkörök kívül vannak azon a kereten, amelyen belül a keresztény etika a jogos védelmet értelmezni tudja. Az élet elleni támadások elhárításának kivételével a keresztény etika nem tűri a támadó életének elvételét, de valójában a súlyos sérelem okozását sem. A nem élet elleni támadást etikai megfontolások szerint nem lehet úgy tekinteni, mintha mégis az lenne. Mert valójában ez a fikció nem jogosít senkit sem etikai, sem erkölcsi alapon a másik életének elvételére. Jóllehet a Btk. a jogos védelem szabályaival senkit nem hatalmaz fel az ölésre, de eltűri azt. A felhatalmazás és a tűrés közötti vékony választóvonal valójában csak dogmatikai jellegű, az élet elvételének szempontjából konkrét esetben vajmi kevés jelentősége van.

⁴⁶⁵ Luther (1910): i. m. 32.: „Nem mintha helyes volna, hogy háborút kezdjenek bármely úrnak bolond feje szerint. Mert azt mindenekelőtt ki akarom mondani, hogy a ki háborút kezd, annak nincs igazsága és méltányos, hogy az szenvedjen vereséget, vagy legalább végtére az bűnhődjék, aki először ránt kardot.”

⁴⁶⁶ Luther (1910): i. m. 32.: „Hát csak vigyázz magadra, ő nem hazudik és jól véd a szívedbe, hogy messze, nagyon messze elkülönítsed egymástól az akarást a kényszerűségtől, a kívánságot a szükségtől, a hadakozásban való kedvet a háborúskodás szükségességétől.”

⁴⁶⁷ Luther (1910): i. m. 34.

A hajléktalan életforma kriminalizációja az emberi méltóság tükrében⁴⁶⁸

Az emberi méltóság a jog számára érinthetetlen, a büntetőjogi szabályok többnyire az emberi méltóságból levezethető további jogok védelmét szolgálják. Van azonban egy olyan kriminalizált magatartásforma, amely éppen az emberi méltósággal összefüggésben váltott ki komoly társadalmi és jogi vitákat. Ezért nem lehet megkerülni az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabálysértés vizsgálatát. E vizsgálatokban nélkülözni kényszerülök a szociológiai szempontok érvényre juttatását, mert roppant messzire vezetne az eredetileg kitűzött céloktól. Ugyancsak nélkülözöm a rendészeti és kriminalisztikai szempontokat, pedig mind a rendészeti eljárások, mind a szabálysértési hatóságot terhelő bizonyítási teher érdekes kérdéseket vet fel. Elsősorban az emberi méltóság és a hajléktalan létforma büntethetőségének alkotmányos szempontú vizsgálatára szorítok. Másodsorban a témaválasztáskor kijelölt megközelítési módnak megfelelően igyekszem bemutatni a hajléktalanság problémájára nyújtott keresztény etikai megfontolásokat.

Érdemes röviden történeti kontextusba helyezni a problémát, mert ilyen módon jól kirajzolódik a szabályozás mögötti gondolat és a szabályozás „fejlődési íve”. 2011 áprilisában fogadták el azt a fővárosi közgyűlési rendeletet, amely elsőként rögzítette a „köztér életvitelszerű lakhatás céljára történő használata” szabálysértés tényállását. Még ugyanebben az évben hasonló rendeletet alkotott a főváros VIII. kerületi önkormányzata. Ugyancsak ebben az esztendőben módosították az ekkor hatályos szabálysértési törvényt, és a szabálysértési deliktumok közé került a „közterületen életvitelszerű lakhatás tilalmának ismételt megszegése” elnevezésű szabálysértés. Ezt az követte el, aki az önkormányzat rendeletében meghatározott, a közterület életvitelszerű lakhatás céljaira történő használatára, illetve az életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságok közterületen történő tárolására vonatkozó szabályokat 6 hónapon belül ismételten megszegte.

A 2012-ben újraalkotott szabálysértési törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) 186. §-a kissé átszabva újra megfogalmazta a tényállást, és immár a „közterületen

⁴⁶⁸ A *Hajléktalanság az alkotmányos rendészet tükrében* címmel a *Belügyi Szemle* 2019/6. számában megjelent korábbi munkában már foglalkoztam e kérdéskörrel. Azonban ennek megjelenése után látott napvilágot az Alkotmánybíróság újabb tárgybeli határozata. Ez szükségessé tette a kérdés újbóli értelmezését, feldolgozását, kiegészítve a keresztény etikai normákkal.

életvitelszerű lakhatás tilalmának megszegése” elnevezést viselte. E szabálysértést az követte el, aki a közterület belterületét rendeltetésétől eltérő módon, életvitelszerű lakhatás céljára használta, illetve életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságokat közterületen tárolt. A tényállást az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll-eljárásban megsemmisítette.⁴⁶⁹ Az alkotmányos testület megállapítása szerint a szabálysértéseknek leginkább a „bagatell büntetőjogi” jellege vált meghatározóvá, azaz a tényállások jelentős része emberi magatartásokat kriminalizál. Ez történt a közterület életvitelszerű lakhatás céljára történő használatával is, másként fogalmazva az utcai hajléktalansággal.

A büntetendővé nyilvánítás egyik alkotmányos kritériuma, hogy a magatartás kriminalizálása nem lehet önkényes, annak valamilyen alkotmányos indoka kell hogy legyen. A másik lényeges kritérium az, hogy a szankciót kilátásba helyező norma feleljen meg a normavilágosság követelményeinek. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a közterületen életvitelszerű tartózkodás büntetendővé nyilvánítása egyik feltételnek sem felel meg. Nem állapítható meg az az ok, az a védeni kívánt érdek, amely indokul szolgált arra, hogy egy, a szociális ellátás körébe vont élethelyzetet a törvényhozó társadalomra veszélyes magatartásnak minősítsen.

Önmagában véve az utcai hajléktalan életmód nem sért vagy veszélyeztet semmilyen olyan társadalmi érdeket, amely kizárólag szankciós eszközökkel lenne védhető. Ettől meg kell különböztetni azt az esetet, amikor az utcán élők magatartása olyan módon sérti a közrendet, hogy indokolt az állami büntetőhatalmi igény érvényesítése. Ezek a magatartások ezt megelőzően is deliktumok voltak, így a társadalom védelme biztosított volt. Pusztán az életvitelszerű közterületi tartózkodás kriminalizálása nem valós veszélytől óvja meg a társadalmat.

Az Alkotmánybíróság ekkori álláspontja szerint sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevételére való ösztönzése nem tekinthető olyan legitim, alkotmányos indoknak, amely a közterületen élés szabálysértéssé nyilvánítását megalapozná.⁴⁷⁰ Maga a tényállás valójában egyfajta életmódot rendelt büntetni, nem pedig jól körülírt elkövetési magatartást. Az Alkotmánybíróság ekkor még úgy látta, hogy az emberi méltóság védelmével összeegyeztethetetlen a társadalomra veszélyesnek minősíteni és büntetni azokat, akik lakhatásukat elveszítve kényszerűségből a közterületen élnek, feltéve, hogy ezzel mások jogait nem sértik, kárt nem okoznak, más

⁴⁶⁹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

⁴⁷⁰ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

jogellenes cselekményt nem követnek el. Ez megfelelt az alkotmányos büntetőjog gyakorlatára korábban kialakított sérelem- és károkozási tilalom elvének. Sértőnek találták az egyén emberi méltóságából fakadó cselekvési szabadságára nézve, ha az állam szankciós eszközökkel kényszerít valakit a szociális szolgáltatások igénybevételére. Megállapítást nyert, hogy a hajléktalanság mindenekelőtt társadalmi probléma, amelynek megoldására a szabálysértési szankció alkalmazása alkalmatlan eszköz.

Az Alaptörvény negyedik módosítása több ponton is változást hozott. Egyfelől a lakhatás biztosításának feltételeit az állami célok közé emelte az új szabályozás. Másfelől jogot biztosított az önkormányzatoknak arra, hogy szankcionálják az általuk meghatározott közterületeken folytatott életvitelszerű tartózkodást.⁴⁷¹ Az Alaptörvény módosítását követően az országgyűlés ismét újraalkotta a vitatott tényállást, amely immár az „életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése” nevet viselte. Eszerint az követett el szabálysértést, aki a világörökségről szóló törvény szerinti világörökségi területnek minősülő közterületen vagy a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott közterületen életvitelszerűen tartózkodik, és a kijelölt területet a rendőrség vagy a szabálysértési törvényben meghatározott személy felkérése ellenére nem hagyja el. Az önkormányzatok szabadon, területi adottságaiknak megfelelően határozták meg azokat a területeket, ahol tilos volt az életvitelszerű közterületi tartózkodás.

A megalkotott önkormányzati rendeletek egy része a Kúria elé került törvényességi kontrollra. A Kúria több határozata is hangsúlyozta, hogy a szabálysértési törvény a közterület meghatározott részeiről szól, amelyeket mindenki által érthető módon, világosan kell kijelölni.⁴⁷² Ennek megfelelően nem volt elfogadható megoldás, ha valamely önkormányzat az egész területén tilosnak minősítette az utcai hajléktalanságot. A normavilágosság elvét sértő volt a Kúria szerint az a megoldás, ha az önkormányzat nem kellően egzakt módon, vagy éppenséggel a norma potenciális címzettjei által kevésbé megismerhető helyrajzi számokkal jelölte ki a tiltott területeket. A Kúria szerint további korlát, hogy a terület kijelölése legitim cél érdekében kell hogy történjen. A szabályozás által megjelölt cél a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek – mint védett jogi értékek – védelme. A Kúria rögzítette, hogy a szabálysértési törvény felhatalmazó rendelkezéseit megszorítóan kell értelmezni.

⁴⁷¹ Az Alaptörvény negyedik módosítása 8. cikk.

⁴⁷² A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.020/2014/6., Köf.5.055/2014/2., Köf.5.040/2016/3. határozata.

Ennek megfelelően a közterületen való életvitelszerű tartózkodás csak ott lehet tilalmazott és szankcionálható, ahol a védendő jogi értékek kifejezetten, tényszerűen igazolhatóan érvényesülést kívánnak.

A Velencei Bizottság megállapítása szerint az alkotmánymódosítás lényegében az Alkotmánybíróság korábbi döntésére adott válaszként volt értelmezhető.

Az Alaptörvény hetedik módosítása ismét jelentős változásokat hozott. Egyfelől a jogalkotó alkotmányos védelemben részesítette a közterületek közcélú használatát. Másfelől az alkotmányos rendelkezések közé emelte az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmát. Ezzel együtt természetesen eltűnt az önkormányzatokat megillető jog a tiltott területek kijelölésére.

Úgy tűnik, hogy ezzel a módosítással az utolsó akadály is elhárult a hajléktalan életmód kriminalizálása elől. Így sokadik alkalommal újradefiniálták a vitatott tényállást, és megalkották a szabálysértési törvény 133/B. §-t, amely az *Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése* címet viseli. A szabályozás egészét tekintve annyi különbség mutatható ki a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a jogalkotó immáron nem bízta az önkormányzatok rendeletalkotási jogkörére azt, hogy hol szankcionálják a közterületi hajléktalanságot, hanem generálisan, az ország valamennyi közterületén büntetendő magatartássá minősítette. Az újrafogalmazott tényállás az elkövetési magatartás szempontjából tartalmilag lényegében megegyezik a korábbi szabályozással.

A hajléktalan életmód tilalmát megfogalmazó alkotmányos rendelkezés értékelésekor fontos hangsúlyozni, hogy adott magatartás tilalmazása nem azonos annak büntetőjogi jellegű szankcionálásával. Ez utóbbi azt feltételezi, hogy az adott tilalom megszegése olyan súlyos hátrányt vagy veszélyt jelent a védett társadalmi viszonyokra, hogy a védelem érdekében szükséges és indokolt a büntetőhatalmi eszközök alkalmazása, még ha erre szabálysértési eljárásban kerül is sor. Ellenben a büntetőjogi jellegű szankciós fenyegetés nélküli tiltás olyan cselekmények visszaszorítására alkalmas eszköz, amelyek nem jelentenek olyan veszélyt, amely indokoltá teszi az állami büntetőhatalmi igény érvényesítését. Adott magatartás jogi tilalmazása anélkül szolgálja a társadalmi értékek védelmét, hogy ennek megszegőjével szemben alapvető jogainak korlátozásával lépne fel. Könnyen lehetne azt mondani, hogy az alaptörvényi tilalmazás elosztatott minden korábbi alkotmányossági kételyt. Ugyanakkor továbbra is hatályosak az Alaptörvénynek azok az emberi méltóságra, a büntetőjog *ultima ratiójára* és a normavilágosságra vonatkozó rendelkezései, amelyek alapján a korábbi törvényi tényállást az Alkotmánybíróság alkotmányértőnek minősítette. A tárgyalat szabálysértési tényállás alkotmányosan két tűz közé szorult. Egyfelől alkalmas

egy alkotmányi tilalom védelmére, másfelől alkalmatlan a tényleges jogvédelemre, és szükségtelen mértékű beavatkozást tesz lehetővé.

Ugyanezt észlelte az Alkotmánybíróság is, amikor másodszor került elé utólagos normakontrollra a közterület életvitelszerű használatát büntetni rendelő és többször újrakodifikált szabálysértési tényállás.

Az Alaptörvény hetedik módosítását követően újraalkotott szabálysértési tényállás utólagos normakontrollja ritkán látott megosztottságot mutatott az Alaptörvény őrei között. 7:6 arányban elfogadott határozat alkotmányosnak találta a szabályozást.⁴⁷³ Ezzel az utolsó akadály is elhárult az utcai hajléktalanság szankcionálása elől. A határozat álláspontja abból indul ki, hogy az alapvető jogok és az alkotmányos felelőségek szorosan összefüggenek egymással. Előbbi az egyén személyisége szabad kibontakozásának terepe és mozgástere, a felelősség pedig mások szabadságának tiszteletben tartását, illetve a békés társadalmi együttélés szabályainak betartását jelenti. Ez szorosan összefügg az Alaptörvénynek azzal az emberképpel, amely szerint az ember társadalmi lény, ekként szabad kibontakozásának határt szabnak a közösség érdekei, amelyek előmozdítása érdekében az egyénnek társadalmi együttműködési kötelezettsége van. A közterületek közcélú védelme a társadalom érdekeit szolgálja. Ennek megvalósítása az Alaptörvényben deklarált államcél, s ennél fogva állami feladat. A hajléktalanok utcai élete ezt az érdeket sérti, közelebből nem hajlandóak együttműködni az államnak a közterületek közcélú védelmével kapcsolatos feladatainak ellátásában. Az Alkotmánybíróság szerint a szabálysértési törvény ezt az együttműködési képességre vonatkozó hiányt kéri számon az utcai hajléktalanoktól. További indokként vonultatta fel a többségi vélemény a kifejezett alkotmányi tilalmat. E tilalom talaján állva arányosnak és szükségesnek találták a büntetéskiszabást mint olyan eszközt, amely alkalmas arra, hogy a tilalomnak érvényt szerezzen. Szemben a korábbi hajléktalanhatározatban foglalt állásponttal, ezúttal az Alkotmánybíróság legitim eszköznek tekintette a szankciót annak érdekében, hogy a hajléktalan személyek igénybe vegyék az állami ellátórendszert. Kétkedéssel fogadható álláspontjuk szerint az államnak az emberi méltóság és élet védelme érdekében fennálló intézményvédelmi kötelezettsége más módon nem teljesíthető, mint hogy az érintettek igénybe veszik az ellátórendszer szolgáltatásait. Ezzel többségi elfogadásra talált a korábbi kisebbségi vélemény.⁴⁷⁴ Az indítványozók részéről felmerült a diszkrimináció tilalmába

⁴⁷³ 19/2019. (VI. 18.) AB határozat.

⁴⁷⁴ Lásd: 38/2012. (XI. 14.) AB határozat. Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye.

ütközés lehetősége. Erre a felvetésre adott válaszában az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy a vitatott tényállás minden embert egyaránt érint, nem kifejezetten a hajléktalanok ellen irányul, ezért őket nem éri hátrányos megkülönböztetés.

A magam részéről úgy vélem, hogy ez az indokolás a 2011 óta tartó jogalkotási folyamatokat végignézve nehezen tekinthető hitelesnek. A jogalkotási folyamatokból és a szabálysértési tényállásban megfogalmazott elkövetési magatartásból az rajzolódik ki világosan, hogy a vitatott rendelkezés célja nem általában a közterületeken folyó evés, ivás, alvás szankcionálása, hanem annak az életvitelnek a büntetése és ezáltal történő visszaszorítása, amelynek részeként ezek a cselekmények hosszabb időn keresztül rendszeresen ismétlődnek. Nem nehéz észrevenni, hogy ez kizárólag az utcai hajléktalan közösség jellemzője. Mert ugyan mi különbség van a közterületek közcélú használatában a között a középosztálybeli között, aki szendereg egy padon a verőfényes napsütésben, miután ugyanott elfogyasztott egy hamburgert, és aközött, aki ugyanezt teszi mindennap kényszerűségből? Az egyedüli különbség a két személy között az eltérő szociokulturális tulajdonságaikban érhető tetten. Ha a középosztálybeli eszik egy padon, és szendereg ott utána egyet, az kevésbé zavaró, mint ha ugyanezt a szegénység jegyeit magán viselő – olykor kétségtelenül zavaróan rossz állapotban lévő – hajléktalan teszi.

A második hajléktalanhatározathoz fűzött különvélemények igen sokrétű alkotmányos és morális kritikát fogalmaztak meg. Czine Ágnes az alkotmányos büntetőjog felől közelíti meg a problémát. Eszerint az utcai hajléktalanság nem minősül olyan cselekménynek, amely emberi életet, testi épséget, egészséget vagy jogot veszélyeztető, általánosan elfogadott együttélési szabályt sért. Önmagában az az indok, hogy sérti a közterületek közcélú használatát, a szabálysértési tényállássá minősítést nem alapozhatja meg. Ez még az együttműködés hiányából sem vezethető le. További érvelése a szabálysértési törvénynek abból a rendelkezéséből indul ki, amely szerint csak tevékenység vagy mulasztás minősíthető szabálysértésnek.⁴⁷⁵ Ezzel szemben az utcai hajléktalanság olyan létállapot, amely a legkritikább esetben megalapozott döntés következménye. Ennélfogva a hajléktalanná válás körében a bűnösség egyáltalán nem értelmezhető.⁴⁷⁶ Juhász Imre a határozat rendelkező részében foglalt alkotmányos követelményt utasította

⁴⁷⁵ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről 1. §.

⁴⁷⁶ 19/2019. (VI. 18.) AB határozat. Czine Ágnes különvéleménye.

el, amely szerint a szabálysértési szankció alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a hajléktalan személy ellátórendszerben való elhelyezése a cselekmény elkövetésekor igazolhatóan biztosított volt. Álláspontja szerint a hivatkozott alkotmányos követelmény nem vezethető le az Alaptörvényből, és úgy fogalmaz meg kötelező jogértelmezési parancsot a jogalkalmazó hatóságok számára, hogy ilyen tartalmú rendelkezésre és jogalkotói szándéokra a vizsgált jogi normákból nem lehet következtetni. Álláspontja szerint ezzel a megoldással az Alkotmánybíróság a jogalkotás talajára tévedt, ezzel hatáskörén túllépett.⁴⁷⁷ Schanda Balázs egyfelől elismeri az egyén felelősségét a közösségért, másfelől elfogadja azt a tényt, hogy a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévők sok esetben nem képesek az együttműködésre. Másfelől a szankció célját és alkalmasságát (valójában céltalanságát és alkalmatlanságát) tekintve lényegében tartja magát az első hajléktalanhatározatban megfogalmazott elvhez. A határozatnak abból a megállapításából indul ki, amely szerint „a szabálysértési szankció alkalmazásának meg kell felelnie az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalma alkotmányos céljának, az elesett, magukról gondoskodni nem tudó személyek ellátórendszerbe vonásának”.⁴⁷⁸ Megállapítása szerint ugyanez megfordítva azt jelenti, hogy alaptörvény-ellenes a szabálysértési szankció, ha annak célja nem az elesett személyekről való gondoskodás, ellátás. Márpedig a törvény által alkalmazni rendelt szankció alkalmatlan ennek a célnak a betöltésére. A távozásra felszólítás mint a hajléktalan ellátórendszer felé terelése alkalmas eszköz lehet a kitűzött cél eléréséhez, azonban a bíróság elé állítás már nem.⁴⁷⁹ Stumpf István abból indul ki, hogy az első hajléktalanhatározat meghozatala óta nem változtak azok az alkotmányos szabályok, amelyek miatt akkor az utcai hajléktalanság büntetését alkotmányosértőnek találták. Álláspontja szerint továbbra is sérti az emberi méltóságot az egyéb jogsérelmet nem okozó, kényszerből utcán élők büntetése, és sérti az emberi méltóságból levezethető cselekvési szabadságot a szankcióval történő ellátórendszerbe terelés. Álláspontja szerint „sem az Alaptörvény emberképéből, sem pedig a hűség, a hit és a szeretet értékeiből nem következik, hogy önmagában az életvitelszerű közterületen tartózkodást – ha az egyéb sérelmet nem okoz – alkotmányosan büntetni kellene és lehetne”.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ 19/2019 (VI. 18.) AB határozat. Juhász Imre különvéleménye.

⁴⁷⁸ 19/2019. (VI. 18.) AB határozat.

⁴⁷⁹ 19/2019 (VI. 18.) AB határozat. Schanda Balázs különvéleménye. E különvéleményhez csatlakozott Hörcherné Marosi Ildikó és Szalay Péter.

⁴⁸⁰ 19/2019 (VI. 18.) AB határozat. Stumpf István különvéleménye.

A büntetőjogi szankciók célja lehet valamiféle megtorlás, amely a joghátrányban ölt testet, és lehet annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más újabb bűncselekményt kövessen el. E kellően absztrakt célokat a büntetés-végrehajtási célokon keresztül lehet elérni. Érdeemes felidézni a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának céljait, mert joghatásait tekintve éppúgy a személyes szabadság elvonását jelenti, mint az utcai hajléktalanokkal szemben kiszabható elzárás. A szabadságvesztés végrehajtásának célja joghátrány érvényesítése, valamint a reintegráció eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen, és annak jogkövető tagjává váljon. A büntetés-végrehajtásban ennek megfelelően kellően hangsúlyos eszköz a nevelés. A szabálysértési elzárás célja ezzel szemben legfeljebb a joghátrány érvényre juttatására szorítkozhat, illetve arra az elrettentő hatásra, amely szerint az elzárás alá vont számára a joghátrány olyan mérvű hátrányt jelent, hogy később elegendő csupán az absztrakt joghátránnyal fenyegetés annak érdekében, hogy elkerülje az újabb szabálysértés elkövetését. Röviden: a szabálysértési elzárás a megtorlásra és az elrettentésre építkezik. A nevelés mint a megelőzés eszköze szóba sem kerülhet e valóban rövid idejű szabadságelvonás alatt. A büntetés kiszabása során érvényre lehet és kell juttatni különféle szociális szempontokat, azonban a büntetési célok között ezek nem jelennek meg. Ennek megfelelően a jogalkotó lényegében megtorolja azt a létállapotot, amelynek része a közterületek életvitelszerű használata, illetve abban bízik, hogy ez elegendő elrettentő erővel bír ahhoz, hogy az egyén a későbbiekben ne tanúsítson hasonló magatartást. A szociális ellátórendszer a legtöbb esetben valós alternatívája az utcai hajléktalanságnak. Azonban a megtorlás és az elrettentés olyan eszköz, amely valóban csak *ultima ratióként* teszi lehetővé a szabadságelvonást, az ellátórendszerbe terelésre azonban nem alkalmas. Ugyanez elmondható a rendészet szerepéről is. Ugyanis a rendészet a megbomlott társadalmi rend helyreállításának állami eszköze. A rendészetre jellemző jogkorlátozás és kényszer nem alkalmas egy szociális probléma megoldására, de még csak enyhítésére sem. Valójában az államhatalom represszív közjogi eszközei teljesen alkalmatlanok az utcai hajléktalanság kezelésére.

Az Alaptörvény R) cikke értelmében e törvényben foglalt rendelkezéseket többek között a nemzeti hitvallással összhangban kell értelmezni. A preambulum a kereszténységnek nemzetmegtartó szerepet tulajdonít. Szintén az R) cikk 4) bekezdése szerint Magyarország keresztény kultúrájának védelme minden állami szerv kötelessége. Mindebből levonható az a következtetés, hogy épp a hajléktalankérdés adott volna lehetőséget az Alkotmánybíróságnak arra,

hogy a fent citált rendelkezéseket élővé tegye. Ugyanis a keresztény vallásnak és az annak alapján kialakult keresztény kultúrának nagyon is határozott álláspontja van a szegénységben élőkkel kapcsolatban. Márpedig az nem vitás, hogy a hajléktalanság és a szegénység kéz a kézben jár.

Érdemes röviden szemlélni az idevonatkozó egyházi tanításokat. Ezek egy részét hosszabban idézem, mert olyan módon fogalmazták meg, hogy ezt már csak a szöveg szépségének kedvéért is érdemes megtenni. Az *Evangelium vitae* kezdetű enciklika szerint: „A szeretet szolgálatát sajátos lelkületnek kell mozgatnia és meghatározni: úgy kell törődnünk a másikkal, mint Istentől a felelősségünkre bízott személlyel. Jézus tanítványaiként arra vagyunk hivatva, hogy felebarátnak tekintsünk minden embert, előnyben részesítve azt, aki szegényebb, magányosabb, rászorulóbb. Éppen az éhezőknek, szomjazónak, hontalannak, ruhátlanoknak, betegeknek, fogolynak – ugyanígy a meg nem született gyermeknek, a szenvedő vagy haldokló öregnek – nyújtott segítség lehetőség arra, hogy Jézusnak szolgáljunk, miként Ő maga mondta: »Valahányszor megtettétek egynek a legkisebb testvéreim közül, nekem tettétek.« Éppen ezért nem vehetjük halhatatlanba Aranyszájú Szent János mindig aktuális fölhívását és ítéletét: »Tisztelni akarod Krisztus testét? Ne menj el mellette, ha ruhátlan: és ne itt, a templomban tiszteld meg selyemruhákkal, hogy odakinn, ahol fázik és mezítelen, elmenj mellette.«”⁴⁸¹

II. János Pál pápa szavai szerint: „[...] az Egyház kötelességnek érzi, hogy ugyanolyan bátran szóljon azokért, akik nem tudnak szólni önmaguk érdekében. Az Egyház szava mindig evangéliumi kiáltás a világ szegényei védelmében, mindazokért, akiket emberi jogaikban fenyegetnek, megvetnek és elnyomnak.”⁴⁸²

Protestáns etikai elvek szerint Jézus „nem hirdetett szociális programot, de meghirdette a szeretet szolidaritását a szenvedőkkel és szegényekkel”⁴⁸³

A karitás kifejezetten a keresztény eszmékből származó érték, minthogy a nyomorultak, elesettek támogatása korábban egyáltalán nem számított értéknek.⁴⁸⁴ Ebből fakad az az elvárás, hogy az ember ne csak azokat szeresse, akik őt szeretik, ne csak annak adjon, akitől kap. Ez vezet el a szolidaritáshoz és azokhoz a szociális elvekhez, amelyek jellemzik az európai értékrendszert. A hajléktan életmód kriminalizálása ellentétes az európai társadalmakra jellemző szociális

⁴⁸¹ *Evangelium vitae* (1995): i. m.

⁴⁸² II. János Pál: *Insegnamenti XIV/1*. Vatikán, Libreria Editrice Vaticana, 1993. 1294.

⁴⁸³ Szűcs (1993): i. m. 102.

⁴⁸⁴ Bolberitz Pál: *Európa és a kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 11–12.

és kulturális értékekkel. Ugyanígy ellenétes a kereszténység etikai felfogásával és a szegényekhez, kirekesztettekhez való kulturális viszonyával.

Az Alaptörvény tételes szabályai tiltják a hajléktalan életmódot, az alkotmányos értéként megfogalmazott kereszténység társadalometikai tanításai pedig kizárják ennek az életmódnak a büntetését. Tehát nem csupán belső jogi, hanem értékdiszsonancia is jellemzi az Alaptörvény előzőekben értékelt rendelkezéseit. Úgy tűnik, az Alkotmánybíróság többségi álláspontja ezt a belső ellentmondást a normatív rendelkezés javára oldotta fel, háttérbe szorítva az alkotmányos értékeket.

Záró gondolatok

Az emberi élethez és méltósághoz való jog olyan értéktartalommal bír, amely nem független sem ideológiai, sem etikai, illetve morális megfontolásoktól. A hazai szabályozás a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* és *Az emberi jogok európai egyezményének* alappillérein nyugszik. Lényegében követi az alapvető nemzetközi sztenderdeket. Az említett okmányok a lehető legszélesebb konszenzusra törekedve határozzák meg a tárgyalt jogok tartalmát, ennek megfelelően széles lehetőséget biztosítva a nemzetközi megállapodásokban részes államok nemzeti jogalkotása számára. A nemzetközi jogalkotásnak a széles körű konszenzusra törekvése azt is szolgálja, hogy az adott jog a lehető legtöbb és egymástól gyökeresen eltérő kultúrák számára is elfogadható legyen. A „minden kultúrának való megfelelés” azonban azzal a veszéllyel is együtt jár, hogy végül egyetlen kultúra jellemző vonásait sem viseli magán a jogalkotás. Ha az emberi életet egyetemes értékként fogjuk fel, akkor ez érthető és támogatható törekvés. Csakhogy legyen szó bármely egyetemes értékről, az kultúránként mégiscsak eltérő értéktartalmat hordoz magán. Ezt az eltérést a nemzetközi szerződések rugalmas szabályozási megoldása kellően biztosítja. Az elméleti lehetőség tehát adott arra, hogy valamely állam a saját értékeire formálja az emberi élethez és méltósághoz való jog tartalmát.

A magyar állam a sokak azonosulására számot tartó, mondhatni „kilúgozott” értéktartalmú alapvető jogokat és ezen belül az élethez és méltósághoz való jogot is megkísérelte keresztény értéktartalommal megtölteni. Az eredmény megítélése azon múlik, hogy a feléig feltöltött poharat félig telinek, vagy félig üresnek látjuk. Ugyanis a már korábban meglévő alapvonalak keveset változtak. Az érdemi változás lényegében kimerül az individualizációtól való elfordulásban, és ezáltal annak elismerésében, hogy az ember természetes közege a társadalom, amely egyben gátat is szab az egyén törekvéseinek. A társadalom iránt való alkotmányos felelősségvállalás kétségkívül keresztény sajátosságokat mutat. A büntetőjog a saját társadalomvédelmi eszközrendszerével eddig is védte az egyén káros, veszélyes törekvéseivel szemben a társadalmat. Ez az alkotmányos fordulat a büntetőjog területén érdemi változást nem hozott.

Az élet és a méltóság klasszikusnak tartott területein, a halálbüntetés, az abortusz és az eutanázia kérdéskörében sem az alkotmányos értéktartalomban, sem a gyakorlatban nem következett be keresztény fordulat. Európában és a tengerentúlon egyaránt látható, hogy milyen társadalmi hatással jár az, ha valamely

kormányzat megkísérel ilyen irányú változásokat megvalósítani. Az említett kulturális területeken a lakosság többsége leginkább implicit módon vallásos, azaz többnyire csupán meghatározott krízis- vagy fordulópontot jelentő helyzetekben fordul Isten felé, mint például betegség, erejét meghaladó feladat vagy helyzet, születés, halál.⁴⁸⁵ Ezért a nyitott társadalmak többsége általában elutasító a keresztény fordulatokkal szemben. Megállapítható, hogy a keresztény közösségen belül sem egységes az eutanáziának és az abortusznak a megítélése. Mindkét esetkörnek léteznek olyan elemei, amelyek egyéges módon elutasításra találnak, azonban olyan esetek is kimutathatók, amelyekben a protestánsok megengedőbbek. Ez leginkább annyit tesz, hogy a protestáns társadalometika egyrészt megértőbb az emberi esendőséggel szemben, másrészt a szenvedésnek semmiféle szakralitást nem tulajdonít, végül a vallásos cselekményekben jóval kevesebb üdvöztető szerepet lát.

Az abortusz büntetőjogi megítélése csupán a 20. században változott jelentősen, akkor viszont olyannyira, hogy pár év leforgása alatt súlyos demográfiai problémaként kezdték el értelmezni a területen megmutatkozó szabados életfelfogást. Ezért az ötvenes évek kormánya ismét hadat üzent a terhességmegszakításoknak. A szocialista erkölcsiségre és termelékenységre hivatkozással meghirdetett harc azonban hamar kifulladt, és olyanfajta „szabályozott kerek között szabad” állapot alakult ki, amelyen első ízben a késői szocializmus tudott szigorítani 1988-ban a szociális indikáció lehetőségének szűkítésével. A büntetőjogi szabályozás területén 1962-ig az a ma már tarthatatlannak tűnő helyzet alakult ki, hogy az egészségügyi jogszabályok hol kevésbé, hol jobban, de engedték az abortuszt, a büntetőjog azonban kivételt nem tűrően bűncselekménynek minősítette. 1962-től mondhatni, hogy csupán a jogsértő módon végrehajtott terhességmegszakítás minősül bűncselekménynek. A magzat emberként való elismerése melletti érvek minden esetben az anya életével való esetleges konkurencián buknak el. Ha az életek között nem engedhető meg a választás, akkor egy egészségügyi veszélyhelyzetben azt az életet kell választani, amelyik megmentésére nagyobb esély mutatkozik. A probléma akkor elevenedik meg a gyakorlatban, amikor egyenlőek az életesélyek. Ha a magzatot emberként tételeznénk, abban az esetben olyan egészségügyi helyzetben, amelyben egyenlő esély mutatkozik a magzat és az anya életének megmentésére, de ezek egymást kizáró lehetőséget jelentenek (például a rákbetegségben szenvedő anya kemoterápiás kezelésre szorul, amely azonban szinte biztos, hogy végez a magzattal),

⁴⁸⁵ Billiet (2001): i. m.

az orvosnak két egyenlő értékű élet között kellene döntenie. Márpedig a vázolt esetben az orvos nem törekedhet az anya életének rovására a magzati élet megmentésére. Legfeljebb az anya dönthet arról, hogy lemond a kezelésről abban a tudatban, hogy ezzel a saját életét veszélyezteti, de a magzat életét megmentheti. Ez a döntés azonban az anya döntése, nem pedig a jogé. Azt, hogy a magzatot a jog mennyire nem tekinti embernek, leginkább a büntetőjog mutatja meg azzal, hogy a magzat nem lehet sértett, legfeljebb az elkövetés tárgya.

Az életvégi döntések büntetőjogi megítélését nehezítő körülmény, hogy a bioetikai, egészségügyi jogi szakirodalom túlnyomó többsége az eutanáziát az orvos-beteg kapcsolatban tételezi. Ehhez képest a büntetőjogi szakirodalom ennél általában szélesebb körű értelmezést is megtűr. Minthogy magát az eutanázia kifejezést egyetlen jogi norma sem tartalmazza, és pontos fogalmi meghatározását tekintve nem lehet egységes szakirodalmi álláspontról beszélni, ezért nem vettem el a kiterjesztő tartalmú megközelítést. Leginkább életvégi döntésekről szólok, amely kifejezésbe más jelenségekkel együtt mind a szűken, mind pedig a kiterjesztően értelmezett eutanázia beletartozik.

A kezelés visszautasítása mint egyedül legális formája az eutanázia jellegű cselekménytípus passzív formájának jogilag szabályozott ugyan, de semmilyen szankcióval nem kell annak a betegnek számolnia, aki ezek megkerülésével vonja ki magát az orvosi kezelés alól. Ugyanakkor ennek gyakorlati prevalenciája igen alacsony mértékű lehet, hiszen általában azokról a betegségekről lehet szó ebben az esetben, amelyek elhordozása olyan fokú szenvedéssel jár, hogy a beteg már csak ezek enyhítése érdekében is orvoshoz fordul, aki számára pedig már nem valós alternatíva a jogi út elkerülése. Tegyük hozzá, amennyiben a beteg választása a kezelés visszautasítására esik, még ebben a helyzetben sem könnyű őt rábírni arra, hogy részt vegyen a számára jogi útvesszőnek tűnő eljárásban. A helyzet fonákságát az adja, hogy az orvos ebben a helyzetben is kötve van szakmájának szabályaihoz, amelyek megszegésével okozott veszélyhelyzetért büntetőjogi felelősség terheli. Az orvos legfeljebb a cselekvőképtelen vagy az egészségügyi önrendelkezésben korlátozottan cselekvőképes személyek orvosi kezelését tudja jogilag szabályozott módon kikényszeríteni. Az orvosi jogon kívüli vagy annak megsértésével elmulasztott életmentő beavatkozás vagy kezelés egyértelműen a büntetőjog területéhez tartozik, és leginkább a segítségnyújtás elmulasztásának körében értékelhető. Az aktív halálba segítés ettől eltérően minden esetben büntetőjogi relevanciával bír, amely az eset körülményeitől függően minősülhet emberölésnek vagy öngyilkosságban közreműködésnek.

A jogos védelem körében a kutatási célok szempontjából igazán problémás területnek a szituációs jogos védelem bizonyul. Ez ugyanis inkább fikció, semmint vélelmezett élet elleni támadás. A magyar büntetőjog ebben a kérdésben leginkább a római tizenkét táblás törvények mintáját, illetve a tradicionális zsidó jog elveit követi. A klasszikus jogos védelem körében a keresztény etika számára az egyén önvédelemhez való joga fogalmazódik meg. A „Ne ölj!” parancsolt nem olyan abszolút érvényű tilalmat jelent, amelynél fogva az embernek megadással kell túrnia az élete elleni támadást. A „Szeresd felebarátodat, mint magadat!” parancsolt kiindulási pontja az egyén önmagának szeretete. Ez vezet el az egyenlő méltósághoz, amelynek révén nem lehet különbséget tenni a saját és mások életének értéke között. A keresztény etika nem ismeri a jogos védelmet, helyette különbséget tesz magunk és mások, valamint a társadalom megvédése között. Az előbbit az önvédelemhez való joggal azonosítja. Természetesen ez nem azonosítható a büntetőjogi jogos védelemmel, hanem annak csupán a személy saját magát ért támadás elhárítását magában foglaló eseteivel. Ezért a büntetőjogi jogos védelemnek ezt az esetét vetettem össze a keresztény etika önvédelemről vallott felfogásával. A „Ne ölj!” parancsolt látszólagos önellentmondásba kerül, amikor a saját élet megvédéséhez való jog és a támadó személy életének kímélete kerül egymással konfliktusba. A konfliktust oly módon lehet feloldani, ha a szándékot vizsgáljuk. Ha a megtámadott szándéka csakis életének megóvására terjed ki, és ennek ellenére a támadó életét veszti, abban az esetben ezért az eredményért nem terheli erkölcsi felelősség a védekezőt. Ezért a ténylegesen élet ellen irányuló támadás a keresztény etika számára is elfogadható módon elhárítható a támadó életének kioltásával, feltéve, hogy a védekező akarata erre tényleges módon nem irányul. A más ember életének, illetve a társadalomnak a jogtalan támadással szembeni megóvása pedig kifejezetten keresztény erény. Itt már a támadó életének kioltásával szemben is eltérő mérce érvényesül. Ezekről az esetektől azonban gyökeresen eltér a szituációs jogos védelem, mert hiányzik az élet elleni támadás, csupán a jog ilyenként fogadja el a meghatározott módon elkövetett támadást, még akkor is, ha az nem személy elleni irányul. Feltételezve, hogy az élet elleni támadás vagy az ilyenként felfogott támadás, ha meg nem is engedi, de eltűri a támadó életének kioltását, akkor a szituációs jogos védelem eseteiben ez nem egyeztethető össze a keresztény etikával. Ez ugyanis az élet védelmét feltétlen értékként írja elő, legfeljebb a saját élet kioltásával szembeni támadás elhárításához tűri el – a korábban kifejtettek szerint – a támadó életének kioltását.

A keresztény etika a másik személy életének védelmét, függetlenül attól, hogy a védelmet nyújtó ezt hivatásszerűen vagy eseti jelleggel teszi – keresztény etikai kifejezéssel élve –, az önvédelem körén kívüli esetnek tételezi. Zsinórmértéke elválík az önvédelem esetén alkalmazhatótól. Ugyanis főként a társadalom védelme érdekében, ha – teológiai fogalommal élve – a gonosz más módon nem fékezhető meg, akkor a keresztény társadalometika eltűri e személy életének kioltását a sokaság – amely egyszerre jelenti sokak életét és a társadalmi közérdeket – megmentése érdekében. A rendőri hivatás mint mások védelmét ellátó foglalkozás gyakorlása valamennyi keresztény egyház etikai elvei szerint szükséges és nemes vállalat. A keresztény etikai irodalom nem a rendőr kifejezést használja, hanem a legtöbb esetben az állam rendfenntartó funkciójára utal. Tehát valójában a rendészetről van szó. Minthogy azonban a rendészet központi szereplője a rendőrség, ezért e kutatás keretei között megengedhető volt a rendőri hivatásra való szűkítés. A keresztény etikai megfontolások elfogadják a rendőr – és persze általában véve a rendészet – jogát a bűnösök megfékezésére. Elismerik azt is, hogy ez minden ellentétes szándék és akarat ellenére azzal az eredménnyel is járhat, hogy kiolthatják e személyek életét. Ezt azonban soha nem szabad célként megfogalmazni, sőt kerülni kell. Létjogosultsága arra az esetre nyer elismerést, ha más módon egyáltalán nem lehet a megtámadott életét megóvni a támadótól, vagy a társadalom védelme más módon nem képzelhető el. Ezért azok a löfegyverhasználati esetek, amelyek az élet kioltásával fenyegető támadások elhárításán kívül esnek, nehezen egyeztethetők össze a keresztény etika életvédelemre vonatkozó elveivel.

Az élet és az emberi méltóság keresztény értéktartalma olyan követelményt állít a jogalkotó elé, amely reálisan aligha teljesíthető az európai kultúrát jellemző plurális politikai és értékkörnyezetben. Az Isten saját képmására teremtett ember méltósága a jog számára nehezen lenne leképezhető, ugyanis értéktartalmát tekintve túlmutat az ember alkotta jog lehetőségein. Mindez nem zárja ki, hogy valamely jogalkotó ne törekedhetne ennek az értéknek a megjelenítésére és védelmére. A büntetőjog az erkölccsel legszorosabb kapcsolatot mutató jogterület. Az erkölcs mint társadalmi közös norma és értékrendszer magában hordozza mindazt a morális értéktartalmat, amely az adott társadalomban általában elfogadásra és követésre talál. Ezért a büntetőjogi védelemnek szükségszerűen vissza kell tükröznie a társadalom erkölcsi értékítéletét. Ellenkező esetben az a jogi káosz alakul ki, amely a szocialista jog 1962-ig terjedő időszakát jellemezte.

Vákát

Felhasznált irodalom

Jogforrások, AB határozatok, eseti bírósági döntések

Magyarország Alaptörvénye.

Magyarország Alaptörvénye indokolás.

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

1878. évi V. törvénycikk indokolása.

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről.

1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről.

1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről.

1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről.

1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről.

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről.

2000. évi LXXXVII. törvény a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény módosításáról.

2007. évi LXXX. törvény a menedéjogról.

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről.

2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről.

Werbőczy István: *Tripartitum*. (H. n.), (k. n.), (é. n.).

Kommentár az 1997. évi CLIV. törvényhez az egészségügyről.

Indokolás a Büntető Törvénykönyv javaslatához. *Magyar Közlöny*, (1978), 92.

23/1990. (X. 31.) AB határozat.

23/1990. (X. 31.) AB határozat. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön párhuzamos véleménye.

23/1990. (X. 31.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Lábady Tamás párhuzamos véleménye.

64/1991. (XII. 17.) AB határozat. Zlinszky János párhuzamos indokolása.

30/1992. (V. 26.) AB határozat.

46/1994. (X. 21.) AB határozat.

48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

48/1998. (XI. 23.) AB határozat. Holló András párhuzamos indokolása.

48/1998. (XI. 23.) AB határozat. Lábady Tamás különvéleménye.

18/2000. (VI. 6.) AB határozat.

14/2000. (V. 12.) AB határozat.

36/2000. (X. 27.) AB határozat.

22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

9/2004. (III. 30.) AB határozat.

9/2004. (III. 30.) AB határozat. Holló András különvéleménye.

30/2012. (VI. 27.) AB határozat.

38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

38/2012. (XI. 14.) AB határozat. Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye.

4/2013. (II. 21.) AB határozat.

4/2013. (II. 21.) AB határozat. Pokol Béla különvéleménye.

5/2013. (II. 21.) AB határozat.

16/2013. (VI. 20.) AB határozat.

27/2013. (X. 9.) AB határozat.

32/2013. (XI. 22.) AB határozat.

32/2013. (XI. 22.) AB határozat. Pokol Béla párhuzamos indokolása.

13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

24/2014. (VII. 22.) AB határozat.

19/2019. (VI. 18.) AB határozat.

19/2019. (VI. 18.) AB határozat. Juhász Imre különvéleménye.

19/2019. (VI. 18.) AB határozat. Schanda Balázs különvéleménye. E különvéleményhez csatlakozott dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó és dr. Szalay Péter.

19/2019. (VI. 18.) AB határozat. Stumpf István különvéleménye.

19/2019. (VI. 18.) AB határozat. Czine Ágnes különvéleménye.

3180/2020. (V. 21.) AB végzés.

3112/2021. (IV. 14.) AB végzés.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény 1983. április 28-án elfogadott 6. kiegészítő jegyzőkönyve.

Az Európai Tanács nők elleni erőszak és a párkapcsolati és családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról szóló, Isztambulban, 2011. május 11-én kelt Egyezménye.

30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról.

- 2/1956. (VI. 24.) EüM rendelet a terhesség megszakításával kapcsolatos eljárás szabályozásáról.
- 4/1973. (XII. 1.) EüM rendelet a terhességszakítás iránti kérelem elbírálásáról.
- 1040/1973. (X. 18.) MT határozat a népesedéspolitikai feladatokról.
- 1047/1956. (VI. 3.) MT határozat a terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről.
- A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* (BHÖ). Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1952.
- 13/2013. büntető elvi határozat.
- 34/2007. BK vélemény.
- BH2014. 201.
- EBD2018.B.2.
- EBH2017.B.20.
- EBH2018.B.11.
- BDT2004. 1025.
- 1/2008. Polgári jogegységi határozat.
- 3/2013. Büntető jogegységi határozat.
- 4/2013. Büntető jogegységi határozat.
- A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.020/2014/6. határozata.
- A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.055/2014/2. határozata.
- A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.040/2016/3. határozata.
- 1864-iki május hó 18-án 22985 sz. a. kibocsátott helytartótanácsi intézmény az összes törvényhatóságokhoz.
- A Miniszteri Bizottság Rec(2002)5 számú ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről. (Elfogadta a Miniszteri Bizottság 2002. április 30. napján, a Miniszteri Megbízottak 794. ülésén.) Online: www.europatanacs.hu/pdf/COE_CM_Rec__2002__5.pdf
- Az Egészségügyi Minisztérium szakmai irányelve a terminális állapotú daganatos felnőtt és gyermek betegek hospice és palliatív ellátásáról. *Egészségügyi Közlöny*, (2010), 7. 1458–1547. Online: https://hospice.hu/docu/EuMin-szakmai-iranyelv_terminalis-alamapotu-daganatos-hospice-palliativ-ellatasarol.pdf
- UNHCR: Guidelines on International Protection: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. *Unhcr.org*, 2004. április 28.
- United Kingdom 2019 International Religious Freedom Report. *State.gov*, 2020. május. Online: www.state.gov/wp-content/uploads/2020/05/UNITED-KINGDOM-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf

District of Columbia v. Heller 554 US 570 (2008). Online: www.oyez.org/cases/2007/07-290

EJEB Norwood v. Egyesült Királyság, 2004. november 16. Application no. 23131/03.

Criminal Code of the Czech Republic. Online: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf

Penal Code of Romania of July 17, 2009 (updated) Law no. 286/2009. Online: www.legislationline.org/download/id/8291/file/Romania_Penal%20Code_am2017_en.pdf

Polish Penal Code Act of 6 June 1997. Online: www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf

Az ENSZ nőkkel szembeni erőszak felszámolásáról szóló 1993. december 20-i nyilatkozata (A/RES/48/104).

Szakirodalom

Ádám Antal: Az emberi és állampolgári alapjogok jellegéről és korlátairól. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. 407–418.

Ádám Antal: Értékek és értékelméletek. *Társadalmi Szemle*, (1997), 5. 3–19.

Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. (2006), 7–8. Online: <https://polgariszemle.hu/archivum/24-2006-julius-augusztus-2-evfolyam-7-8-szam/115-a-jogi-alapertekek-harmoniaja-es-versengese>

Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. *Jura*, 16. (2010), 2. 115–127.

Ádám Antal: A rendőrség az alkotmányi értékek között. In Hautzinger Zoltán – Gaál Gyula (szerk.): *A rendészettudomány határkövei. „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből”*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2012. 118–141.

Ádám Antal: *Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2015.

Aebi, Marcelo F.: Cybercrime and the dark figure of crime. In *International Scientific an Professional Conference. VI. Zagreb Police College Research Days. Keeping pace with security Challenges – Where do we stand? Zagreb, Croatia 5th April 2019*. Zagreb, Ministry of the Interior of the Republic of Croatia Police Academy, 2019. Online: https://policijska-akademija.gov.hr/UserDocsImages//04_vps/Istrazivacki%20dani_knjiga%20sazetaka_5.4.2019.pdf

Alexy, Robert: *The Theory of Constitutional Rights*. Oxford, Oxford University Press, 2002.

- Amberg Erzsébet: *A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2020. Online: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23695/amberg-erzsebet-phd-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Antalfi Ágoston: A halálbüntetés jogosságának kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, 5. (1870), 44. 311–319.
- Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae* III. *Aquinas.cc*, (é. n.). Online: <https://aquinas.cc/la/en/~ST.III.Q5>
- Aragon, Louis: *A kommunista ember*. Budapest, Szikra Kiadó, 1949.
- Balla Zoltán: *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.
- Balogh Ágnes – Tóth Mihály: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2010.
- Barcsi Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Filozófia Doktori Iskola, 2011. Online: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/7961/Barcsi%20T.%20doktori%20dolgozat.pdf?sequence=1>
- Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapjogi megközelítésben. In Hack Péter (szerk.): *Új büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 55–62.
- Barna Attila: Törekvések a politikai bűncselekmények rendezésére Magyarországon a 18. század végén, és az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezete. *Jog – Állam – Politika*, 2. (2010), 2. 73–97. Online: <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2010/2/Barna.pdf>
- Barna Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon, különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvény-cikk előzményeire és megalkotására*. Győr, Universitas – Győr Nonprofit Kft., 2015.
- Békés Imre: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről. *Belügyi Szemle*, 49. (2001), 6. 3–10.
- Bell, Duncan: What Is Liberalism? *Political Theory*, 42. (2014), 6. 682–715. Online: <https://doi.org/10.1177/0090591714535103>
- Belovics Ervin: Az emberi élethez és méltósághoz való jog és az új Btk., különös tekintettel a büntetési rendszerre és a jogos védelemre. In Hack Péter (szerk.): *Új büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 69–74.

- Berlin, Ira – Herbert Gutman: Osztályszerkezet és az amerikai munkásosztály fejlődése 1840–1890 között. *Történelmi Szemle*, 26. (1983), 2. 224–237.
- Biblia (2Móz, ApCsel, Lk, Mk, Róm).
- Bibó István: Etika és büntetőjog. In Bibó István: *Válogatott művek I. 1935–1944*. Budapest, Magvető, 1986. Online: <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/39.html>
- Bihari Mihály: A felelősség jogelméleti kérdései. In Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.
- Bihari Ottó: Alkotmányreformunk jelentősége. *Jogtudományi Közöny*, 28. (1973), 2. 57–63.
- Blasszauer Béla: Az élet végén esedékes döntések a XXI. század küszöbén. *Kharón Thanatológiai Szemle*, 1. (1997a), 1. Online: https://kharon.hu/docu/1997-tel_blasszauer-elet.pdf
- Blasszauer Béla: *Eutanázia*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1997b.
- Blazovich Jákó: A reneszánsz embere. *Pannonhalmi Szemle*, 10. (1935), 2. 97–102.
- Boda László: A megtermékenyítés és az emberi lélek kezdete. *Vigilia*, 51. (1986), 8. 608–612. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02970/00552/pdf/EPA02970_vigilia_1986_08_608-612.pdf
- Boehm Károly: A gyermekölésről orvostörvényi tekintetből. *Tudományos Gyűjtemény*, 17. (1833), 4. 57–84.
- Bolberitz Pál: *Isten, ember, vallás a keresztény filozófiai gondolkodás tükrében*. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1981.
- Bolberitz Pál: *Európa és a kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 2004.
- Bolberitz Pál: Az emberi méltóság keresztény szemléletéről. In Trócsányi László (szerk.): *A mi alkotmányunk*. Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, 2006. 350–364.
- Bolyky Orsolya: *Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezők büntetőjogi értékelésére*. PhD-értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, 2018. Online: <https://doi.org/10.15774/PPKE.JAK.2018.002>
- Böckle, Franz: Géntechnológia és szaporodástechnika. *Mérleg*, 21. (1985), 3. 252–270.
- Bóhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások III. Axiologia vagy értékten*. Kolozsvár, Stein János, 1906.
- Coman, Varvara – Jana Maftעי – Vasilica Negruț: The Right to Life. In *The 7th Edition of International Conference. The European Integration – Realities and Perspectives. Proceedings*. Galati, Danubius University Press, 2012. 239–243. Online: www.academia.edu/9475874/The_Right_to_Life
- Concha Győző: *Politika II*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1905.

- Connery, John R.: *Abortion: The Development of the Roman Catholic Perspective*. Chicago, Loyola University Press, 1977.
- Csink Lóránt: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In Tóth Judit (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 134–141.
- De La Cuesta, José Luis – Isidoro Blanco Cordero (szerk.): Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926–2014). *International Review of Penal Law*, 86. (2015), 1–2. Online: www.penal.org/en/resolutions-aidp-iapl-congresses
- Deres Petronella – Domokos Andrea: *Büntető anyagi jog III. az új Btk. alapján*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2013.
- Domokos Andrea: Belátási képesség a magyar büntetőjogban egykor és ma. In Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2017. 37–48.
- Domokos Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerezése. In Birher Nándor – Homicskó Árpád (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019. 199–210.
- Domokos Andrea – Nemes Zsófia: *Tételek, gondolatok a kriminológia tudományából*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2016.
- Domokos Andrea – Nemes Zsófia – Havasi Sára: *A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. Online: www.kre.hu/ajk/images/doc3/A_csaladon_beluli_eroszak_buntetojogi_es_tarsadalmi_megitelese.pdf
- Donley, Greer – Beatrice A. Chen – Sonya Borrero: The legal and medical necessity of abortion care amid the COVID-19. *Journal of Law and the Biosciences*, 7. (2020), 1. Online: <https://doi.org/10.1093/jlb/lsaa013>
- Durkheim, Émile: *Az öngyilkosság*. Ford. Józsa Péter. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Ebenstein, William – Alan O. Ebenstein: *Great Political Thinkers. Plato to the Present*. Fort Worth, TX, Harcourt Brace College, 1991.
- Faragó Tamás: *Bevezetés a történeti demográfiába*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011.
- Feinberg, Joel: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Filó Mihály: Az eutanázia jogi szabályozásának problémái. *Kharón Thanatológiai Szemle*, 3. (1999), 1–2. Online: http://epa.oszk.hu/02000/02002/00006/pdf/1999-tavasz-nyar_filo-eutanazia.pdf
- Finkelstein, Ferenc: *Büntetés és nevelés*. Budapest, MTA, 1922.

- Finkey Ferenc: *Az 1843-i évi büntetőjavaslatok száz év távlatából*. Budapest, MTA, 1942.
- Finszter Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, ORFK, 2012.
- Finszter Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- Fleck Zoltán – Gadó Gábor – Halmai Gábor – Hegyi Szabolcs – Juhász Gábor – Kis János – Körtvélyesi Zsolt – Majtényi Balázs – Tóth Gábor Attila: Vélemény Magyarország Alaptörvényéről. *Fundamentum*, 15. (2011), 1. 61–77.
- Földvári József: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Földvári József – Erdősy Emil – Tóth Mihály: *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Frivaldszky János: Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire. *Acta Humana*, új folyam 2. (2014), 1. 7–74.
- Frivaldszky János: Az ember jogalanyiságának, életéhez és méltóságához való joga a kortárs katolikus természetjogi alapú jogfilozófiai megközelítésben. *Acta Humana*, új folyam 8. (2020), 4. 35–85. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.4.2>
- Fukuyama, Francis: *A Nagy Szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.
- Gaál Botond: A reformatori nevelésszempény az idők mérlegén. *Theologiai Szemle*, új folyam 37. (1994), 2. 77–81.
- Gaizler Gyula – Nyéki Kálmán: *Bioetika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2003.
- Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019.
- Garay Mária: A magzat élethez való joga. *Magyar Bioetikai Szemle*, 20. (2014), 1. 3–10.
- Gardner, R. F. R.: New ethical approach to abortion and its implications for the euthanasia dispute. *Journal of Medical Ethics*, 1. (1975), 1. 127–131. Online: <http://dx.doi.org/10.1136/jme.1.3.127>
- Gönczöl Katalin: Az erőszak kriminológiai fogalma, az erőszakos bűntettek. *Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle*, 17. (1970), 2. 101–105.
- Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Budapest, Kriterion Könyvkiadó, 1973.
- Gyémánt Richárd – Katona Tamás: *Demográfia*. Budapest, Pólay Elemér Alapítvány, 2014.
- Haack, Susan: Christian Explorations in the Concept of Human Dignity. *Dignitas*, 19. (2012), 3. 4–7., 10–13. Online: https://global-uploads.webflow.com/6214f9b9fbd-93629bf8300be/62bb47d8496ec16c23d25e3e_Dignitas_V19_N3_Fall_2012_Haack.pdf

- Haldane, John – Patrick Lee: Aquinas on Human Ensoulment, Abortion and the Value of Life. *Philosophy*, 78. (2003), 2. 255–278. Online: <https://doi.org/10.1017/S0031819103000275>
- Halmi Gábor: Pártos alkotmánybíráskodás (2010–2014). In Gárdos-Orosz Fruzsina – Szenté Zoltán (szerk.): *Jog és politika határán. Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 105–150.
- Hámori Antal: Az eutanázia fogalma és kánonjogi minősítése. *Magyar Sion*, új folyam 46. (2010a), 2. 177–190.
- Hámori Antal: Az eutanázia problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi kitekintéssel). *Iustum Aequum Salutare*, 6. (2010b), 2. 25–44.
- Hámori Antal: A magzati élet védelme Magyarország Alaptörvényében. *Magyar Bioetikai Szemle*, 17. (2011), 3–4. 130–150. Online: www.hrb.hu/2011/mbsz/3_4/HAMORI_Antal__A_magzati_élet_vedelme.pdf
- Hámori Antal: A „duplex effectus” és a „kisebbik rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén. *Magyar Sion*, új folyam 12. (2018), 2. 239–253. Online: http://epa.oszk.hu/01300/01397/00024/pdf/EPA01397_magyar_sion_2018_2_239-254.pdf
- Hámori Antal: A még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tisztelete. In Fazakas Sándor – Kovács Krisztián (szerk.): *„Mielőtt megformáltalak az anyaméhben.” Az élet kezdetén felmerülő döntések keresztyén etikai megközelítése*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociális-etikai Intézete, 2020a. 43–58.
- Hámori Antal: Az „eutanázia” aktuális kérdései (etikai, jogi, teológiai aspektusok). *Magyar Bioetikai Szemle*, 26. (2020b), 1–2. 24–54.
- Harkányi Ede: *A holnap asszonyai. Tanulmány a társadalomtudomány köréből*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia, 1905.
- Heller Ágnes: *A reneszánsz ember*. Budapest, Múlt és Jövő Alapítvány, 2008.
- Hertz J. H. (szerk.): *Mózes öt könyve és a Haftárak*. (H. n.), (k. n.), (é. n.). Online: <http://enok.uw.hu/hertz/HRTZj.pdf>
- Hobbes, Thomas: *Leviatán*. Budapest, Magyar Helikon Könyvkiadó, 1970.
- Horváth Attila: „Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette”. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 31–66.
- Horváth Tibor: A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság IX. Kongresszusa a család és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények büntetőjogi szabályozásáról. *Jogtudományi Közöny*, 19. (1964), 12. 660–668.

- Horváth Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- Horváth Tibor – Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona Kiadó, 1999.
- Huizinga, Johan: *A középkor alkonya*. Ford. Szerb Antal. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1979.
- Hutson, H. Range – Deirdre Anglin – John Yarbrough – Kimberly Hardaway – Marie Russell – Jared Strote – Michael Canter – Bennett Blum: Suicide by cop. *Annals of Emergency Medicine*, 32. (1998), 6. 665–669. Online: [https://doi.org/10.1016/S0196-0644\(98\)70064-2](https://doi.org/10.1016/S0196-0644(98)70064-2)
- Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- Jakab Éva: Éjjel, fegyverrel...: Önvédelem, jogos védelem történeti megközelítésben. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 485–498. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/53845/1/juridpol_081.pdf
- Jemnitz János: Marx és a nyugat-európai munkásmozgalom. *Történelmi Szemle*, 26. (1983), 3–4. 367–374. Online: https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1983_3-4/jemnitz.pdf
- Jobbágyi Gábor: A terhésség művi megszakítása – polgári jogi kérdőjelek. *Jogtudományi Közlöny*, 42. (1987), 9. 487–493.
- Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig*. Budapest, Szent István Társulat, 2014.
- Kajtár István – Herger Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014.
- Kálvin János: *Institutio* (kétféle fordításban: *A keresztény vallás rendszere*. Pápa, [k. n.], 1910; illetve *Tanítás a keresztény vallásra*. Budapest, [k. n.], 1991.)
- Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Ford. Berényi Gábor. Budapest, Gondolat Kiadó, 1991.
- Kárpáti László: A magzatelhajtás büntetőjogi kérdései. *Rendőrségi Szemle*, 1. (1953), 4. 310–332.
- Karsai Krisztina: *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA-doktori értekezés. Szeged, 2015.
- Kemenes Pál: A reneszánsz tudományának néhány jellegzetessége. *Orvosi Hetilap*, 140. (1999), 44. 2457–2461.

- Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina Kiadó, 1999. 155–171.
- Király Tibor: A bíróság igazságmonopóliuma. In Kratochwill Ferenc (szerk.): *Király Tibor professzor 70 éves*. Budapest, MTA Magyar Kriminológiai Társaság, 1990. 55–66.
- Kis Norbert – Hollán Miklós: *Büntetőjog II. Az anyagi büntetőjog különös része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011.
- Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 69. (2007), 1–48. 401–416.
- Kocsis Piroksa: „Aki ettől a naptól fogva abortuszt hajt végre, azt a legkeményebben büntetjük.” Abortuszellenes propaganda az ötvenes évek elején. *ArchívNet*, 16. (2016), 3. Online: https://archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html
- Kohlberg, Lawrence: Development of Moral Character and Moral Ideology. In Martin L. Hoffman – Lois Wladis Hoffman (szerk.): *Review of Child Development Research*. New York, Russell Sage Foundation, 1964. I. 383–431. Online: www.russellsage.org/sites/default/files/ReviewCDvoll-download.pdf
- Koltay András: Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, 13. (2017), 1. 175–189. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02445/00043/pdf/EPA02445_ias_2017_01_175-189.pdf
- Kovács Ágnes: *Alapjogok ütközése a bírósági gyakorlatban. Az alkotmánybíróságok szerepe az alapjogi konfliktusok feloldásában*. PhD-értékezés. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013.
- Kovács Ilona – Pál József: Kelet-közép-európai Felvilágosodás Kollokvium. *Helikon*, 27. (1981), 4. 469–470.
- Kovács Imre: *A néma forradalom*. Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó, 1937.
- Kozáry Andrea: *Facing Facts! Make Hate Crime Visible. Hate Crime – Meaning, Development, Critique*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- Köpeczi Béla: Eszmék és emberek (A Mátrafüredi Felvilágosodás Konferenciák). *Magyar Tudomány*, új folyam 38. (1993), 1. 23–28.
- Larson, Mark J.: *Calvin's doctrine of state*. Eugene, OR, Wipf and Stock Publishers, 2009.
- Lévai Miklós: Paternalizmus és jogbizonytalanság. *Fundamentum*, 9. (2005), 1. 86–98. Online: <http://fundamentum.hu/sites/default/files/05-1-07.pdf>
- Lévai Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, (2011), 24. Online: <https://plwp.eu/docs/wp/2012/2011-24.pdf>

- Lund, Nelson – Adam Winkler: Common Interpretation The Second Amendment. *National Constitution Center*, (é. n.). Online: <https://constitutioncenter.org/the-constitution/amendments/amendment-ii/interpretations/99>
- Luther Márton: A világi felsőségről. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervezői iratai III.* Pozsony, Wigand F. K. Könyvnyomdája, 1906.
- Luther Márton: A katonai hivatásról. In Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervezői iratai V.* Pozsony, Wigand F. K. Könyvnyomdája, 1910.
- Majtényi Balázs: Jogképesség. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 1996–2004.
- Majtényi Balázs: „Vár állott, most kőhalom.” Alaptörvény és irodalom. *Fundamentum*, 15. (2011), 4. 97–105. Online: https://epa.oszk.hu/02300/02334/00046/pdf/EPA02334_Fundamentum_2011_04_097-105.pdf
- Majtényi Balázs: Alkotmányos értékek játszmája az Európai Unióban: egytől a huszonnyolcig. *MTA Law Working Papers*, (2017), 14. Online: http://real.mtak.hu/121482/1/2017_14_Majtenyi.pdf
- Megdöböntő mértékben emelkedett a magzatelhajtások száma. *Világ*, (1946), 285. 5–9.
- Mezey Barna: *Magyar Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.
- Mill, John Stuart: *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*. London, John W. Parker, West Strand, 1848. Online: www.econlib.org/library/Mill/mlP49.html
- Molnár Csilla – Rózsa László – Sárkány Péter – Horváth Judit – Fülesdi Béla – Szabó Sándor: A transcranialis Doppler-vizsgálat szerepe az agyhalál diagnózisában (gyakorlati kérdések). *Orvosi Hetilap*, 147. (2006), 8. 357–362. Online: www.doki.net/tarsasag/neurosonologia/upload/neurosonologia/document/Agyhalal_TCD.pdf?web_id=
- Mueller, William A.: *Church and State in Luther and Calvin*. Nashville, TN, Broadman Press, 1954.
- Müller, Sigrid: Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition. *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society*, 6. (2020), 1. 22–55. Online: <https://doi.org/10.30965/23642807-00601003>
- Nagy Alexandra: *A beleegyezés nélküli szexuális cselekmények büntetőjogi értékelése*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. Online: https://jogikar.uni-miskolc.hu/files/12444/dr.%20Nagy%20Alexandra_A%20beleegyez%C3%A9s%20n%C3%A9lk%C3%BCli%20szexu%C3%A1lis%20cselekm%C3%A9nyek%20b%C3%BCntet%C5%91jogi%20%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9se.pdf
- Németh György: Volt-e Ratkó-törvény? *Társadalmi Szemle*, 47. (1992), 12. 81–94.

- Nemţoi, Gabriela: The Right to Life versus the Right to Die. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 8. (2020), 1. 1–15. Online: <https://doi.org/10.18662/lumenlaw/8.1/31>
- Nyáry Krisztián: A Himnusz kalandos története. *Válasz Online*, 2019. január 22. Online: www.valaszonline.hu/2019/01/22/nyary-krisztian-a-himnusz-kalandos-tortenete/
- O’Dea, Clare: Sarco suicide capsule hopes to enter Switzerland. *SWI swissinfo.ch*, 2021. december 11. Online: www.swissinfo.ch/eng/sarco-suicide-capsule—passes-legal-review—in-switzerland/46966510
- Orvos Levente: *A lélek halhatatlansága valamint a test eredeti és végső épségének alapvető szempontjai Aquinói Szent Tamásnál. A tamási értelmezés aktualitása a mai teológiában*. Doktori értekezés. Budapest, PPKE-HTK, 2015. Online: www.htk.ppke.hu/uploads/File/disszertaciok/ol_doktori_vegleges.pdf
- Paczolay Péter: Alkotmánybíráskodás a politika és jog határán. In Szabó Máté (szerk.): *Alkotmánybíráskodás – Alkotmányértelmezés*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. 9–32.
- Patyi András: Gondolatok a Nemzeti hitvallás értelmezéséről. In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 9–14.
- Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös nemi erőszak esetek emlékezte. *Történelmi Szemle*, 41. (1999), 1–2. 85–108.
- Petrétei József: Alkotmány és alkotmányosság. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996a. 63–118.
- Petrétei József: A politikai pártok. In Kiss László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996b. 475–498.
- Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011.
- Petrik Ferenc: Az országgyűlés elfogadta az Alkotmány módosításáról szóló törvényt. *Magyar Jog*, (1972), 4. 58–72.
- Pokol Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. *Jogelméleti Szemle*, (2005), 3. Online: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol23.html>
- Pokol Béla: *Politikaelmélet. Társadalomtudományi trilógia III*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006. Online: www.ssoar.info/ssoar/handle/document/10430
- Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Az arányossági teszt módszertani követelményei és nemzetközi beágyazottsága Közép-Kelet-Európában. In Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiség az Európai Unióban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 245–246.

- Rakovszky István: Az őskor jogtörténelmi és nemzetközi viszonyai (Laurent F. után). *Jogtudományi Közöny*, 1. (1866), 34. 536–538., 36. 571–574.
- Révai nagy lexikona XIII. Lovas–Mons. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 1915.
- Révai Tibor: A magzatelhajtás büntetése a szovjet jogban. *Jogtudományi Közöny*, 4. (1949), 19. 413–416.
- Rurup, Mette L. – Tinne Smets – Joachim Cohen – Johan Bilsen – Bregje D Onwuteaka-Philipsen – Luc Deliens: The first five years of euthanasia legislation in Belgium and the Netherlands: Description and comparison of cases. *Palliative Medicine*, 26. (2012), 1. 43–49. Online: <https://doi.org/10.1177/0269216311413836>
- Sajó András: Mi a „természettől adott” az emberi jogokban? *Állam- és Jogtudomány*, 44. (2003), 1–2. 3–22.
- Samu Mihály: *Általános jogpolitika. A jog depolitizálása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Sári János: *Alapjogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.
- Schanda Balázs: *Állami egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2012.
- Schanda Balázs: Az Alaptörvény 50. jubileumának esélye. Szent István öröksége és az Alaptörvény. *Iustum Aequum Salutare*, 12. (2016), 4. 65–73.
- Schanda Balázs: Magyarország keresztény kultúrájáról. *Pázmány Law Working Papers*, (2018), 8. Online: https://plwp.eu/files/2018/PLWP_2018-08_Schanda.pdf
- Schanda Balázs: Vallásszabadság, közjó, keresztény kultúra. Szempontok új (rég)i alapok kereséséhez. *Acta Humana*, 8. (2020), 3. 169–183. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.3.9>
- Schmidt Andrea: A varsói forró ősz. A lengyel abortusztörvény és utóélete. *Pólusok*, 1. (2020), 2. 123–143. Online: <https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.02.07>
- Schwartz, Shalom H.: Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. In *European Social Survey Core Questionnaire Development* –London, European Social Survey, City University London, 2001. 259–319. Online: www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_human_values.pdf
- Schweitzer Gábor: „Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.” In Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról, Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 107–120.
- Sebestyén Jenő: *Református etika*. Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000.

- Singh, Trilok: Understanding Euthanasia: Right To Life or Death. *Legal Service India*, (é. n.). Online: www.legalserviceindia.com/legal/article-253-understanding-euthanasia-right-to-life-or-death.html
- Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Somló Bódog: *Az állami beavatkozás és individualizmus*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907.
- Somló Bódog: *Az értékek problémája*. Budapest, Kilián Frigyes utóda m. k. Egyetemi Könyvkereskedése, 1911.
- Sulmasy, Daniel P.: Dignity and Bioethics: History, Theory, and Selected Applications. In Adam Schulman (szerk.): *Human Dignity and Bioethics. Essays Commissioned by the President's Council on Bioethics*. Washington DC, President's Council on Bioethics, 2008. 469–501. Online: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/559351/human_dignity_and_bioethics.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Szabó A. Ferenc: Sorscsapás vagy válságtünet? (A paraszttársadalom válsága és az egykekérdés Erdei Ferenc munkáiban). *Társadalomkutatás*, 9. (1991). 4. 36–41.
- Székely Gábor: A liberalizmus világa. *Múltunk*, 43. (1998), 3–4. 5–41.
- Szent Ágoston: *A lélek Istennel való magányos beszélgetéseinek könyve*. (H. n.), Halász és társa – Royal Press, (é. n.).
- Szent Ágoston: *Breviárium*. Budapest, Szent István Társulat – Kairosz Kiadó, 1998.
- Szerb Antal: *A világirodalom története*. Budapest, Magvető Kiadó, 1973.
- Szilárd Ödön: A magzatelhajtás jogi és szociális szempontból. *Huszedik Század*, 12. (1911), 2. 161–173. Online: https://mtda.hu/huszedik_szazad/text/1911/1911%2002.pdf
- Szomora Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. In Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*. Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013. 261–264.
- Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*. Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztály, 1993.
- Thomson-DeVeaux, Amelia: Here's Why The Anti-Abortion Movement Is Escalating. *FiveThirtyEight*, 2019. május 21. Online: <https://fivethirtyeight.com/features/we-categorized-hundreds-of-abortion-restrictions-heres-why-the-anti-abortion-movement-is-escalating/>
- Tihanyi Miklós: Közrend, közbiztonság, rendészet a keresztény közgondolkodásban. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2017), 16. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/tihanyi-miklos-kozrend_kozbiztonsag_rendeszet-a-keresztény-kozgondolkodásban.original.pdf

- Tihanyi Miklós: Hajléktalanság az alkotmányos rendszet tükrében. *Belügyi Szemle*, 67. (2019), 6. 100–112. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.6.7>
- Tóth J. Zoltán: „Oszthatatlan és korlátozhatatlan?” – Gondolatok az emberi élethez és méltósághoz való jogról az eutanáziahatározat kapcsán. *Jogelméleti Szemle*, (2005), 1. Online: <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj21.html>
- Tóth J. Zoltán: Élet vs. méltóság, az élethez való jog vs. méltósághoz való jog: Az oszthatatlansági tézis és az eutanáziahatározat. *De Iurisprudentia et Iure Publico. Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, 5. (2011), 2. Online: <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-2-17.pdf>
- Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemma – alkotmányelméleti megközelítésben. *Jogelméleti Szemle*, (2015), 4. 206–218. Online: http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.pdf
- Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 1. (2012), 1. 24–30. Online: https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/tm_nehany_szempont.pdf
- Turay Alfréd: *Az ember és az erkölcs. Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán*. Szeged, Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft., 2000. Online: <https://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm>
- Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1913.
- Vastagh Pál: Alkotmányrevízió 1972: kitérési kísérlet vagy korrekciós próbálkozás. *Múltunk*, 62. (2017), 2. 203–244. Online: http://real.mtak.hu/140022/1/vastaghp_17_2.pdf
- Vörös Imre: Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale. *Filológiai Közöny*, 32–33. (1986–1987), 3–4. 301–304.
- Walker, Nigel: A büntetőjog alkalmazási köre. In Horváth Tibor – Szük László (szerk.): *Büntetőjogi szakirodalom-gyűjtemény*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 458–469.
- Wanke, Joachim: Keresztény értékek. A közvetíthetőség kérdése. *Mérleg*, (2007), 3. 247–263.
- Wehner, Peter – Arthur C. Brooks: *Wealth and Justice. The Morality of Democratic Capitalism*. Washington DC, AEI Press, 2010.
- Wolff, Robert Paul: Autonómia és autoritás konfliktusa. In Huoranszki Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- Zakariás Kinga: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In Schanda Balázs – Balogh Zolt (szerk.): *Alkotmányjog – alapfogok*. Budapest, Pázmány Press, 2015a. 73–114.

- Zakariás Kinga Rita: Az emberkép-formula. Az egyén és közösség viszonyának értelmezése a német és magyar alkotmánybíróági gyakorlatban. *Iustum Aequum Salutare*, 11. (2015b), 4. 119–138.
- Zakariás Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybíróági gyakorlat tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, PPKE ÁJK, 2017. Online: <https://doi.org/10.15774/PPKE.JAK.2017.007>
- Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 1899–1946.
- Ziegler, Mary: *After Roe. The Lost History of the Abortion Debate*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2015.

Egyházi iratok

- II. János Pál: *Insegnamenti XIV/1*. Vatikán, Libreria Editrice Vaticana, 1993.
- Keresztény emberkép és modern fejlődéstudományok (II. János Pál pápa üzenete a Pápai Tudományos Akadémia teljes üléséhez). *Hitel*, 10. (1997), 4. 59–62.
- XII. Piusz pápa: Beszéd az orvosokhoz, 1957. február 24. *Acta Apostolicae Sedis XLIX*, (1957). Online (angolul): <https://nacr-usa.org/wp-content/uploads/Pius-XII-1957-On-the-Religious-and-Moral-Implications-of-Analgesia.pdf>
- A II. vatikáni zsinat Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban. *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 1965. december 7. Online: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=16>
- A Hittani Kongregáció Iura et bona kezdetű nyilatkozata az eutanáziáról. *Vatican.va*, 1980. május 5. Online: www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19800505_euthanasia_sp.html
- A Katolikus Egyház Katekizmusa. *Katolikus.hu*, (é. n.). Online: <https://archiv.katolikus.hu/kek/kek02196.html#JB40>
- A Magyar Püspöki Kar körlevele az abortusz ellen. *Katolikus.hu*, 1956. szeptember 12. Online: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/a-magyar-puspoki-kar-korlevele-az-abortusz-ellen>
- Evangelium vitae. II. János Pál pápa enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek, a laikus krisztushívőknek és minden jóakarátú embernek az emberi élet sérthetetlenségéről. *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, 1995. március 25. Online: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78#JB15>

Duplex effectus. In *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, (é. n.).
Online: <http://lexikon.katolikus.hu/D/duplex%20effectus.html>
Magyar Katolikus Egyház: Családjogi Charta. *Katolikus.hu*, 2007. szeptember 12. Online:
<https://katolikus.hu/dokumentumtar/csaladjogi-charta>

Internetes források

A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe. *Mok.hu*, 2014. november 28. Online: https://mok.hu/public/media/source/etikaiKodex/EtikaiKodex_2018_11_24.pdf
Abortion. *Gallup*, (é. n.). Online: <https://news.gallup.com/poll/1576/abortion.aspx>
Alcoy, Philippe: Poland: Demonstrating for Women's Rights and for an End to the Right-wing Government. *LeftEast*, 2020. november 9. Online: https://lefteast.org/poland-demonstrating-for-womens-rights-and-for-an-end-to-the-right-wing-government/?fbclid=IwAR2_5SGXmnH1Q2vnBNGmD0RCrPmnAbF5F36JeBIIG-cpLLtlojmnM-hHR6x4#.X6m94nC8sDU.facebook
Austrian government proposes law to legalise assisted suicide. *Reuters*, 2021. október 23. Online: www.reuters.com/world/europe/austrian-government-proposes-law-legalise-assisted-suicide-2021-10-23/
Az abortuszhoz való jog de facto lengyelországi betiltása nők életét sodorja veszélybe, mondja a Parlament. *Europa.eu*, 2020. november 16. Online: www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20201120IPR92132/ep-az-abortuszhoz-de-facto-lengyel-betiltasa-nok-eletet-sodorja-veszelybe
Billiet, Jaak: Chapter 9: Proposal for questions on religious identity. In *European Social Survey Core Questionnaire Development*. London, European Social Survey, City University London, 2001. 339–383. Online: www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_religious_identity.pdf
Covid-19 and freedom of assembly and association. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, (é. n.). Online: www.ohchr.org/EN/Issues/AssemblyAssociation/Pages/Covid19freedomAssembly.aspx
Európai Parlament: A nemi alapú erőszaknak az EUMSZ 83. cikke (1) bekezdésében felsorolt bűncselekmények új területeként való megállapítása. *Europa.eu*, 2021. szeptember 16. Online: www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0388_HU.pdf
Eutanázia: az Alkotmánybíróság április 28-án hirdet határozatot. *Hvg.hu*, 2003. április 16. Online: <https://hvg.hu/nonbase/00000000004B77BC>

- Evans, Jonathan – Chris Baronavski: How do European countries differ in religious commitment? Use our interactive map to find out. *Pew Research Center*, 2018. december 5. Online: www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/05/how-do-european-countries-differ-in-religious-commitment/
- Hughes et al.: A Bill to Be Entitled. An Act relating to abortion, including abortions after detection of an unborn child's heartbeat; authorizing a private civil right of action. *Texas.gov*, (é. n.). Online: <https://capitol.texas.gov/tlodocs/87R/billtext/pdf/SB00008I.pdf#navpanes=0>
- Jane Roe et al., Appellants v. Henry Wade 410 U.S. 113 (1973). Online: www.law.cornell.edu/supremecourt/text/410/113#fn56
- Jólesz Károly: Az abortusz és a zsidó vallás. *Szombat*, 1991. október 1. Online: www.szombat.org/archivum/az-abortusz-es-a-zsido-vallas
- KSH: Terhességmegszakítások. *Ksh.hu*, (é. n.). Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegszl6.pdf
- Nationalrat: 50 Gesetzesbeschlüsse zu Jahresende. *Republik Österreich Parlament*, (é. n.). Online: www.parlament.gv.at/PAKT/AKT/SCHLTHEM/SCHLAG/J2021/279NRSitzungsschlagzeile.shtml#
- Németh Eszter: Hozzá tartozók sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények. *Szám-Lap*, 2012. szeptember. Online: www.ksh.hu/szamlap/eletunk.html
- Reuters: FACTBOX – Abortion rights across Europe. *Thomson Reuters Foundation News*, 2020. október 22. Online: <https://news.trust.org/item/20201022160933-n6xx8>
- Tájékoztatósi adatbázis. Szakstatistikák témák szerint. *Ksh.hu*, (é. n.). Online: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>
- Texas abortion law: US Supreme Court votes not to block ban. *BBC News*, 2021. szeptember 2. Online: www.bbc.com/news/world-us-canada-58416805
- The Minneapolis Police Department Policy and Procedure Manual. *Minneapolismn.gov*, 2022. június 1. Online: www.minneapolismn.gov/media/-www-content-assets/documents/MPD-Policy-and-Procedure-Manual.pdf
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Online: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19930170078/O/D19930078.pdf>
- WMA Statement on Medically-Indicated Termination of Pregnancy. Adopted by the 24 World Medical Assembly, Oslo, Norway, August 1970. Online: www.wma.net/policies-post/wma-declaration-on-therapeutic-abortion/

Vákát

Minden emberi élet érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog pedig olyan alapvető jog, amelynek tartalma nagymértékben attól függ, hogy milyen értéktartalmat tulajdonítunk az emberi életnek. Azt is lehet mondani, hogy mindaz, amit az emberi életről és méltóságról tartunk, ideológiai hozzáállás által is befolyásolt morális kérdés. A jogalkotásban a politikai pártok révén jó eséllyel megjelenik a társadalmat jellemző értékszemlélet is.

A monográfia az életet és a méltóságot, illetve az ezekhez való jogot vizsgálja alkotmányjogi, keresztény etikai és büntetőjogi szempontból. A kutatás legfőbb kérdése úgy fogalmazható meg, hogy a normatív alkotmány által szabályozott élethez és méltósághoz való jog tartományában mennyire van jelen a keresztény vallás és kultúra értékrendi sajátossága. Minthogy az élet és a méltóság védelme komplex módon nehezen értelmezhető, a tanulmány igyekszik a kérdéskört részire bontva elemezni. Ilyen módon külön vizsgálat tárgyát képezi az abortusz, az életvégi döntések (kiemelten figyelve az eutanáziára), a jogos védelem és a rendőri löfegyverhasználat.

